

Piet Merkelijn

Collector's Items

Piet Merkelijn

Collector's Items

Anekdoten & bespiegelingen
van een zwerver

ISBN 90-8065117-1-0

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1	Jeugd	3
Hoofdstuk 2	Oorlogstijd	27
Hoofdstuk 3	Babe in the woods	83
Hoofdstuk 4	Bevolkingsvoorlichting	111
Hoofdstuk 5	Buitenlandse avonturen	145
Hoofdstuk 6	Midlife	165
Hoofdstuk 7	Nieuwe ervaringen en lessen	209

© 2001 Piet Merkelijn. Alle rechten voorbehouden

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of opgeslagen in een retrieval-systeem, noch vertaald in welke taal dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Hoofdstuk 1 JEUGD

Collector's items

Deze titel leen ik - met zijn toestemming - van Carl Schneider alias F. Springer, die op 29 augustus 1996 t.g.v. de presentatie van de bundel "Besturen in Nederlands-Nieuw-Guinea" onder die naam een schitterende inleiding hield. Wie weet komen deze memoires nog eens zo ver, dat ik daarover ook nog vertel.

Al vele jaren dringt Simone erop aan dat ik voor de kinderen die "vele schitterende verhalen uit je leven" neerschrijf. En nu ben ik dan in m'n mooie nieuwe schrijfmachine geklommen - eens kijken of het lukken wil. Het eerste collector's item, dat me voor ogen staat is de wonderlijke en met emotionele herinneringen geladen geschiedenis van Wilma alias Hannie Michaelis.

Bep en ik trouwden op 24 september 1943. Toen we terug waren van de huwelijksreis (waarover ook een item te verhalen valt) trokken we in het ouderlijk huis op Lorentzkade 36 in Leiden. Binnen een paar maanden stond iemand van de ondergrondse aan de deur: "of we een Joodse onderduikster wilden herbergen". Eigenlijk wilden we nog wat genieten van ons privé samenzijn. Maar weigeren kon natuurlijk ook niet: het meisje had haar beide ouders verloren en was zwervende. En dus kwam ze; zij, die "Wilma" genoemd moest worden. Ze had donkerblond haar en blauwe ogen. Voor de buurt zou ze "onze hulp in de huishouding" zijn; gewoon in de openbaarheid leven, boodschappen doen etc. Ze hield enorm van muziek en miste haar piano erg. We huurden er daarom een en daar hebben we menig uurtje van mogen genieten. Ook schreef ze gedichten.

Het duurde niet lang voordat er ook wat andere onderduikers bij ons introkken: Woutje van der Veen, Leo Oudshoorn die ons bridgen leerde, Leo Scholte met wie we het schaken beoefenden, en Jörgen Bech, een medisch student, die na in een ziekenhuis de walgelijke gevolgen van een Duitse foltering op een jong meisje te hebben gezien, in grote woede actief vechter in een knokploeg was geworden. Bovendien zaten heel vaak vrienden uit Leiden over de vloer: Hemmo Pothuis, Chris Goedbloed en anderen. Met elkaar be"kritiseerden" we Wilma's gedichten dat de stukken er af vlogen. Al gauw was het die vrienden duidelijk dat Wilma een joodse vluchteling was: haar eruditie bij allerlei gelegenheden sprak boekdelen. Het liep goed af met Wilma's vlucht: na de oorlog vertrok zij naar Amsterdam en wij naar Nieuw Guinea. Nog eenmaal spraken we haar tijdens een verlof toen ze, getrouwd met Gerard Reve heel bohémienachtig op een grote zolderruimte bivakkeerde, waar meneer van De Avonden ons docerend uitlegde hoe verderfelijker wij als koloniale wel niet waren. Later ontdekte meneer dat hij homofiel was en brak het huwelijk op. Na die keer raakten we elkaar uit het oog. Nog eenmaal kregen we een brief van Hannie: ze had van ons een verklaring nodig over haar onmenselijk bestaan in oorlogstijd. Daarmee kon ze van de Duitse overheid een schadevergoeding van 3000 gulden krijgen. Uiteraard hebben we haar die verklaring graag opgezonden. Verder nooit meer contact.

Tot die gedenkwaardige dag in Enschede. Daar waren we in 1963 na terugkomst van Nieuw Guinea neergestreken. Daar gingen onze kinderen naar de HBS. En zat Bertien, bakvis van 15/16 jaar, aan de huiskamertafel hardop te leren: Nederlandse literatuur. Ze las een gedicht:

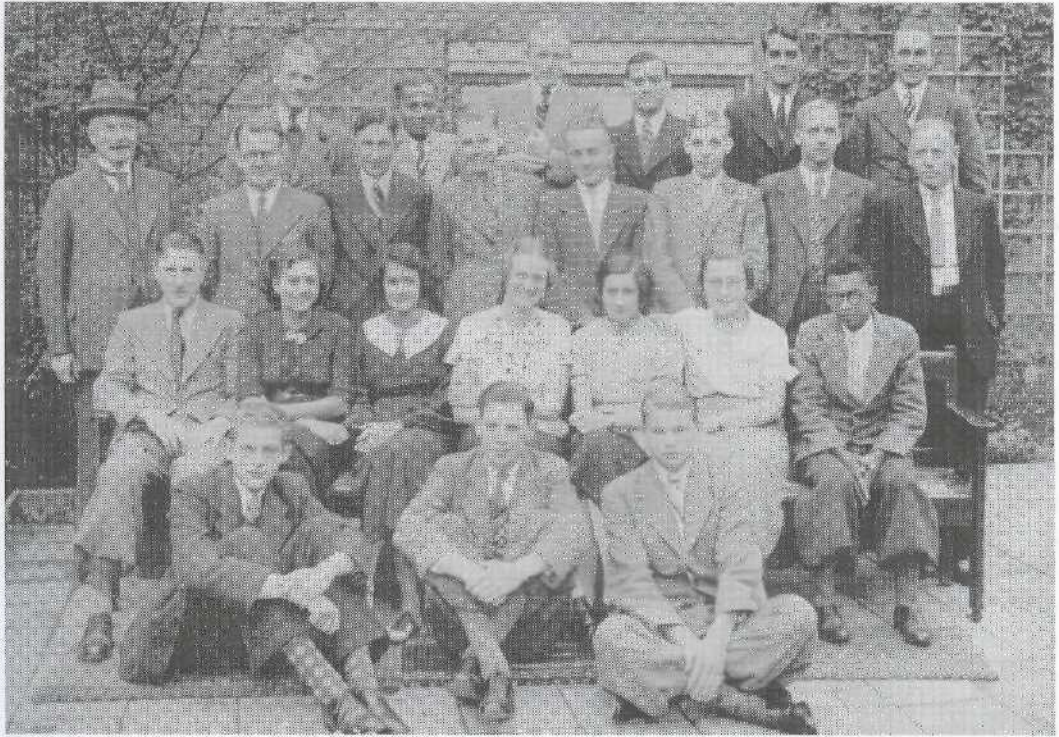
“Children’s Cornet van Debussy”. “Hé” zei Bep, “is dat niet van Hannie Michaelis?” “Ik zal eens kijken” zei Tien, “ ja! Hoe weet U dat nou?”. Het was één van de gedichten die we op Singoranon in oorlogstijd bekritiseerd hadden... . Hannie was een bekende Nederlandse dichteres geworden!

Vele jaren later heb ik Hannie nog eens opgebeld. We hoorden haar tijdens een interview voor de radio, waarin het onder meer ging over haar onderduiktijd. Ze vertelde hoe ze haar gastpersonen, die gereformeerd waren, eens had gevraagd waarom ze dat deden, gastvrijheid verlenen aan een jodin. Die gereformeerden hadden toen op vrome toon geantwoord “omdat dat onze christelijke plicht is”. Dat vond ik een wat modisch-flauwe bewering van Hannie. Het idee alleen al dat een dergelijk gesprek en vooral een dergelijk antwoord ooit zou hebben plaats gehad was belachelijk. Daarmee was er wel weer eens contact geweest en dat is herhaald toen ik voor mijn 70ste verjaardag vrienden en vriendinnen uit diverse perioden van ons leven in Ommen uitnodigde voor een barbecue. Naast mensen uit de zending, uit de Technische Hogeschool Twente, uit Nieuw Guinea etc. waren daar ook Harry Palm en Hannie Michaelis uit de oorlogstijd en de HBS. Dat was een fijn weerzien, Hannie (en ik) uiteraard een stuk ouder geworden maar nog steeds enthousiast en creatief en gezellig.

Nog weer later kreeg ik een uitnodiging van Hannie voor het bijwonen van het uitreiken van de Leikerprijs voor literatuur, die haar in Hoorn te beurt viel. Daar ben ik geweest en ook toen was het een emotioneel en verheugend weerzien. En de apotheose is wel, dat ik deze afgelopen zomer -vlak voordat ik een hartinfarct kreeg- van Hannie een tweetal bomen aangeboden kreeg, te planten in een woud in Israël. Een voor mij, een voor Bep. Dank je, Hannie.

Hoe is dat zo gekomen tussen Bep en mij?

Op de HBS zaten we in dezelfde klas. In 1938 eindexamen en in 1939, toen de ouders Morks met verlof waren, organiseerde Bep een klasse-reünie in Meer en Bosch, vlak bij Kijkduin. Daar hebben we samen geschommeld en allerlei spelletjes gedaan en daar is het begonnen. We bleven contact houden; één keer ben ik bij ze thuis geweest op de Valkenboschlaan, samen met Harry Palm. Ook een keer meegereden in de auto van Pa Morks. Maar ik heb Bep pas gevraagd - ik durfde niet goed! - toen haar ouders al weer naar Indië terug waren gegaan: vanwege de dreigende oorlog via de Kaap. Pas in Mei 1940 kwam het ervan, na de inval van de Duitsers en het schandalige bombardement van Rotterdam. Ik zou gaan zeilen met de Goedbloeds in Zeeland. Daar was Pa Goedbloed, een vroegere studievriend van Vader net als wij zonen later, gemeentesecretaris van Middelburg; ze woonden in een prachtig statig huis op de Loskade. Zo’n reis maakte ik met de fiets: eerst van Leiden naar Den Haag om Bep op te halen en samen er op uit te trekken. Ik had een tientje op zak en kon dus groot doen. Onze eerste stop was in een uitspanning in de duinen bij Meyendel; ik bestelde royaal twee keer Ranja en een pakje sigaretten en daarna gingen we gokken aan zo’n one-arm-bandit waar je drie op een rij moest zien te krijgen. Ik kocht voor twee dubbeltjes munten, 10 stuks van tweeënehalve cent, die er al gauw bijna doorheen waren. We trokken om de beurt, maar toen de laatste munt er aan zou, besloten we samen te trekken, en zie! Er tuimelden munten uit. Dus konden we weer verder; het eigenaardige was dat telkens als we samen trokken, er weer munten kwamen. Kortom: toen we genoeg gespeeld hadden had ik aan munten ruim voldoende om alle consumpties te betalen. Dus geld genoeg om later, bij een kermisballentent op de Maliebaan, nog weer twee

Op de HBS zaten we in dezelfde klas. Bep midvoor, ik rechtsachter met vlammededas achter leraar

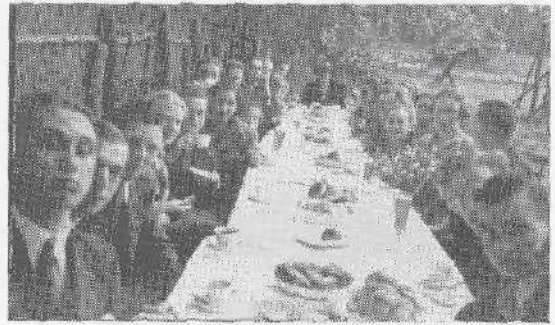
dubbeltjes te besteden aan drie keer gooien. Ik smeed de blikjes er met de tweede worp allemaal af en won als beloning een grote doos bonbons. En nog was het tientje heel. Dus maar door gefietst naar Kijkduin, waar we op een platje gingen thee drinken. Het platje was verder leeg en net toen ik moed verzamelde voor de grote vraag, kwam er een luidruchtig stel vlak naast ons zitten: dan maar even een wandeling naar het strand. En ja hoor, daar is het hoge woord er uit gekomen. Ik zei letterlijk: "Bep, ik wil later als bestuursambtenaar naar Nieuw Guinea, en ik zou het fijn vinden als je met me mee zou gaan". (Eerlijk toch om van tevoren te zeggen dat het Nieuw Guinea zou worden, dat is wel een waarschuwing waard!). Later vertelde Bep dat ze het eerste ogenblik nog niet helemaal wist wat ik bedoelde: mee? Als secretaresse? Of als vrouw? Ik heb toen een gedicht gemaakt:

*Je hebt eigenlijk niet eens "ja" gezegd.
Alleen maar je hand op mijn arm gelegd.
De trage golven van de wijde zee
namen jouw en mijn gedachten mee.
Je stond toen roerloos aan mijn zij
en ik was zo angstwekkend blij.....*

We keerden terug naar het platje. Daar stond een machine waarmee je, door er een gobang in te stoppen, de toekomst kon weten. Dat deden we dus - geld genoeg! - en het kaartje dat er uit kwam, zei "U krijgt vier zonen!" We bloosden ervan. Dan ook nog maar even naar de bioscoop, PASSAGE. De film weet ik niet meer; wèl dat we torenhoog op het schellinkje zaten

en bonbons snoepten uit de gewonnen doos. Om tien uur bracht ik Bep naar huis en op de Goudsbloemlaan onder een lantaarn, nog zo'n 100 meter van huis, gaf ik haar een haastige, mijn eerste, half mislukte zoen. En fluitend reed ik verder, onderweg naar Middelburg en haalde die avond nog Rotterdam - wat er van over was. Ik overnachtte in een eenvoudig hotelletje (dat geloof ik 1,50 kostte) en schrok toch van de vreselijke ravage die het bombardement had aangericht, één grote kale vlakke, een zee van puin.

Het begon in Meer en Bosch, ik linksvoor, Bep rechts in het midden

De volgende dag fietste ik naar Middelburg via Breda en Roosendaal. Daar begon de verrukkelijke vakantie. De Goedbloeden gingen vaak vissen in het haventje van Veere. We zochten dan eerst in de modder bij Fort Rammekens vingerdikke pieren, die we op een lang stuk garen regen, dat we om de hand wikkelden, touwtje er om en maar peuren. 's Avonds regen donker vertrokken we; we dobberden in een kleine roeiboort en wierpen de peuren uit. Om warm te blijven draaiden we Weduwe Van Nelle-shagjes -die zwarte tabak weet je wel - en dronken we op gezette tijden een slok ouwe klare. Dat hielden we vol tot de ochtend, en met de paling en een "leren lapje in de keel" keerden we weer huiswaarts. Ik zelf heb ook één hele vette paling aan mijn peur gehad. Maar ik rekende er niet mee, dat zo'n beest boven water geen weerstand meer biedt, en hij vloog dan ook door mijn harde trekken met een grote boog over de boot heen, kwam los en viel in 't water... Ook huurden we een vissersschuit uit Arnemuiden, de ARM 13, om daarmee op de Oosterschelde te gaan zeilen en vissen. Ik fungeerde als kok aan boord - er is nog ergens een foto geweest van mij, zittende met mijn blote gat over het boord - er was geen wc aan boord. Prachtige dagen en nachten. In de zomernacht flikkerde het water van de fluorescentie zodra het door onze hengels in beroering kwam. Het villen van de palingen was altijd een rotkarwei; zelfs als ze gevild en onthoofd in de hete boter gleden, spartelden ze nog.

Een keer zijn we aangehouden door 'n Duitse waterpatrouille, die wellicht dacht dat we pogingen zouden doen om naar Engeland te zeilen. Maar 't liep goed af en we hadden een fantastische vakantie. Wel vond ik dat dat snikhete gekook in een benauwd vooronder veel te weinig werd gewaardeerd - er was nog al eens kritiek op de resultaten.

Pa en Ma Morks

Bep werd op 25 mei 1920 geboren in Paré, Java, als dochter van Gijsbertha Clasina Kooyman en Herman Morks. Beiden waren geboortig uit Dordrecht, waar de familie Kooyman een stalhouderij runde en Morks een koekhandel - je had toen Morks-boek en Morks-koek. Opa Kooyman had aan één hand een stijf vingertje; zowel Bep als Diet denken daar nog met griezels aan terug - als hij een hand gaf of over je rug streek. Pa Morks was een MTS-er, die voor de H.V.A. naar Indië ging en op suikerplantages ging werken. In de crisistijd van de dertiger jaren werd hij door de H.V.A. voor de keus gesteld: terug naar Nederland of omscholen voor de

vezellandbouw. Hij koos het laatste en stond goed aangeschreven. Toen de oorlog uitbrak was hij administrateur in Djengkol en stond hij op de nominatie gepromoveerd te worden naar de allergrootste sisalonderneming op Java. Toen de Japanners er aan kwamen en alle H.V.A. mensen uit Sumatra naar Java vluchtten, is een aantal van hen opgevangen in het huis van de Morksen op Djengkol. Later zijn ze beiden gevangengezet; pa in Cimahi, waar hij (van uithongering) is gestorven; ma in de gevangenis in Ambarawa samen met Mieke en Rob, waar ze door ziekte uitgeput is overleden. Hun graven liggen op de erebegraafplaats Menteng Pulo bij Jakarta. Moeder Morksvond "Gijsbertha" (zoals ook háár moeder heette) niet mooi en heeft daarom haar oudste dochter Bertha genoemd. Toen Bep naar de middelbare school moest is ze naar Nederland gegaan, waar ze in huis kwam bij Oom Jan Bosch en tante Corrie, een zus van vader. Met oom Jan maakte ze lange wandelingen door de natuur, waar hij veel van wist te vertellen. Op school maakte ze het goed, ze is geen een keer blijven zitten en was actief als presidente van de meisjesvereniging op die school. Een klasgenoot, ene Hans de Jong (ik heb geen idee of dat de latere weerman van TROUW is geweest) was smoorverliefd op haar en verzon steeds weer nieuwe huiswerksmoesjes om haar op te zoeken. Als ze hem dan zag aankomen vloog ze als de wiedeweerga naar boven en in bad.

Diet herinnert zich dat Bep altijd op het nippertje beneden kwam 's morgens. Tante Corrie had dan maar vast haar boterhammen in hapklare stukjes gesneden, en terwijl Diet al tijden stond te trappelen om naar school te gaan kwam Bep telkens bijna te laat. Dan stond, als ze de straat van de school in stapten, de conciërge al bij de deur te wachten: "De Morksenmeiden zijn binnen, dan kan nu de deur dicht". Na haar HBS-B-eindexamen heeft ze Schoevers gedaan en met goed gevolg de diploma's Handelscorrespondentie in vier talen - Frans, Duits, Engels en Nederlands - gehaald. Daarna kreeg ze een baan als secretaresse bij Mr. J. van An del, die secretaris was van de Vakorganisatie van Begrafenisondernemers. Ze ging op kamers wonen in de Barendtstraat maar verhuisde later naar de Stalpertstraat op verzoek van Van Anders zwager De Gaay Fortmann (de "oude Gaay", vader van Bas, die toen een klein jongetje was). De Gaay die naar ik meen met een Woltjer getrouwd was, moest - als ik me goed herinner - onderduiken, en wilde graag dat zijn volledig ingerichte huis in de Stalpertstraat bewoond bleef. Samen met Diet heeft Bep dat gedaan en ook een jong Joods meisje, Liesje, in huis genomen. Als ik een weekend kwam, mocht ik logeren bij een buurvrouw, en was ik overdag bij hen.

Pa Morksvond

Tante Corrie Bosch

Een zekere (Jan?) Woltjer was gearresteerd als ondergronds verzetsman en gevangen gezet in het "Oranjehotel", de strafgevangenis in Scheveningen. Hij wist te ontsnappen, en omdat de Bezetter kennelijk op de hoogte was van de familierelatie kwam er op de Stalpertstraat huiszoeking: een man in burger, die het hele huis heeft doorzocht. Bij die gelegenheid moet hij Liesje hebben gezien en ook de exemplaren van het ondergrondse blad TROUW, die naast de bedden in de slaapkamer lagen. Maar hij vertrok weer zonder daar een opmerking over gemaakt te hebben. Van tijd tot tijd ging Liesje op verzoek van een tante bij deze op bezoek. Bep zette haar dan op de bus en onder begeleiding van iemand van de ondergrondse kwam

ze dan bij die tante. Zo is het een keer gebeurd, dat een Duits militair in de bus haar zo'n lief meisje vond, dat hij haar op schoot nam en lief met haar babbelde. Bij de laatste keer dat zo'n bezoek plaats vond, ging het mis: ze werd bij die tante thuis gearresteerd; wellicht ook in dat geval door verraad. Bep en Diet zijn toen ook nog een poos naar een ander adres ondergedoken, maar later toch weer teruggegaan. Liesje had een nierkwaal; hoogstwaarschijnlijk was daar voor haar geen genezing mogelijk. Het was een vrolijk en goedlachs kind, dat echter bij haar frequente lachbuien steevast in de broek plaste. Ze heeft de oorlog niet overleefd.

Vader Merkelijn

Moeder Merkelijn

In dit verband vertel ik ook even dat Bep en ik in een verlov naar Dordt zijn geweest om iets over mijn voorgelacht te weten te komen. Bij de archivaris vroeg ik zelfverzekerd naar de naam Merkelijn, maar daar had hij nog nooit van gehoord. Wel echter van de naam Morks - er is in Dordt nu nog een boekhandel van die naam. Via de doopboeken in de Lutherse kerk ben ik er toen achter gekomen, dat de eerste, die in die stad arriveerde, een zekere Johann Peter Mercklein is geweest, een suikerraffinadeur afkomstig uit Krumbach, Duitsland. Hierover later meer. Wat je in die doopboeken opviel waren de tekenen van de grote kindersterfte, die in de 19e eeuw in ons land nog bestond: in diverse gevallen trof je aan, dat er meer dan één "Pieter Johannes" was gedoopt; in een enkel geval zelfs drie keer.

Op een zeker tijdstip is Vaders moeder meegegaan met de Doleantie en van Luthers gereformeerd geworden. Ze had het als weduwe van een winkelbediende vreselijk arm; runde een klein aardappelwinkeltje. Toen vader de wens te kennen gaf de zending in te willen gaan, kon daar dan ook geen sprake van zijn: in de Kuyperiaanse gedachtegang moest een zendeling ten minste ook afgestudeerd theoloog zijn, vandaar de titel "missionair predikant" in plaats van het denigrerende "zendeling". Toen hij bovendien inlootte voor de militaire dienst, leek er helemaal geen zicht meer te zijn op zo'n kostbare studie. Toen heeft echter een vriend, die op de hoogte was van zijn verlangen om zending te worden, aangeboden vervangende dienstplicht voor hem te vervullen en kon hij toch naar Kampen. Daar ging hij overdag naar het gymnasium (schitterende cijfers, ik heb eens zijn rapport gezien!) en 's avonds uit behangen om zijn kost en studiegelden zelf te verdienen. Later is hij met Abraham Kuyper meegegaan naar de V.U. in Amsterdam, waar hij zijn studie heeft afgemaakt en ook preses van N.D.D.D. is geweest (Nil Disperandum Deo Duce).

Een mooi verhaal, dat niet in Vaders boek "26 jaar op het Zendingsveld" is gekomen, vond ik altijd het volgende. Toen hij was afgestudeerd als theologisch student kwam er een tijd, dat hij uit preken mocht gaan. Hij werd gevraagd voor een dorp in de Betuwe. Een vriend zei: "dan kom ik naar je luisteren! Als je daar zenuwachtig van wordt kunnen we afspreken waar ik ga zitten?" "Merkelijn zenuwachtig?" schepte vader op. "Ga jij maar gerust zitten waar je wilt". De preek begon. Tijdens het afwerken van de liturgie keek vader al eens de kerk door om te ontdekken waar z'n vriend zat, of hij er was. Maar hij vond hem niet en begon aan zijn preek. Die had hij goed uit zijn hoofd geleerd, en, zoals dat gaat bij pas beginnende predikanten, gebruikte hij flinke, soms hoogdravende taal. Een hoogtepunt kwam, toen de jonge kandidaat,

de arm uitstreckende, uitriep: "Zie hem daar liggen in zijn ellende, de zondaar.." en, langs zijn vinger kijkende, plots het vuurrode hoofd ontdekte van zijn vriend - die natuúrlijk dacht, dat hij het er om deed... Terstond was vader de draad kwijt; moest zenuwachtig de blaadjes van zijn uitgeschreven preek omslaan om die weer op te pikken.

Op een receptie heeft hij toen Jeanne (Adriana) Oerlemans ontmoet, dochter van een hooi- en strofabrikant uit Labbehat (bij Vrijhoeve Capelle) en die zei "ja" tegen hem. Opa Oerlemans was een begaafd en vriendelijk man met wie vader vele uren gediscussieerd heeft - hij was agnost - altijd in de beste verstandhouding. Hij was ook erg op Aart en "Sjoaneke" gesteld.

Nu eerst dat item uit de huwelijksreis, want jullie kennende ben je dáár nieuwsgierig naar. Wel, het betreft onze kennismaking met het rijke Roomse leven in Limburg. Ik koppel daaraan vast mijn kennismaking met het rijke protestantse leven in dezelfde provincie. Na de huwelijksplechtigheid logeerden we in hotel Terminus tegenover station Hollands Spoor in Den Haag. De volgende morgen per trein naar ons vakantieadres in een plaatsje niet erg ver van Maastricht: Gulpen. Tegenover ons adres was een heuvel met daar bovenop een (in mijn herinnering gigantisch) met goudverf bekleed Mariabeeld, dat ons intrigeerde. We klommen erheen en vonden ons ingebouwde protestantse wantrouwen bevestigd toen we op de vier zijden van het voetstuk lezen: "Heilige Maagd" "Moeder Gods", (nog een titel, die ik vergeten ben) en dan: "MEDE-VERLOSSERES"... Een paar dagen later bezochten we een kathedraal, ik meen in Vaals, waar in het portaal allerlei collectebussen hingen met daarboven de naam en een plaatje van een heilige; door wat in dat busje te werpen kon je de hulp van die sint invoeren dan wel bedanken voor datgene waarin hij of zij gespecialiseerd was. Een van die was een heilige tegen de hoofdpijn.

Die zondag gingen we naar een heel mooi klein hervormd kerkje. Ik herinner me de zonnestraal door het venster, die scheen op een mooie koperen vaas met bloemen vóór in de kerk. Dat maakte indruk op ons - in die tijd had je dat in gereformeerde kerken nog niet. ("Die dominee zal wel vrijzinnig wezen"). Het was een fijne ervaring evenals het gesprek in kleinere kring na afloop van de dienst. Heel opvallend was voor ons, dat gedurende de dienst plotseling de deur van het portaal opengegooid werd en een stel kwajongens hard naar binnen schreeuwde: "vuile rot protestanteeee". Ja, van echt interkerkelijk begrip of respect was in die tijd nog weinig sprake.

Ik heb in 1937 in de winter eens een vrij barre lift-tocht gemaakt van Den Haag via Amsterdam - waar ik mijn zus Co heb opgezocht - naar Luik. Oorzaak: een vriendinnetje in die tijd, had een brief aan me geschreven post restante Luik, toen Harry Palm en ik in de voorafgaande zomer een trektocht door België maakten (tijdens welke we 27 leuke banden opdeden - op het laatst waren we zo gewend, dat een reparatie niet langer dan tien minuten duurde). Die brief had ik nooit ontvangen dus kreeg ik het in mijn kop om 'm alsnog op te gaan halen. Ik haalde het die dag vanaf Amsterdam niet verder dan Mook. Het vroom dat het kraakte, de straten waren kletsnat bevroren, ik herinner me dat mensen op straat schaatsten. Daar overnachtte ik in een herberg; de volgende dag door naar Luik: het laatste stuk vanaf Maastricht in een open vrachtwagen. Verstijfd stapte ik in Luik uit,

Harry Palm, één van mijn beste vrienden uit de HBS-tijd

vond het postkantoor, waar de brief niet meer te vinden was. Ik weer terug liftend, en haalde die avond Geleen.

Daar kreeg ik een idee. Vader was als missionair predikant uitgezonden door de gereformeerde kerken van Limburg, Brabant en Zeeland. De naam Merkelijn zou me dus hier via de dominee wel een goedkope slaappleats opleveren. Waar zou die dominee wonen? Maar even vragen op het politiebureau. Daar stond de kachel roodgloeiend, zodat ik zin kreeg om te vragen of ik ook daar kon overnachten. "Ja, dat kon wel geregeld worden". Toch maar eerst de dominee opgezocht, weet u ook waar die woont? Nou, ze wisten wel dat er twee dominees in Geleen woonden, maar wie wat was, dat niet. De een een kilometer naar het zuiden, de ander een kilometer naar het noorden van het dorp. Ik koos die van het noorden. Een kapitale pastorie, met een stenen trap en een monumentale voordeur. Daar stond ik met mijn sjofele winterjas en mijn baard van drie dagen. Een keurig dienstmeisje, gekleed in een zwart jurkje met witte Eva, deed open. Ik vroeg: "mag ik de dominee even spreken?". Ze liet me voor de weer gesloten deur staan - het duurde een lange tijd. Toen ging de deur weer open en een statige, bolbuikige meneer verscheen, gekleed in een huisvest, die me onderzoekend aankeek en toen vroeg: "Zo, jongeman, waarvoor meen jij mij bij het maken van mijn preek voor zondag te moeten komen storen?" Ik zei: "Dominee, ik ben op zoek naar een onderkomen voor de nacht. Mijn naam is Merkelijn...." En keek hem vol verwachting aan. Maar hij zei "Wie is dat nou weer?" Ik: "Uw zending in Midden Java." "Nooit van gehoord, van welke kerk ben je dan?" "Gereformeerd!" "Gereformeerd??? Nou, ga dan maar naar je eigen soepje!" En de deur werd weer gesloten. Oecumene anno 1937....

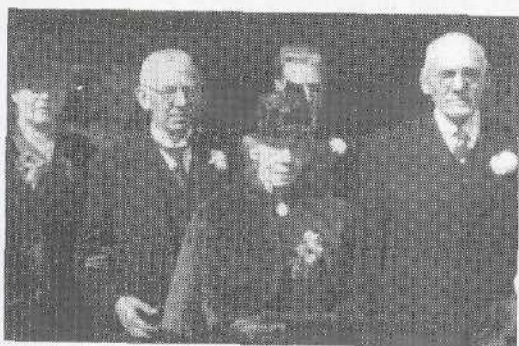
Ik maak dit verhaal even af: ik was te ontmoedigd en koud om nog eens twee kilometer te gaan lopen en keerde bij de politie aan. Vroeg om een slaappleats. Dat is goed - trek je riem maar uit. En je horloge af. En je das. (Enfin, later begreep ik: alle spullen waarmee ik mezelf op kon hangen) en kom maar mee. De agent pakte een sleutelbos, deed een ijzeren hek open, waarachter een aantal celdeuren lag. Een daarvan deed hij open: hier kun je slapen. En tot mijn ontzetting liet hij me de cel in en deed de deur achter me in 't slot, daarna weer het hek. Door het licht in de hal kon ik inventariseren: een brits met een strozak, een kiepelton in de hoek, verder kaal: ik zat in de politiecel. Een onbestemde angst sloeg me om het hart, een soort claustrofobie. Ik had het gevoel dat zelfs schreeuwen niet zou worden gehoord. Ik was echt bang. Totdat ik mezelf duidelijk maakte dat het echt wel weer de volgende dag zou worden en ik lekker in slaap viel. Want lekker warm was die cel wel! De volgende morgen werd ik al om zes uur gewekt. Ik kon in het halfduister een sok niet vinden en zocht overal. Daar zag ik hem liggen: onder het bed. Ik graaide hem weg, ajasses, het was de wollen sok van een vorige bewoner, stijf van het vuil.

Die dag was ik met twee liften thuis: een tot Utrecht, de volgende naar Den Haag. Niet gauw zal ik vergeten, dat de vrachtwagenchauffeur me vroeg of ik geen honger had en vervolgens zijn boterhammen met me deelde. Een verrukkelijke boterham met kaas. En tante Pietje had een grote pan hachee klaarstaan. Ik was weer lekker thuis.

Tante Pietje (Petronella Merkelijn, zus van vader) en oom Piet Klijn (zijn dade benne fijn) met hun kleine kruidenierszaak in de Columbusstraat 256. Daar zijn de kinderen Merkelijn uit Java jaren lang in huis geweest. En in alle opzichten liefderijk verzorgd. Wat was het een fijn stel: tante Pietje, klein, bedrijvig en zorgzaam, treurend om haar kinderloosheid en extra lief voor

ons. Ik heb haar twee keer boos gezien. Een keer toen ze razend werd op oma Oerlemans, die haar laatste jaren in ditzelfde huis heeft gesleten en een meesteres was in het bloed onder de nagels halen. Zo zelfs dat zelfs tante Pietje het een keer te veel is geworden: met gebalde vuisten stond ze de oude dame in haar zwarte kleren de les te lezen.

Oom Piet en tante Pietje Klijn. Achter hen oom Bertus Bosch en zijn vrouw

lyuden”, na zijn summiere schoolopleiding gevormd door jongelings- en mannenvereniging, de Heraut en de Bazuin en de Standaard. Ouderling in de gereformeerde Westduinkerkerk, trouw en levendig en onverwoestbaar opgewekt. Gebruikte graag krachttermen: ‘Snotverjandekar’ was daar de mooiste van. Streng in de gereformeerde praktijk: geen kerstboom, niet fietsen op zondag, niet naar de bioscoop. Heb ik daar dan niet die tegenwoordig zo modische frustraties aan overgehouden à la Wolkers, Maarten ‘t Hart en andere hoogvereerde verlichte geesten van deze tijd? Nou, nee. Eigenlijk alleen maar goede en vrolijke herinneringen. Oom Piet tijdens een verlov in debat met vader: “Vind jij dat zomaar goed Aart, dat die jongens fietsen op zondag?” Ja, daar kon Aart hem wel van overtuigen: beter dan allerlei vormen van ledigheid op de saaië zondagmiddagen. En dit was uiteindelijk een dominee, die het zei: sindsdien mocht ik fietsen op zondag! Overigens vond oom Piet mijn vader wèl “zo’n Indische gereformeerde, die zijn licht!” Dat was ook wel zo: in Magelang vierden we in de twintiger jaren al uitgebreid Kerstfeest met cemara’s vol kaarsen en engelenhaar. Gebakjes en lempers, en niet minder dan 20 maal. Want de scholen apart, de Hollandse, de Chinese en de Javaanse gemeenten afzonderlijk, een feestelijke drukte van belang, in de lang durende kersttijd ‘s morgens, ‘s middags en ‘s avonds feesten, alles met dezelfde boom. En wij in die tijd almaar stiekem tussendoor de consistorie insluipen om te zien of er nog niet een gebakje te versieren was. In dezelfde kerk waar we kerkje speelden: ik was de dominee en mijn gebed luidde: “Amen de bramen, handjes samen, oogjes toe, kiekeboe - Arendje, jij had je ogen open onder ‘t bidden”. Arendje de Vries, zij was ouderling, en Henk was verliefd op haar: “ontdèk die fen met zijn keet”. Dezelfde kerk ook waar een would-be wereldreiziger kwam vertellen voor de kinderen van de lagere school over de wonderbare landen en avonturen, die hij bereisd en beleefd had. Misselijk gewoon dat daar alleen de hogere klassen van onze school-met-de-bijbel heen mochten. Dus verschool ik me in het hol onder de preekstoel. Daar zag ik de broekspijpen van de wereldreiziger het trapje opgaan. Daar hoorde ik hem zijn vertellingen beginnen, die me al gauw verveelden. Om toch wat afleiding te hebben begon ik eens om het hoekje de kerk in te gluren. Wat al gauw ontdekt en met gnuiwend gegiechel werd begroet; waarschijnlijk interessanter dan die verhalen. Die bleken trouwens later uit de duim gezogen of geplagieerd te zijn: die wereldreizi-

En een andere keer, toen ze in de winkel weer eens met het voor haar extra vernederende “juffrouw” was aangesproken. “Omdat ik geen kinderen heb” huilde ze. “Ze kunnen toch wel gewoon vrouw zeggen of mevrouw? Maar nee, ze moeten me weer laten weten dat ik geen kinderen heb!” Tante Pietje, een fantastische vrouw, die veel heeft doorstaan aan stille armoë, hard werken en telkens vergeefs; ik herinner me haar sterven nog: het kleine lichaam in het tweepersoons opklapbed. En oom Piet: uit een schippersgezin, een typisch lid van het gilde van Kuyper’s “kleine

ger was een bedrieger die heel wat centjes in de wacht heeft weten te slepen. Ik geloof trouwens dat ik al gauw, verheugd door het succes van het gluren, gekke gezichten begon te trekken de zaal in. Ik weet niet meer waarom niemand daar iets aan gedaan heeft. Misschien dacht de reiziger, dat hij daverende lachsuccessen verwierf.... Dezelfde kerk ook, waar ik luisterend naar de meeslepende preek van een van Vaders collega's, zozeer in spanning raakte bij de levendige beschrijving van de storm op het meer, dat ik bij het hoogtepunt niet kon nalaten keihard "ADUH!" te roepen. Dezelfde kerk, waarbij ik, na afloop van een dienst bij ons voor op straat ging staan om het aantal kerkgangers te tellen - zowel als vader gepreekt had als wanneer het een ander geweest was. Tot vader het toevallig ontdekte en ik op mijn donder kreeg. De kerk ook waar het schaap van Co de tragische gewoonte aannam om tijdens de dienst vlak onder de ramen te gaan staan blaten, zo doordringend dat vader er zijn preek niet voor durfde beginnen. Hij riep Co bij zich op de preekstoel en zij bracht het dier naar de andere kant van de pastorie.

Maar terug naar Oom Piet. Die steevast op zondagmorgen - als ik eigenlijk lekker uit wou slapen - me bij mijn kop wakker schudde met de stereotiepe woorden " 't is tijd, 't is méér dan tijd, zo 'k meen. Ik spoed mij naar de trekschuit heen. Ik kan haar juist nog halen,..." Dat was een gedicht dat hij ooit eens uit het hoofd had geleerd. Oom Piet die me opving toen ik van het gymnasium was gestuurd wegens het vertellen van een vieze (ik mag wel zeggen: een smerige) mop. Die mop zat ik net fluisterend aan een buurjongen in de klas te vertellen toen Bertus Bosch de biologieleeraar ons maande op te houden met dat kletsen. Nou toen moest ik natuurlijk branie zijn en die mop toch op een papiertje schrijven. Toen ik hem zou doorgeven.... daar kwam Bosch aan, daar had hij op geloerd en pakte dat briefje met die allersmerigste en niet erg leuke mop ons af. Dat werd dus: van school verwijderd!! Ik heb toen maanden thuis gezeten totdat ik tenslotte naar de christelijke HBS in de Populierstraat mocht: voor de derde keer in de tweede klas. Later, veel later ben ik nog in nauw contact met Bertus Bosch gekomen: bij hem waren Bep en Diet in huis toen we verkering hadden.

Oom Piet, waar we 's zondags in de salon koffie dronken - dan was daar een gaskachel met vlammen in de stenen kaarsjes aangestoken en zongen we liederen bij het harmonium waarop een apparaat zat waarmee je door één knop in te drukken een heel akkoord liet horen. Daar kon dus een eenvoudige speler mooi mee begeleiden. Al met al een tijd waarover ik met dankbaarheid aan Oom Piet en Tante Pietje terugdenk.

Kwajongensstreken

Ik was toen wel een loeder. Niet alleen mijn ouders en oom en tante heb ik veel verdriet en zorg bezorgd; ook de leraren op school hadden veel met me te stellen. Ik denk aan Toon, onze leraar engels. Die werd altijd geweldig gepest - niet alleen door mij trouwens - iedereen deed daar aan mee. En hij maakte zich dan zo woedend, dat een kale knobbel, die als een kleine piramide boven zijn haren uitstak, vuurrood werd; hij stak dan zijn tong achter zijn onderlip en raasde tegen ons uit. En wij lol... 't Was een zielige man. Thuis mocht hij niets, zelfs niet een sigaartje roken, waar hij zo van hield. Maar dan werden de gordijnen vuil... Op school gepest, thuis onder de plak. Ik was nogal goed in engels en mocht een keer voor de klas het verhaal vertellen van de opgave om met een aantal emmers een vat te vullen. Ik vertelde dat aanschouwelijk: telkens als een emmer werd overgegoten deed ik in pantomime voor hoe dat ging, of als een emmer werd leeggegooid op straat, dan zwaaide ik met elan met de handen om het aanschou-

welijk te maken. De klas vond het prachtig, en het wàs ook goed, vind ik nog steeds. Maar Toon kwam blijkbaar tot de conclusie dat ik weer bezig was hem er door te halen; hij stond op van zijn stoel en gaf mij vanaf zijn leraarspodium een trap. Tenminste dat wilde hij doen, maar ik kon hem ontwijken, stak mijn hand naar achteren waarmee ik zijn voet kon vastpakken en daar stond hij, boven op het podium met uitgestrekt been in mijn houdgreep... de klas daverde.

Later heeft hij me bekeerd. Wist hij opeens mijn zwakke plek te vinden, toen ik weer eens bezig was geweest en in de pauze moest binnen blijven - samen met hem in de klas. Je hoorde duidelijk het geschuifel van honderden voeten van de leerlingen, die in de pauze over het grindpad rondom de school wandelden. Dat was een tijd lang het enige geluid. Ik wachtte quasi onverschillig in mijn bank. Na een poos kwam hij naar me toe en zei op zachte, niet meer woedende stem: "Weet je, Merkelijn, in Engeland stelt men zich er een eer in om een "gentleman" genoemd te worden". Toen liep hij de klas uit, mij alleen achterlatend. Ik heb hem nooit meer gepest. En dan de Big, die kon zijn mensen veel beter aan. Maar ook hij is er toch een keer ingetrapt. Toen had ik een ui onder mijn oksel gedaan, daar werd je bleek van. Vervolgens viel ik met een luide zucht, een smartelijke zucht mag ik wel zeggen, in mijn bank flauw. De Big schrok zich rot, begon te wapperen met een zakdoek, zenuwachtig zich afvragend hoe hij hier mee aan moest en buitengewoon opgelucht toen ik langzaam de oogleden weer opsloeg en vroeg "waar ben ik". Gelukkig is hij blijven geloven dat ik echt flauwgevallen was..... Ik kon goed leren. Bereidde vaak de lessen voor samen met Harry Palm, die er wat meer moeite mee had. Toch ging het op het eindexamen mis. Dat is wellicht wrekende gerechtigheid geweest, want ik werd toen gestraft voor iets waar ik part noch deel aan had. Toen we vol goed vertrouwen de uitslag kwamen halen, stond daar plotseling de Big, die me minachtend aankeek. "Ga jij maar naar huis, je bent gezakt"! Later werd me uitgelegd dat ik fraude had gepleegd bij (uitgerekend) Engels! Ik had namelijk dezelfde typische en foutieve vertaling opgeschreven als Nancy Koetsier, die op het examen aan een tafeltje naast mij had gezeten. Zij was wat we toen het "lievelingetje van de leraren" noemden: dat zij gespiekt zou hebben bestond niet! ... Toch was het zo. Maar ja! ... Het heeft zo moeten zijn: toen ik voor de tweede keer in de vijfde zat, kwam ik achter Bep Morks te zitten. En daar is het dus begonnen, hoewel zolang we nog op die school zaten ik geen verkering met Bep kreeg - het kwam pas twee jaar later tijdens een reunie van die klas.

*Bep Morks als bakvis
(± 1935)*

N.O.C. – diploma

In mijn HBS-tijd was ik nogal een sportieve rakker. Ik deed mee aan wandeltochten van 30 en 40 kilometer, deed aan handballen en zwemmen. Maar mijn meeste aandacht ging naar atletiek, speciaal hoogspringen (ik ben nog eens tweede geworden op de interscolaire wedstrijden van Zuid Holland met een sprong van 1,65 m hoogte – daar lach je tegenwoordig om) en kogelstoten. Vrijwel iedere (droge) woensdagmiddag toog ik met mijn 5 kg-kogel naar een weiland om te trainen. Op een gegeven ogenblik besloot ik een poging te doen de N.O.C.-medaille te halen – de penning die als certificaat diende dat je aan de eisen van het Nederlands Olympisch Comité had voldaan op een achttal sportgebieden. Daarvan herinner ik me: zwemmen, verdediging (in mijn geval schermen, sabel en floret), touwklimmen 10 meter, kogelsto-

ten, hardlopen, speerwerpen, verspringen, hoogspringen. Van deze had ik moeite met hardlopen – 100 meter binnen de 12,4 seconden – terwijl ik touwklimmen ook ellendig zwaar vond: je moest 10 meter klimmen, maar een touw was maar net 3 meter hoog, dus na de eerste keer terug naar beneden ZONDER DE GROND TE RAKEN, weer een keer omhoog, omlaag, en nog een keer omhoog. Ik was er goed lens van.

Toen ik alle proeven op één na gedaan had was zwemmen aan de beurt: 200 meter binnen een bepaalde tijd. Ik begon als een razende te crawlen, denkende dat ik snel, snel moest om het te halen. Met als gevolg dat ik na 75 meter uitgeput naar de kant moest: mislukt. Ik ging dus extra trainen en merkte al gauw dat je heel gewoon kon zwemmen: het was haast meer een uithoudingsproef dan een snelzwemtest. Helaas heb ik die proef nooit meer gedaan en dus ook de medaille niet gehaald. Dat kwam zo.

Bijna dood

Als regelmatig bezoeker van zwembad “De Regentes” aan de Regentesselaan in Den Haag viel me een man op, een atletisch gebouwde kerel, die prachtig kon duiken. Ook deed hij – en ik was daar een bewonderaar van – een kunst op de glijbaan: die ging hij *staande* af, zette zich op het laatste puntje af en dook! Dat moest ik toch ook kunnen!

Maar ik durfde niet.

Doe niet zo flauw. Je ziet toch hoe makkelijk het gaat! Ajo, vooruit.

Nee, eerst nog een keer kijken. Tja, het lijkt wel makkelijk. Zou ik het kunnen?

Nou vooruit, als je niet probeert... Ik de glijbaan op. Boven gekomen begon ik weer te aarzen. Maar dan – vooruit, stap de glijbaan op! Dat was het laatste wat ik weet.

Wat er gebeurde? Ik denk het volgende. Voor deze kunst is het nodig dat je je steeds loodrecht op de glijbaan bevindt, dus dat je je bovenlichaam naar voren moet slingeren als je staande wilt glijden; dat zal ik niet gedaan hebben. Hoe het zij, ik ging onderuit, sloeg met mijn achterhoofd tegen de onderste baanrand en verdween bewusteloos naar de bodem van het zwembad. Een tijdje later werd ik wakker op een tafel in het kleedhok. De atleet had me gadegeslagen, zag me mis gaan, dook achter me aan en haalde me uit het water, legde me op die tafel. Als hij dat niet gedaan had, in dat drukke zwembad met tientallen zwemmers... Nou ja! Ik lag – vertelde hij – echt al op de bodem en bewoog niet meer....

Abraham Kuiper

De avond van diezelfde dag ging ik naar de J.V. – dat was de Jongelings Vereniging “Abraham Kuiper” waar ik voorzitter van was. We behandelden een stuk uit “Saevis Tranquillis in Undis” (rustig temidden der woelige baren) van Hendrik Colijn. Een toepasselijk onderwerp mag ik wel zeggen. Toen ik thuis kwam barstte ik van de koppijn. Maar met een paar dagen rust is dat weer gauw overgegaan. Aan die J.V. en de daaraan voorafgaande “knapenvereniging” Johannes heb ik goede herinneringen. Je leerde er debatteren, goed reageren, een mening vormen en verdedigen en je deed er een groot brok algemene ontwikkeling op. Zoals later zal blijken heb ik hetzelfde model toegepast voor de zelfstudie en zelfvorming van Papoea’s.

Ik sluit bij deze biecht uit mijn jonge jaren - mijn onbedachte, zingt het lied - aan met wat andere goede en mindere herinneringen. Het eerste deel van die jeugd lag in Magelang. “Mah

Gelang” is dat ofwel “Machtige Ring”: de grootse ring van bergen rondom dit op 400 meter gelegen garnizoensplaatsje: de Sumbing en de Sindoro aan de westkant, de actieve Merapi en de Merbabu aan de andere zijde. Het plaatsje, waar de Tidarheuvel de kop vormt van de spijker, waarmee het hele eiland Java aan de aarde vastzit. Gelegen op een richel tussen twee stromen de Progo en de Elo, terwijl over de top van de richel een afwateringskanaal stroomt, een soort open riool. Op vrijdagen was dat kanaal droog; dan zag je soms nog de niet geheel afgevoerde drollen op de bodem liggen - soms van gigantische afmetingen... . In dat kanaal zwommen we niet; dat deden we in de kali Bening, gelegen tussen dat kanaal en de Progo, die niet zo ver achter ons huis langs stroomde. Ook daar zwommen we wel eens tussen de langsdrijvende drollen door. Maar in het ondiepe kanaal konden we wel prachtig onze speelgoedduikboot laten varen; we wonden hem dan op en gaven hem een zetje het water in. Vervolgens zochten we ons rot met onze blote voeten over de bodem om hem weer te vinden. Meestal deden we het op de plek, waar een aquaduct was over de straat Jambon. En in de muur van dat aquaduct staken we rotjes van de chinees en lieten die daar ontploffen - dat dreunde lekker. De rotjes hebben we een keer gejat bij een chinees. Die had een winkel, die naar de straat toe open was, met etalages waarin alle soorten mercons (knalvuurwerk) lagen uitgesteld. Het trucje was dan dat een van ons de chinees aan de praat hield met een tawarbabbeltje terwijl de ander rotjes in de zak stak. (Overigens vraag ik me af of de Chinees echt niet heeft gemerkt dat het gebeurde - ik zie hem ervoor aan dat hij dacht: waartoe al die susah van betrappen voor zo'n klein beetje...).

Gelukkig ben ik van het dievenpad afgegaan nadat ik me schuldig had gemaakt aan een veel te grote diefstal. Dat was een keer toen er een pasar malam - een soort kermis - op de aloonaloon was. Daar hingen bij een van de stalletjes tegen een wand een boog met prachtig kunstig gesneden en beschilderde pijlen. Een daarvan pakte ik weg en stopte hem bij de latrine onder de pagar. Weer buiten kon ik hem daar weer opnemen. Thuiskomende stond vader op de voor-galerij; de politie was langs geweest om te vragen of ik meer wist van de vervreemding. Ik denk dat ik toen een duchtig pak slaag gekregen heb. Hoewel ik me dus pakken slaag van mijn vader - die hij echt wel uitdeelde als het moest - eigenlijk niet herinner, is dat van die van moeder wel degelijk het geval: vooral die keer dat ik het in de badkamer te bont maakte en ik van haar met de stof op de blote billen kreeg, aduh!

En allerlei andere avonturen komen in gedachten. Op mijn lichaam zitten twee littekens, een van een gemene kras van de poes; de ander een wit half maantje bij mijn hiel, toen ik in een donkerbruine selokan (sloot) in een scherf van een fles stapte. Avonturen met vliegeren. Dat deed je altijd met zelfgemaakte vliegers zonder staart. (Als je een staart bevestigde betekende dat dat je niet vliegervechten wou). Het vliegergaren hadden we eerst met getah (houtlijm) waarin fijngestampt peertjesglas was gemengd, ingesmeerd zodat het vlijmscherp was. We lieten de vlieger op achter ons huis op het grasveld. Prompt ging er in de desa achter ons huis ook een vlieger de lucht in en het duurde niet lang of we waren aan het vliegervechten. Zo'n staartloze vlieger is enorm wendbaar; je kunt hem laten duiken, draaien, klimmen; je kunt hem vieren en weer aantrekken. De kunst was om jouw garen om dat van de vijand te laten duikelen, dan eerst een tijd te vieren en op het opportune moment even aan te trekken in de verwachting dat je dan zijn draad doorsneed. Wij verloren en de vlieger dwarrelde weg. Weer lieten we er een op; weer verloren we hem. Toch was ons garen subliem! Ook de derde ging verloren. Toen kwam onze tuinjongen er bij: “Laat mij eens proberen.” In een oogwenk had hij de vlieger uit de desa aan het wegfladderen. Die probeerde het nog een keer; weer wonnen wij door de vliegerkunst van onze kebon. Zo'n wegfladderende vlieger liepen we ook vaak na -

dat was een vermoeiende maar soms lucratieve manier om aan een vlieger te komen. Soms, ja. Want maar al te vaak bleef hij in een hoge boom of lantarenpaal hangen, en dan konden alleen de lui die een lange stok bij zich hadden er nog wat mee.

Ik denk dat de meeste van onze spelletjes voortkwamen uit nieuwsgierigheid. Zo haalden we modder uit de sawah in een groot petroleumblik; deden daar kikkervisjes in met een grote pad "om ze op te voeden". Ook goten we loden soldaatjes met lood dat we uit de kogels haalden die achter de schietschijven lagen op de exercitieterreinen van de soldaten. Die smolten we in een ijzeren lepel en het gloeiende lood ging dan boven in een vorm, waarvan de beide beroete kanten met klemmen tegen elkaar zaten. We hadden hele legers en ook twee kanonnen waarmee je rubber kogels op 's vijands leger kon afschieten. En niet te vergeten de prachtige breedspoor Märklin treinen waarmee we in het onderhuis speelden. En glijden in de badkamer beneden; daar was naast de mandibak een stuk betonnen vloer van een meter of drie, die we nat gooiden en bezepten en dan met je blote billen glijden. Helaas had moeder daar soms wat planten in bewaring, met gevolg dat er zand lag en dat was akelig pijnlijk.

Later, in het internaat van ds. Wielenga in Bandung - waar ik naar de eerste klas van het lyceum ging - haalden we ook van alles uit; overigens meestal als groep en niet individueel. Ik herinner me:

's Middags moesten we rusten. Dan gingen we naar onze slaapzaal en dan moest het stil zijn: slapen! Had ds. W. de gewoonte om ons daarbij te controleren; hij sloop dan op blote voeten over de gang en wierp onverhoeds de deur open - wee je gebeente als je dan niet in je bed lag. Je begrijpt, daar hadden we gruwelijk de pest aan. Er waren drie zalen en op een goede middag hadden we er alle drie wat op gevonden. Toen "Bapaé" aan kwam sluipen bij zaal 1, kreeg hij een emmer water op zijn kop toen hij de deur opengooide. Bij zaal 2 keek hij eerst beter uit: nee de deur was dicht en er stond geen emmer bovenop. Maar wel hadden we een draadje geleid van de positieve pool van het stopcontact naar de koperen deurknop... (Hij schrok zich rot, maar wij lagen doodstil te slapen). Zaal 3 was de zaal van zijn "vriendjes", die vond hij braaf. Van boven niets te zien. De knop voorzichtig bevoeld - ook O.K. En ja hoor, toen hij binnentrad lagen de vriendjes (gewaarschuwd door het gerammel aan de deurknop) als rozen te slapen. Teverden stapte ds. even naar binnen - dit waren pas goede lui! Die mening veranderde toen bleek dat de goede lui de plakkerige banden van Droste-blikken omgekeerd op de vloer hadden gelegd en de verrekte dingen kon hij vervolgens met veel pijn van z'n blote voeten gaan lostrekken. We waren in dat internaat geïnteresseerd in alle mogelijkheden van elektriciteit. In een selokan waar altijd snel stromend water doorheen roetsjte, construeerde Anton Witte een schepadje, dat via een lange draad bij zijn bed een klein fietslampje liet gloeien! Ook zon een van de interneers op wraak toen hij vond dat Bapaé hem weer eens onrechtvaardig had benadeeld. Hij verbond de polen van een stekker met een koperdraadje en stopte die toen in een stopcontact: kortsluiting! Het hele paviljoen (waar we huiswerk maakten) donker. Ds. W. draaide een nieuwe stop in. Tien minuten later: weer kortsluiting. Na nog een stop gebeurde het weer. De volgende dag liet Bapaé een elektricien komen. Die concludeerde dat het apparaat van Anton de schuld was... "Bestaat niet", riepen we in koor, "dat heeft er niets mee te maken," Toch afbreken, moest van Bapaé.

Maar 's avonds was het weer hetzelfde liedje ondanks het wegbreken van Antons apparaat: kortsluiting op kortsluiting (we waren toch ook wel loeders!). De volgende dag constateerde

toen de elektriciën dat het lag aan oude leidingen onder het dak. Die werden vernieuwd. En warempel: er kwamen geen kortsluitingen meer...

Op het lyceum was een van onze favoriete leraren de bioloog Van der Peyl. Hij liet ons altijd de prachtigste dingen uit de natuur zien; trok met ons naar de top van de Malabar om te kamperen; ik herinner me vliegende draakjes en een vis waarbij hij doodvoorzichtig het hersenkapje lichtte om vervolgens door het met een potlood aanraken van een van de vier hersendeeltjes te demonstreren welk lichaamsdeel daarmee sterk bewegend correspondeerde. Dat laatste heeft Willem van der Tocht in de sloot naast het internaat nageoefend. Hij kocht een zootje vis. Erg goed ging het niet, Maar na drie mislukte en dus vermoorde vissen lukte het hem en liet hij triomfantelijk zijn baarsje allerlei capriolen maken.

Op een avond vertelde Ds. W, hoe hij vroeger in de klas eens een mop uithaalde met een leraar, die altijd zijn lorgnet op en af zette. Alle leerlingen uit zijn klas schaften zich een namaaklorgnet aan en imiteerden vervolgens alle bewegingen van die leraar. "Dat was grote pret, mannen" zei de dominee. Nu had hij zelf aan een zwart fluwelen lint in zijn bovenzak een gouden potloodje dat hij van tijd tot tijd te voorschijn haalde om een aantekening te maken. Die morgen hadden we les van hem en ziet: iedere keer als hij dat gouden potloodje te voorschijn haalde, toerden wij ook uit onze bovenzak een potloodje aan een lange zwarte veter naar boven.

Ik maakte het slecht op die school; het wilde niet lukken: de overgang van Mulo 1 naar Lyceum 2 was blijkbaar een te zware opgave. Dus besloten vader en moeder - die zo graag nog één kind bij zich gehouden hadden - om ook mij maar naar Nederland te laten gaan. Aan boord bestudeerde ik het Latijn dat ze in Nederland op Gymnasium 1 hadden gehad en zo kwam ik in Den Haag op het Christelijk Gymnasium, in de tweede klas. Daar vond toen het moppenvertellen bij Bertus Bosch plaats en zat ik de laatste drie maanden van het schooljaar thuis om vervolgens naar de HBS Populierstraat te gaan, voor de derde keer in de tweede klas... Ik was dan ook 19 jaar toen ik eindelijk van de middelbare school afkwam. Mijn toekomstplannen lagen bij een beroep in de tropen en daar waren drie goede mogelijkheden voor: als KNIL-officier met een opleiding aan de militaire academie in Breda; als Marineofficier met een opleiding (ook van vier jaar in Den Helder) of als Bestuursambtenaar met een universitaire studie Indologie aan een van de universiteiten van Leiden of Utrecht. Ik besloot om voor alle drie mee te dingen in het schiftende vergelijkingsexamen. Dat was in die tijd heel wat: bij elk van die mogelijkheden waren tussen de 15 (K.M.A.) en 20 (Indologie) plaatsen beschikbaar terwijl het aantal deelnemers tussen de 100 en 120 lag. Bij de Marine viel ik al tijdens de medische keuring af - dat was daar de manier om te laten weten dat een kandidaat al te oud was. Maar voor toelating aan de K.M.A. en de Indologiestudie slaagde ik. De K.M.A. was de eerste, en ik was ongeduldig om maar meteen toe te happen, maar vader bezwoer me te wachten totdat we ook van het ministerie van Koloniën bericht zouden hebben. "Het leven van militairen in Indië", zei hij, "is maar al te vaak een geweldig leeg leven met veel drank en allerlei verleidingen - hij had het in Magelang van nabij kunnen gadeslaan". Ik heb gewacht en toen het bericht afkwam, gekozen voor Indologie. Nooit spijt van gehad - het was, zoals ik eens in een later radiopraatje heb gezegd "het mooiste beroep dat er bestaat".

Ik ging naar Leiden, dat was de "ethische richting", gestoeld op de inzichten van Snouck Hurgonje c.s. Dat "ethische gedoe" was nogal wat kolonialen een doorn in het oog en vermoedelijk ook wel strijdig met aspiraties om Indië een goed en blijvend win(st)gewest te laten zijn.

Zo werd later - ik meen in de dertiger jaren - een tweede Indologenstudie ingericht aan de Universiteit van Utrecht. Beide opleidingen liepen parallel maar als studenten zagen we van beide kanten laag op de ander neer. Je kon deze studie op twee manieren hanteren door eerst te studeren voor een "taalkundig" kandidaats en vervolgens voor een "economisch" doctoraal dan wel omgekeerd. Ik koos voor het eerste met als vakken Javaans, Maleis, oude Indische geschiedenis, Volkenkunde, Geschiedenis en Tropische economie, respectievelijk gegeven door de hoogleraren Drewes, Van Ronkel, Krom, De Josseling de Jong, Krom en Boeke. Levenslang herinner ik mij de colleges Javaans - waar mijn uitspraak de lachlust opwekte van de medestudenten maar hogelijk werd geprezen door Drewes - die van Krom als hij werkte met lantaarnplaten van de candi's van Java; die van Josseling de Jong met zijn eye-openers over "de kloof tussen wetenschap en geloof".

Niet dat ik erg hard studeerde: er was zo veel interessants en leuks te doen in Leiden. Ik denk ook niet dat ik op tijd mijn kandidaats gedaan zou hebben, ware het niet dat intussen Bep haar reünie van de vijfde klas van de HBS organiseerde waar onze liefde serieus begonnen is. In die tijd echter verloofde je je als student niet vóórdát je ten minste het kandidaats in je zak had. En dat is me gelukt: door hard werken lukte het om in de zomer van 1940 dat examen te halen, waarna we ons hebben verloofd. Helaas zonder de aanwezigheid van vader en moeder Morks, die weliswaar tijdens dat reünie met verlof in Nederland waren, maar waren vertrokken voordat het met ons zo ver was. Ze kenden me dus wel; ook hebben ze al eens geschreven hoe wij later, als we in Indonesië zouden komen als beginnend ambtenaartjesgezin, hun meubilair zouden mogen hebben, dan namen zij nieuw! Helaas hebben we ze niet weer mogen ontmoeten.

Niet lang daarna eisten de Duitsers, die ons land bezetten, dat een beroemd Leids hoogleraar, Meier, ontslagen moest worden omdat hij Jood was. Dat heeft een storm van verontwaardiging aan de universiteit opgeroepen. Aan die gevoelens heeft de toenmalig rector magnificus Cleveringa in een ontroerende en vlammende rede in het Groot Auditorium aan het Rapenburg uiting gegeven. Ik heb in die zaal met zijn hoge ramen mee staan luisteren, mee staan zingen toen onverwacht iemand het Wilhelmus aanhief, met tranen van woede in mijn ogen. Cleveringa's rede was sober op het droge af. Ik herinner me er een passage nog uit: een lijst van titels van de wetenschappelijke publicaties van professor Meier besloeg 36 bladzijden... . Wie het sein gaf, weet ik niet; maar toen we weer buiten waren stond het vast: we staakten. Bij alle ingangen van universiteitsgebouwen werd gepost om studenten het consigne door te geven. In een doodenkel geval waren er werk- en studiewillige studenten, die eisten toegelaten te worden tot de laboratoria, waar ze practica volgden. In dat soort gevallen droeg de docent de taak van het begeleiden over aan een oudere student, die ook zo nodig door wilde gaan.

Pier als student

De Duitse bezetter trok zich van het stilliggen van Leiden niet veel aan. Wel deed hij dat met Delft, waar ook gestaakt werd. De techniek moest doorgaan en met harde dreigingen werden hoogleraren en studenten weer aan de regelmatige arbeid gedrongen. De verhouding tussen docenten en studenten was in die tijd - wellicht ook als gevolg van het samen doorleefde verzet

tegen de overheid - heel nauw. Er was veel minder afstand of antagonie dan die, welke ik later in de zestiger jaren binnen de universitaire gemeenschappen ervaren heb. Zo zal ik nooit het tweetal tentamens vergeten, waar die verhouding duidelijk werd. Het eerste was het tentamen Javaans bij Drewes. Dat was afgesproken voor de tiende mei, de dag van de invasie van de Duitse legers. De honderden Junkers bromden al vanaf lichtworden over onze hoofden om hun parachutisten uit te strooien boven vliegveld Valkenburg. We waren allemaal uiterst zenuwachtig en gespannen; het was schitterend voorzomerweer, we liepen van hot naar her, telkens als er weer een eskadron te zien was; we klommen op het dak. Maar toen het tegen tien begon te lopen, dacht ik toch aan mijn afspraak Javaans en ging ik op de fiets naar het collegegebouw in het museum voor Volkenkunde in de Stationsstraat. Dat was (uiteraard) gesloten; nergens een mens te bekennen. Nou, dan maar naar het huis van Drewes, die vlak bij de Academie woonde aan het plein van de Pieterskerk. Ik belde aan. Van boven aan de trap werd met het touw de deur open getrokken. "Wie is daar?", riep de prof. "Merkelijn, professor." "Wat komt u doen?" "Tentamen Javaans, professor." Even bleef het stil daarboven. Toen: "Jazeker meneer Merkelijn, komt u boven!" We gingen aan een tafeltje zitten en Drewes legde de Babad Tanah Djawi op tafel, de door Javanen zelf gemaakte geschiedschrijving waarin ook de eerste tijden van de ontmoeting met de Nederlanders staan beschreven - uiteraard vanuit Javaanse gezichtshoek. Hij koos het stuk waar de Babad het heeft over de komst van "kapitan Tak" - dat is de ook uit onze geschiedenisboeken bekende VOC-beambte kapitein Tak. Die had als opdracht een duchtig standje en de nodige dreigementen over te brengen aan de Sultan van Jogyakarta, die zich niet gehouden zou hebben aan de overeenkomsten met de VOC en "stiekem" had geen onderhandeld met de Portugese concurrenten. De beschrijving in de Babad - je krijgt de indruk: met ingehouden pret - klopt niet met het stoervrome beeld dat in onze boeken van kapitein Tak bestaat. De Babad schrijft zo iets als: "Toen de draagstoel met de hoge gast het plein van de kraton binnen kwam, was dat plein geheel leeg. (Je ziet het voor je: in de middaghitte een verlaten plein, wat kippen misschien die rondscharrelen, maar niemand om de tuan besar te begroeten, geen loper uitgelegd, niets dan doodse, stik hete stilte) Kapitan Tak bleef in zijn draagstoel wachten, maar er gebeurde niets." (Hij zal wel even ongeduldig de gordijntjes opzij gedaan hebben). "En" zo gaat dan de Babad verder en toen volgden dus de woorden waar ik aanvankelijk nogal moeite mee had. Je moest namelijk het Javaanse schrift lezen en hier kwam een stel woorden dat welhaast geen Javaanse gelijkenis had. Maar ik kwam er uit: er bleek de weergave van iets niet-Javaans te staan in de tekst: "kapitan Tak perdomperdam". Onze kapitein heeft daar een nummertje vloeken weg staan geven.

Het was dus geen eenvoudig tentamen en het duurde het volle uur. Intussen bromden nog altijd de eskaders over de stad, en iedere keer dat er een nieuw passerde, begon de mitrailleur, die ergens in die buurt stond opgesteld, met oorverdovend lawaai te ratelen. Dan stormden wij beiden naar het raam om te kijken: "daar gaat er een!" "Waar dan?" "Daar, professor, links van de toren!" Tentamen Javaans 10 mei 1940. Drewes vond het "met genoeg!" Het andere "Leidse" tentamen, dat me bij is gebleven was dat voor tropische economie bij J.H. Boeke. Die zat als prominent Nederlander vast in Vught, vanwaaruit hij eens per jaar een week naar zijn vrouw en huisgezin mocht. Een paar studenten, waaronder ik, hadden hem een brief geschreven met verzoek om een tentamen. Die brieven bleken hem toch te bereiken en hij liet weten dat we in die ene week bij hem terecht konden. Zo heeft deze man een belangrijk deel van zijn vakantietje opgeofferd aan het tentamineren. Ook dat tentamen was geen wassen neus. Maar typerend voor de manier waarop hoogleraren en studenten met elkaar omgingen was zijn

begroeting bij mijn binnenkomst: “Dag meneer Merkelijn, hoe gaat het met de kleine Aart?” (die 23 februari geboren was en waarvan we Boeke een kaartje hadden gestuurd).

Toen de universiteit gesloten bleef, kwam er al spoedig een briefje van het ministerie van Koloniën, dat we verder moesten studeren aan de (geminachte) Utrechtse universiteit. Dat contract met het ministerie zou je in deze tijd een volstrekt lachertje vinden. Als je namelijk na die zware schifting toegelaten werd moest je een contract tekenen. Daarbij verplichtte het ministerie zich je jaarlijks gedurende ten hoogste 5 jaar een studietoelage toe te kennen van f 375,- zijnde dat precies het bedrag van het collegegeld, dat iedere student moest betalen. Daartegenover legde jij je er op vast bereid te zijn in Indië in de bestuursdienst geplaatst te worden waar men je heen zou zenden en niet binnen 6 jaar van baan te veranderen op straffe van terugvordering van de genoten toelagen...

Ach, Utrecht was überhaupt een lachertje. Neem nou die “colleges” Maleis bij Emeis - niets anders dan een ordinaïr schoolklasje met huiswerk en overhoren zonder dat ooit je fantasie geprikkeld of je echte belangstelling gewekt werd. Wel leuk waren de staatsrechtcolleges bij prof. Westra, die later tijdens de oorlog nog burgemeester van Den Haag is geworden. Hij was dan wel overtuigd nationaal socialist en dat kwam tijdens zijn lessen ook wel een enkele keer om de hoek kijken. Maar overigens was hij een geestig en begaafd man en was het volgen van zijn lessen geen last. Dat werd anders toen hij vertrok en zijn opvolger niet alleen een overtuigde maar zelfs fanatieke nazi was. Bij hem deed ik het Utrechtse tentamen dat voor mij gedenkwaardig was. Ik had in die jaren werk bij een vakgroep, die onderdeel was van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, die tijdens de bezetting ingevoerd was (daarover later meer). Ik had daarom bij het aanvragen van dit tentamen opgegeven dat ik bijzondere belangstelling had voor het grondwetsartikel - ik meen 42 - waarin de wettelijke grondslag voor deze vorm van corporatieve bedrijvenorganisatie was gegeven. Nou dat heb ik geweten! Zonder groeten of ook maar een vriendelijk woord begon de man; “Zo, meneer Merkelijn; kunt u mij vertellen waarom dat artikel in de grondwet is gekomen?” Ik begon met mijn verhaal: hoe in Portugal een dergelijk systeem was ingevoerd en goed was bevallen, en dat daarom op initiatief van de K.V.P. dit artikel aan onze grondwet was toegevoegd - een heel verhaal dat ik prima kende! Hij liet me helemaal uitpraten, toen bleef het een poos stil en dan zei hij: “Volstrekte nonsens, meneer Merkelijn. WAAROM is dit artikel in de grondwet gekomen?” Ik was verbaasd, maar vatte moed en begon opnieuw, nu met vermelding van de praktijk in Portugal en de beweegredenen voor het K.V.P. enthousiasme. Opnieuw mocht ik helemaal uitpraten, opnieuw een stilte, een “wanhopig” hoofdschudden en weer “onzin, meneer Merkelijn. Nogmaals: Waarom is dit artikel en zo voorts. Ik liet me niet uit het veld slaan, begon met de moed der wanhoop opnieuw, een heel verhaal dat hij me helemaal uit liet vertellen. En toen kwam het: “onzin, grote onzin meneer Merkelijn. Dat artikel is in de grondwet gekomen door de K.V.P. om slechts één reden: OM DE N.S.B. DE WIND UIT DE ZEILEN TE NEMEN, DAAROM MENEER MERKELIJN! U BENT GEZAKT! Kom over zes maanden maar terug.”

Ik ben toen gaan repetiteren bij jurist Polak op het Rapenburg in Leiden. Die wist inmiddels alles van het Utrechtse NSBertje af, kende alle vragen, die hij gewoon was te stellen en de antwoorden die je verondersteld werd te geven. Die heeft hij me picobello bijgebracht. Toen ik 6 maanden later weer bij Dinges verscheen, waren intussen de oorlogskansen gekeerd. Meneer was nu poeslief, stelde belachelijk eenvoudige vragen (voorbeeld: “zo, meneer Merkelijn, wat

staat er in artikel twee van de Grondwet?” Ik zei dat op. “Heel goed, meneer...” In een kwartier stond ik weer buiten. Geslaagd voor mijn Utrechtse tentamen Staatsrecht...

Nu nog even een relaas van een avontuur, dat ik bij Polak beleefde. We zaten toen beiden aan een tafel bij het voorraam. Ik had uitzicht op de gracht, waar aan de overkant een tweetal jochies op een schip aan het spelen was. Plots viel er een in het water, ik zag het gebeuren, vloog overeind, gooide mijn jasje uit en dook in het smerige stinkende groenslijmige water, bereikte het joch en kon hem op het schip hijsen. Moest toen wel in mijn natte en stinkende spullen omlopen om via de brug bij de academie weer aan Polak's kant te komen. Bep gebeld, die droge plunje kwam brengen.

Ten slotte nog het verhaal van buurman Van Driel. Zoals we aan het begin vertelden was Hanny Michaelis bij ons ondergedoken als “hulp in de huishouding Wilma”. Ze had donkerblond haar en grijsblauwe ogen en we besloten haar niet te verstoppen, maar open en bloot als lid van ons huishouden te laten fungeren. Wel huurden we een piano, waar ze veel op heeft gespeeld tot ons aller genot! De naaste vrienden – het kon niet uitblijven – hadden al gauw door dat ze niet een “dienstmeisje” was: ze had het gymnasium gevolgd en was een erudiete jonge vrouw. Maar ook buurman Van Driel begon iets te vermoeden. Dat ging zo: we waren over het algemeen een jolig, kameraadschappelijk, jong stel mensen. Dat Wilma in het logboek schreef over “meneer” en “mevrouw” Merkelijn – die ons uiteraard gewoon Bep en Piet noemde – was uit voorzorg voor het geval dat het logboek bij een eventuele huiszoeking in verkeerde handen zou komen.

Op een goede, warme zomermiddag was Wilma het balkon aan het schrobben en zag van daar dat Wout in de tuin van ons hoekhuis over zijn studieboeken (in het warme zonnetje) in slaap gesukkeld was. Ze pakte haar emmer en kon de verleiding niet weerstaan: gooide hem leeg over de geschrokken Wout... Grote lol! Maar ... aan de overkant stond Van Driel voor zijn raam het tafereel te beschouwen. Toen ik een paar dagen later bij hem langs kwam begon hij: “Zeg Piet, weet je, onlangs is de pastoor bij me komen vragen of ik Jodenmensen bij me in huis wilde nemen. Maar ik heb gezegd: Pastoor, u kunt mijn auto krijgen, u kunt geld van me krijgen. Maar Jodenmensen in huis – daar begin ik niet aan! Wat vind jij daarvan, Piet?” “Tja, meneer Van Driel, dat zou ik ook heel moeilijk vinden als ons dat gevraagd werd. Ik kan me voorstellen dat u daar niet aan begint!” “zeg Piet, dat dienstmeisje van jullie, wat is dat toch voor een meisje?” “Hoezo, meneer Van Driel? Dat is onze hulp in de huishouding.” “Ja, maar ze speelt piano. En ze gaat heel familiair om met jouw vrienden. Hoe kan dat allemaal?” “Nou, meneer Van Driel, ze is, dat merken wij ook, een goed opgevoed en opgeleid meisje, ik geloof zelfs gymnasium of zo. Maar er is iets met haar ouders, waardoor ze het huis uit moest, ze wil niet meer naar huis, er is iets. Maar het precieze weten we niet en we vragen er maar niet te veel naar...” Gelukkig stelde dit verhaal, verteld met het alleronschuldigste gezicht dat ik zetten kon, Van Driel gerust. Na de oorlog heb ik hem verteld dat Hanny een joodse onderduikster was geweest. “Jou schooier,” riep hij, “wat kan jij liegen.” “Niks hoor, meneer Van Driel, er was geen woord gelogen bij!”

De Landwacht

Op een avond zaten we naar radio Vrij Nederland te luisteren - wat dus zwaar verboden was, alle radio's hadden moeten zijn ingeleverd en luisteren naar die zender was al helemaal een

riskant bedrijf - en hoorden we een bijzondere waarschuwing: er waren in Amsterdam extra SS-troepen aangekomen met de speciale opdracht het clandestien luisteren op te sporen! We besloten de waarschuwing ter harte te nemen en de radio te verstoppen, boven in de Klapcoote, de zolderkamer waar toen een tweetal van onze onderduikers sliep. Op die kamer had je twee luiken naar de ruimte tussen dak en vloer; een daarvan zat achter de verwarmingsradiator. We besloten het nu maar in een keer goed te doen, draaiden de radiator los en opzij en stopten het toestel daar achter, radiator er weer voor.

Nauwelijks waren we ermee klaar en zaten we weer in de huiskamer - Wilma was al naar bed - toen we zware voetstappen hoorden bij ons hekje. Er werd aan ons fietsbelknuppeltje getrokken. 's Avonds tien uur, dat moest onraad zijn! De mannen als de wip naar boven, ik ging naar beneden en vroeg "wie daar?". "Landwacht! Opendoen!" De Landwacht in die oorlogsdagen bestond uit jonge mannen, die te licht - of te dom - bevonden waren om in de Duitse wehrmacht te worden opgenomen, maar die toch zó graag de bezetter wilden dienen dat er een apart corps voor was gevormd. Een corps van landverraders bij uitstek, helemaal vernaziet, luid zingend en marcherend en in staat tot alle vuile karweitjes die de bezetter ze liet uitvoeren. Om de mannen boven nog wat tijd te gunnen dat ze zich schielijk in pyjama konden steken en in bed kruipen, zei ik: "een ogenblik, de deur is op slot, even boven de sleutel halen". (Dat was hij niet, maar nam tijd). Maar uiteindelijk deed ik open: "Wat is er, heren?" "We komen eens kijken of u nog fietsen heeft, die gevorderd worden voor de Wehrmacht".

Opluchting! Als het anders niet was! De goede fiets met banden stond veilig in een kolenhok op kantoor. "Zeker, heren, achter in de schuur, Komt u maar mee". Daar stond onze resterende fiets met houten banden op kale velgen - een uitvinding uit die tijd, fietste allerbelabberdst. "Die mag U meenemen!" Nou, dat wilden ze toch liever maar niet. "Of ze nog even verder mochten kijken?" En daar gingen ze, het hele huis door: de kelder, de benedenkamers, de trap op, de huiskamer in (waar een uur geleden nog de radio had gestaan), en de tweede trap op naar zolder, waar in de ene kamer de mannen, en in de tweede Wilma sliep. Nou ja, "sliep?" - bloed lag te zweten, mag je wel zeggen. Was dit het einde?

Maar eerst schenen ze met hun zaklantaarns in de derde zolderruimte, waar nog wat kartonnen dozen stonden met voorbedrukte enveloppen erin, nog van een laatste geldinzamelactie voor de Zending, die vader had gevoerd. "Wat hebben we daar?" Nou, geen fietsen! - ze waren kennelijk óók op zoek naar radio's! Toen de mannenkamer in, onze Klapcoote, waar de jongens klagelijk kreunend wakker werden en de ogen uitwreven. Bij het opbergen van de radio hadden we het peertje van de lamp gemold. Maar de kerel had zijn zaklantaarn paraat en scheen de kamer door. Om die twee jongens (zo stom waren ze, als je voor het ene karwei op stap bent, denk je niet aan andere "doodzonden" zoals onderduiken) bekommerden ze zich niet. De lichtstraal bleef rusten op dat ene luik, dat zichtbaar was. Hij liep er heen, trok het open, dook er in met zijn kop en scheen naar links en rechts die ruimte door (die veel te klein was om er fietsen in te bergen) en vond dus niets.

Beleefd zei hij: "Bedankt meneer, en liep naar de andere kamer, die van Wilma. Met de knop in de hand vroeg hij: "En wat hebben we hier?" "Daar slaapt ons dienstmeisje." Toen kreeg de man, met de knop van de deur in de hand, opnieuw een aanval van welwillendheid en zei "Slaapt ze?" "Ja, al lang." Toen liet hij de knop los en zei goedgunstig: "Laat slapen, meneer!"

Hij liep terug naar de trap en bestudeerde daar de plaat met tekeningen uit Dante's Hel met daaronder de woorden "LASCIATE OGNI SPERANZA, VOI CH'ENTRATE", die daar nog hing uit de tijd dat we in ontgroeningstijd foeten ontvingen op de Klapcote. Er werd een duveltje in me wakker en ik vroeg: "weet u wat dat betekent?" "Nee meneer, ik ken geen Frans". "Wel, 't is Italiaans en het betekent: laat varen alle hoop, gij die hierboven geweest zijt"... Ja, dat had hij ook wel eens boven een kazerne zien staan... en ze stommelden de trappen af, bedankten en de deur uit. Prompt kwamen toen alle zolderbewoners naar beneden en zaten we gezamenlijk in de huiskamer na te bibberen en te lachen.

Ik was in de oorlogsjaren secretaris van de Vakgroep Carrosserie en Wagenbouw, een onderdeel van de Bedrijfsgroep Houtverwerkende Ambachten, deel uitmakend van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, die vrij kort na de bezetting voor het hele bedrijfsleven was ingesteld. Die Vakgroep was in de plaats gekomen van de reeds voor de oorlog bestaande FOCWA, de Federatie van Organisaties van Carrosserie- en Wagenbouw en Aanverwante bedrijven, waarvan mr. C.J. Woudstra secretaris was en kantoor hield op Breestraat 70. Hij vroeg mij, toen ik moest onderduiken en dus een "veilige" baan zocht, of ik dat Vakgroepsecretariaat wilde waarnemen om te voorkomen dat de bestaande FOCWA alle mogelijkheden van voortbestaan en hergeboorte na de oorlog zou verliezen. Die Vakgroep was belast met de eerlijke distributie van hardhout voor de wagenmakerij, en ik zat dan ook de eerste jaren vaak het hele land door om te vergaderen met deze vakmensen over alle problemen waarmee ze geconfronteerd werden. Totdat de aap uit de mouw kwam en de bezettende overheid de bedrijfsorganisatie inschakelde om de "arbeitseinsatz" van Nederlandse jongemannen te regelen. Dat moest als volgt: iedere werker die in de leeftijd viel en wilde vrijgesteld worden van arbeitseinsatz in Duitsland moest daartoe een verzoek indienen in drievoud - de zgn. Z-karten - dat vervolgens door de Vakgroep respectievelijk de Bedrijfsgroep van advies moest worden voorzien "uitstel toestaan" of "niet toestaan" en doorgestuurd naar de Hauptbeauftragte für die Wirtschaft in Amersfoort. Ik besloot daaraan in het geheel geen enkele medewerking te geven. Op vergaderingen in het land raadde ik de mensen aan: "Laat ze barsten en houd den kop er voor!" "Als argument kunt u gebruiken, dat wagenmakers werk doen dat essentieel is voor de voedselvoorziening in Nederland, en dat die dus op grond van de desbetreffende Verordening van de Reichskommissar vrijgesteld waren.

Op zulke vergaderingen waren uiteraard ook leden die òf sympathiseerden met de bezetter òf te bescheten waren om mijn advies zonder meer op te volgen. En ik werd dan ook op de derde vergadering ergens in een café in het Groningse aan de telefoon geroepen. Een barse stem meldde zich "U spreekt met Mussert (sic) van de Sociale Dienst in Groningen. Wat hoor ik? Dat u de wagenmakers adviseert om geen Z-karten in te vullen. Hoe haalt u dat in uw hoofd?" Ik antwoordde met zo mogelijk nog barsere stem: "Jazeker meneer Mussert, vanzelfsprekend!" Hij weer, al iets minder bars: "Hoezo vanzelfsprekend? Iedere arbeider moet zo'n aanvraag indienen!" "Ja, iedereen, behalve de bedrijven die essentieel zijn voor de voedselvoorziening. Bent u hoofd Sociale dienst en kent u verordening no. zoveel van de Rijkscommissaris niet? Vreemde zaak hoot!" Meneer Mussert schrok zich rot en hakkelde "Ja, maar, wagenmakers vallen daar toch niet onder?" "Wel allemachtig" -met donderstem - "en wat zou er van onze voedselvoorziening in dit land terechtkomen als er geen boerenkarren, bakkerswagens, groentekarren enzovoort enzovoort meer zouden rijden? Natuurlijk zijn wagenmakers essentieel voor de voedselvoorziening!" "Nou, dat zou ik toch wel eerst in Den Haag moeten navragen. Wilt u

alstublieft wachten met het geven van dat advies tot ik het daar opgecheckt heb?” “Geen sprake van, meneer Mussert, want het zijn gewoon voedselvoorzieningsbedrijven en ik geef dat advies wèl!” “Maar wacht u dan alstublieft nog even dan bel ik u zo gauw mogelijk terug!” “Hoor eens hier, meneer Mussert” - opnieuw met woedende stem, daar kwam dit soort door gebrek aan gewicht omhooggevallen bullebakken altijd weer van onder de indruk - “we zijn hier nu nog met andere agendapunten bezig. U doet maar wat u niet laten kunt, maar als we er aan toe zijn geef ik dat advies. Ik kan er niets aan doen dat u de regels niet kent. Dag meneer Mussert.” En we vergaderden verder. Nauwelijks een kwartier later was hij weer aan de telefoon. Ik vroeg bars: “En, meneer Mussert?” “Nou, eh, ze wèten in Den Haag niet of ze eronder vallen of niet. Maar zou het niet voorzichtiger zijn om de wagenmakers toch maar die Z-karten in te laten vullen?” “Wel nota bene, in Den Haag weten ze het niet, en dan toch maar invullen? In strijd met verordening zoveel van de Rijkscommissaris? Hoe komt u daar nou toch bij. Ik denk er niet over”. “Ja, maar... de Arbeitseinsatz...” “Nou moet u eens goed luisteren meneer Mussert. Ik ben niet verantwoordelijk voor de Arbeitseinsatz in Duitsland. Ik ben verantwoordelijk voor de goede gang van zaken binnen de wagenmakerij en de voedselvoorziening van Nederland. Daar ben ik voor en zo doe ik dat. Basta meneer Mussert”. Het kon niet uitblijven dat dit muisje nog een staartje kreeg. Toen ik aan het eind van die Groningse tournee thuis kwam vertelde Bep dat de secretaris van de Bedrijfsgroep had gebeld: of ik zo snel mogelijk terug wilde bellen.

De secretaris vertelde me, dat de Hauptbeauftragte für die Wirtschaft had gebeld. Hij had vernomen dat ik het bewuste advies gaf, en of ik aanstaande dinsdag om zo laat maar op zijn kantoor in Amersfoort wilde komen. De secretaris vroeg zich ook af waarom ik zo rechtlijnig, dus stom, deed. Alle andere Vakgroepen binnen de bedrijfsgroep deden wel mee, maar hadden er een slimmigheidje op gevonden. Op het bureau van de Hauptbeauftragte was diens rechterhand voor de Arbeitseinsatz middels de Z-karten een zekere Fräulein Doktor Kapischke, die een hoogst verbazingwekkende rol bleek te kunnen en willen spelen. Als die andere vakgroepsecretarissen onder de ingezonden Z-karten een moeilijk geval tegenkwamen - d.w.z. iemand die eigenlijk geen vrijstelling zou kunnen krijgen - dan gingen ze met zo'n stapeltje Karten naar Amersfoort, nodigden de Fräulein Doktor uit voor een lekker etentje en bespraken dan aan tafel die gevallen. In de meeste gevallen lukte het dan met haar medewerking, soms wel door een oogje dicht te knijpen voor veranderingen in de ingevulde leeftijdsgegevens, de betrokkene vrijgesteld te krijgen. Volgens de bedrijfsgroepsecretaris was dat een betere methode dan dat borte weigeren van medewerking, dat ik had gedaan. Nu zag ik wat er van kwam: ik moest bij de machtige man in Amersfoort op het matje komen. Met die andere weg lukte het wel geen 100% maar wel zo'n 98%, en dat was toch een pracht resultaat. Enfin, er zat niets anders op: ik moest opdraven in Amersfoort. Nu geviel het, dat op die dag ook in Amersfoort de begrafenis plaats moest vinden van de vader van een van onze kantoormeisjes. Ik vertrok dus met de trein gekleed in jacquet en voorzien van hoge hoed en zwarte paraplu. In de trein begon ik me naar mate die Amersfoort naderde, toch erg te knijpen, de angst voor wat komen kon greep me naar de keel. Na een schietgebed werd ik weer rustig - de Heer zou wel met me zijn. Toen ik arriveerde zaten daar naast elkaar de Hauptbeauftragte en Fräulein Kapischke en opzij een hoge geüniformeerde mieter van de Waffen SS!

“Also, Herr Märklin, wir haben vernommen enzovoort.” “Ja, das stimmt, denn die Wagenmacher fallen unter die Verordnung des Reichskommissars als Betriebe notwendig für die Nahrungsversorgung.” Daar snapte de man niets van. Bars zei hij: “Voedselvoorziening? Wat

hebben auto's en rijtuigen in vredesnaam met voedselvoorziening te maken?" Ik weer: "Waar ziet u dan nog auto's en rijtuigen rijden, meneer? Die zijn er allang niet meer, Maar wèl nog bakkerskarren, groentekarren en boerenwagens! Al die er niet meer zijn valt de hele voedselvoorziening in elkaar. Het zijn onmisbare instrumenten voor de voedselvoorziening." De Hauptbeauftragte geloofde er niks van. Maar toen kwam die wonderlijke Fräulein Doktor Kapischke me te hulp "Doch" zei ze, "onder de bewoordingen van de Verordening, daar heeft Herr Märklin gelijk in, kan je ook ondersteunende vakgebieden lezen!"

"Nah, also!," zei de Dinges, dan begrijp ik dus dat er een misverstand is geweest en dat Herr Märklin te goeder trouw is geweest. Maar binnenkort komt er weer een actie voor de Arbeitseinsatz en dan vallen de voedselvoorzieningsbedrijven, dus ook specifiek de wagenmakerijen onder de Z-kartenregeling. Dan verwacht ik van u alsnog de volle medewerking". "Dat zien we dan wel weer", zei ik.

Maar daar trapte hij niet in. Ik moest begrijpen dat met alle macht er voor moest worden gezorgd dat de Kriegsmachine goed bleef lopen. Daarvoor was het nu nodig dat buitenlandse arbeiders kwamen helpen om de gewone industrie draaiende te houden, Het was voor die Arbeitseinsatz dat hij verantwoordelijk was. "Maar das bin ich nicht! Ik ben alleen verantwoordelijk voor de wagenmakerij in Holland, die ervoor moet zorgen dat de voedselvoorziening in Nederland ongestoord kan plaats vinden. Dat is mijn verantwoordelijkheid en niet de Duitse industrie." Hij weer: "Aber unserer Führer.. ." maar in het vuur van het gesprek viel ik hem in de rede en sprak "Ach was, unserer Führer" en schrok me op hetzelfde moment rot, toen de SS-meneer met zware stem zei: Ho, Ho, Ho! Maar gelukkig ging de Hauptbeauftragte er niet verder op in. "Also, Herr Märklin, sie können gehen." Wat me bezielde weet ik nog altijd niet, misschien was het opluchting, ik ging hem corrigeren, wel wetende dat Duitsers onze ij-klank niet kunnen uitbrengen: "*Merkelijn!*" "Ach ja, Märkleen." "Nein, Merkelijn!" Schon gut, Herr Merckelein. Nein, *Merkelijn!* Ja, ja, ha, ha, guten tag, herr Markeleen. Auf wiedersehn!" En ik naar buiten. Met hoge klak, paraplu en in jacquet. Het kostte me moeite me te bedwingen en niet huppelend van zielevreugd mijns weegs te gaan. Enige maanden later, toen dan toch ook de voedselvoorzieningsbedrijven Z-karten moesten invullen, nodigde Fräulein Kapischke me uit voor een gesprek. Ook toen maakte ik haar duidelijk dat ik geen enkele medewerking kon verlenen aan het naar Duitsland laten gaan van Nederlandse werknemers uit de wagenmakerij. "Ja maar," zei ze, "Als ik u nu toezeg dat 95 % van de door u doorgezonden Z-karten een vrijstelling krijgt?" "Het spijt me, ik kan daar niet op in gaan. Ik wil 100% vrijstelling voor alle wagenmakers. Dät is mijn verantwoordelijkheid. En eigenlijk is dat, Fräulein Kapischke, ook de uwe. U en ik zijn verantwoordelijk voor de Nederlandse en niet de Duitse economie!" Geschrokken keek ze achterom of iemand mij gehoord kon hebben, ik had wellicht ook met verheffing van stem gesproken. "Mensch! seien Sie doch vernünftig! Wollen Sie dasz wir einander in Amersfoort Straflager (een van de allerstrengste!) zurücksehen? Was denn wenn ich sage: 98%?" "Nein, 100% en anders doe ik niet mee." Toen ging ze door de knieën: "Oké denn, hundert procent für alle Karten die Sie weiterschicken. Aber bitte bitte schicken sie die doch weiter" Met die toezegging ben ik toen weggegaan, me nog maar niet afvragende wat ik moest doen als die volgende actie begon. Gelukkig voor mij vond die pas begin september plaats, toen was er inmiddels een slag om Arnhem geweest, even later was er "dolle Dinsdag" - de dag waarop heel West-Nederland dacht dat de bezetting voorbij was. En is van de hele verdere Z-karteninzet niets meer terechtgekomen. Daardoor heb ik toch het bevredigende gevoel overgehouden dat via mij geen enkele wagenmaker in Duitsland terechtgekomen is,

In de maanden na de bevrijding en voor mijn vertrek naar Indonesië moest ik nog een keer op het Ministerie komen om verantwoording af te leggen. "Heeft u deelgenomen aan het ondergronds verzet?" "Nou, nee" "Niet? Mag ik vragen waarom niet?" "Nou ja, wel TROUW rondgebracht: en wat onderduikers in huis gehad, maar in de ondergrondse heb ik niet gezeten. Waarom niet? Ik heb geprobeerd me bovengronds te verzetten." En toen vertelde ik bovenstaand verhaal. Zonder problemen mocht ik naar Indonesië.

Hoofdstuk 2 OORLOGSTIJD

Ik ga nu verder met een dagboek, dat we in oorlogstijd hebben bij gehouden, het zo genaamde SINGORANONS LOGBOEK. Daarin hebben geschreven behalve Bep en ik, de anderen, die tijdens de oorlog bij ons in huis waren: moeder Merkelijn en de onderduik(st)ers Hannie Michaelis onder de schuilnaam Wilma en de schuilidentiteit van hulp in de huishouding, Woutje van der Veen, Jørgen Bech, Wim Oudshoorn (later kampioen bridge, hij leerde ons briden) en Leo Scholten, zoon van een slager uit Den Haag, die later wiskundeleraar is geworden. Wim en Wout schrijven niet in dit dagboek omdat ze in de periode die het beslaat niet meer bij ons waren. Jørgen Bech evenmin omdat hij als gewapend lid van een ondergrondse knokploeg werd gepakt en doodgeschoten op de Waalsdorper Vlakte (zie het eerste stukje, waarin hij als "Jan Willem" figureert en verder pagina 80). Verder Leo's verloofde Hanny, en hier en daar nog een ander. Ik zal door middel van noten of tussen haakjes proberen onduidelijkheden toe te lichten. Daar gaat ie.

SINGORANONS LOGBOEK.

17 - 10 - 1944

Bep en ik trouwden op 24 september 1943. Het moest geweest zijn 29 september, maar dat was een woensdag en we waren bang dan in de queue te moeten staan, dus werd het vrijdag de 24^e. Het was een groots feest, behalve dan het Jodenbriefje. Dat was een briefje waarop je moest invullen (bij het aantekenen) tot welke kerkelijke genootschappen je voorouders hadden behoord en hoeveel Joodse voorouders je had. We vullen in zoiets van zoveel miljard, zoveel miljoen enz. in de mannelijke linie (de eerste was Adam, gereformeerd) en eentje minder in de vrouwelijke linie (de eerste was Eva, hervormd), en vergaten het verder, hierin gesterkt door de ambtenaar burgerlijke stand, die het bagatelliseerde. Maar op de trouwdag, toen we daar stonden in pontificaal, met de hele stoet erbij en talloze belangstellenden, kwam de zittende ambtenaar vertellen, dat er "nog een kleine formaliteit" vervuld moest worden en of we alsnog maar even zo'n briefje wilden invullen. We durfden geen scène te maken door te weigeren, en tekenden. Woedend. Maar de rest was gezellig en fijn en leuk en wonderlijk. In de kerk was Wiersinga goed - Harder zat gevangen - en de mensen wellicht nogal teleurgesteld en vermoeid, omdat het echtpaar almaar ging staan onder het zingen, wat een beetje raar en bovendien vermoeiend is. Het feest op de LvM was af, wat

Bep en ik trouwden op 24 september 1943

bij tante Corrie ook logisch is. Oom Jan smeed met vooroorlogse sigaren, hield een fijn speechje en allemaal deden ze wat ze konden. Heirie (d.i. mijn broer Henk) was perfect als ceremoniemeester. Jørgen speelde sprookjesachtig piano, een stuk, dat hij vroeger eens van Bep gekregen had. Chien had geestige gedichten. Er was o.a. een taart van een meter hoog, met bovenop een bruidspaar en vijf verdiepingen. We moesten het mee naar boven nemen, omdat we weg moesten en eerst verkleeden moesten. Met de tram naar Terminus en vandaar de volgende dag naar Gulpen. Heerlijke dagen, een idyllische kerkgang en prachtige "Indische" omgeving. Wonderlijke dagen. Toen naar huis. Ik droeg Bep over de drempel, terwijl Van Driel (de buurman aan de andere kant van de Hugo de Vriesstraat op nr. 34) en Wim Aldershoff (van een eindje verder) ons naaogden. We stapten Singoranon binnen!

Na tien dagen kwam Leo, 20 oktober. Hoe die verder heet komt nog wel.

In november kwam moeder thuis. 2 Januari kregen we een dienstmeisje voor dag en nacht, Wilma. 12 mei kwam Wout, en Arie Smelik kwam in die dagen hier zijn eten opeten. We hadden grootse feesten in die tijd, met de Goedbloeden meestal. Verduiveld gezellige boel, heel druk, met veel aanloop en gezellig, vriendschappelijk en enthousiast.

Ik deed twee tentamens, allebei in a hurry en ben nu bijna klaar. Nog een vakje (maleis bij Van Ronkel) en ik kan zo naar Indië toe.¹

Bep verwacht een baby! In maart komt ie. Aart heet hij of anders Bertine. Maar dat mag eigenlijk niemand weten! Wout werd er helemaal stil van, toen we het hem vertelden. Hij was beslist een beetje ontroerd. Verder is Leen Overbeek (=Leo Oudshoorn) nog een maand bij ons geweest en nu weer thuis en Jan Willem (Jørgen Bech), die gepakt is. Voorts leven hier Wobbie, de "echt snerterige gapkat" volgens Bep en 4 konijnen, die bestaan uit 1 moeder en twee worpen daarvan.

Maar de reden, de diepste oorzaak van dit logboek, ligt in het feit dat het allemaal zo verdraaid prettig en geweldig is hier. Avontuurlijk, that 's the word. We beleven iedere dag weer walgelijk veel en dat willen we onthouden. En dat lezen we voor op ons 40 jarige trouwfeest; dan houdt Wilma een tafelspeech, die eindigt met S.D.G.

En toch is dat eigenlijk het motief van ons gelukkige leven. Want Hij leidt ons wonderlijk en helpt ons telkens weer. Het is hier de weduwe van Sarphat, als het meel of de olie op is, kan je er zeker van zijn dat er acuut nieuw komt. En nu is het oktober 1944. Nederland wacht op de bevrijding en de toestand begint een beetje precair te worden overall. And that 's the end of the news for today, the 17th of october 1944. Diet is ziek in Den Haag en Bep gaat er morgen heen. We zijn vandaag weer de tweede dag thuis. We zijn net 3 weken wezen logeren bij Opa en Oma. Prachtig gewoon. So long. We schrijven – dat is 't plan – ieder op de beurt. En niet anders. Als er gasten komen, schrijven die. Op de Singoranon, het hol van den waterleeuw.

PIER

19 - 10 - 1944

Daar zitten we dan weer in Singoranon, nadat we drie weken uit logeren zijn geweest met zijn vieren + Wobbie + konijnen. Of eigenlijk is Wobbie ook een konijn, want hij kruipt van tijd tot tijd in het ene lege konijnenhok achter de tralies en snoept van de andijvie en aardappelschillen. Tegen kerstmis mesten we hem ook vet.

---

¹ Dat tentamen deed ik aan de pas heropende Leidse universiteit en baalde op die dag - 29 juni 1945 - mijn doctoraalsbul binnen. Dit was het eerste examen aan de L.U. na de bevrijding.

Het uit logeren gaan ging maar niet zo, er moest van alles mee. Dus werd er een handkar aangerukt en de mannen sjuowden als paarden. In onze nieuwe appartementen werd in no time alles afgeladen en een gezellige bohemien sfeer geschapen. (Om niet van buiten gezien te worden, zaten en sliepen we op de grond). Onder deze nieuwe omstandigheden hadden we de eerste gaarkeuken- en kachelkookmoeilijkheden onder ogen te zien. Maar ach, een mens wordt vernuftig als het nodig is. Om met 2 stamkaarten, 5 noodkaarten en 5 porties eten te bemachtigen is een klein kunstje. Om een leeg kolenhok vol met hout en kolen te krijgen kost slechts enkele zweetdruppels. En om altijd nog voldaan van tafel op te staan.... laat dat maar aan de vrouwen over!

Na drie weken werd de terugtocht aanvaard. De bedden kwamen droog over, maar de rest.....! We konden alles uitwringen, Piet en Hemmo (Pothuis, een van de vrienden) inclus. Maar daarom niet getreurd, de weg had langs de gaarkeuken geleid en een bordje soep vergoedde veel. En we waren weer thuis!

Hanny is nog een middag geweest en heeft onze tijdelijke woning dus gezien, maar arme Diet is door geelzucht aan haar bed gekluisterd en zal haar ziekteverlof wel hier komen doorbrengen. Ze is ook aan het werk voor Aartje; slabben borduren. Iedereen is aan het breien geslagen, dus de babygarderobe zal wel gauw in orde zijn. Maar dat moet ook, we zullen hem een goede ontvangst bereiden.

BEP

AANTEEKENINGEN						
		a	b	c	d	e
GEZINSROED	AA					
	AB		✓			
RIJF. AANDE	AC					
	AD					
KATROONIE	AE					
	AF					
ORVAN	AG					
VLEBICH	AG					
RECK	AH					
AARDAPPELEN	AI					
ROTER	AJ					
	AK					
NO. KOLN- MAYDELAAR	AL					
	AM					
DIVERSEN	AN					
	AO					
	AP					
	AQ					
	AR					
	AS					
	AT					
	AU					
	AV					
	AW					
AX						
AY						
AZ						
		a	b	c	d	e

TWEDE DISTRIBUTIE STAMKAART		806 N ^o 017597
NO. PERSONSBEWIJZ		_____
NO. EERSTE DITTE STAMKAART		142/2
GEZLUSTE NAAM	Euse	
VOOR- NAAM	Henrika Simons	
NO. DITTE DITTE	16 Feb. 1916	
NO. MAAK- T.	HARDENBERG	
ALIAS	Henrika 25	
 		
806		

*Simone heeft haar stamkaart uit de oorlog nog!
Daarop werden alle verstrekingen van bonnenn nauwkeurig geregistreerd!*

19 – 10 – 1944

Vandaag, 19 oktober is weer zo'n dag vol avonturen en wederwaardigheden. 't Begon vanmorgen vroeg al. Door het stopzetten van de elektriciteitsvoorziening overdag, moeten tal van nieuwe moeilijkheden overwonnen worden. We moeten een nieuwe bel hebben of in ieder geval een ander voorwerp dat van buiten af in beweging gebracht op één af andere manier onze aandacht kan trekken. We besloten eerst maar de bel op de keukendeur te "repareren". Enfin, het voert te ver om op alle finesses van deze reparatiepoging in te gaan, maar het resultaat was, dat het muziekinstrument op de keukendeur nu helemaal geen geluid meer kan geven.

Piet kreeg de meer dan geniale ingeving om een fietsbel als huisbel te gaan gebruiken. Nadat een oude roestige fietsbel door ontroesting en smering weer soepel lopend was gemaakt, werd die als huisbel in de brievenbus bevestigd. Een ijzerdraadje met een klosje hangt buiten de brievenbus. De gebruiksaanwijzing is op de voordeur aangebracht: "Herhaaldelijk, maar niet te hard aan 't brievenbusknuppeltje trekken". 't Resultaat is meer dan geweldig. 't Lijkt me wel iets om patent op deze uitvinding aan te vragen. We twijfelen er tenminste hard aan of we na de oorlog de elektrische bel wel weer in gebruik zullen nemen. Vanmiddag werd een huis op de Lammerschansweg opgeblazen. Als voorzorgsmaatregel hadden we alle ramen open gezet. Dit bleek achteraf onnodig te zijn; ofschoon ik wel de dakpannen en de stukken hout boven de daken uit heb zien vliegen vielen de klappen nogal mee. Van het huis is echter niets meer over. Men zegt dat er in het huis een geheime zender is geweest. Morgen ben ik hier precies een jaar. De rest moet Hanny maar vertellen.

LEO

20 – 10 – 1944.

Zoals Piet in het begin schreef, moeten alle gasten ook een woordje schrijven. Ik ben de eerste gast, die de eer te beurt valt, hoewel het koud klinkt van gasten te spreken hier in "Singoranon" (In het hol van de Waterleeuw).

Dit logboek moet de gewichtige feiten vastleggen. Vandaag vieren we Leo's éénjarig verblijf hier, terwijl Leo en ik nog de gedenkdag vieren van iets anders, wat ik hier niet neer durf schrijven. Leo zal het wel vertellen!

Bij die "rest" waar Leo in het vorig stukje op duidt, zal ook wel inbegrepen zijn onze g r o t e erkentelijkheid voor wat Bep en Piet of Piet en Bep (om geen van beiden te kort te doen) voor Leo deden en nog doen. Een begonia en luierbroekjes van maaslaprestjes drukken onze erkentelijkheid lang niet voldoende uit, maar het is oorlog! Ik werd verwelkomd met "Ja Hanny, we zijn allemaal een beetje gammel". Enige visioenen vlogen door mijn hoofd, die overeen kwamen met een gebeurtenis hier niet lang geleden gepasseerd:

's avonds om 11 uur, voetstappen, gebel.....schrik ².

Maar het bleek dat de familie was ingeënt tegen typhus, cholera enz.

Bep had de gevolgen 's middags al doorstaan (als een heldin) natuurlijk. Het "sterke" geslacht deed aan zulke dingen niet mee. Ik denk vooral aan Leo. Maar wie moest onder tafel noodzakelijk weg? Laat hij het in zijn volgend relaas zelf maar vertellen. Het is één van die belangrijke feiten, die zeker in dit logboek opgetekend moeten worden. Het is nu bedtijd. Piet pingelt of

² Hanny doelt hier op een onverwacht bezoek van Landwachters, die kwamen zoeken naar fietsen, maar intrussen ook naar verboden radio's zochten. Die vonden ze gelukkig niet. Na het hele huis te hebben doorzocht, stonden ze als laatste met de knop van Wilma's deur in de hand. "Wat hier?"

"Hier slaapt ons meisje" "Laat slapen!" en liet de knop los. (Wilma lag bloed te zweeten!) Ze vertrokken, wij allen opgelucht.

zal ik zeggen “preludeert” op de piano. Bep haakt en Leo zit bij te komen in een “club”. Hij begint al aardig op te takelen. Ik hoop dat de toestand niet zo erg achteruit gaat dat ik niet weer heel gauw een woordje mag schrijven.

HANNY.

21 – 10 – 1944.

Hoera, we leven nog! We zijn nog niet door honger omgekomen, door dorst versmacht, door kou verkleumd, door duisternis opgeslokt, door binnenstromend zeewater verzwolgen noch door bommen uitéengerukt. Al deze dingen staan op het punt te gebeuren, maar zolang ze nog niet gebeurd zijn, is er tijd om het logboek van onze overstelpende avonturen bij te houden. Misschien is het ook een avontuur, dat er eens een dag tussen door loopt waarin geen avonturen gebeuren. Zo’n dag is het vandaag. Werkelijk, ik peins me suf, maar ik weet niets en niets te schrijven. Ik kan het moeilijk gaan hebben over de bezigheden, die ik vandaag heb verricht want die interesseren niemand, ook mij niet. Toch zal het er van moeten komen, wil ik mijn plicht niet schromelijk verzaken. Daar gaat-ie dan: vanmorgen om 6 uur opgestaan, tot kwart voor 8 geprofitteerd van de elektrische stroom (stofgezogen, thee gezet en scheerwater gewarmd op het elektrische kacheltje en kortsluiting gemaakt), om 8 uur op alle deuren gebonsd en de lui met een kopje thee aan Morpheus armen ontlokt (Leo reageerde pas na de derde bons en toen ik hem verweet dat hij ver buiten westen was geweest, had hij nog de impertinentie om me tegen te spreken).

Om 9 uur hebben we uitgebreid ontbeten met heerlijke leverworst (z.g. Berliner, maar toch lekker) en dito kaas (die me niet kan bekoren, in geen enkele nuance, van 45+ tot 20+ of te wel zooller toe). Daarna heb ik de badkamer gedaan en meteen de badkuip gereinigd van de gebakken uien, die er van de week in uitgestort waren toen het elektrische kacheltje waarop we ze aan het bakken waren met pan en al van de badrand duikelde. Natuurlijk hebben we naarstiglijk de inhoud verzameld en het ons best laten smaken, ondanks de rommeltjes uit de geiser die er overheen gestrooid waren en een knarsend geluid tussen onze kiezen veroorzaakten. Maar – vieze varkens etc. Verder heb ik trappen en gangen een zaterdagse beurt gegeven waarbij niets vermeldenswaardigs voorviel. ’s Middags aan tafel hadden we geen van allen erge honger – oorzaak het buitengewoon smakelijke soepje dat de gaarkeuken ons voor de derde maal in zes dagen voorzette (afgewisseld door twee maal pap en 1 maal hutspot van penen zonder aardappels en met veel water). Kankeren doen we uit principe niet, en dus verzekerden we elkaar keer op keer dat het eten deze maal weer zo lekker is en dat het nu maar eens uit moet zijn met dat misselijke gekanker. Wat drommel: niet roddelen maar kankeren schaadt uw volk!

Na het eten heb ik de boel afgewassen, aardappels geschild, bedden opgemaakt en daarna mezelf – niet opgemaakt, maar opgeknappt. Later hebben we gezellig bij elkaar gezeten, terwijl ik aan het dichten sloeg – geen sonnetten maar de gaten in mijn sokken, hi-hi-hi. De geestigheden worden nu van een dergelijk bedenkelijk allooi, dat ik er beter een punt aan kan draaien, wat ik dan ook bij deze maar doe, niet zonder vermeld te hebben dat het op het ogenblik half 9 in de avond is en de anderen zitten te bridgen.

WILMA

22 - 10 - 1944.

De dag is nog lang niet om, het is half een, maar ik begin vast te schrijven. Leo en Hanny, die het weekend overgebleven zijn, zijn gaarkeukeneten aan het halen, en de vrouwen zorgen voor het eten; het is zondag en we zijn vanmorgen naar de kerk geweest, behalve Bep die nog hoofdpijn heeft telkens van de typhusprik. Leo en Hanny naar hun kerk, en wij naar de onze die 50 meter verder staat. Zo hobbelt gelovig Nederland nu al eeuwen naar allerlei verschillende kerken, en voelt zich er schijnbaar rustig bij. Hoe zal dat over 40 jaar zijn? We zijn bij ons in de Gereformeerde Kerk op het ogenblik weer hard bezig te scheuren. Er zijn geschillen over de Doop en de Wedergeboorte, bepaalde theologen en professoren gaan fel een bepaalde kant uit, naar aanleiding waarvan de Synode een leeruitspraak deed; grote herrie ontstond, de "Schilderianen" weigeren zich te onderwerpen aan deze uitspraak, weigeren ook te wachten met het indienen van hun bezwaren tot de volgende Synode, vinden de eis van conformering walgelijk en onaanvaardbaar, en tekenen allerlei akten van afscheiding en wederkeer en stichten een nieuwe kerk. Ook wij hier in Leiden hebben er mee te maken. Het is hier ds. Veldman, een jonge, pas beroepen predikant, die de actie der bezwaarders toejuicht en stimuleert, en ieder Zondag aparte diensten leidt. Hij is afgezet door de Kerkeraad, die hij niet langer als wettige Kerkeraad beschouwt. Vele gemeenteleden gingen met hem mee. Ik heb hem een brief geschreven, en later hebben we ook als jeugd van Leiden een brief aan hem gericht, en afgevaardigden van jeugd zijn bij hem geweest. Ons argument was dat zijn werk, het brengen van het Evangelie en al het andere mooie werk dat hij mag doen, belangrijker is dan het prediken van een leer, die op bepaalde punten afwijkt van de Synodale en het toejuichen en stimuleren van de actie. Ook al heeft hij op dat bepaalde punt gelijk, laat hij dan toch voorlopig zwijgen en wachten tot de volgende Synode. Hij antwoordde dat hij bereid was op zijn knieën door de straten van Leiden te kruipen naar de Kerkeraad toe, op één conditie: dat hij de leer van de "veronderstelde wedergeboorte" niet hoefde te leren. Enfin, om kort te gaan, dit punt was voor hem wel van allesoverheersend belang, hij mocht niet op de gevolgen zien maar moest doen wat God hem beval. We zijn nog niet klaar, denken erover een soort godsdienstgesprek te organiseren, in de hoop dat – zoals dat ook elders is gebeurd – misverstanden worden opgeruimd en het beoogde doel; hereniging, wordt bereikt. Maar erg veel hoop heb ik er niet op. Enfin, het logboek is geen plaats voor breedgesponnen verhandelingen op dit gebied.

Diet heeft opgebeld, dat ze er al weer uit is geweest, iedere dag een uurtje langer. Ze zal nu wel gauw eens komen. We zijn benieuwd hoe lang verlof ze krijgt. 't Is eeuwigheden geleden dat ze in Leiden was. Ze is magerder geworden, zegt Bep, maar ik geloof het niet, als je hoort wat voor lekkers ze allemaal eet. Ze moet ook in het logboek schrijven. Ietje heeft ook gebeld om te vertellen dat ze maandag of dinsdag komt. Leuk om die weer eens te zien.

Wij hebben oom Van Melle opgebeld om te vragen of we eens een tochtje met een handkar naar hem toe mogen maken ten behoeve van de voedselvoorziening. Het was direct goed, we kwamen maar! Dat belooft wat! Hij vertelde nog, dat de fabriek in Breskens volkomen vernield was. Gisteren hoorden we ook net, dat Breskens bevrijd was. Hoe lang wij nog? In Amsterdam zitten ze zonder elektrische stroom. Trouwens in heel Noord Holland. Wij hier zien dat ook boven ons hoofd hangen. Stel je het voor! 's Avonds om 6 uur is het donker! En dan zit je te koekeloeren in de duisternis. Bij een kaarsje of een carbidlamp met een beetje carbid – dat evenmin als batterijen of petroleum nog te krijgen is – houd je het nog enkele avonden uit. Een slimmeling maakt een molentje op het dak met een fietsdynamo en dan kan je de hele

avond zitten staren naar een 4 volts pitje. Net genoeg om niet overreden te worden, zegt de Standaard. En de volgende avond zeg je: "We gaan eens vroeg naar bed". Maar de derde avond wordt vervelend. En de volgende avonden zijn nachtmerries. Alle verkeer is gestremd. Vanzelfsprekend geen trams of taxi's. Fietsen gaat alleen op bandloze velgen, anders wordt hij gevorderd op straat. De gelukkige bezitters van nog niet gevorderde paardenwagens zijn steeds volgeladen met mederijders. Maar overdag is 't het ergste niet. Dat we voor de voedselvoorziening 42 kilometer moeten tippelen, is niet erg. Maar 's avonds donker! En iets dat haast niet op te lossen is. Wilma had gisteren de oplossing gevonden! Ze kwam enthousiast boven met een bord: "Het lichtprobleem is opgelost!" De lamp moest even uit, en daar zagen we het; een fosforiserend bord met drie fosforiserende ballen, die griezelig lichtend heen en weer rolden.

Als we toch wisten wat het was. De lamp ging weer aan en we zagen 3 aardappelen, die een paar dagen in de kelder hadden gestaan. Onze gezichten waren goud waard, vertelde Wilma later. Wat je noemt; dat hele stomverbaasde.

Diet op bezoek

PIET

23 - 10 - 1944

Het is voor elkaar, Gisteren kwam het plan op om een voedselvoorzieningsreis naar Hoofddorp te maken en vandaag zijn Piet en Leo al op weg gegaan. Even smoezen met de melkboer was voldoende om de reisgelegenheid voor elkaar te boksen. Zijn paard en wagen, waar we heimelijk op gehoopt hadden, konden we niet krijgen, maar er ging een boot voor hem vanavond nog de Meer in en die kon wel wat aardappels meenemen. Laat ie fijn zijn! Ik ben het gauw gaan vertellen aan Piet en Leo, die in de rij stonden voor appels. Toen ze thuis kwamen moesten er spijkers met koppen geslagen worden. Hoe kwamen de aardappels van oom Van Melle naar de boot? Daar moesten Piet en Leo voor in Hoofddorp zijn. Fietsen was uitgesloten, lopen ietwat vermoeiend, de beste oplossing was: met de boot mee. En dan nog een handkarretje meenemen om de boel te versjouwen. Veel tijd was er niet meer te verliezen, dus de moeie benen van de hele ochtend in de queue, onder de arm genomen en op naar Jongeneel. Natuurlijk kregen de bofvogels een heerlijk karretje en natuurlijk lukte het meevaren met de boot. Nu zijn ze op weg. Hoe zouden ze het hebben? Het regent en het is koud. Zouden ze vannacht nog bij de Van Melles kunnen slapen of zou de boot te laat aankomen? En wat zullen ze mee naar huis brengen? We zijn benieuwd. Dat ze hun best zullen doen is zeker. Wilma en ik voelen ons een beetje verlaten. Stel je voor dat er vannacht gebeld wordt. Het zou wel iets voor ons zijn om juist nu weer iets te beleven.

BEP

24 - 10 - 1944

Er is vannacht niet gebeld, we hebben heerlijk geslapen. Hoe zou het met de mannen zijn? Vandaag is letje geweest. Om 9 uur stond ze op de Turfmarkt en om 12 uur was ze hier! Om

kwart voor 4 moest ze de deur weer uit. De tussentijd was erg gezellig.

Het kachelincident was een beetje naar. Ik was zo slim geweest om hem niet tijdig bij te vullen. En toen was er geen turf meer en geen aanmaakhoutjes. Houtjes gehakt, aangestoken.... uit. Ten einde raad. Ietje nam een kloek besluit, hakte de houtjes kleiner en toen ging het. Joris en Ella zijn nog even geweest. Joris was spin en spin jaloers op de heren die per schuit op de aardappeljacht gingen.

BEP

25 - 10 - 1944

We hadden mooi praten: "42 km hobbelen met een handkar is niet erg". Het is wel erg. En heel erg ook. Maar 't is glad mijn beurt niet, ontdek ik, dus zal Leo het overnemen. Hij was mede-lijder, dus zal het schrikbeeld in getrouwe kleuren kunnen schilderen.

PIET

Het begon maandagmiddag om 3 uur. Bep had 's morgens met de melkboer gepraat, met het resultaat dat we 's middags met die boot mee konden. Eerst moest nog een handkar gehuurd worden en daarna togen we met een sneltreinvaart op weg naar de Os- en Paardelaan, waar we de schippers op de paardewagen tegen kwamen. Wij achter op de wagen, intussen de handkar meesleurend. Om even half 5 waren we bij de boot. De handkar ging in de laadruimte. De schippers boomden de schuit voort en Piet stond stoer en onverschrokken aan het roer en loodste de boot op de meest geniale manier door de nauwe brug heen. Die Hollanders zit het varen in het bloed, weet je. Bij de Spanjaardsbrug moesten we wachten op de sleper en om kwart voor zes ging het spul pas goed beginnen.

De tocht was vrij koud, We rookten met de schippers de ene sigaret na de andere. Ondertussen was het enigszins gaan regenen. Bij Oude Wetering moest de schuit die achter ons lag afgehaakt worden en we meenden dat niet verder gevaren zou worden omdat het te laat was. Wij waren met z'n allen aan wal gegaan op zoek naar een logement (wat mislukte). Plotseling zette de sleper zich in beweging en we moesten heel vlug zijn, anders hadden we nu nog in Oude Wetering gestaan. Om half 9 kwamen we in Aalsmeer aan. We probeerden nog een slaapplaats aan de wal te vinden maar de mensen daar lagen allemaal al op bed, omdat ze 's avonds toch maar in het donker zaten. We moesten dus in de schuit overnachten. De schippers waren op alles voorbereid en hadden twee wollen dekens en een baal stro meegenomen. Voordat we gingen slapen hebben we bij een kaarsje nog een paar boterhammen gegeten en een sigaretje gerookt. Het was allemaal machtig interessant. Om tien uur lagen de schippers en wij in het stro met een zak over onze voeten, onder de deken. Nou, we hebben best geslapen. De volgende morgen was het al vroeg dag. Voor zessen waren we op weg naar Hoofddorp, naar de familie Van Melle. We werden er buitengewoon hartelijk ontvangen. Ik heb nog vergeten te vertellen, dat we genoten hebben van de prachtverhalen die de schippers vertelden. Het ene sterke verhaal na het andere. We gingen voor meneer Van Melle bij een boer in de buurt wat graan halen, tenminste, we zouden het los zien te krijgen. Maar de man die we hebben moesten was er niet. De kerel die ons te woord stond mopperde iets van: "die Van Melle haalt ons het meel weg. Verleden jaar moesten we onze varkens geweekte erwten geven in plaats van meel" enz. enz. Piet merkte alleen op: "Dat is ook zielig voor dat varken". Terwijl we stonden te wachten op de man op wien we onze hoop gevestigd hadden, kwamen twee lui ieder met een zak graan op de rug uit een schuur te voorschijn. Tot onze stomme verbazing

goiden ze beide zakken op onze wagen en wij er als de bliksem vandoor. Hij mocht zich eens bedenken. Bij Van Melle, waar Piet goede zaken gedaan had, laadden we de kar verder op. Laat ik niet vergeten te vermelden, dat we bij ons ontbijt steeds de keus hadden tussen hoofdkaas en uitgebakken spek!!

Vermeldenswaardig is ook wel het middageten. We aten aardappelen, we aten appelmoes, we aten sla met ei, maar we aten het allereerste.....gebraden haantjes. Je moet maar boffen.

Na het avondeten gingen we op huis aan. Van Hoofddorp naar Aalsmeer ging gesmeerd. De zware kar, die we moesten trekken, ging bijna vanzelf. In Aalsmeer laadden we de kar af en gingen we met z'n tweeën heel welgemoed op weg. Leiden 23 km! en we waren eigenlijk al moe van het gesjouw 's morgens. Maar dat mag niet hinderen. (Leo laat voorzichtigheidshalve hier weg wat er op dit zinnetje altijd volgde in die tijd: "Als de moffen maar minderen".) We hadden hoop dat we door de een of andere paardewagen ingehaald zouden worden, dat we tenminste nog een eindje zouden kunnen rijden. We hoopten ook nog een boot te ontmoeten die naar Leiden zou varen. Maar alle verwachtingen inzake dezès werden de bodem ingeslagen. We liepen steeds verder. Langs de Ringvaart en er kwam maar geen eind aan die weg. Dan beweren ze nog dat Holland zo klein is. Eindelijk moesten we met de pont oversteken, zodat de laatste kans om met de boot mee te varen verkeken was. De wandeling over de weg die toen kwam, zal ik mijn hele leven niet vergeten. Aan het begin merkte ik op, dat de weg zo gezellig was, zo vol afwisseling, maar ik kan je zeggen, dat ik gauw van mening veranderde. Langs de weg stonden hectometerpaaltjes. Ze begonnen bij 12,2 en eindigden bij 0 en telkens een nummertje naar beneden. 12,2 – 12,1 – 12 – 11,9..... enz. tot 0,1 – 0. Ze moesten alle paaltjes in de lucht laten vliegen. Ze zijn zenuwslappend voor de fietser, maar nog vele malen zenuwslappend voor de wandelaar. Af en toe rustten we wat uit. Ik durfde eigenlijk niet goed te gaan zitten, omdat ik niet meer overeind zou komen, maar dat viel elke keer toch weer mee, ofschoon ik behoorlijk last had van die blaren onder mijn voeten. Zo kwamen we dan om 2 minuten voor 8 (avondklok!) aan. Ik hoef niet te vermelden dat we de volgende morgen niet om 8 uur beneden waren. Dat begrijp je zo wel. Maar 't is de moeite waard geweest en dat is de hoofdzaak.

Vandaag is AENEAS jarig (het SSR-dispuut waarvan Piet lid was). Niet dat hij een van mijn kennissen is, maar Piet vertelt me net dit vooral niet te vergeten te vermelden. Zijn verjaardag is van het jaar in alle stilte voorbij gegaan. Maar dat zal volgend jaar anders zijn.....

Vandaag verder geen belangrijke dingen gebeurd. Goed nieuws!

LEO

25 – 10 – 1944

Vanavond is het mijn beurt weer om het logboek bij te houden. We zitten allemaal bij elkaar, echt gezellig. Zelfs Wobbie is van de partij, die heeft een gemakkelijke stoel voor zichzelf gereserveerd waar hij met een waar bezittersair zit rond te kijken. Achter de kachel strekt zich een goudgele vlakke uit, die uit tarwekorrels bestaat! Vanmiddag is nl. de opbrengst van de "heite, heite foete" en de "aandelaus fermoeide"³ ledematen gearriveerd: 2 mud aardappels, ½ mud tarwe en een fles olie waarvan een derde deel aan de oliegoden geofferd is; met andere woorden, de fles is met

³ Wilma refereert hier aan één van onze populaire uitdrukkingen van toen, ontleend aan: "een beer van 85 loopt van Alkmaar naar Nijmegen en doet daar mee aan de viendaagse. Onder de indruk vraagt de reporter: "Hoe voelt u zich nou wel?". Antwoord: "Aandeloos vermoeid en fan die heite, heite foete!" Een uitdrukking, die bij het door Leo beschreven avontuur zeker vele malen gebruikt zal zijn.

1/3 leeggelopen. Maar wie daarop let is een kniesoor, of, om het wat actueler te zeggen: dat mag hem ook al niet hinderen als de Moffen maar minderen (en dat doen ze!) Vanmorgen is de oude mevrouw Merkelijn thuisgekomen, nadat ze bijna 2 maanden weg was geweest. En daarmee is het archief van de avonturen van vandaag weer uitgeput. Ik tref het ook altijd bijzonder goed. Ik zal het maar als een eer opvatten dat er zoveel aan mijn "literaire gaven" wordt overgelaten, want van de realiteit moet ik het ook al niet hebben. Toch beleefden we gisterenavond nog iets gekks. Om 9 uur werd er gebeld! We verschoten allemaal van kleur en pas na de meest koortsachtige preparatieven werd er gereageerd op de bel (de tweede ondertussen). Er ging een gemeenschappelijke zucht van verlichting op toen we de stem herkenden van .... buurvrouw Van Driel: of ze even mocht telefoneren! Achteraf lachten we elkaar om het hardst uit en natuurlijk hadden we allemaal de meest spitsvondige argumenten klaar om elkaar ervan te overtuigen dat we helemaal niet bang hadden hoeven te zijn, want..... Maar als je een paar maanden terug Landwacht op bezoek hebt gehad (zie voetnoot 2 op blz 30) schrik je van elke onverwachte bel na achten. We houden zelfs niet eens meer rekening met de luchtbescherming, die anders nog al eens aankomt. Maar na de laatste boete zijn we werkelijk voorbeeldige verduisteraars geworden, zodat we ons tegenwoordig niet eens meer aan die schamele "hoop" kunnen vasthouden bij avondlijk belgerinkel. Ik ontvang net de wenk van meneer, dat dit geen meisjesdagboek moet worden met eenzaamheidsverzuchtingen erin! Of ik er nu zo Weltschmerzachtig uitzie weet ik niet; in elk geval gevoel ik geen roeping tot bakvis ontboezemingen. Op het ogenblik zitten we te genieten van de meest verrukkelijke appels die ons ontschild en ontblokhuisd worden voorgezet. Ik geloof dat ik nu stop, ik heb al zoveel opmerkingen over de lengte van mijn bijdrage moeten slikken, dat ik er de brui maar aan geef voor deze keer, in afwachting van avontuurlijker dagen en grotere inspiratie.

WILMA

29 - 10 - 1944

De 26ste ben ik weer thuisgekomen, na een paar maanden bij tante P. te zijn geweest. Het was helemaal niet de bedoeling zo lang weg te zijn; alleen een paar weekjes vakantie voor Bep en Piet en dan zouden we allemaal weer het nest komen invliegen. Maar doordat Tante ernstig ziek was terwijl ik daar was, lag het voor de hand dat ik daar bleef. Hoewel het heel ernstig met haar geweest is, zelfs zo dat er een ogenblik voor haar leven gevreesd werd, heeft God onze gebeden willen verhoren en haar weer opgericht. Ze is nu nog wel wat slapjes, maar we hopen dat de lever injecties en biefstuk haar weer op krachten mogen brengen. 'k Was met dat al erg verlangend weer eens bij Bep en Piet te gaan kijken en als de reisgelegenheid niet zo lastig was, had ik dat ook al veel eerder gedaan. Maar het is zo dat als je niet heel dringend moet, je beter doet niet op reis te gaan; vooral voor oudere mensen is dat momenteel haast niet doenlijk. Eerst minstens 3 kwartier in de rij staan, dan vreeslijk gedrang om in de tram te komen en als je er dan eindelijk in bent, geen zitplaats, of je moet zo gelukkig zijn - wat met mij het geval was - dat er een vriendelijke dame voor je opstaat. Maar - naar men zegt - behoort dat in deze tijd tot de grote uitzonderingen. Ik was toch erg blij, dat Annie en Henk bij me waren, die elk een koffer voor hun rekening namen en bij het in- en uitstappen behulpzaam konden zijn. Na zo'n lange afwezigheid was het heerlijk Leiden weer binnen te rijden en nog veel heerlijker de Lorentzkade weer op te lopen en vanaf de brug no. 36 al in het oog te krijgen. Wat voel je dan het grote voorrecht nog een eigen huis te hebben en zo hartelijk verwelkomd te worden door je kinderen. In deze tijd een bijzonder grote zegen, daar er duizenden bij duizenden hun eigen

"home" moeten missen en hun kinderen zwervende of helemaal weg zijn. En wij mogen allemaal nog bij elkaar zijn, en hoewel op het ogenblik een beetje moeilijker toch kunnen we allen nog wel eens bij elkaar komen. We hopen tenminste zeer, dat we a.s. 6 november (moeders verjaardag, geboren 1890) met al de kinderen hier in ons huis op "Singoranon" zullen mogen samen zijn.

Ik heb de eerste dag van mijn thuiskomst zo intens genoten van alles – de gezellige sfeer, die Bep in huis weet te maken – ik zit nu bij hen in de kamer – met het oog op de kolennood – een heerlijk verwarmde kamer, de ramen vol bloeiende potten en planten, nog een grote vaas met bloemen op de boekenkast ter verwelcoming, en achter en om de kachel versiering van houtblokken en... tarwe. Een fijn gezicht in deze tijd van hongersnood en gebrek aan verwarming. O, wat hebben we het nog goed, wat zijn we nog bevoorrecht!

In het hoekje tussen de 2 ramen, hebben we onze eetkamer; echt knus. Het doet een beetje denken aan een roefje op een schip. Ik ben als kind eens met een schipper meegevaren over de Zuiderzee, en ik kan me nog herinneren dat ik zo genoot van die kleine slaap- en eetgelegenheden. In het bed kon je niet rechtop zitten of je stootte je hoofd en als je met zijn allen aan tafel zat kon je er met geen mogelijkheid tussenuit. Geen stoelen, alleen vaste banken en tabouretjes. Nu, iets dergelijks is ons eethoekje in de kamer van Bep en Piet, Je kunt er niet tussenuit als je eenmaal zit en er zijn geen banken maar wel een tabouret of liever pianokruk + slaapkamerstoeltjes, de la van de tafel doet dienst als buffetta, enig hoor!

Doorlopend moet ik me maar verwonderen als ik Bep zo bezig zie, er zijn voor haar als het ware geen moeilijkheden. Zij weet ze allen te overwinnen, altijd weet ze wel raad, wat er ook gebeurt. Ze blijft kalm en gaat rustig haar gang. B.v. Ik had niet anders gedacht als dat mijn verjaardag dit jaar niet gevierd zou kunnen worden om de eenvoudige reden dat er niets te krijgen is, noch bij bakker, noch bij slager, noch bij melkboer, om op zo'n dag nog wat lekkers op tafel te kunnen zetten. Maar Bep zegt: "O jawel moeder, dat zal wel gaan hoor! We hebben appels en meel, dus we bakken appelbeignets, melk zullen we wel zien te krijgen, ik heb nog al aardig wat bonbons⁴. Ook kunnen we nog koekjes laten bakken, daar is nog wel wat borer en suiker voor. Koffie is er ook nog wel en zo zijn we al een heel eind. Ik wist niet wat ik hoorde, dat begrijp je, en gisteren zei Bep ook nog, dat we de gasten maar het makkelijkst 's middags warm eten konden geven en het menu was daarvoor ook al in elkaar gezet; enfin, dat ga ik nog niet vertellen, dan is de aardigheid er af als Piet dat vooruit al weet en de anderen hier in huis! Dat is nu een geheim tussen Bep en mij.

L.I. vrijdag de 27ste zijn we met zijn vieren naar Dr. De Bruyne geweest om een injectie te halen tegen cholera – typhus. De drie anderen voor de tweede, ik voor de eerste keer. Bep is er beide keren een uurtje voor naar bed geweest, ze kreeg wat verhoging. Maar Piet is gisteren en vandaag nogal ziek ervan, vrij hoge temperatuur en voelt zich erg slap. Ik heb er niets van geweten, ook Wilma vrijwel niets, alleen een wat pijnlijke schouder.

Ik zal eens gaan ophouden want ik ben wel erg langdradig geweest. Enfin, een volgende keer beter, hopen we. Wat de eigenlijke betekenis van log-boek is, weet ik nog niet.

MOEDER MERKELIJN

29 – 10 – 1944

Zo, ik ben weer boven water, nog wat slapjes in de lendenen maar verder weer op de been. Machtig, zo'n beetje koorts pakt je nog lelijk aan! Maar arme Diet is er nog erger aan toe. Ze zou

---

⁴ Van Van Melle kregen we bonbons mee om te ruilen bij boeren in onze buurt tegen zuivel

gisteren gekomen zijn, met ziekteverlof naar Leiden. Laat dr. Dieke – natuurlijk een vrouwelijk arts – nou plotsklaps ontdekken dat ze nog maar een weekje naar bed moet. Ook wat, die dr. Dieke is me er eentje. Een ander meisje, dat bij Diet kwam te liggen omdat ze ook geelzucht had, bleek achteraf heel geen geelzucht te hebben maar iets anders. Bepaald erg snugger. Als dat andere ook besmettelijk geweest is, hebben ze elkaar dus fijn kunnen liggen besmetten, en als het een beetje wil ligt Diet nu met die andere ziekte. We snappen er anders niets van: ze heeft allerlei dure proeven ondergaan, die alle gunstig waren, en nu plotseling nog een week. En het vervelende is dat de gele tram iedere dag kan ophouden met rijden. Dan kan ze alleen nog maar per fiets komen en die staat op het Hollands Spoor of het Staatsspoor. Bovendien zal dat wel niet mogen van de directrice. Enfin, we'll wait and see.

Zondag vandaag en het grootste deel geslapen. Bep, Moeder en Wilma naar de kerk. Vanmiddag Joris en Hans (Goedbloed) op bezoek. Wederzijds op zitten scheppen over voedselvoorzieningsavonturen. Leo naar Den Haag. That's all. Moeder heeft een behoorlijk stukkie geschreven, dus hoeft ik me niet bezwaard te voelen als ik er nu een . achter zet.

PIET.

30/10.

Wat hebben we 'm gisteravond weer zitten knijpen. Plotseling hoorden we stemmen voor de deur om een uur of tien. En de stemmen spraken, toen we goed luisterden, Duits! Wat ze zeiden weten we nu nog niet precies, maar het ging over een "falsch Nummer". Wilma bibberde op de tweede verdieping en de rest van de familie bibberde op de eerste. Ten slotte stapten de drie stemmen op drie fietsen en verdwenen in de duisternis. Gelukkig is ook later op de avond ons nummer niet het "rechte" gebleken, zodat we terecht weer konden herademen.

Vandaag hebben we het vervolg op de tocht naar Hoofddorp beleefd. Piet plakte na veel vertraging 's middags voor de variatie zijn achterband en vertrok naar Leiderdorp om voor de familie Van Melle daar een cassette af te leveren en kaas in ontvangst te nemen. Natuurlijk liet hij de cassette thuis staan, maar merkte het gelukkig voor hij in Leiderdorp was en kon hem toen nog komen halen. Dit tochtje is weer zeer geslaagd te noemen. Het begon direct nadat hij voor de tweede maal nagewuifd vertrokken was te regenen en al spoedig viel de duisternis in. Hij kwam na anderhalf uur druipend in het stikdonker zonder lamp op z'n fiets thuis.... in het beste humeur. Dat was ook geen wonder, want behalve de kaas van 10 pond, die meneer Van Melle als prijs voor de moeite had uitgelooft, bracht hij voor de moeite van het brengen van de cassette 2 liter melk en ½ pond boter mee en de belofte van dezelfde beloning voor het halen van de andere kazen. Ja ja, je moet het maar handig inpikken!

Vanmiddag stond opeens het oude bekende gezicht van Joop van den Berg voor de deur. Gezellig zitten keuvelen over Landwacht en a.s. babies met bijbehorende potkachtjes. Piet heeft gebaad en komt net zienderogen opgefrist uit de badkamer. Dit is het nieuws van vandaag.

BEP.

31/10.

Veel schokkends is er vandaag weer niet gebeurd; gelukkig maar, in deze tijd is sensatie een weinig gewild artikel; helaas het enige dat nog bonvrij te krijgen is in onvervalste toestand. Op het ogenblik kondigt een onweersachtig gerommel het opstijgen van een V-zoveel aan en doet een luidruchtige, maar vergeefse poging de rust te verstoren, die in deze kamer heerst. We zijn weer met ons vieren vanavond; Leo is een midweek naar Den Haag. Wobbie ligt op het

haardbankje en slaapt de slaap des rechtvaardigen. Hij is weer geheel de oude – pfft (dat mopje tapte men dus toen al!), maar gisteren was hij er zielig aan toe. De hele dag niet eten of drinken, alleen maar tussen twee kussens liggen slapen en af en toe lodderige meelijwekkende blikken op ons werpen uit doffe spleet oogjes. Natuurlijk werd hij door iedereen met de zorgzaamste attenties omkoesterd, en vandaag is hij alweer een stuk beter, al is er van zijn vlezige heupen weinig meer over. Maar hij spint alweer als een asthmatische motorfiets en doet weer pogingen om in onze kopjes koffie te verdrinken. Als dat niet lukt probeert hij zich te goed te doen aan de melk waarmee we een inktvlek uit een kleedje hebben gehaald. Zijn haren staan nog een beetje rafelig overeind, maar hij kijkt alweer om zich heen alsof Singoranon zijn particuliere eigendom is en wij zijn dankbare gasten. Verder posteert hij zich weer op de meest onmogelijke plaatsen, alsmair luidruchtig snorrend of hij miauwt gebiedend vanachter gesloten deuren. Kortom, hij is beter! Overigens ben ik er niet zeker van of hij wel een hij is, want vanmiddag zat Jan, de wanstaltig grote kater van de burens (die oorspronkelijk ook hier thuis hoorde) aan de buitenkant van de keukendeur smartelijk te miauwen, terwijl Wobbie aan de binnenkant onbewogen op het matje zat en de hulde waardig in ontvangst nam. Als Wobbie dus een Zij mocht blijken, heeft ze vandaag haar eerste conquete gemaakt.

Vandaag heb ik weer een behóórlijk (vooral met de goede intonatie) wasje gedaan, ik voel me echt zelfingenomen. Verder nieuws is er bij mijn weten niet. We hebben ons vanavond bijna te barsten gegeten aan rode kool met aardappels en verrukkelijke haché, gevolgd door nog verrukkelijker vollemelkse pap. Van hongersnood merken wij hier nog weinig, om niet te zeggen niets. Wat nergens meer mogelijk is, nl. dat iedereen maar raak kan eten van steeds opnieuw gevulde broodschalen, dat kan in Singoranon. Als de boter op is komt er hoe dan ook weer nieuwe, ook al is er in heel Noord en Zuid Holland geen boter meer te krijgen. Maar als ik op dat chapter wil doorgaan, ben ik morgenochtend nog niet klaar want de sterke staaltjes op dat gebied kunnen vele bladzijden vullen. Ik peins me suf om nog iets wetenswaardigs te bedenken, maar zonder resultaat. Ja, toch nog iets gekks, dat ons vanmiddag overkwam. Nadat er enige malen herhaaldelijk (niet te hard) aan het brievenbusknuppeltje was getrokken, opende ik met zwarte aardappelhandsen de deur voor een mannetje van de Lichtfabrieken; op het zien van het rekeningachtige papier in zijn hand zei ik alvast maar dat er niemand thuis was, waarop hij laconiek opmerkte: “Ik kom afsluiten!” Stomverbaasd stamelde ik dat we juist zo zuinig waren geweest met onze stroom en dat we er onmogelijk overheen konden zijn; hij keek me uilig aan en zei toen: “Ja, maar het is nu al de zoveelste keer dat de rekening wordt aangeboden en hij is nog altijd niet voldaan”. Het kwam er dus op neer dat we werden afgesloten niet als elektriciteitsverkwisters maar als... kwaadwillige betalrs! Het ontbrak er nog maar aan, dat hij zijn voet tussen de deur zette en met de “pliesie” dreigde. Enfin, het was me toch een beetje te bar dat we voor vanavond en morgen in het donker zouden zitten alleen omdat er nooit iemand thuis was als de lichtdrager kwam. En dus nam ik een kloek besluit en betaalde de rekening van mijn eigen “kapitaal”. Zo was ook dit avontuur tot een goed einde gebracht evenals mijn relaas van vanavond. Sorry voor de vele doorhalingen en het smerige pootje, maar ik val om van de slaap.

WILMA.

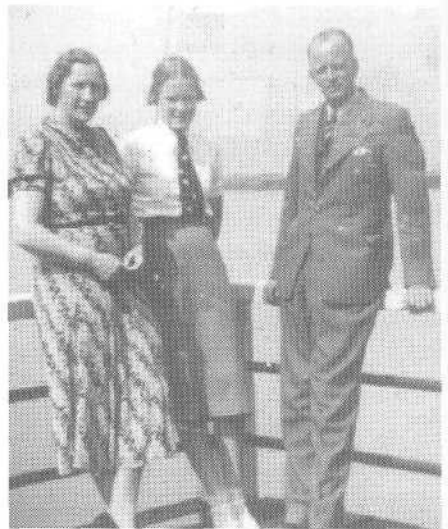
1 Nov. '44.

Iedereen, die tot hertoe is geworsteld in dit logboek is verheugd te horen, dat het “smerige pootje” een gevolg is van *slaap* en beklagt de eigenaresse, die gedwongen is geweest met sla-

perige (!) ogen dit schrift te lezen. Er gaat een vurige hoop op in Singoranon dat het volgende logboekverslag volkomen wakker zal worden neergepend. Gisteren en vandaag weer dagen van avontuur. Van Van Melle kregen we een cassette mee, waarvoor een Leiderdorpse boer hem o.a. 50 pond kaas zou betalen, waarvan ik van Van Melle voor de moeite 10 pond mocht hebben!

Van de boer, die erg enthousiast was voor de cassettes, kreeg ik bovendien voor de moeite 1 pond boter. Wat een moeite, wat een moeite. Nu de kaas niet helemaal klaar is en ik 2 x moet rijden, zal het wat meer boter moeten worden! Er is geen uitgeslapener, geraffineerder boef dan een boer in deze tijd. De kunst is nog gemener te zijn dan de boer. Maar hij heeft alle troeven in handen; er zijn er met twee linnenkasten vol, en stapels goud en zilver, vet als padden, die weigeren iets te verkopen. Je hoort vreselijke verhalen, van Arnhemse vluchtelingen, die, van kinderen beroofd, tenslotte van honger een boerderij binnenvallen en voor geld eten te koop vragen; en na een uur bedelen één pond kaas krijgen waar ze dan f 10,- voor moeten betalen. Andere boeren vragen f 100,- voor een mud aardappelen, en als je wegloopt zeggen ze: "als je verrekt van de honger, kom je wel terug!" De broer van de boer waar we voor Van Melle tarwe haalden – enfin, dat verhaal vertelde Leo al. Andere boeren verkopen alleen uitschot; de rest blijft liggen, tot de Amerikanen hier zijn, "die vreten ook aardappels en die betalen met dollars, weet je". Enfin, Bep en ik zijn vandaag Diet en (trouwende) Tony van der Bil(t) gaan opzoeken. Hoewel alleen tot half 10 in Den Haag de tram rijdt, hebben we er niet meer dan 1 KM gelopen. Steevast kwam er op de juiste momenten een vervoermiddel voorbij. Nu eens een slagersfiets, ik voorop met de paraplu, dan weer op de bok van een reclamewagen voor een toneelstuk, alsof wij de sterren waren. Weer typische zwijntjes voor ons. Iedere keer als we een eind moesten gaan sjouwen, reed een wagen voor, die ons praktisch voor de deur afzette. En ook de tram was een kwartier te laat, als wij een kwartier te laat waren, of kon nog twee passagiers bijladen als wij tweeën aan de beurt waren. En Bep alsmaar zitten – wat soms allerlei fluisterpartijen met conducteurs kostte, die dan acuut vreselijk kies met zittende mannelijke slachtoffers gingen confereren, die dan kies opstonden, en schuchter aan Bep verzochten hen met het innemen van hun zitplaats te vereren – en ik ook goed. We waren vanmorgen vertrokken met 1 fiets, 1 koffer en z'n tweeën, Bep op de fiets met koffer achter en ik lopend er naast. Geluk dat die slager mij halverwege meenam, want toen Bep + fiets tenslotte op het station bij de stalling arriveerden, hoorden we al: boeg, boeg, boeg bij elke draai van het achterwiel, en konden we nog net het uitwellend rood binnenbandje bedwingen en het ventiel loshalen. Door deze versnelling haalden we ook de tram van een half uur vroeger, die een kwartier te laat was.... enfin, als zo'n dag goed begint is alles gewonnen. Diet lag gelukkig op bed – ze was van plan geweest die morgen uit te gaan maar vond het te koud – en ontving ons uitgebreid met koffie, druiven en door ons meegebrachte appelen. Ik bleef bij binnenkomst vreselijk schuchter op de drempel staan, want er lagen

*Foto, niet van de trouwerij,
maar van Diet met haar ouders*

heirlegers zieke zusters – in pyjama's met bedjasjes – in die kamer, waarvan er enkelen geschrokken grijsden, en je weet 't nooit bij die kloosterinstituten met directrices aan het hoofd. Toen ik – door Bep naar binnen gesleurd (een heftig gefluisterd debat bij de deur) eenmaal zat, ging alles vanzelf. Diet imiteerde het beloofde land en haalde enige trossen druiven van een gordijnroep, en voorts ontdekten we foto's die op onze trouwreceptie zijn gemaakt, sindsdien in het toestel zijn blijven rondhangen en nu ontwikkeld en afgedrukt waren. Wellicht komt een ervan in dit boek; ze waren geweldig. We kregen ze van tante Corrie, die ijverig stond te strijken toen we terugkwamen van Tony's kerk, die een half uur te laat begon omdat de ds. het vergeten was – of zijn fiets was gevorderd – terwijl haar ouders in Deventer zaten, en zij in het zwart was, vanwege de tijdsomstandigheden, waarin geen wit goed te krijgen is, alleen grauw wit voor baby's, op ontzaglijk veel punten, en het is nog niets. Tante Corrie had het niet gemakkelijk. Voorts hebben we niets gedaan dan plezierig samen samengewoest, ruzie gemaakt, schoenen gekocht en sambal, waarbij ik het natuurlijk weer presteerde om tegen inlevering van 1 flesje 3 flesjes mee te krijgen. En alles niet-rokende.... (5e dag). Bep is naar bed en ik hol haar achterna. What a day. What a life. What a woman! (Geen complimenten in dit logboek) ((alleen waarheden)) (((maar geen vleierende waarheden))) Yessir!

PIET

Onder dringend verzoek dit maal netjes te schrijven (helaas ben ik alweer slaperig en nu schrijf ik bovendien nog met de pen van een ander) heb ik verlof gekregen verslag te doen van de entree van onze pianostemmer. Ik veegde vanmiddag het plaatsje een beetje bij, toen ik plotseling hoorde roepen: “juffrouw! juffrouw!” Wel wat verbijsterd en vooral schichtig keek ik in de richting van het geluid en ontdekte achter het tuinhokje, een heel eind van me af, een mij volslagen onbekend mannetje met een rattensnuitje en een bolhoedje op. Op mijn vragende blik informeerde hij, kennelijk een beetje beduusd om zijn eigen brutaliteit, of de familie Merkestijn (harlekijn, Merlijn de tovenaar!) hier ook woonde. Toen ik bevestigend maar nog steeds wat bevreemd antwoordde, lichtte hij met iets overmatig bereidwilligs in zijn stem toe: “Ik ben de pianostemmer”, waarop met een plotselinge flux de bouche de verklaring van zijn vreemdsoortig gedrag volgde: de “bel” aan de voordeur of wat daarvoor moet doorgaan, bleek het niet te doen, en toen was hij omgelopen met het bekende gevolg.

WILMA

2/11.

Vandaag teruggekomen met Hanny van een “midweekje” Den Haag. In Den Haag was alles goed. Alleen was bij mijn oom het licht veertien dagen afgesloten. De huiskamer werd 's avonds “verlicht” met een petroleumlampje. Deze “verlichting” belette echter niet, dat we nog een ouderwets portje schaak speelden.

Vanmorgen zijn we om half 9 van huis vertrokken en om half 12 arriveerden we op de Lorentz-kade. Vlot hè!! Bij de tram was het weer het oude liedje. Een eindeloze queue en een eindeloze tijd wachten. Piet ging eten halen bij de centrale keuken. Omdat de vorige dag alle vogels gevlogen waren, was er toen geen eten gehaald. De juffrouw had niet in de gaten dat de bonnen van de vorige dag er nog op zaten en knipte de verkeerde er af. Met het gevolg dat we een dubbele portie hadden. En gegeten dat we hebben, daar was gewoon het eind van weg. 's Middags zijn Bep en Piet en Mevr. Merkelijn op verjaardagsvisite geweest. Toen ze terug kwamen kregen we verhalen te horen om van te watertanden. Taart 10 cm. dik, zuivere cake, zuivere boter. Ik

kan 't me gewoon niet goed voorstellen. Moet ver vooroorlogs geweest zijn, zo van dat hele lekkere.

Hanny vindt dat ik nog wat van de kachel zeggen moet. Nu, die is een keer uit en een keer aan gegaan. Maar 't schijnt nogal raar gegaan te zijn. De eerste keer heb ik alleen nog wat pogingen gedaan om hem aan te houden. Maar dat is mislukt. 's Avonds zijn er geen bijzonderheden gebeurd. We hebben heel rustig bij elkaar gezeten. That is all.

LEO.

7/11.

Moeder was gisteren allervoorbarigst jarig, want hoewel bijna, is de oorlog in Nederland nog niet helemaal afgelopen. Deze jaardag trok als stroop de vliegen de vrijbuiters uit Haarlem en de zwervers uit Den Haag naar de Stad van den Olympus, waar in den loop van den dag het gehele gezin Merkelijn met aanhang, op Co na, successievelijk op elkaars familieschoot kroop, en onder het genot van taart, zoeternij, warme en geestrijke dranken, omgeven door wolken rook, elkaars bloemstukken ging bewonderen. Het etensmaal, als slotstuk van een beweeglijke rij lekkernijen, appelbeignets, enz. was een tongstrelend geheel, voorafgegaan door een exquis tomatensoepje met ballen, gegarneerd door grote hompen vlees, en besloten met een poddinghe van gelatine met vruchten, overstromd door een vanillevla. Zeer overdadig.

Dit was het begin van een steeds hoger stijgende gezelligheid. De fam. Landman, na achten stiekem binnengeslopen, gooide zich midden in het discours, dat zeer geanimeerd verliep, tot na het afscheid om elf ure, Moeder te bedde werd gelegd, en het onderling gekout via enkele urgente kerkelijke problemen, verliep in een heen-en weer-gedweep over Jetje en Marianne en toekomstige Aart.

Ten eenen ure, voldaan naar lichaam en geest, verzadigd van eten, gezelligheid en vlotte cameraderie, gingen we te bedde, waar Annie en ik het hoofd gingen bieden aan een storm, die, zich houdend aan de tradities der Olympische klapcoote (zo heette de zolderkamer, die voorheen onze studentenstudeerkamer was), door reten en kieren blies, het behang als een ballon deed opbollen, de wandversieringen in sierlijke dans opblies, en de dekens van de bedden lichtte.

Tegen negen ure kroop broertje Piet de kamer op, slaperig van ogen, zwart van handen, vergezeld van blad-met-theekopjes-met-boterhammen, en aankondigend dat hij al stofgezoogen, boterhammen gesneden, en drie maal de kachel aangemaakt had. In het midden van zijn rede gekomen, en ziende dat wij weer in slaap waren gevallen, mompelde hij iets beledigends, haalde zijn neus op, keek terloops in de spiegel, verdween en ging op ziekenbezoek een deur verder.

Tegen half elf zaten we aan een laat ontbijt of vroege lunch, we gingen bridgen, tot we weer aten. Toen gingen we de wind uitrekenen, die Jo naar Haarlem zou begeleiden. Toen gingen we deze eenzame reiziger nawuiven en er was iets van weemoedige tragiek in de wijze, waarop deze stoere held, kromgebogen op zijn damesfiets, in een leren jas, lachend de storm tegemoet tornde, naar het verre Haarlem, naar Co en naar Marianneke.

Er was even een gesprek over het inleveren, maar Singoranon lost dit soort dingen eenvoudig op. "Ik niet" is haar devies, en zo hoort het. Zo is ook deze tweede familiedag weer bijna ten einde. Helaas, want zij waren goed. (Heiri)

HENK.

9/11/1944.

Dat waren ze, en spannend tevens. Het “ik niet” principe kreeg nog een stevige knauw door een bekende praktijkervaring van deze tijd: het gerucht uit betrouwbare illegale bron. Deze keer kwam het van ds. Wiersinga: wie niet inleverde (een jas + deken + vest + overhemd + ondergoed + sokken) kreeg niet alleen huiszoeking, zoals op die aankondigingsbiljetten stond, maar..... werd doodgeschoten. Van dat hele schieterige. En in onze harten: van dat hele beverige. Henk en Jo bezwoeren me om strijd, dat ik er nu beslist heen moest om te zeggen dat ik niets had. Ik voelde er *niets* voor, maar ja, stom dat je bent om zoiets ook maar even te geloven – gerust ben je niet. Ik naar Wiersinga om de “bron” te onderzoeken. Laat die absoluut betrouwbare en zeer illegale bron tijdens het gesprek ook komen, en wel om zijn excuses aan te bieden voor het valse gerucht, dat hij verspreid had. Nou, toen leverde Singoranon *zeker* niet.

De volgende dag waren we vroeg uit de veren, en binnen het uur was een groot aantal dekens, die weliswaar niet overbodig, maar toch gevaarlijk waren, met jassen en ondergoed, veilig opgeborgen. En om tien uur hoorden we al dat de duitse militairen huis aan huis gingen hier in de Tuinstadwijk, om te controleren wie er een ontvangstbewijs had en wie niet, en zo neen, waarom niet. Net als in Dordt, Den Haag, Amsterdam en Utrecht. Zo nu ook in ons aloude Lugdunum.

Om half twaalf stonden ze bij ons voor de deur. Vijf minuten later waren ze weer weg, zonder iets! Het argument: Pas een jaar getrouwd, en: een baby op komst, en: bij moeder ingetrouwd, zelf niets meer kunnen kopen, was vrij sterk. Maar het mooiste verhaal vertelde Heiri toch, die in zijn mooiste Duits op een gegeven ogenblik toen de mof over dekens zeurde, uitviel: “Ach was, meine Bruder hat gar keine Decke, ich bin mit meine Frau aus Den Haag gekommen, den meine Mutter ist pas jarig gewesen, und dan habe ich nota bene meine eigene Decke aus Den Haag mitnehmen müssen haben müssen... eh sollen... eh müssen! Ja!” Hetgeen den Mof dermate verbouwereerde, dat hij maar afdroop. Niets van den Singoranon! Hiep hiep hoera! Landman gaf een deken en overhemd af. Maar ze moesten het toch komen halen, zie je! Van Driel zal ook wel niets ingeleverd hebben (hier volgt in het logboek een aantal zinnen, die onleesbaar gemaakt zijn, waarschijnlijk om te voorkomen dat Van Driel, als dit boek en wij gepakt zouden worden, last zou kunnen krijgen, terwijl het ook een stuk is waaruit kan blijken dat we naar radio Engeland hebben geluisterd, want het logboek gaat, na die doorgekraste zinnen, verder met:)

Ze zijn nu bij de Moerdijk, en we hoorden een reportage van het bevrijdingsfeest van Tilburg, opgeluisterd door een bezoek van Prins Bernhard en de Irenebrigade en de installatie van de oude burgemeester, Van Mortel. O, wat een feest. Wanneer hier. Het weer is zo abominabelst slecht. 10 dagen geleden lachten we smakelijk over het burgerlijk pessimisme van 2 mannen op straat, die ik elkaar hoorde opwarmen en die vaststelden dat het over 14 dagen wel eens kon sneeuwen! En waarachtig: vandaag op sommige plaatsen in Nederland sneeuwstormen! Het weer werkt wel echt tegen. Zo nat als dit najaar is het in tientallen jaren niet geweest! En dan met tanks door Hollandse weiden! But we take it easy. Het komt eens. En hoe zou Indië het maken, waar Mac Arthur van eiland op eiland (in de Pacific) springt. Enfin, geen filosofieën. 't Sal wel reg kom. Diet moet *nog* een week blijven liggen, het onderzoek nog steeds positief fout. We hopen nu maar weer op a.s. zaterdag, overmorgen. We beloven haar al, dat ze op een handkar van het station zal worden gehaald.

Wilma is weer op de been van een hevige buikgriep, die maandag serieus begon – op Moeders verjaardag – met 39,4. Dus zeer behoorlijk. Ze mocht van dokter Heiri niets gebruiken dan wat

slappe thee. Kasian, want het eten was ongelooflijk – vide Heiri's rapportage – enfin, de thee was *echt* die dag, dus dat was al heel wat. Zo langzamerhand komt ze weer op krachten. Ze is warempel afgefallen, wat niets misstaat.

Wellicht gaan we dit logboek door een groter en waardiger vervangen. Het is te klein. Als er tenminste nog iets groots en waardigs te krijgen is. Anders wordt het na-de-oorlog – dat is die tijd van taartjes, sigaren en Indië, materieel bekeken.

PIER.

10/11-1944

Alweer ben ik aan het schrijven, want Aartje eist al Beps vrije tijd op, nu al, door haar allerlei luiertbroeken, hemden en nu weer een cape te laten breien. Behalve Bep zit onze hele vrouwelijke vriendschaar voor Aartje te breien. Hanny nam twee broekjes mee, haar moeder droeg twee laarzen van wol bij, en Wilma breekt momenteel haar hoofd over het breien van gaatjes, hetgeen ook lastig lijkt. Ieder van haar moeizame verzuchtingen ontlokt een grijns aan Leon. Alleen Moeder denkt nog aan mij en brei met een vaart waarbij alle vrouwen verre achterblijven, een paar sokken voor me. Wat *wel* nodig is, want het leven is hard, en een paar natte voeten heb je zo maar. Het regent en hagelt hele dagen, en vandaag bracht me die regen een verrukkelijke Persicot op. Ik schulde n.l. bij mevrouw Van der Horst, die een man heeft, die geen suiker lust; dus is dat huis een paradijs van zoetheid. Ik viel er net binnen toen de likeur klaar was, en dat smaakte *zéér* behoorlijk. Evenals vanmorgen de uiensoep en de appelmoes bij Heck waar ik langs kwam en niet langs kon komen. Maar verder is er helemaal niets gebeurd vandaag, behalve dat we "Herrijzend Nederland" op de 420 meter gevonden hebben en ik een kaartje heb gekocht op de boot naar Adam: de enige verbinding nog met die stad. Dan ben je, als hij om half zeven 's avonds vertrekt, de volgende morgen om 4 uur in Amsterdam. En nu schei ik uit want Bep zou vast niet meer dan dit geschreven hebben, en ik schrijf tenslotte voor haar. En daarom zullen we ondertekenen met

BEP.

12/11/ '44

...wat hadden we een goede tijd...

Eindelijk weer eens op de Loeskaai. We hebben uitgerkend dat het 10 weken geleden is dat ik hier geweest ben. Het deed me reuze goed, iedereen weer te zien. Ook Singoranon is weer als vanouds. Bep haalde me af van het station en het eerste wat we deden was neerstrijken bij Heck! De puree, boontjes en appelmoes smaakten best. Daarna togen we verder, weer helemaal gesterkt! Ik ben meteen begonnen aan de verhalen in het Logboek, ik had er al veel ver gehoord in de diverse brieven, van de diverse mensen. Het is inderdaad geslaagd tot nu toe. Ik vind alleen, dat het inderdaad wel wat grootser had mogen wezen. We doen het beste maar erg lang van stof te zijn, dan is dit gauw vol en krijgen we gauw een nieuw! En dat is een knots. Vandaag 2 x een goede preek gehoord, de ene van ds. Westerink, de andere van kandidaat Koopmans. Het was jammer dat de kerk niet erg vol was, de jongemannen waren, geloof ik, voor het grootste deel thuisgebleven. Gelukkig durfde Piet het beide keren aan, hij is in de 1e plaats een te belangrijk per-

soon, in de 2e plaats wordt hij al kaal!

Vanmiddag heb ik genoten van de brieven van Vader en Moeder. Bij het overlezen kwamen weer allerlei herinneringen boven, wat hadden we een goede tijd, zomer '39!

Nu net heeft Bep me vol trots haar steeds groeiende uitzetje voor Aartje laten zien. Fijn, dat alle mensen haar zo helpen.

Bezoek is er helemaal niet geweest vandaag. Vanavond lazen we, dat het toch waar is dat dr. Colijn overleden is. In september al. Hij heeft het niet meer mee mogen maken, dat de Koningin hier weer terugkomt. Want dat ze komt, is zeker. Vandaag niets meer gehoord over de geruchten over eventuele razzia's die zouden worden gehouden. Nu lopen we morgenochtend het eerst naar de brievenbus toe of er ook een oproep in ligt. Piet wil morgen naar Adam met de nachtboot. Het is te hopen, dat het behoorlijk weer is.

DIET.

13/11/ '44

Het is nu mijn beurt weer om in het inmiddels beroemd geworden logboek te schrijven. Van het weekend ben ik als gewoonlijk naar Den Haag geweest. Het was er ditmaal nogal rumoerig. De wildste geruchten deden de ronde. In Rotterdam waren 60.000 mannen opgepakt. Den Haag was nu aan de beurt, fluisterde "men". Het gevolg was, dat zondagavond wij, en ik denk met ons, vele mannen uit Den Haag "klaar voor onder water" waren. Er gebeurde echter niets en ik ben dan ook maandagmorgen heel gewoon naar mijn oude plekje teruggekeerd. De geruchten bleven echter aanhouden. Maandagmiddag is er niets bijzonders voorgevallen. We gingen om half 6 al aan tafel omdat Piet met de nachtboot naar Amsterdam toe moest. Half zeven zou de boot vertrekken. We waren net aan tafel gegaan of we hoorden een zeer bekend fluitje. Henk was voor een dagje uit Den Haag overgekomen. Morgen moet hij naar Joris toe op de "pannekoekenfuif".

We zijn ontzettend benieuwd hoe Piet het op zijn reis naar Amsterdam zal maken. Men zegt dat het een passagiersboot is, centraal verwarmd en elektrisch verlicht. Piet heeft voor alle zekerheid toch maar een plaid meegenomen. Vannacht om 4 uur zal de boot aankomen. We hopen maar, dat hij dan op de boot zal kunnen blijven, want waar moet je om 4 uur 's morgens, in de pikkedonker, naar toe. Woensdag zal hij weer thuiskomen. Henk is nu (14 november) bezig de kachel aan te maken, die pas voor de derde keer uitgegaan is. We houden nog steeds goede moed.

LEO.

15/11/ '44

Diet heeft mij net aan mijn plicht herinnerd en aan alle kanten wordt me bezworen netjes te schrijven. Door dit alles ben ik zo zenuwachtig geworden dat mijn hand bibbert! Zo even verkondigde Leo laconiek: "Ik heb hem ingeslikt". Dit sloeg op de suikerboon, die we allemaal afwisselend bezuigen of beknabbelen, al naar mate ons temperament het ons voorschrijft. Leo's simpele opmerking deed onze fantasie op hol slaan in de richting van suikerboompjes die uit zijn maag zouden groeien, waarmee wij dan weer, na ze te hebben leeggeplukt, de kachel zouden stoken, na toevoeging van een theelepeltje Keizer-natron (specialité de la maison, veel geslikt door Piet tegen maagpijn). Maar nu ter zake en in alle ernst – om tegelijk Anthonie Donker en Greshof te citeren – een beetje snobistisch is het wel – deze dag onderscheidt zich niet door schokkende gebeurtenissen. De geruchten over mensenjacht op grote schaal duren

met onverminderde hevigheid voort, maar werkelijk gebeurd is er gelukkig nog niets.

Hier in huis is de sfeer zo onbezorgd en opgeruimd als altijd, wat erg prettig is, vooral in zulke benarde tijden. Piet is vanmiddag thuis gekomen van zijn trekschuittochtje naar Amsterdam (Hildebrand in optima forma) beladen met goede gaven, van witte en bruine chrysanten tot boter en kaas toe. We hebben ons allemaal om de kachel geschaard om naar de wederwaardigheden te luisteren, die er vele waren en alleszins de moeite waard.

Voor de rest van de dag is alles zeer vredig en ordelijk verlopen – Wobbie gedraagt zich als een gentle-cat, de kachel heeft braaf gebrand, de maaltijden waren keurig op tijd en formidabel lekker (dit kan niet onder “complimentjes” worden gerangschikt, hoogstens onder vleeiende waarheden). Hier wordt nog dagelijks de vermeldenswaardige prestatie geleverd van niet alleen voldoende eten, maar ook smakelijk eten, en sinds we de centrale keuken vaarwel hebben gezegd smaken we dit genoeg 2 keer per dag!

Vanmiddag heb ik de kelderkast gedaan, wat ik alleen daarom vertel, omdat zich op een gegeven moment 6 (zes) kazen op de keukenaanrecht opstapelden, een hartverheffende aanblik in deze tijd van honger en gebrek. Helaas is er slechts één van ons bij en nog helazer (als die vorm bestaat) houd ik niet van kaas. Maar ik heb me juist voorgenomen mezelf te hervormen op dit punt. (op de andere punten is het een onbegonnen werk). En met deze zowel persoonlijke als egocentrische opmerking eindigt voor vandaag die zich noemt:

WILMA.

17 Nov. '44.

Het leven tegenwoordig staat in het teken van de kruistochten. Een reis naar Amsterdam is een geweldige onderneming waarvoor je door de Mokumers gefuifd wordt op b.v. echte thee en een vreselijk meewarig gezicht als ze stomverbaasd tot de conclusie komen dat je helemaal uit Leiden komt. Trouwens, het *is* een karwei, met alsmaar rare tijden. Vanwege de staking bij de spoorwegen – lof zij hun standvastigheid – ga je per boot. Vanwege de beschietingen vaart die boot 's nachts. Je vertrekt, na 1 uur in de druipende regen te hebben gewacht, om bij achten, en zit met allerlei andere mensen, waaronder 2 echtparen met baby's en een ton bagage, in een kajuit met beperkte afmetingen. Tref je het, dan heb je een plaatsje op de randbank, en kan je je hoofd voor een dut laten leunen, en anders zit je op een klapstoel. Een centrale verwarming brandt als een lier en doet je de narigheid van het wachten spoedig vergeten, en een petroleumlamp beschijnt de soeziger schare. Het heeft veel van de trekschuit, alleen de verwarming is waarschijnlijk luxueuzer. Trouwens, de verlichting ook, want het petroleumlampje is nauwelijks 50 jaar oud, als ik me niet vergis. Onderweg – i.e. bij Leimuiden, Aalsmeer en Schiphol – kan je Mofcontrole verwachten op persoonsbewijzen, maar deze keer zien we geen groenjas, en om half 2 in de nacht legt de boot aan in Amsterdam: de Markthallen. Het regent nog steeds – dit is het natste najaar in tientallen jaren – maar voorlopig hindert dat niet, want de spertijd, waarin je niet op straat mag, duurt tot 4 uur, en om 7 uur begint het pas te dagen, en om 9 uur zijn de kantoren – voorzover die nog draaien zonder kolen of elektra, en met de onbereikbaarheid van het grootste gedeelte van ons land – pas open. Dus tot 8 uur blijf je, steeds stijver, soezen en met een half oor luisteren naar het interessante relaas van een oud-marinier, die de hele tocht door aan het vertellen is zonder één ogenblik saai te worden! Na een ontbijt van meegebracht brood en meegebracht belegsel voor twee dagen – bonnen meenemen gaat niet meer, want de huidige noodkaarten zijn plaatselijk – stap je met een wat katterig gevoel op de fiets door de prille maar al drukke straten, en direct al valt de sfeer van het

huidige Amsterdam op je: het is of er een domper op het gezellige Mokum drukt; geen trams of andere levendigheid meer; alleen gerammel van bandloze velgen, en a.h.w. terneergeslagen mensen: honger en kou gaan heersen in doorsnee-Amsterdam. Om half 9 bel je aan op het eens zo bedrijvige Distributiebureau Hardhout, waar de vrolijke episode met de portiersvrouw en het echte kopje thee zich afspeelt. Ze gaat je voor naar boven en geeft je een stoel en doet Mokums-hartelijk. Na korte tijd komt de man, die je hebben moet, en kunnen plannen t.o.v. snelle transportvoorziening na de komst der Tommies in de grote steden ontvouwd, overwogen en beslist worden. Als het zakelijke gedeelte voorbij is, is intussen de "big boss" Van Eek binnengekomen, die een tirade over Adams nood begint af te steken. f 100,- voor een mud aardappels, geen kolen bij de meesten, geen boter of margarine of vet op de bon te krijgen, de Haarlemmermeer gesloten door agenten en C.C.D. mensen, geen gas, geen elektriciteit, geen kolen. Straat aan straat en laan aan laan worden bomen voor brandstof omgehakt. Het beroemde Horst Wessellied komt je, in zijn parodie, in de gedachten:

Die Preisen hoch, die Grenzen fest verschlossen
Der Hunger steigt mit ruhig festem Schritt
Der Hitler, Goering, Goebbels und Genossen
hungern im Geist mit unseren Reihen mit.⁵

En bij al die nood nog terreur. Een Duitse politieman wordt vanuit een Duitse auto doodgeschoten. Represaille: 2 villa's bij de bewuste plek met dynamiet opgeblazen, volkomen kapot, ik reed er langs, en 28 volkomen onschuldige gevangenen gefusilleerd. De druk van deze nood is in Amsterdam te voelen; als je het gekend hebt vroeger dan is het nu een treurende stad geworden. Hoewel... koppig is Mokum ook nog! Ze zijn nog niet kapot. Hoe lang nog?

Met een triest gevoel rijd je, als je met je zaken klaar bent, de stad uit. Op je fiets met 2 rubberbanden, zodat je voortdurend vreest dat hij gevorderd wordt. Daarom heb je op kantoor zelf een briefje getikt, dat met veel bravoure verkondigt, dat je als Sekretär der Vakgroep Carrosserie- en Wagenbouw veel moet reizen voor de voedselvoorziening van Nederland, en dat je fiets daarom nietforderbaar ist. In de hoop, dat een suffice mof, onder de indruk van de grootse namen en de stempels, er in trapt en je laat gaan. Maar er gebeurt niets, en weldra rijd je al op de Slotenseweg, naar de wagenmaker Van der Puy, voor wie je in Amsterdam getracht hebt de krachtaansluiting weer voor elkaar te krijgen. En het regent, regent, regent maar. Van gisterenavond half zeven tot nu toe zonder ophouden. Je regenjas is een kletsnatte lap, je hoofd glimt, aan je wimpers, je neus, je wenkbrauwen hangen talloze druppels, en op een gegeven ogenblik is het touw waar je koffer mee vast zit, zo nat, dat het uiteenrafelt en breekt. Zo iets nats is gewoon ontzettend, gelukkig is de wind mee, en als je bij Van der Puy komt val je aan een warm middagmaal en je eet om te scheuren van een maal, dat *zij*, een beetje beschaamd omdat ze er zo helemaal niet op gerekend hebben erg dunnetjes vinden, en waar jij eenvoudig niet genoeg van kan krijgen omdat het zo boterig is en vollemelks. En als de maaltijd over is, moet je natuurlijk de werkplaats bekijken: een ruime en goede wagenmakerswerkplaats. Een beetje leeg: de vlakbank en de vandiktebank zijn veiligheidshalve elders opgeborgen als maatregel tegen vordering. De lintzaag staat er nog en ondanks de stroomloosheid draait die nog wél. Een oude Fordmotor, die op clandestiene benzine draait, drijft de diverse machine-

⁵ Het lied dat de Duitse militairen tijdens het marcheren met donderende dreun zongen was a.v.: "Die Fahnen hoch, die Reihen fest verschlossen, W.A. marschiert mit ruhig festem Schritt. Der Hitler, Goering, Goebbels und Genossen fahren im Geist mit unseren Reihen mit".

assen aan. Wagenmakers zijn altijd ingenieuze mensen; en ook op andere wijze blijkt dat. Een eigen wind-charger te fabriceren lukt ze ook al. De propeller maken ze zelf van eikenhout en is een pracht stukje werk. Je denkt aan de tijd, dat ook Zuid Holland in het stroomloze donker zal komen te zitten, en je bestelt acuut ook zo'n propeller. Het is natuurlijk goed, en nog diezelfde dag komt je die afspraak te pas. ... De oude Puy stopt je een vooroorlogse sigaar in je vingers, en dat is wel een ontzettende verleiding in de niet-rokerij. Je beruikt en besnuffelt hem van alle kanten, die verrukkelijke Willem II Livia, maar met inspanning van alle krachten berg je hem weg. Ook die komt later nog van pas, als je er oom Van Melle een plezier mee kunt doen. En het wordt alweer tijd om op te stappen. Voor de moeite, in Amsterdam gedaan, krijg je een half pond boter en een 2 ponds kaasje mee, ongelooflijk cadeau nu; en daar fiets je weer, in de natte nattigheid, een eind begeleid door Van der Puy, en dan weer moederziel alleen en klets, met je gammele voorband op de kaarsrechte, glimmende en volkomen verlaten wegen door de Haarlemmermeer. De agent, die ongewenste indringers uit de Meer moet houden, doet niets, en zo rijd je, boompje na boompje, onder gestadig druppelen, het windje in de rug, en je lacht eens, dat de voorband het zo prachtig houdt tot nu toe en dat je 10 km zou moeten lopen als hij weigerde; en hoe gelukkig je in je eentje ook kan zijn buiten de stad, helemaal alleen op een verlaten weg met je eigen ongestoorde gedachten als je kameraden, die je inwendig droog en opgemonterd houden, weg uit de Leidse razziasfeer, weg uit de Amsterdamse hongersfeer, straks bij een warme kachel bij hartelijke mensen, en morgen thuis en het welbekende welkom en je eigen kamer en Bep, die voor je aan het zorgen slaat, en a happy dream and a merry laugh when the long trip is over. (Over dit citaat uit een gedicht van John Masefield volgt, na het Logboek, nog een verhaal!)

En als je bij Van Melle bent, komt het gesprek warempel op de wind-chargers, en schrijf je acuut een briefje voor Melle hem om bij Van der Puy zo'n propeller te kunnen krijgen: hij heeft zelf een autodynamo en de elektricien zorgt voor de rest. Voorts volgen diverse afspraken: de kaas uit Leiderdorp (zie 30/10) moet nog steeds naar Hoofddorp, en dat wordt een hele puzzel; maar als ik ze naar Amsterdam breng, neemt oom Van Melle ze wel verder mee. Dus wordt er voor maandag a.s. weer een tocht op touw gezet (dat is morgen al) en dan kun je uit Amsterdam tegelijk een mud krielaardappelen meenemen, die oom zal zorgen daar te zijn. What a style! Als hij het niet vergeet tenminste. Voor de propeller en de sigaar moet je dan zeggen waarmee hij je eens van dienst kan zijn; als blijkt dat boter en andere vertigheidsmiddelen niet gemist kunnen worden krijg je 3 kg suikergoed mee, waarvan iedere kg een gelijk gewicht aan boter waard is, zodat je ook potentiële vertigheidsmiddelen meekrijgt.

En daar ga je dan voor het laatste eind van 10 km: naar Haarlem, naar Co en Jo. Het gaat in vliegende vaart, pal voor de wind, en een uur later zit je dáár bij de kachel en bij ... elektrisch licht (verkrepen door een handigheidje) en knort van genoeglijkheid en stoomt van opdrogerij. En je eet voor vijf en je slaapt voor tien, en de volgende morgen sta je laat op en ontbijt uitgebreid en bent blij, dat ook hier de razzia geruchten *die* nacht nog geen waarheid zijn geweest en een vlucht in Jo's prachtige technisch ingenieuze schuilkloof nog onnodig was geweest. Marianneke is allerliefst – net beter van haar diphteritis – en dan is het gauw 11 uur en wil je wegrijden. Maar ... de Luchtbescherming komt langs en beveelt tussen 11.15 en 12 uur alle ramen open te zetten: Er ligt een V1 in Heemstede op de Kerklaan, en die zal tot ontploffing worden gebracht. Om er langs te rijden zal niet gaan: alles is in een straal van 1 km afgezet en dus ook de weg naar Leiden versperd.

Toch ga je – tot droefenis van Co en Jo en jezelf, maar thuis lukt te sterk – om het via een omweg te proberen, en inderdaad, via Vogelenzang – Bennebroek lukt het. Alles gaat gesmeerd; in Bennebroek zie je warempel Moffen huis aan huis gaan met een grote paardenwagen: dekens- en jassenvordering. Dan krijg je plotseling een soort meewarig gevoel met zo'n leger en zo'n leiding, dat jassen moet gappen, en het dan nog withouden zal tegen de volmaakte geoutilleerde Geallieerden. En als je er al lang voorbij bent, bedenk je pas, dat je zelf je winterjas vanonder je regenjas uitgedaan en achterop gebonden hebt, en dat ze *best* hadden kunnen denken, dat je die in veiligheid aan het brengen was! Enfin, daar zijn ze blijkbaar te snugger voor geweest; je tocht gaat voort, door Hillegom, waar je – het is 12 uur – plots de klap van de V1 uit Heemstede hoort, en door Lisse, waar je valt over drommen militairen, en Oegstgeest, waar je omfietst voor een opgeblazen brug, naar Leiden. Bijna thuis, door de Breestraat en ... daar lopen Bep en Diet, op weg naar een Indische middag, en ondanks Diet's angst-voor-razzia-protesten ga je mee. Maar om half vijf ben je waarlijk thuis; en dan vertellen en vroeg naar bed.

Donderdag rust je uit, en Vrijdag de kruistocht naar Alphen aan de Rijn; waar Van der Kley woont, die je per brief gevraagd hebt tegen het eind van de week voor wat vettigheid te zorgen. Gerda is de vorige nacht hier wezen slapen, en de gezelligheid van het samen rijden maakt het ongerief van de intussen tot Zondvloed aangezwollen regen en de ijs-wind-tegen dragelijk. Bovendien vergoedt het resultaat: kaas en boter, veel. Maar *zo* nat is nog nooit iemand geweest. Fantastisch, wat een water. En het wordt al donker als je Leiden nadert. Toch even bij Harkes aan om melk. Maar dat "even" wordt een kwartier, en als je doortrekt is het duister... .

Dan herinner je je plotseling, dat je in de Wijpoort bij een boer afsprak er vrijdag een pond boter te komen halen. Het is donker, het regent en het waait, je enige zaklantaarn is je op de Amsterdamse boot ontstolen, maar enfin, je bent nu eenmaal nat, je ogen zijn goed, en daar gaat hij nog even, pal tegen de wind, de eenzame, donkere en gladde kilometer naar De Wit. Maar je vindt het, en je belt aan: Fijn, even binnen en een pond boter!

Als het jongentje binnen waarschuwt, en je naam noemt, hoor je de boer schrikken: hij is het helemaal vergeten! En het is een beroerde schrik voor hem, als hij je ziet: druipend en krom van het vocht. Hij schaamt zich verschrikkelijk als hij ziet dat je er *dat* allemaal voor over had, en dan voor niets. Nou, je maakt hem niet wijzer, of course, en je kijkt verwijtend, en zegt: "nou, geef me dan in ieder geval maar een fles melk mee, dan kom ik tenminste niet leeg bij mijn vrouw aan". En de boter kan dinsdag gehaald worden. En hij houdt de deur open zodat je het goed kunt zien totdat je het erf af bent. En dan is het weer duisternis alom, waaraan je verlichte ogen eerst weer wennen moeten, vooral met die sloten langs de kant. Zo stommel je verder en dan plotseling slaat een gemene angst je naar de keel: ergens achter Leiden zie je felle vlammen tegen de hemel en even later een rochelend geraas van een V1 met een gloeiende staart, die steeds nader en ... steeds lager komt. Je vliegt van de fiets af, smijt die tegen een hek, probeert in steeds nerveuzer angst, of dat open kan. En steeds lager komt dat onding. Dan vlieg je tegen dat hek op, klautert er zonder iets te zien, overheen. Je hoort iets scheuren aan de ijzeren punten, maar je rent achter een muur. Maar de V1 heeft zich weer opgericht, en haast over je hoofd heen verdwijnt hij over de duistere weilanden in de richting van Rotterdam. En dan klauter je – voorzichtiger – maar weer terug en je peddelt naar huis toe. Je rijdt maar midden op de weg; daar zie je nog vaag de kanten, en gelukkig rijd je maar één keer fout: daar, waar huizen omver zijn getrokken, hobbel je plots over een stelletje bakstenen. Maar de voorband houdt het nog steeds. Een wonder, die voorband: de volgende morgen staat hij lek

in de vestibule!

De laatste zwaai over de Sitterbrug de Loeskaai op, en door talloze druppels heen fluit je schor maar triomfantelijk het aloude Little Sir Echo. En binnen zeggen ze, nadat ze je al niet meer verwachten: "daar is-t-ie, en de deur vliegt open en de lamp onverduisterd aan, en allemaal dansen en dringen ze om je heen, en het is ontzaglijk genoeglijk, en de boter en kaas en melk ontketenen donderslagen van enthousiasme, en de jassen kreten van medelijden, en Wilma heeft de flessen en Moeder de kaas, en als een boze agent verontwaardigd belt, dat de lamp vreselijk uitstraalt, rennen zij met die clandestiene voorraden in een wip weg. En vlug ben je verkleed en kruip je in de kring rond de kachel en eet je om te scheuren en vertel je honderd uit je verhalen aan open monden en is alles goed en ... enfin ... ben je weer lekker thuis!

PIER.

20/11

Vanavond kan er wonder boven wonder nog in het logboek geschreven worden, maar voortaan zal ook dat overdag moeten gebeuren, want ... we krijgen geen elektriciteit meer. Vanavond mogen we eigenlijk ook de lamp niet meer op hebben, maar niemand van ons heeft de aanplakbiljetten gelezen, dus dat weten we niet. Waarschijnlijk worden successievelijk alle huizen afgesloten, dus binnen een paar dagen zullen we hier ook wel bij een kaarsje zitten? Naar een oplossing wordt gezocht.

Piet ging vanavond weer bepakt en gezakt naar de nachtboot. Kazen zouden worden meegebracht, kriel gehaald en en passant zou een vergaderingetje met de Amsterdamse wagenmakers plaatsvinden. Maar dat plan ging niet door, want de boot vertrok niet. Een strop. Nu wordt toch de tocht morgen ondernomen, op de fiets. Want de vergadering is belegd en te belangrijk om afgelast te worden. Dat wordt een vroegertje morgen en een spannende reis, want, zou de voorband het halen? Er staat een zuid-wester stormpje, dus op de heentocht komt dat goed te pas. Arme Hanny heeft er vanmorgen tegenop moeten tornen! Enfin, een weekend bij Leo is wel wat waard.

Vanmorgen zorgde de wasketel voor een verrassing. Toen hij op de kachel stond en gevuld werd, spoot er een straaltje uit van onderen. Een heel klein straaltje, maar o zo'n leuk straaltje! Daar zaten we. Dan maar ineens wassen, zonder koken. Ach wat geeft het, het is oorlog. Wasserij Spronk weigerde op herhaald verzoek voor ons te wassen. Het was onmogelijk, ze lagen helemaal stil. Piet zorgde voor een andere oplossing, nu gaat morgen de rest van de was in de wasmand van de familie Spronk naar wasserij Spronk. Alles clandestien. Als nu maar niet de elektriciteitsmannelen roet in het eten gooien en de was weer vuil terugkomt. We'll hope the best of it.

BEP.

22/11.

Het is dan zo ver. Gisteravond zaten we voor de eerste maal in het donker. Hoeveel malen zullen nog volgen. Om bij vijven zaten we met zijn allen vol spanning of het licht al of niet zou aangaan. Maar er gebeurde niets. We hebben gegeten bij een kaars. We hebben maar wat gelachen bij deze situatie, maar of we het erg leuk vonden, daar twijfel ik hard aan. Na het eten hebben we nog wat in het donker zitten praten, want ja, met de kaarsen moet je ook zuinig zijn. Niemand weet hoe lang deze toestand nog kan duren.

Om negen uur lagen we allemaal op bed, tot de volgende morgen 8 uur. Gistermorgen om half

negen belde Hanny op. “Het is zover in Den Haag”, zei ze. In Den Haag ging zich het zelfde drama afspelen als in Rotterdam. In alle brievenbussen waren biljetten gestopt, waar op stond dat *alle* mannen tussen 17 en 40 jaar zich moesten komen melden. Heel Den Haag was afgesloten. Geen kip kon er in of uit. Om tien uur moest iedereen binnen zijn. De Moffen maakten veel drukte met machinegeweren en andere wapens. Allemaal om de mensen te intimideren. Het is een vreselijke dag geweest. De spanning was ontzettend. Maar ... Den Haag was er op voorbereid, terwijl Rotterdam verrast werd. Ik hoorde zojuist, dat er 5.000 mannen zich waren komen melden. De rest heeft blijkbaar voor een goed onderkomen gezorgd.

Bij ons heeft de timmerman gister ook voor een goed plaatsje gezorgd. Wij zijn in afwachting van de dingen die komen gaan. We hebben nog steeds goede moed. Piet is nog steeds niet terug van zijn reis naar Amsterdam. Vandaag heeft hij zoals gewoonlijk weer buitengewoon slecht weer getroffen. Gistermorgen is hij in plaats van met de boot met de fiets naar Amsterdam gegaan.

We trachten het probleem van “het licht” met brillantine op te lossen. We hopen vanavond bij het verblindende licht van het brillantinepitje te zitten. Vanmorgen ben ik er op uit geweest om wat van dat spul te pakken te krijgen. Zonnebrandolie, Fleur de Paris en dergelijke andere merken meer zullen nu moeten dienen om de kamer in zacht licht te zetten. Ook mijn sigarettenaansteker is met zonnebrandolie gevuld. Het licht is buitengewoon, tenminste dat hopen we. Bep heeft vanmiddag nog twee brandertjes kunnen krijgen en nog een fles brillantine. Wat zijn we ijdel tegenwoordig, vreselijk. Ik moet nu ophouden met mijn relaas want het begint weer aardig donker te worden.

LEO.

24/11 '44.

Dit was weer een dag vol emoties. Het begon al om kwart over 4 's nachts toen Piet op kousevoeten de trap opsloep en voor de deur van de Klapcote een zacht maar beslist: “Leon!” liet horen. Kort erop gingen er op dit ontijdig uur zachte voeten af en aan, gedempte stemmen klonken, deuren gingen open en dicht, kortom er werden allerlei voorbereidselen gemaakt om de tocht naar de Haarlemmermeer, die aardappelen, suikerbieten en misschien een carbidlamp zou opleveren. Om half 6 vertrokken ze tenslotte en toen ik om 8 uur in de keuken bezig was, hoorde ik plotseling het bekende Little Sir Echo fluitje. Stomverbaasd liep ik het plaatsje op, en ja hoor, daar kwamen ze. Met een bakfiets, waarop een koffer met kazen (die zouden ze bij Van Melle afleveren), een fiets – en verder niets. Dat rijmt en daarom is het ook waar: geen aardappels, geen suikerbieten, om van de carbidlamp maar te zwijgen. Na de vreugde om dit onverwacht weerzien hoorden we ook wat de oorzaak van deze plotselinge terugkeer was: ze hadden een ongelukje met de bakfiets gehad waardoor het achterwiel van de gewone fiets onbruikbaar was geworden. Erg rouwig waren ze er niet om, hoewel ze het met het weer nogal hadden getroffen: voor het eerst deze week regende het niet en ook de wind was vrij gematigd. Maar zo'n tocht is ook onder de gunstigste omstandigheden nog zwaar genoeg. Hoe het ook zij, we hebben vanmorgen gezellig met ons vijven ontbeten, ontzettend luxueus met verrukkelijk tarwebrood waarop we nog echte boter konden smeren en daarna pap van ... volle melk! (de eigenaardige volgorde vanwege de kachel, die tegenwoordig het huishouden tyranniseert).

Toen we vanmiddag aan tafel zaten en voor de zoveelste keer het elektrisch licht met weemoed herdachten, floepte plotsklaps de lamp aan! De blijdschap en opwinding, die dit vroeger zo simpele feit teweeg bracht, is nauwelijks te beschrijven. Met stralende ogen keken we elkaar

aan en deelden we in elkaars visioenen van kamers waarin men weer zou kunnen lezen, breien, stoppen, schrijven, kortom alles doen wat de avond aan bezigheden en geneugten opleverde, zonder onze ogen te bederven of de ongelijke strijd met het walmende brillantepitje te moeten opgeven. Met ontembaar enthousiasme werden plannen gesmeed om zo doeltreffend en onopvallend mogelijk te profiteren van het voorrecht, dat aan een van de uebermensen die blijkbaar in ons blok (een NSBer een paar huizen verderop)woont, is verleend. Er opende zich een oogverblindend (zowel letterlijk als figuurlijk) verschieft van hel verlichte kamers, snorrende stofzuigers, hete strijkbouten en warmte uitstralende elektrische kacheltjes. Maar – er was één maar aan verbonden – de verduistering moest in orde zijn. Met het gevolg dat er vanmiddag met man en macht aan is gewerkt. Alleen al het op de kop tikken van papier is in deze tijd een prestatie te noemen. Maar daar bleef het niet bij! Er werd gepast en gemeten, geknipt en geplakt, gespijkerd en met punaises gewerkt, en, toen de zaak eenmaal voor elkaar was, ettelijke malen gecontroleerd en gecorrigeerd. Maar nu zitten we dan ook in een kamer, die het toppunt van gezelligheid is te noemen. Alle schemerlampen aan, het elektrisch kacheltje als waardig concurrent van de gewone kachel, die zich beledigd weet en uit protest is uitgegaan, en ter ere van de te verwachten visite een totale revolutie wat betreft het interieur. Hoewel revoluties doorgaans weinig verheugende resultaten boeken, is het effect van deze omwenteling meer dan bevredigend gebleken. Dit waren de wederwaardigheden van deze dag, door WILMA opgeschreven.

1/12.

Er is bijna een week geen woord in het logboek gepend. Hoe het komt? Ik weet het niet. Er is schrijfmateriaal in overvloed. Hanny is dit weekend weer hier geweest. Vroeger ging ik elk weekend naar Den Haag, nu is het juist omgekeerd. Maandagmorgen om half 11 is Piet zeer welgemoed op de fiets naar Hoofddorp vertrokken. De reis liep zeer voorspoedig en 's avonds om kwart voor zes hoorden we het zo bekende "Little Sir Echo" in de straat weerklinken. De volgende dag was het mijn beurt om de reis naar Hoofddorp te maken. Het weer was veel minder dan de vorige dag. Bepaald slecht zelfs. Toch was ik ook zeer welgemoed van huis vertrokken. Op de pont bij de Spanjaardsbrug merkte ik eigenlijk pas goed wat voor een harde wind er stond en hoe koud het eigenlijk was, maar het mag niet hinderen want ik had hem toch achter. Ik wilde de weg naar Rijkswetering inslaan, de zo beroemde en beruchte "paaltjes"weg, maar dat hoefde niet, want de weg was tot 12 uur "gesperrt" in verband met de oefeningen van enkele moffen. Met een of andere man ben ik toen een doodlopende weg opgereden, het laatste stukje, voordat we weer op de grote weg kwamen, moesten we lopend doen. Met je fiets door de bagger heen over smalle bruggetjes en nog smallere vlondertjes, tussen de koeien door. Aan mijn regenjas kun je nu nog zien hoe die wandeling geweest is. De verdere rest van de tocht liep weer vlot. Ik kwam zonder moeite in de Haarlemmermeer. Er was geen controleur aanwezig. Ik had van Piet de schriftelijke opdracht gekregen bij een of andere wagenmaker in Hoofddorp een controlebezoek af te leggen, begrijpt u!!! Om kwart voor 1 was ik bij de familie Van Melle. Vrij nat, want het was ondertussen flink gaan regenen.

Mevrouw Van Melle verraste me met 6 dikke boterhammen met kaas. Buitengewoon, wat smaakt zoiets na een fietstocht. Ik ben mezelf toen wat gaan drogen bij de kachel. En meneer Van Melle had heerlijke inlandse shag (dat wil zeggen van zelfgeplante gedroogde en gefermenteerde tabak), zo lekker, dat iedereen zijn eventuele "niet-rook" principe onmiddellijk over

boord zou gooien, dat heb ik toen ook maar gedaan. Meneer Van Melle zorgde ervoor dat de jute zak vol kwam met aardappeltjes en toen trachtte ik huiswaarts te gaan, maar toen ik wilde opstappen kantelde mijn fiets en die kon je zomaar niet in je eentje overeind krijgen. We hebben daarom maar wat uit de zak gedaan. Om drie uur ging ik weer zeer welgemoed op weg, maar dat viel bitter tegen. De regen en de wind gingen beiden met onverminderde hevigheid voort, zodat ik binnen een kwartier in een druipende natte massa veranderd was. De wind was ontzettend, af en toe ging ik even onder een viaduct uitblazen. Ik zal ongeveer een uur onderweg geweest zijn, toen ik zeven kilometer gefietst had. Dat was te gek, het was geen doen. Ik ben toen omgedraaid en om 5 uur was ik weer bij de familie Van Melle retour. Ze stonden er niets gek van te kijken. Meneer Van Melle had gezegd: "nou, als die man vandaag nog in Leiden moet komen ... ???". De vrouw des huizes zorgde er onmiddellijk voor dat ik weer droge kleren aan mijn lijf kreeg. Het is werkelijk een buitengewoon genot je natte slobberpakje uit te doen en droge kleren aan te trekken.

's Avonds was het er heel gezellig. Bij de olielamp hebben we een potje schaak gespeeld, om half tien gingen we allemaal naar bed. Ondertussen was het nog altijd aan het regenen en het stormen. Ik maakte me lichtelijk bezorgd over de volgende morgen. Maar dit bleek overbodige angst te zijn want 's nachts ging de wind geheel liggen en klaarde de lucht geheel op. Toch had ik een angstig voor gevoel, dat me een ander ongeluk zou treffen. Toen ik naar de schuur ging om me reisvaardig te maken, stond mijn band nagenoeg leeg. Geen nood, ik had de fietspomp bij de hand, een paar slagen en ... pang ... alle onzekerheid over een lekke band was weg. Er zat een scheur in van hier tot ginder. Eerst probeerde ik nog of ik de achterband eraf kon gooien, maar de moer zat werkelijk als vastgeroest, er was geen millimeter beweging in te krijgen. Dan maar naar de fietsenmaker. Ik belde er bij aan, die nog zat te ontbijten (plusminus kwart over 9). Het verhaal dat hij ophing was veel te vermoeiend om aan te horen laat staan om neer te schrijven. Het kwam er op neer, dat ik beter naar zijn concurrent kon gaan.

Zijn concurrenten waren geschikte jongens, die me direct hielpen. De scheur werd geplakt, stukken onder de band gelegd en de band opgepompt en met een flinke knal sprong deze voor de tweede keer uit elkaar, nu op een andere plaats. Ik stelde voor de achterband er maar af te halen, maar wat de fietsenmakers ook prakkeerden, niets bleek geschikt om die vervloekte schroef ook maar een halve centimeter van zijn plaats af te krijgen. Ten einde raad gingen ze de band maar opnieuw repareren. Drie stukken eronder en één er bovenop. Het was eindelijk zo ver dat ik er weer mee weg kon. Nadat ik bij de familie Van Melle nog een kopje koffie gedronken had, toog ik voorgoed op weg, maar nu met de angst in mijn hart. 25 km voor de boeg, een gammele fiets en een zware zak met aardappelen. En ja hoor, na een klein half uur fietsen zakte de achterband met een zucht in elkaar. Eerst dacht ik er nog over om hem zelf te gaan repareren, maar ik hoorde hem op twee plaatsen leeglopen. Nou, toen heb ik maar besloten zelf ook te gaan lopen, een langzame maar zekere manier. Ik zal zowat 22 km van Leiden af geweest zijn. De uren die toen volgden zal ik nooit vergeten. In het begin ging alles vlot en vorderde ik snel, maar allengs begon ik honger te krijgen en honger als je nog zeker drie uur moet tippelen is iets verschrikkelijks. Je wordt hoe langer hoe moeier, je wordt moedeloos, je zou het liefst aan de kant gaan zitten, maar dan kom je ook niet vooruit. Maar wat drommel! Honger lijden als je een zak met aardappelen bij je hebt is toch zeker idioot. Dan maar de aardappels rauw gegeten. De eerste smaakte bepaald lekker, de tweede minder en na een paar

hield ik er maar mee op. Toen maar weer verder, loom en traag. Bij een boerderij probeerde ik wat eten te kopen, maar zoiets hoef je tegenwoordig niet meer te proberen. De bakker was nog niet geweest. Dan maar een paar rauwe aardappeltjes geschild. Ik was net bezig mijn rauwkostmaaltijd naar binnen te werken, toen er in de verte een kar kwam opdagen. Ik zal ondanks alles wel een lichtsprong van 2 meter gemaakt hebben. Ik weet het eigenlijk niet meer. Ik kon meerijden, 8 km voor Leiden, tot Oegstgeest. Op dat ogenblik pas had ik de volle zekerheid dat ik de zelfde dag weer op Singoranon zou zijn. Ik was weer heel wat opgekikkerd, maar de honger was natuurlijk gebleven. Nadat ik de Leidse spoorbomen gepasserd was, stapte ik eerst bij Heck binnen. Koolsoep en een vegetarische schotel was er, het smaakte me allemaal verrukkelijk. Bij elkaar was ik 65 cent kwijt. Nu daarvoor kun je op het ogenblik niet je maag vullen.

Eindelijk ben ik toen op kantoor aangeland (Breestraat 70, FOCWA = Federatie van Organisaties van Carrosserie- en Wagenbouwbedrijven en Aanverwante bedrijven, secretaris Mr. C.J. Woudstra, waar Piet toen in dienst was en het secretariaat waarnam van de vakgroep Carrosserie- en Wagenbouw). Even naar huis opgebeld, en toen realiseerde ik me pas goed hoezeer ze hier in angst hadden gezeten. Ik had gezegd dezelfde dag terug te zijn en nu was het grootste deel van de volgende dag al gepasseerd en ik was nog niet op komen dagen. De hele buurt had met het drama meegeleefd; het was zelfs zo sterk dat ze half overtuigd waren dat ik opgepikt was onderweg. Hemmo had gezegd: "Arme kerel." Piet en Hemmo kwamen me van kantoor halen, en om half zes arriveerde ik op Singoranon. Oost West, Thuis best.

LEO.

2 Dec. 1944

Ja, en blij waren we, want het was een vrij angstig avontuur, en het is niet plezierig als één van de Singoranonners kwijt is. Bovendien *moest* hij thuiskomen, want de volgende dag was ik jarig en daar moet toch ieder bij zijn van hier thuis. Er konden toch al velen niet komen: alle Haagse vrienden en familie bleven weg, geen verbinding en bovendien razziagevaar. Maar eraan gedacht hadden ze en ik kreeg stapels brieven. Werd bovendien overladen met cadeaux: de vulpen die dit schrijft, van Bep en verder allemaal boeken, een hele stapel. "Brieven van Opheffer" o.a., dat erg geestig en goed is, en "Religie en Geestelijke Oefening" van Hegardt, een studie van de ExerctiaSpiritualia der Jezuïeten, dat me ook buitengewoon interessant lijkt. En nog veel meer boeken, te veel om op te noemen, alsmede een fles motorolie van Van Driel – voor de pitjes wanneer we daar weer aan moeten. We hebben overigens nog steeds stroom – iets dat volkomen onbegrijpelijk is, stom geluk, oftewel echt-Singoranonse zwijnerij.

Op mijn verjaardag zijn de afsluiters in ons blok bezig geweest; Wilma was net voor de bijzondere gelegenheid krielaardappels aan het schillen in de machine van de Landmanburen, toen daar de afsluiters hun sinister werk deden: de stoppen er uit en de boel verzegeld. Waarom wij daarbij nou weer zijn overgeslagen? Of hebben ze misschien op de belknop gedrukt – die elektrische bel staat voortdurend af – en niets gehoord en daaruit geconcludeerd, dat wij al stroomloos waren? Hoe het zij, we hebben nog licht, en we kunnen nog strijken en stofzuigen, en als we nog een radio hadden, zouden we nog kunnen luisteren ook. En angstvallig staan vóór de portaalraampjes kartonnen verduisteringsschermen, zodat niemand naar binnen kan kijken. We huizen bovendien toch boven, zodat we niet opvallen. En als er gebeld wordt met het knuppeltje, dan loeren we eerst door een hoekraamkier, en vreemden worden niet toege-

laten. Dat n.a.v. de VanDrielse oliëfles. Voorts een rijmprent van de Harders, die prachtig is. Ik zou hem haast overschrijven; hij past wel erg in deze tijd. En waarom ook niet?

Het wonder van Elia

O, God, houd nu Uw volk in stand zoals Gij eens door uw profeet, toen honger heerschte in het land een eeuwig wonder deed! ...

Die sprokte tot haar laatste nood een handvol hout, zoo arm was zij. En toch zei God: deel van haar brood, zoo gaat de dood voorbij.

Want er zal olie in uw flesch en er zal meel zijn in uw kruik: wie God geeft, houdt een rijke rest tot dagelijks gebruik.

Haar flesch was niet van olie leeg en in haar kruik ontbrak geen meel, hoe lang de honger duurde, kreeg ieder daarvan zijn deel ...

Hoe menig maal dat ik dit las, was het een ver en schoon verhaal. Hoe komt het dat ik het nu pas schuw voor mijzelf vertaal?

Want nu de honger en de kou ons dreigen, vrees ik voor het uur dat ik ook ronddwaal als die vrouw en sprok voor 't laatste vuur.

Omdat, als ik aan den profeet en aan die vrouw denk, huivren kan dat ik niet doen zal als zij deed, dat ik het zoo niet kan.

Maar als ik, klein in eigen nood de laatste olie, 't laatste meel spaar tot een uitstel van mijn dood, dan, God, eischt Gij Uw deel ...

Heer, weet hoe klein dit hart nog is, hoe traag dit oog in die Gij zendt als deelgenoten aan den disch Uw eigen komst herkent!

O, als Gij bij ons wonen wilt, zal ook op deze dorre stee al onze honger zijn gestild met broden vijf en visschen twee!

Elia nam zijn wandelstaf, en reisde, aan Gods woord getrouw, een bedelaar, naar Zarfat af, en zag de weduwwrouw.

En zij eerst: Heer, ik heb niet meer dan wat gij in mijn handen ziet. Maar hij weer: geef mij tot Gods eer en het vermindert niet.

Toen voelde zij het wonder aan haar hart en zij verstond het niet, maar zij heeft naar Gods wil gedaan en zoo is het geschied:

O God die eeuwig wondren wekt en ook de dood voorbij doet gaan, Gij hebt haar dood hart toegedekt en levend op doen staan!

Vergeef het ons, maak ons bereid, opdat ons oog niet wordt verrast, en kom tot onze schamelheid en woon er als een gast!

O wonder van Uw spijziging, Wijd naar het eeuwige verschie! O volk in uw vertwijfeling eet, eet nu want het mindert niet!

Het is uitgegeven door "In Signo Piscium". Het is de vraag wellicht, of het ons nog zo zal treffen op ons 40-jarig huwelijksfeest, dat we misschien in wat luisterrijker tijd zullen vieren. Maar nu is het passend en goed, en geeft het goed weer wat er in ons allen leeft. Dat midden in deze tijd van gesjouw en gesjacher voor eigen hachje, er nog plaats is en moet zijn voor deze gedachten, is goed. Anders worden we allemaal beesten.

De verjaardag was een reuze feest, en toen allen weg waren, was het bij achten: het sluitingsuur voor huidig Nederland. Toen moesten we nog aan tafel! Het was één *door* lopende visite

geweest van 's middags tot 's avonds. Maar het was dan ook een *tafel!* Op de een of andere wonderbaarlijke manier had Bep het klaargespeeld de hele middag op haar stoel bij de visite te blijven zitten en toch tegelijkertijd een diner te bereiden, waarvan de herinnering nu nog het water om de tanden doet lopen. Hoe zoiets mogelijk is, mag Joost weten. Bovendien zal Wilma er ook het een en ander aan debet zijn, want die zag je nooit zitten, en Leo ook, die houtjes hakte en boodschappen deed. Alleen ik zat op een grote stoel niets te doen en te genieten. Het diner begon dan met een verrukkelijke tomatensoep van mergpijp, man!, volgde: puree, vooroorlogse hoeveelheid vlees + vooroorlogse jus, peentjes en peertjes, ongelooflijk in deze tijd, en een fantastische gelatinepudding toe, waar de jarige een fantastisch stuk van nam. En de jarige rookte ook en daarom moet hij er nu weer van af en heeft hij moeite met zijn humeur en krijgt hij tot overmaat van ramp een pakje Consi als verlaat verjaarscadeau ... . En daar hij nog brieven te pennen heeft, en toch eens begonnen moet worden met de stapel boeken, en Leo gaat verduisteren, scheidt hij er maar mee uit.

PIER.

3 Dec.

Het is een aardig poosje geleden sinds ik in het logboek geschreven heb. De belevenissen zijn zoo velen dat ik niet weet waar te beginnen. Trouwens, de meest voorname dingen zijn al verteld: een waschketel, die zijn plicht verzaakte, een reis naar Amsterdam per boot, een tocht naar Alphen a/d Rijn met mooi resultaat: kaas en boter, maar een tocht, die niet eenvoudig was in stortbuien met snijdende wind tegen. Toch nog even op den terugtocht bij een boer afgestapt en daar – naar je hoopt – een pond boter zult meekrijgen. Maar groote teleurstelling: de boer is de heele afspraak vergeten, en je kunt zonder boter, alleen als kleine vergoeding nog 1 flesch melk meekrijgen. Dan nog weer een verhaal dat gaat over afsluiting van elektrisch licht, ook alweer een vrij gewichtige belevenis. Eerst nog een avond licht, dan enkele avonden geen licht, alleen een klein gloeipitje, waar je zoo goed als niets bij zien kunt, althans niet bij kunt doen, noch lezen, noch schrijven noch eenig handwerk. Maar die misère heeft niet zoo lang geduurd, drie avonden en toen ging opeens het elektrisch licht weer aan, en tot nog toe genieten we er wonder boven wonder nog van, terwijl onze burens alweer in het donker zitten sinds enkele avonden. Wat dit betreft boffen wij wel zeer bijzonder. Zoo ook met voedselvoorziening: aardappels werden alweer gehaald in Hoofddorp, en ofschoon niets voor niets, gezien het groote avontuur, dat Leo beleefde en waar wij zeer over in zorg geweest zijn kwam alles nog zeer goed terecht en de aardappels op hun bestemming. En als we al deze belevenissen in het rechte licht bezien, zeggen we: wat zorgt God voor ons van dag tot dag. Hij laat het ons nog aan *niets* ontbreken en geeft ons nog zoo veel boven onze nooddrift. Ook is tot dit oogenblik onze angst over razzia's hier in Leiden met het oog waarop alles in orde werd gemaakt om zich een goede schuilplaats te verzekeren, beschaamd geworden.

Moge er spoedig een einde aan zijn – niet alleen aan razzia's en tekorten van eten en moeilijkheid met verlichting, maar aan de oorlogen, die ons land en zoowat de gehele wereld benauwen. Laten we God aanloopen als een waterstroom, in het vaste geloof dat Hij machtig is een einde te maken aan deze vreeselijke oordeelen. Laten we vooral en allereerst Hem danken voor al het goede, wat Hij ons nog te genieten geeft: ll. 30 Nov. mochten we met elkaar nog een heerlijke dag beleeven, toen we Piets verjaardag gevierd hebben, en ofschoon er wel een schaduw over lag, doordat noch Diet noch Henk en Annie hier konden komen, werd dit toch nog veel vergoed door de groote schare vrienden en kennissen en burens die hun meeleven

toonden. Het was een drukke en zeer gezellige feestdag, en Piet werd nog overladen met cadeaux en dat zegt heel wat in dezen tijd, waarin alles zeer duur en bijna niet te krijgen is. Ook de tractatie was nog heel goed, ofschoon de moeilijkheid om wat in huis te krijgen nog weer veel groter was dan begin deze maand. Het was erg gezellig dat Jo de tocht nog had durven ondernemen en tot den volgenden dag hier bleef. We hoorden toen nog eens van zeer nabij hoe Co en Marianne het maken.

Het is wel zeer pijnlijk, dat de mogelijkheid om eens bij de kinderen te gaan kijken, al moeilijker, ja eigenlijk onmogelijk wordt. De afspraak was, dat ik bij Jo en Marianne zou zijn tijdens Co's opname in het diaconessenhuis, maar hoe dat zal moeten weet ik heusch niet. Maar... het kan voor die tijd wel ten goede zijn gekeerd, ons land weer vrij en de oorlog ten einde! Laten we daar veel om vragen en *gelooven* dat God machtig is dit te geven en onze gebeden te verhooren.

Vandaag is Hanny weer eens bij ons, erg gezellig voor Leo in de eerste plaats, maar ook voor ons allemaal. Zij heeft er héél wat voor over om telkens een week-end hier te komen, de fietstochten vallen lang niet altijd mee, door slecht weer, ongerief met de fiets door bandenpech etc. Nu zijn we bezig een mogelijkheid te zoeken, dat Diet ook eens per fiets naar hier zou kunnen komen, en het gaat er al een beetje op lijken dat het lukken zal. Dat zou erg gezellig zijn.

MOEDER.

4 Dec. 1944.

Even schrijf ik een kort stukje voor de grote reis gaat beginnen. Vanmiddag om een uur of drie zal er weer een kruistocht aanvaard worden, deze keer samen met Jo Fockens naar Noord-Holland. Eerst ga ik naar Haarlem, morgen trekken we verder via Avenhorn (Jan Oudt), Hoorn (Engel) en Winkel (Speets) naar de Wieringermeer. Dat is tenminste het plan. Of het lukken zal? Ik heb nog niet helemaal het grote-tocht-begin-gevoel, hoewel het ook niet geheel ontbreekt. Voor zoiets ben ik gevoelig! Toen ik die nacht voor de tweede keer naar Amsterdam zou gaan, wat niet doorging, had ik helemaal geen idee van te voren, dat het goed zou gaan, ik had niets geen zin in die keer. En ziet! De boot voer niet! Op Leon's tocht had ik het ook niet begrepen! Hoe zal het nu gaan? Er worden in Lisse nogal fietsen gevorderd, vertelde Jo. Hopelijk zwijm ik daar doorheen. De banden op mijn fiets zijn nu weer erg goed, griezellig! Maar we zullen straks nog even een extra camouflage aanbrengen: een stuk van een rode rubberbinnenband om de buitenband heen, en dan een propje papier erachter, zodat het een bobbel lijkt, die nog maar ternauwernood tegengehouden wordt. Dat heeft nog héél wat voeten in de aarde gehad om de fiets weer in orde te krijgen nadat Leon er mee op sjouw is geweest. In die jongen zijn vingers is ook niets veilig. Er moest een nieuwe bagagedrager op en een nieuwe spatbordklem. Het achterwiel moet los, hetgeen waarschijnlijk betekent – vide Leo's rapport – doorzagen van de bout; de achterband moet gerepareerd en met de buitenband om het voorwiel, waaromheen nu iets volkomen onherstelbaars zit. Wout's banden – nieuwe – gaan dan om het achterwiel. Ik heb hevig moeten werken met sigaretten en toen bovendien nog moeten uitvaren (!) anders was het *nooit* klaargekomen. Vrijdag was ik er al, maar vandaag mocht ik de fiets pas brengen. Er staat in die fietsenmakerij een oude zeur, die strijk en zet ieder gesprek over reparatie begint met: ja, meneer, vandaag niet hoor! Volgende week misschien.

Maar ik had vrijdag met zijn baas, de heer Van der Pol – vooral heer, alle winkeliers zijn zulke ontzaglijk hoge omes geworden, en je moet als klant zo geweldig onderdanig en beleefd zijn –

afgesproken, dat de fiets maandag mocht gebracht worden, en dat hij dan zou gemaakt worden, dat ik in vol vertrouwen erheen stiefelde. Zelfbewust kom ik binnen en zeg: hier is hij, u zou hem vandaag maken, hè? De ouwe zeur, automatisch, hoort nauwelijks wat ik zeg: "Ja, meneer, vandaag niet hoor, ik heb het zo druk". Gauw een paar sigaretten aan hem en zijn maat, dat hielp de vorige keer wonderlijk. Maar nu blijft hij doorzeuren dat het niet ging, en dat hij zo veel nog over had van de vorige week, en dat hij het aan zijn baas zou vragen, of dat wel afgesproken was, en dat het morgen ook nog niet kon, maar dat hij woensdag zou zien wat hij kon doen. Dat ik word zo hels, dat ik barst gewoon; en nu heb ik eindelijk de goede manier gevonden: hij werd zo timide en beleefd als het maar kon en om 2 uur is hij klaar!

En nu zijn we met de andere voorbereidingen begonnen: bonnen kan je tegenwoordig niet meer meenemen, want die zijn plaatselijk, dus moeten er zo groot mogelijke hoeveelheden brood en belegsels mee. Vet belegsels zoals bruinebonenballen en volle kaas, want boter is er niet. Gisteren hadden we ... vis! Het restant daarvan gaat ook mee. Want bij Co en Jo kan ik natuurlijk niet van hun eten eten, dat kan in de stad niet meer. In Avenhorn en Hoorn zullen we wel verder zien, daar is nog niet zo'n erge krimp. Tevens heb ik een borstrok aan, waar de gemeenste wind niet doorheen komt. De wind is natuurlijk: N.W. storm, hoe kan het ook anders. Overigens is deze windrichting momenteel een punt van dispuut; de wolken en het kerkhaantje wijzen op West-Noordwest, maar Hannie, die vanmorgen vertrok en pas opbelde, had hem regen en opzij gehad naar Den Haag, hetgeen op ZW wijzen zou. Leo voegt daar zijn ervaringen aan toe en zweert bij West.

West en ZW zou wel gaan, maar NW zou beroerd zijn. What shall it Be? Laten we hopen, dat Leo en Hannie betrouwbaarder zijn dan het haantje op de toren, dat nu helemaal de kluts kwijt is, en rondtolt.

PIER.

6 Dec.

De tocht van Piet is maandag nog niet doorgegaan, want de fiets was niet op tijd klaar. Dinsdagmorgen is de laatste hand gelegd aan de voorband die alweer lek stond en de lamp, die zowaar ook een verblindend resultaat opleverde. Om drie uur, toen Piet net bepakt en bezakt de deur uit zou stappen, kwam Joris, die hem dus nog net kon helpen uitwuiwen. Ik had net de door Piet beloofde Consi (sigaret) van het geheime plaatsje gehaald voor Joris, toen Little Sir Echo weerklonk. Alles holde naar de deur in de overtuiging, dat een lekke band of de harde wind de tocht in het water had gegooid, maar alleen een vergeten zakatlasje bleek de oorzaak te zijn, zodat we ten tweeden male uitwuiden. Hoe lang zou hij wegblijven? Zou de buit gauw genoeg zo groot zijn dat hij voor zondag terug kon zijn? We hadden niet gedacht dat zijn terugkomst zo onzeker is als vandaag gebleken is. Vandaag zijn nl. in Haarlem op dezelfde wijze als in Rotterdam en Den Haag, razzia's gehouden. Het is te hopen, dat de voorbereidingen daar even vroeg begonnen zijn als in de andere steden, dan zullen ze nog wel niet de deur uitgeweest zijn. Van den heer Dalmeyer in Amsterdam hoorden we, dat Piet niet op het rijksbureau was verschenen vanmorgen, terwijl dat de afspraak was. De razzia-geruchten zullen dus wel zekerheid bevatten. Dat hij daar nu juist moet zijn. Precies de ene nacht dat hij er zou zijn, is het gebeurd. Wie weet hoe lang hij er nu zal blijven. Enfin, als hij maar niet opgepikt is, dan komt alles wel terecht. Ongelukkig toch dat ook de telefoonverbinding praktisch onmogelijk is. We zullen maar rustig afwachten en vertrouwen dat hij veilig is.

Vanmorgen werd er gebeld. Zoals gewoonlijk werd boven uit het raam geloerd en een man

met een kaal kruintje gesignaleerd, die met zijn rug naar de deur stond en een papiertje in zijn hand had. Ja, wat zou dat voor iemand zijn. Waarschijnlijk een rekening-loper. Hij had geen elektriciteitsbedrijf-pet op en zag er nogal onschuldig uit, dus ik riep maar naar beneden dat Wilma open mocht doen. Mijn hart stond haast stil van schrik, toen ik iets van “hoofdkraan afsluiten” opving.

Wilma kwam boven om de sleutel, want de deur zat nog op het nachtslot en vertelde, dat hij van het gasbedrijf kwam om de hoofdkraan af te sluiten. Nu zijn gas- en elektriciteitsbedrijf hier gecombineerd, dus ik vond het verdacht, zelfs zeer verdacht. Ik ging met een gevoel van “we zijn verloren” de trap af, schoof nog even het gordijntje voor het stoppenkastje goed dicht, bedacht me terwijl dat boven het elektrisch kacheltje hard stond te branden en deed met de moed der wanhoop de deur open. Het mannetje kwam zeer monter binnen, ik geloof, dat ik nogal bête deed. Ik zei: ‘*dat* is het gaskastje’ uit angst dat hij naar de elektriciteitsmeter zou kijken. “Ja ja” zei hij een beetje verbaasd en dook erin. De hoofdkraan bleek al dicht te zijn, dat hadden we zelf al gedaan, herinnerde ik me toen. Ik dacht: “en nu zal je het hebben:.. Maar nog steeds even opgewekt, zei het mannetje: “Tot na de Krieg, mevrouw”, en stapte de deur uit. Zo gauw ik kon gooide ik de deur dicht, voor hij zich nog bedenken kon. Wat een opluchting! Een goede leer voor de volgende keer. Nooit meer een vreemde man in mijn huis, al heeft hij dan ook geen pet op en al ziet hij er nog zo onschuldig uit!

Onverwachts kwam tante Corrie uit Den Haag op de fiets. Wat was dat leuk. Ze bracht allerlei dingetjes voor Aartje mee en een pakje shag voor Aartje zijn pappie nog voor zijn verjaardag. Het was veel te gauw om, tante kon maar een ogenblik blijven, jammer.

BEP.

8 Dec. '44.

Dat is vlugger dan we van allen konden hopen en denken! Weer thuis; een uur geleden schalde mijn “kleine meneer echo” over de kaai, en kwamen in Singoranon + alle belendende percelen alle aanwezige hoofden te voorschijn, lachend, zwaaiend en opgelucht. Bep kwam me tegemoet, en de rest bleef zeer bescheiden de eerste 5 minuten boven; dat hoefde overigens niet want we gaven elkaar half op straat al een zoen. En nu zit ik alweer in onze eigen torenkamer te pennen.

Ja, razzia meegemaakt in Haarlem, spannende dagen. Na een gezellige hoewel weinig sinterklazerige avond bij Co en Jo gingen we om half twaalf naar bed. Allerlei voorbereidingen nam Jo – zoals iedere avond – voor een eventuele nacht-razzia: pak wegghangen, zonder pyama slapen, portefeuille en andere persoonlijke bullen in een tas in het hok, enzovoort. Eigenlijk vind je zoiets langzamerhand onnodig overdreven – gewoonte slijt zo! – maar enfin, het gebeurt nog maar.

De volgende dag vroeg eruit voor de grote tocht. Zeven uur, ik sta me net aan te kleden bij een oliepitje, want de clandestien verkregen stroom bij Jo's blok is *net* die dag defect, en daar wordt gebeld. Co naar de voordeur: Wie is daar?

Wehrmacht! Machen Sie doch auf!

Was wollen Sie?

Hab ein Zettel. Aufmachen!

Ich hab kein Schlüssel. Werfen Sie es nur in den Briefenbus!

Een blaadje komt de bus in, en ja, het is zo, het “BEVEL”. Ik plak het afschrift dat ik maakte hierbij.

B E V E L . -

Op bevel der Duitsche Weermacht moeten alle mannen in den leeftijd van 17 t/m. 40 jaar zich voor den arbeidsinzet verzamelen.- Hiervoor moeten alle mannen van dezen leeftijd onmiddellijk na ontvangst van dit bevel met de voorgeschreven uitrusting, op straat gaan staan.- Alle andere bewoners, ook vrouwen en kinderen, moeten in de huizen blijven, tot dat de actie ten einde is. De mannen van genoemde jaargangen, die bij een huiszoeking nog in huis worden aangetroffen, worden gestraft, waarbij hun particulier eigendom, zal worden aangesproken.- Bewijzen van vrijstelling van burgerlijke of militaire instanties, moeten ter controle worden meegebracht. Ook zij, die in het bezit zijn van zulke bewijzen, zijn verplicht zich op straat te begeven. Er moet worden meegebracht : warme kleeding, stevige schoenen, dekens, bescherming tegen regen, eetgerei mes, vork, lepel, drinkbeker en boterhammen voor een dag. Medegebrachte fietsen, blijven in het bezit van den eigenaar. De dagelijkse vergoeding bestaat uit goede kost, rookartikelen en f. b.- Voor de achterblijvende familie zal worden gezorgd. Het is aan alle bewoners der Gemeente verboden hun woonplaats te verlaten.- Op hen die pogen te ontvluchten of weerstand bieden, zal worden geschoten.-

oooooooooooooooooooo

Het laatste, dat van de rokerij en de bedreigingen ver gedrukt. Daar staan we te kijken: het is zover. Net als ik in Haarlem ben. Wanneer zal ik Bep terug zien? Dat kost me 14 dagen! En acuut duiken we het hok in. Alles dicht, daar zitten we: knieën hoog opgetrokken in pikieduister. Maar voorlopig komen ze nog niet en even wagen we het nog er uit te klauteeren voor een zeer menselijke handeling. Er is wel een po in het hok, maar die gebruiken we niet te gauw! En dan er weer in en wachten maar. Je hoort wat gescharrel in huis, verder geen afleiding. We bidden samen, in het hok.

Plotseling, onverwacht nog, horen we de Moffen in huis: een barse, niet onsympathieke stem en een andere, die alsmar zegt: "Gehen wir doch! Gehen wir doch!" En even later de huisdeur weer bonzen en dan Co: Ze zijn weg! Al met al tien minuten.

Een uur later kruipen we er uit. En Co vertelt: ze waren nogal geschrokken van het bordje met "DIPHTERITIS", dat Jo tijdens Marianne's ziekte gemaakt had, en dat in het portaal hing; vandaar het "Gehen wir doch" van dien ene. Of er ook mannen in huis waren? Nee, haar man was weg, 10 dagen geleden naar Den Haag gegaan en nog niet terug! (10 dagen geleden was er in Den Haag een razzia). Maar past u op voor besmetting; wilt u een doekje voor uw mond? De kleine meid is pas herstellende. Vluchtig liepen ze door; in de huiskamer waar Marianne in de box stond, waren ze maar heel even, en werd het "Gehen wir doch" geroep heel hevig. Nog even keken ze in de schuur en het kolenhok, en toen gingen ze weer. De verdere dag lagen we op de grond in de huiskamer, of als er iets verdachts was, een paar uren in het hok. Idem de volgende dag. We rookten zeer matig, maar helemaal zonder ging toch moeilijk. Alleen in de huiskamer natuurlijk, en de as en de peukjes doodvoorzichtig in de kachel. De overbuurman van 50 jaar kwam aan en beloofde zo mogelijk Leiden te bellen. Ook dat ging erg moeilijk: alleen ijlgesprekken over dringende regeringszaken mochten door. Die tweede dag, gisteren (het lijkt een eeuw geleden!) om 12 uur kwam hij zeggen, dat hij contact met Bep gehad had, dat was een hele opluchting. Ik moest de hartelijke groeten hebben.

Co moest een boodschap gaan doen, dus moesten wij zo lang in het hok. Daar heb ik heerlijk een uurtje geslapen - en gesnurkt zelfs, volgens Jo. Toen ik wakker werd, hoorde ik Jo krabbelen en ik was zó overtuigd dat ik lekker in bed lag, dat ik me in verbazing afvroeg wat hij toch

zo vroeg uit zijn bed deed, terwijl het nog donker was. Eerst langzaam drong de werkelijkheid tot me door: ik lag in een schuilhok omdat vreemde mannen ons mee wilden nemen.

Daar was Co weer, en wij er uit! Ze had nieuws: volgens zeggen der Feldgendarmerie was "der Aktion abgelaufen". Zou het waar zijn? Het bericht was betrouwbaar. Camouflage? Om de jonge mannen naar buiten te lokken en dan goed te beginnen? Hoe het zij: ik was niet meer te houden. Ook in het laatste geval was dit *de* kans: die middag zouden ze zich dan in ieder geval rustig houden.

Co keek zorgelijk en Jo bedenkelijk, maar ik ging: de koffer achterop de fiets, enigszins vermomd door een regenmutsje van Bep op en een St Nicolaaspresentje voor Van Melle voor mijn borst onder de jas: er uit! Jo's vader begeleidde me, maar waarschuwde me dat hij niet hard kon fietsen. Dus daar gingen we: voetje voor voetje, als luie vakantiefietsers door een stad met razzia! Dat was een tergende tocht. Onderweg ging mijn begeleider nog even bij een dochter aan, waar hij noodzakelijk moest zijn: een tergend oponthoud. Maar nergens was een Mof en na een eindeloze tocht waren we dan toch Heemstede uit; afscheid genomen en voort! naar Hoofddorp.

En daar was alles weer goed en gezellig en gevaarloos. Wonderlijk, die overgang. Hardop praten en lachen, peuken in asbakjes, deur open, rust! Bep opgebeld – die achterover rolde – en toen, na een oergezellige avond en twee potjes schaak en sterke verhalen en verrukkelijke shag naar bed: kleren gewoon over een stoel, schoenen gewoon naast het bed, in een luisterrijke pyama en zonder gevaar. Wonderlijk! En nu weer thuis na een zware trap met twee overbeladen zware voedselkoffers achterop. En mijn angst: "licht afgesloten" beschaamd. En droog, en warm en thuis. Wel, wel, wel!

PIER.

8/12.

6 December is weer een dag vol bijzondere gebeurtenissen geweest. Allereerst de razzia in Haarlem, maar hierover zal ik niets meer zeggen, Bep en Piet hebben er al uitvoerig over geschreven. Dan nog de man, die de hoofdkraan kwam afsluiten, gelukkig maar dat hij alleen maar voor het gas kwam. We genieten nu nog de hele dag van het elektrisch licht.

's Avonds werd ik opgebeld door Hanny, dat is op zichzelf niets bijzonders – Hanny belt wel eens meer op. Maar er was dit keer een minder prettige boodschap voor me. Er was ingebroken bij onze slagerij op de Veenkade en ze hebben o.a. mijn fiets gestolen. Verder was de prachtige transportfiets met goede banden, twee bliken boter en 30 kilo vlees gestolen. Dat de transportfiets gestolen is, is wel het ergste, die werd dagelijks gebruikt. Ik had Diet juist beloofd, dat ze op mijn fiets naar Leiden kon komen, is vreselijk jammer voor haar dat ze juist nu die fiets stelen. Gistermorgen kregen we al heel gauw bericht van Piet uit Haarlem. "Mijnheer maakt het goed". Dat was voor ons een geweldige geruststelling. Want eigenlijk zaten we hem toch allemaal een beetje te knijpen. Je kan toch nooit weten. En gisteravond tot onze grote verrassing een telefoontje uit Hoofddorp. We hadden niet anders gedacht of we zouden Piet de eerste tijd niet meer terug zien, maar hij was hem nu al gepiept. Om thuis te zijn trotseer je alle gevaren. Vanmiddag kwam hij aangezet, zwaar beladen, twee koffers achterop, een actetas en carbidlamp voorop, het regenkapje van Bep op, het was een pracht gezicht. Maar ik maak er nu een eind aan want ik heb veel zin om naar bed te gaan. Adieu.

LEO.

9/12 '44.

Vanmorgen is Leo, warm ingepakt en vol goede moed, op de fiets naar Den Haag vertrokken. Het schijnt daar nu weer "veilig" te zijn (de aanhalingstekens als symbool hoe men de veiligheid heeft op te vatten wanneer ze door Duitsers wordt verzekerd). Daarentegen hoorden we dat er vandaag razzia's in Delft en Beverwijk aan de gang zijn, en in Haarlem moeten ze dezer dagen ook weer zijn begonnen, vermoedelijk omdat de oogst daar te "klein" was (plusminus 700 man). We zitten nu natuurlijk in spanning hoe het hier zal gaan. Wat een geluk, dat Piet zo vlug uit Haarlem is weggegaan, anders had hij er nu nog gezeten en misschien zou hij er dan niet zo goed af zijn gekomen.

Gebeurd is er vandaag weinig om niet te zeggen niets. We hebben weer een verdacht uitzierende man met een nog verdachtere actetas onder zijn arm vergeefs aan het brievenbusknuppeltje laten trekken (d.i. laten bellen), maar dat is nauwelijks iets bijzonders meer: dat lot valt tegenwoordig dagelijks ten deel aan twijfelachtige personen, die Singoranon wensen binnen te dringen. Wie weet hoeveel kwitantielopers op die manier al voor niets zijn geweest! Zodoende snijdt het mes nog aan twee kanten ook! Vanmiddag hebben we ons maal gedaan met fantastisch lekkere pannenkoeken, gevolgd door heerlijke koekjes van tarwebloem. Bij deze gelegenheid demonstreerde Piet hoe men pannenkoekjes kan bakken in een droge pan (daar hadden we in de zomer eens om gewed). Inderdaad had het resultaat veel zo niet alles weg van een pannenkoek, maar de smaak was aangebrand en de samenstelling bestond bij nader onderzoek uit zwarte korsten en klef, ongaar beslag. Piet huichelde zowaar groot enthousiasme voor de producten van deze nieuwe methode en beweerde de weddenschap te hebben gewonnen. Ik was daar nog niet zo van overtuigd, maar ik geloof toch wel dat hij gelijk heeft, al geef ik de voorkeur aan normale pannenkoeken.

Vanavond hebben we erwtensoep gegeten, die voortreffelijk was. Meer weet ik niet te schrijven over deze dag, behalve dat we vanmorgen verrast werden door een dubbele regenboog tegen een inktzwarte lucht, terwijl bomen en huizen werden beschenen door een onwezenlijk, felwit licht. Een vreemd gezicht, iets voor een modern schilderij, hoewel ik nog nooit een regenboog geschilderd heb gezien. Zou zoiets kunnen? Enfin, dat doet er ook niet toe. De Brieven van Opheffer, waaruit Piet gaat voorlezen, zijn belangrijker en amusanter, en daarom zet ik er weer een punt achter.

WILMA.

11 Dec. 1944.

Deze dag is een treurige dag voor Leiden. Het was maandag mooi weer, het weer, waar we zo lang naar verlangd hebben. Hij was, wat ons betreft, bestemd voor een bezoek aan de Ortskommandantur, aan de Kamer van Koophandel, Korenhof de kruidenier, Mulder de houthandel en onze vrienden Goedbloed. Al deze bezoeken zijn doorgegaan, en wel op deze luisterrijke wijze, dat Bep en ik er samen op uit gingen. Een zeldzaamheid! We stapten om een uur of tien de deur uit. De eerste voornemensverandering was dat Bep zei: Nou dan gaan we maar eerst naar Goedbloed en pas op de terugweg langs Korenhof. Toen kon ik ook niet achterblijven en liet de Ortskommandant varen. Dus alleen de K.v.K. Maar toen kwamen we langs de winkel waar ons babybedje vandaan komt, dat ding dat alsmaar uit elkaar valt. Leuk voor Aartje straks. Dus dat werd geruild. Toen we weer op straat stonden was het half elf, Goedbloed is een uur lopen, en vóór half een moet het gaarkeukeneten – waar we maar weer mee begonnen zijn –

gehaald worden, dus: Goedbloed geannuleerd en verschoven tot 's middags. Nou waren we langzamerhand de kluts kwijt, dus werd uitgerust bij de Harmonie bij een kop heet water met peper: soep + een sigaret – een inbreuk op het niet roken, overblijfsel van de Haarlemse spanningen. Dat kopje water inspireerde toen om toch naar den O.K. (die helemaal niet o.k. is) te gaan. Eerst melden!

“Was wollen Sie!”

“Möchte Herr Malmus sprechen”

“DOKTOR Malmus!! Treppe hinauf, Kammer 6”

Daar een queue. Allemaal om nachtvergunningen; ik om een “razziavergunning”. Eindelijk binnen. Proberen hem duidelijk te maken, dat ik veel reizen moet voor de wagenmakers. (Hij moest het doel eens weten!) Dat je daarom niet telkens een langdurig oponthoud kunt hebben in steden waar je toevallig bent omdat sommige lui daar razzia's wensen te houden (Razzia vertaald als “Arbeitseinsatzaktion”). Of daar iets aan te doen is.

Zeker! In Leiden blijven. Leiden is veilig.

Ja, maar ik *moet* er op uit!

Dan alleen naar steden waar al razzia geweest is. Dat zijn er al velen: Rotterdam, Delft, Den Haag, Haarlem, Utrecht, Apeldoorn, Zwolle. Ik kan nog héél wat reizen.

Nee, maar ik wil een briefje dat ik geen last krijg.

Maar daar trapte hij toch niet in. Toen we nog even op Leidens veiligheid ingingen, krabbelde hij op dat punt ook terug: “Ja! Mein lieber Herr, ich bin nicht der Almächtige, ich bin kein Prophet!” Je zou zo zeggen. De K.v.K. verwees ons voor de zoveelste keer naar een ander kastje, maar dat komt toch wel voor elkaar. Binnenkort hopen we een kookkacheltje te bezitten. (Het z.g. Mayo-comfoor: een ijzeren rond kokertje met daarin een rooster; het wordt op de gewone kachel geplaatst, die voor de trek zorgt, en gevoed met proppen papier, karton en houtsnippers: veel warmte met weinig stookmateriaal).

Toen scheidden onze wegen: Bep naar Korenhof, ik naar Mulder, om mijn shagdoos, die daar stond. Tijdens het oponthoud daar plotseling motorengeronk, geknetter van mitrailleurs en dreunende slagen: bommen. De familie in paniek, heen en weer geloop, gedreun, angst. Het duurt maar even, en we gaan gauw naar buiten. Uit de buurt van het station komt rook: het station waarlangs de V2 vervoerd wordt en de gevangenen. Op de Maredijk vele ramen stuk, dicht bij de inslag alle. Huilende vrouwen, die in angst zitten over hun kinderen, die juist van school moeten komen. En dan de plaats van de inslag zelf. Bedrijvige luchtbeschermingsmannen die je eerst willen weren van de plek, maar ik kom om te helpen, en er zijn nog zo weinig helpers, dus het mag. Twee panden zijn geraakt: een kapperszaak op de Stationsstraat en een uitbouw van het Museum van Volkenkunde. Onder het puin moeten mensen liggen. Modder op straat, kapotte tramdraden, alle ruiten kapot. Met de handen – houwelen zijn er nog niet – beginnen we stenen, planken, stoelen en ook enkele museumstukken – een mammoettand lijkt het – weg te halen. Ook klei er tussendoor. We horen niets, het kan ook haast niet, onder zulke zware brokken. Een NSB-er in een fraai pakje loopt met een leedvermaakgezicht gewichtig niets te doen. Ik gooi hem een plank tegen zijn bast. De ravage is geweldig.

Maar weldra is Technische Noodhulp er, lui met schoppen en houwelen, die je goed gebruiken kan – de schoppen en houwelen. En na een half uurtje zijn er zo veel echte luchtbeschermingslui, dat ik maar naar huis ga. Het station is niet geraakt.

's Middags gaan we dan naar Joris. Bep lopende, ik moet op de fiets nog wat boodschappen doen, waarschijnlijk door het bombardement hebben we geen stroom meer, en ik wil achter carbid aan voor onze lamp. Een pond vooroorlogse suikerbonen (van Van Melle!) ruilen tegen een kilo carbid, dat anders f 35,- kost (in Amsterdam al f 50,-; de tarwe is daar al f 800,- het mud). Het lukt niet; ik moet een kilo geven en dat doen we niet. Dan naar bakker Kuipers om een broodje en dan naar Oegstgeest. Langs een omweg, want de Stationsstraat is afgesloten. Net duw ik een zware dame, die ik de weg wijs, tegen een hoge brug op bij de Maresingel of daar zie je het weer: angstige vingers wijzen in de lucht. Acht zilveren vogels vliegen in formatie, ze zwenken, ze duiken, plots uit de voorste twee zwarte staven, dan vier, dan uit allemaal. Het afweergeschut begint te rammelen en: **RENNEN!** Er is geen goede straat; de richting van de straat wijst recht op de plek in de lucht waar je de felle vonken van de spattende granaten ziet. Weer zwenken de machines, weer vallen de bommen, weer geknetter. Een scherf kaatst naast me op de stenen. Het is weer een aanval op het station. Het is alweer afgelopen, mensen beginnen weer te rennen. We klauteren weer op de fiets, komen drommen angst-bezeten vluchtelingen tegen en een rennend paard. Maar het is over, en het enige is nog de zware rook van de inslag. Weer niet het station. Dat ligt ook vlak tegen het ziekenhuis, en de bommen blijven alle aan de “veilige” kant. Maar dat kost burgerlevens. Het opgravingswerk gebeurt snel en efficiënt. Er worden tientallen lijken geborgen. Eindelijk ben ik dan toch bij Goedbloed. Als we weer thuis zijn, loopt Hemmo aan. Een goede vriendin, het meisje Laman, is gedood. Onherkenbaar; aan een ring, die om een hand gevonden werd, is ze geïdentificeerd, en aan een lap van haar mantelpak.

Op de inslagplek kom ik Daan tegen. “Kloothommels”, zegt hij, “ze kunnen niks”. Ze *waren* ook erg hoog toen ze de ballast lieten vallen. Waarom niet wat lager? En waarom moeten de Moffen hun V2's in Leiden bergen? Waarom staat de trein, die ze vervoert, zo dicht mogelijk tegen het ziekenhuis aan? Waarom deze waanzin?

En thuis is het licht toch weer aan, op halve kracht, en horen we, dat de Amerikanen met het grootste aantal machines van de oorlog – in totaal 2000 – Duitsland hebben gebombardeerd. Hier in Leiden waren het er acht. En die 2000, daar waren 1200 super-fortresses bij met bommen van 2000 pond. En komen die acht nu morgen weer? Want het station is nog steeds niet kapot.

PIER.

13 Dec.

Gisteravond kwamen de Tommies terug. De machines dreunden laag door de lucht, dichterbij, weer wat verder af, dan vlak over het huis, ze waren zich kennelijk aan het oriënteren. Lichtkogels hingen in de lucht, ze hebben waarschijnlijk foto's gemaakt, want bommen zijn er niet gevallen. De Engelsen schijnen door de radio gewaarschuwd te hebben, dat de huizen in de buurt van het station ontruimd moeten worden. Ze komen dus toch nog terug. Nu worden overal mensen uit het gevaarlijke deel van de stad overgebracht naar waar dat maar mogelijk is. Deze dag heeft in het teken van lampen en stoppen gestaan. Het begon met een paar kapotte schoenen van Piet, want eigenlijk *al* zijn schoenen, want ze zijn allemaal kapot, en de schoen-

maker wou ze niet maken. En de schoenmaker zat zonder licht. Zou een draadje van hier naar daar iets opleveren? Hij was er direct voor te vinden. Het draadje zou dan via de tuin van de familie Borleffs lopen en dan zou de "buurvrouw" er meteen van mee kunnen profiteren. Direct werd er aan gewerkt. Bij de schoenmaker werd een snoer gehaald, bij de familie B. eveneens. Maar wat bleek? Daar *hadden* ze elektriciteit, maar wilden ze het voor de burens, met name voor de schoenmaker, niet weten! Dus een snoer werd bevestigd, met een zij snoertje het keukenraampje van de familie B. in. En mevrouw B. uitte overluid haar blijdschap over het elektrisch licht!

De schoenmaker zit tussen twee haakjes nog in het donker, want nadat er zeker drie stoppen zijn doorgeslagen heeft hij besloten het morgen maar verder in orde te maken. De stoppen-affaire bezorgde ons, hier boven, menige schrik. Als net dezelfde ochtend plotsklaps het licht is uitgegaan, maar gelukkig na een half uur weer begon te gloeien en geleidelijk aanzwol tot een fel licht, kun je van alles verwachten. Het zou niks geen wonder zijn als dit lichtparadijs, waarin we nog leven, plotseling afgelopen zou zijn. Het begon met de stofzuiger, die de kachel aan moest blazen en ineens zijn plicht verzaakte en de klok die stilstond. Het licht bleef branden. Toen ging het licht uit (!) en floepte de schemerlamp, waarbij Leo zat te werken, weer aan. Even later weer andersom. Wonderlijk, als het hoofdlicht en de stopcontacten van dezelfde kamer op verschillende stoppen corresponderen!

Door al deze beslommingen moesten om 5 uur de aardappeltjes nog geschraapt worden in de machine van mevrouw Landman. Die kwam met een kaarsje in de keuken. "Heeft u geen licht?". "Nee, nee, vervelend hoor". "nou, maar dan krijgt u een draadje van ons!". "O, o ja". "Ja, natuurlijk, ik zal het direct even in orde maken!". Mevrouw Landman af, even naar Pappie. Toen schoorvoetend weer terug "Ja, zie je, we hebben wel licht, maar we zeggen het aan niemand". "O, ik dacht ook al! Dan heeft u dus geen draadje nodig". Grappig.
BEP.

14 Dec.

Om van het gezeur af te zijn zal ik maar weer eens in het logboek schrijven, ofschoon ik eigenlijk niet weet wat ik moet vertellen. Enfin, we zullen maar beginnen, misschien valt het dan nog mee. Allereerst dan, dat Bep vanmorgen al vroeg op de fiets is gestapt voor een tocht naar Den Haag; gelukkig zonder regenweer maar wel zeer mistig wat naar we hoopten mooi weer brengen zou. Om 12 uur belde ze Piet op, dat ze al bij Oom en Tante was geweest en de reis goed gemaakt had. Wilma en ik zijn maar hard aan het werk getogen. Piet en Leo zijn boodschappen gaan doen, zoodat wij de ruimte hadden om de huiskamer een goede beurt te geven. Piet was kennelijk niet erg op zijn gemak; of hij Bep zoo erg miste? Hij ging de boekenkast opruimen en de boeken catalogiseren, het haspel vastspijkeren, enfin alle mogelijke werkjes verzinnen, je zou zeggen, om wat afleiding te zoeken!

Vanmiddag om vijf minuten voor half drie toog ik naar de kerk – voor de wekelijksche bidstond – en vond alles gesloten en niemand te zien. Ik begreep toen een half uur te vroeg te zijn, wipte bij mevrouw Dijksterhuis aan, en heb me daar fijn zitten warmen. Daarna nog een boodschap gedaan en toen naar de bidstond, waar ds. Weggemans een zeer ernstig woord gesproken heeft, en aanhaalde wat deze week in onze stad, en van meer nabij in onze gemeente gebeurd is, waardoor vele families in rouw werden gedompeld. Een bombardement in de buurt van het station, wat zijn eigenlijke doel miste, en ontzettend onheil heeft gebracht, wel 30 menschen gedood, zelfs hoort men verluiden van wel 100. Er zijn altijd menschen, die het nog

erger maken. Er is ook een jong meisje bij uit onze gemeente, juffrouw Laman. Ik hoorde van Hemmo P. die met haar zwager naar het academisch ziekenhuis is geweest, dat ze vreeselijk onherkenbaar verminkt moet zijn geweest. De dokter kon haar alleen herkennen aan een stukje stof van haar mantelpak en een ringetje aan haar vinger. Wat een smart voor die ouders hun dochter op zoo'n vreeselijke wijze te moeten afstaan. Ds. Weggemans zei vanmiddag, dat de ouders van het verongelukte meisje Gode zij dank wonderlijk gesterkt en getroost zijn. Niet, zoals ds. W. ook zei, dat daardoor de smart weg is, o neen, die wordt misschien juist nog dieper gevoeld, maar als we door genade ze mogen afwentelen op Hem, wordt het zoo rustig en worden we bewaard voor bitterheid. Wat mogen we dan ondervinden, dat Gods woord rijk en een bron van troost is voor hen, die zich daarop alleen durven verlaten. Het was zoo jammer dat de bidstond niet zoo goed bezocht was. Het lijkt wel of het alweer een beetje gaat verlopen; misschien ook dat het voor vele menschen te koud gaat worden in zoo'n onverwarmde kerk. Zooals de temperatuur nu is, wordt het ook al bijna ondoenlijk om zonder verwarming te zitten, en hoe zullen we den winter doorkomen met een klein beetje of zooals er ook wel menschen zijn, *zonder* steenkolen? De ellende wordt zoo groot, ook wat de voeding betreft, er komt gebrek aan het allernoodigste: aardappelen en brood, en naar men hoort wordt er al honger geleden. Geve God spoedig uitkomst uit dezen bitteren nood.

We hopen morgen Bep en Diet in welstand hier te zien. Nu zou ik het voornaamste nog bijna vergeten te vertellen n.l. dat ons lieve kleindochtertje Jeanette⁶ vandaag één jaar wordt, en dat Bep dáárom naar Den Haag is. Ook alweer door de abnormale tijden, waarin we leven, is het niet mogelijk per trein of tram ergens te komen, en aangezien ik niet zulke afstanden kan fietsen is het voor mij onmogelijk om er te komen. Dat valt me zwaar, want ik verlang soms erg naar mijn beide kleindochtertjes, Jeanette en Marianne.

MOEDER.

15 December.

Vanmorgen om 11 uur waren we er. Bep en ik, uit Den Haag. Tot Wassenaar waren we met ons drieën. Bij Dit kregen we een lekker kopje koffie en werden we weer helemaal warm. Er was haast geen wind en de kou viel erg mee. Of dat misschien door de sluier kwam? Ik begon met de fietspomp zo goed op te bergen – die we mee terugbrachten – dat hij daarnet, toen Piet hem nodig had nergens was te vinden. Tenminste: *bij* kon hem niet vinden. IK had hem *zo*: In de provisiekast! De kachel was lekker warm en ik proefde voor het eerst gaarkeukeneten, schandelijk. Maar het was heerlijk, groentesoep met zelfs vlees erin. De zuurkool en pap uit Den Haag vielen ook in de smaak, we hadden weer eens 5 gangen (3 borden soep). Het logboek is in de tussentijd weer flink gegroeid. Heel wat spannende belevenissen de laatste tijd. Gelukkig is alles goed afgelopen. Ook in Den Haag is veel gebeurd. In de nacht waren de V2's die goed begonnen en dan opeens ophielden angstaanjagend. De knallen vielen altijd weer mee. Het was 's nachts bar koud doordat er geen verwarming brandt. De skibroek van Bep deed goede diensten.

Een jongetje van 6 jaar, dat ongeneeslijk ziek was en de laatste nachten heel ernstig, ging naar huis. Zijn vader en moeder hadden hem het liefst nog thuis de laatste tijd. Vreselijk, een enig kind. Gelukkig is het een uitzondering als ze niet meer beter worden, tenminste bij t.b. Wonderlijk hier nog alles vrij normaal te vinden, elektrisch licht, aardappels, warmte. Jammer

⁶ Moeder, die zelf "Jeanne" genoemd werd, bedoelt hier Jeanette Käte, dat is dochter Jet van Annie en Henk.

genoeg moet ik zondagmiddag weer terug, 3 dagen zijn veel te vlug om. Een bof, dat ik de fiets van Hannie mocht lenen. Ze zitten nu bij haar thuis een paar dagen zonder groenten! Logboek, tot de volgende keer!

DIET.

17/12 '44.

Gistermiddag ging plotseling een luid vreugdegehuil op: het lampje op de w.c. brandde. Natuurlijk hebben we direct overal geprobeerd, en inderdaad: alle lampen brandden, de klok liep weer, kortom, we waren in een waar elektriciteitsparadijs beland. De reden? Die weten we niet, maar dat doet er ook niet toe. Nu zijn onze perfecte verduisteringen toch niet voor niets geweest, want nu zijn we zo voorzichtig geworden ... . Niemand mag weten, dat we nog stroom hebben, zodat overal de lampen zijn losgedraaid, behalve op de kamer waar we altijd zitten en op de tussenkast. De rest van het huis ligt dus in het stikdonker, maar wat een verrassing om dan in een verlichte, gezellige zitkamer binnen te komen, waar geen walmende brillantinepitjes de sfeer bederven en kappersluchtjes hangen. Het is opvallend hoe zoiets op de stemming onder de huisgenoten kan werken. Gek, dat wist je vroeger niet, dat de voorradige elektriciteit recht evenredig is met de goede stemming in huis.

Het was vandaag een rustige zondag; 's middags om 4 uur klom Diet op de fiets om naar Den Haag terug te gaan. Het regende nogal en er stond een sterke wind, maar gelukkig zat ze er goed in. Het viel anders niet mee, dat ze nu alweer terug moest, maar ze droeg het als een heldin. Vanavond hebben we halma gespeeld, twee spelletjes achter elkaar. Onderwijl hoorden we een mooi programma, o.a. verschillende dingen van Debussy, en verder pianomuziek van Chopin. Echt vooroorlogs, echte thee, de lamp op en de radio aan. Wie weet hoe gauw dat weer terug komt! Dit is een melig stukje geworden, volgende keer beter.

WILMA.

18/12/44.

Dit zal wellicht geen lang stukje worden, dat is dan een melig en een kort stukje na elkaar! Want ik ben nou bijna kierewiet van het pennen. Wouter uit Zwijndrecht vereerde ons met een epistel, dat als volgt aanving: "Het is mijn bedoeling je nu eens een brief te schrijven met een inhoud, die je de dagelijkse voedselproblemen doet vergeten, om je geest te richten op andere problemen". Volgde een sociaal-economisch vertoog in de richting van: symbiose tussen vrije en gebonden economie. Dat kostte me een antwoord van 6 kantjes, waarin een zeer zwaar betoog over de verfoeilijkheid van gebonden economie en een verklaring van de huidige geestelijke impasse werden vervat. En nu ben ik dan ook danig schrijvensmoe.

Deze dag werd bepaald door Leons ziekte: hij heeft tijdens de weekend in Den Haag griep gekregen met hoge koortsen, die vandaag weer geweken zijn. Maar hij moet nog blijven opknappen. Geen prettig bericht, vooral nu het overal zo moeilijk is met eten. Bovendien zat hij erg in de rats en de penarie over de fiets, waarop ik morgen naar Amsterdam zou, en die hij meehad. Den Tonkelaar, onze boekhouder van kantoor, was al uit Den Haag vertrokken, voor ze hem konden bereiken. Hoe kwam die fiets nou hier? De oplossing is gevonden: Miet Brederveld-Van der Meer, die naar Amsterdam gaat tippelen, wilde dat etappe-gewijs doen: de eerste dag Den Haag - Leiden, en dan bij ons pitten. Nu kan zij mooi op de fiets komen, dat is haar *en* ons zeer welkom. Intussen weten we niet hoe lang Leon weg zal blijven. We gaan nu maar eens gauw weer fourageren: de aardappelkist is bijna leeg, en hij moet weer goed

bijgespijkerd worden, als hij thuiskomt.

Well, that's the news of the day. We proberen Wobbie liefde bij te brengen voor zijn bazinnetje Wilma, maar hij doet erg hautain en kijkt haar zeer verwijtend aan. En dat is onaardig van hem, want morgen is ze jarig, en dan moet hij toch lief tegen haar zijn. Maar het is nu eenmaal een eigenwijs beest, dat overigens met de dag vetter wordt. En nu stop ik toch werkelijk, want het wordt warempel weer een boek.

PIER.

20 Dec.

Gisteren vierde Singoranon weer feest want ... Wilma was jarig. Maandag hadden we hard aangepoot om gisteren zondag te kunnen houden. Al het werk was gedaan, alleen voor den inwendigen mens moest nog een beetje worden gezorgd. Het was een gezellige dag. Een onge-
woon gezicht om Wilma de hele dag in de kamer te zien, zo maar met haar handen over elkaar in een stoel of met haar handen in beweging voor de piano. De nieuwe stukjes, die ze gekregen had, moesten natuurlijk eens worden geprobeerd. Dank zij de familie Van Melle konden we nog eens lekker snoepen en eten, wat de feestvreugde aanmerkelijk verhoogde. Wel misten we Leon; Hannie belde vanavond op dat hij keelontsteking heeft en binnen moet blijven. We zullen hem voor Kerst wel niet meer in Leiden zien. Arme kerel. Als hij na de feestdagen maar weer O.K. is. Gisteren kwam ook Mientje Brederveld op onze fiets uit Den Haag. Wat heeft die zitten vertellen! We begonnen natuurlijk met schoolherinneringen op te halen en later vertelde ze van haar verblijf in Duitsland en van haar werk op het telefoonkantoor. Het een al interessanter dan het ander. Vannacht heeft ze hier geslapen en vanmorgen naar haar sokken gezocht. Ze had ze in bed uitgetrokken en naast het bed gegooid en vanmorgen waren ze spoorloos verdwenen! Na zeker een half uur zoeken, eerst in het donker, toen met een lucifer en toen met een pitje en nadat ze haar hele bed afgehaald had en zelfs onder de matras had gezocht ging ik haar helpen zoeken en vond ze ... in haar slaapzak. Om half 9 stapte ze welgemoed de deur uit, op weg naar Amsterdam. Het is een hele tippel. We zijn benieuwd hoe ze het er afgebracht heeft. Misschien komt ze op de terugweg hier weer een nachtje slapen.

Om half 8 was er ook al eentje de weg naar Amsterdam opgegaan, nl. Pier. Die ging op de fiets. Niet eens onze eigen fiets, want die hadden we aan tante Corrie beloofd voor haar tocht naar Spijkenisse, waar ze met Lenie en alle kinderen de Kerstdagen door gaat brengen bij iemand, die gelijk met Oom in Vught gezeten heeft, maar op een geleende. Vanuit Amsterdam gaat hij nog door naar Zaandam, waar hij vannacht logeert bij de meisjes Plantinga en morgenavond hoopt hij weer terug te zijn. We zijn nu dus manloos en dragen dat als mannen. Wilma heeft de beeldigste houtjes gehakt en ik maakte de kachel aan. Natuurlijk vertikte hij het eerst, zelfs met de stofzuiger. Totdat Wilma hem in wanhoop uit ging halen en hij plots opvlamde. Hij kon het blijkbaar niet over zijn hart verkrijgen om haar wéér houtjes te laten hakken. Gauw deden we er toen nog wat houtjes en anthraciet op, de stofzuiger weer aan en in een minimum van tijd brandde hij als de beste. Eureka!

Ook het mannencorvee: eten halen moest door de vrouwen worden opgeknapt, maar aardappels schrappen hoefde gelukkig niet, want we hadden nog over van gisteren en eergisteren en we waren toch maar met zijn drieën. Het is nog niet eens allemaal opgegaan. Vanmiddag ben ik ook met 4 gaspitjes naar Jongeleen geweest om ze te ruilen tegen 2 kilo carbid en tegelijk een handwagen te bespreken om vrijdag de aardappeltjes van de boot te halen. Of de pitjes in orde zijn bevonden horen we vrijdag. Voorts heb ik een zakje tarwe naar de molen gebracht,

dat ik morgen gemalen weer kan halen. Wat zijn mannen in huis toch makkelijk! Ik begin het nu pas te waarderen. Wat knappen ze veel dergelijke karweitjes op. Hulde aan de mannen! Dat ze meer en meer karweitjes op gaan knappen, van dat hele opknapperige.

BEP.

22 December 1944.

Zo word je nog eens gewaardeerd als je weg bent! Hoe bestaat 't zeggen de Amsterdammers. Tussen dit buitengewoon plezierig, gezellig, hartelijk, handig en tegenwoordig hongerlijdend mensenras heb ik een dag of twee mogen doorbrengen. Het ging om een houtvoorzieningskwestie in Zaandam, waar 40 m³ voor onze wagenmakers gevorderd was. Nu is vorderen in deze tijd iets waar je vreselijk mee op moet passen. Alles goed en wel: het klinkt in de mond van een ambtenaar van het Distributiebureau Hardhout zo eenvoudig: we vorderen het en dan wordt het vervoerd naar Amsterdam en daar opgeslagen en verdeeld. Maar nu de praktijk. Enfin, laat ik onze eigen ervaringen maar vertellen. Na met de geleende fiets een fietsenvordering doorstaan te hebben met het ausweisje van den eigenaar, was ik na een zeer zware trap om 12 uur in Amsterdam en om half 3 met twee Amsterdamse bestuursleden van de Wagenmakersvereniging bij houthandel gebroeders Zaman in Zaandam. "En meneer Zaman, zoals we van het Distributiebureau hoorden ligt hier 40 m³ iepenhout voor ons klaar!" (dat waren die gevorderde 40 m³). Nou, een heel verhaal, het was nu wel gevorderd, maar het lag bij een zagerij-zonder-stroom, en om de bomen stuk voor stuk te verslepen naar een zagerij-metstroom was *nu* ondoenlijk, en gezaagd had hij geen iepenhout, dus die 40 m³ moesten we maar uit ons hoofd zetten. Enfin, toen moest natuurlijk in schelle kleuren het uitermate grote belang van deze houtvoorziening uiteengezet worden, en toen kwam de aap uit de mouw: wat had hij aan de vastgestelde prijs van f 155,- de m³, als de oorlog voorbij was, was dat geld niet veel meer waard, en had hij aan dezelfde som *dan* meer.

Die moeilijkheid werd opgelost door het aanbod: lever *nu* het hout en stuur de factuur na de oorlog, dan bent u zeker dat u "goed" geld krijgt. (Of hij overigens werkelijk zo bang moet zijn voor devaluatie, nu de prijsbeheersing blijft bestaan, is de vraag). Nu, dat was goed, dan had hij *wel* 40 m³ gezaagd!! Kijk, dat is nu het nut van vorderen! *Nooit* zouden we dat hout gehad hebben met de knoet: die gezaagde partij ligt prachtig verborgen en dichtgespijkerd. Als we nog ooit iets hadden losgekregen, met veel schelden en dreigen, dan was er misschien tenslotte een kwaliteit van jaar nul gegeven. Nu, met een soepelere regeling, is de kans veel groter. Alleen nu nog de kwestie van het vervoer: dezelfde schipper die met zijn 40-tons schuit vroeger Zamans hout vervoerde, kan nu f 500,- per tocht verdienen met aardappelenvervoer, behalve dan nog de vette winsten, die hij met eigen aardappelverkoop behaalt. En weer lieten de bestuursleden de koppen mistroostig hangen, maar toen tenslotte berekend was, dat, zelfs al kostte het vervoer f 800,- dat nog slechts f 20,- per m³ zou betekenen, was ook die moeilijkheid weer opgelost. Zaman zal in de Kerstdagen trachten een afspraak met den schipper te maken en dan kan hopelijk half januari de zaak voor elkaar komen. Hope so! In Zaandam werd een brief afgegeven voor Titia en Roelf Harder aan Titia's zusters en een grote berg bergschoenen meegesleept. En toen naar Amsterdam terug en vroeg naar bed. Volgende morgen weer een debat met een van de bestuursleden van gisteren, die er niets voor voelde om na de Krieg te betalen, hij had zo graag zijn geld *nu* willen beleggen. Maar daar wordt nu eenmaal geen hout voor gedistribueerd.

En weer naar huis. Over Hoofddorp om krieltjes mee te slepen. De 2 mud, die nog voor ons in

Amsterdam stond sedert eeuwen, was intussen onder Van Melle's personeel verdeeld! En dat is een behoorlijke tegenvaller, want nu hebben we al met al één koffer met aardappeltjes in huis. En nergens aardappels te krijgen. Enfin, maak u niet bezorgd voor den dag van morgen, iedere dag heeft werkelijk genoeg aan zijn eigen kwaad. Onze Heer zal ons niet verlaten. De terugtocht was een tocht, waarop ik veel ellende zag en meemaakte. Op het reisje naar Zaandam – over de “kleine” Lijdensweg, de “grote” loopt van Amsterdam via Purmerend naar het noorden – had ik al de file van 3 man dik gezien op weg naar huis, allen met een zakje achterop. Ook vele handkarren, vaak met vermoeid sjokkende mannen erachter. Op weg naar huis reed ik zelf in die file, hoewel die niet zo dik en aaneengeloten was: de meeste Hage- en Leidenaars fietsen over Haarlem naar Alkmaar en ik zat op de grote weg Amsterdam – Leiden. Moe was ik, en de koffer kriel, in Hoofddorp aangehaald, woog zwaar. En de fiets trapte zwaar. Ik probeerde een paar auto's aan te houden, maar ze reden door. Het was al donker, toen ik halverwegen een man + fiets passeerde. Hij stond stil; tegen een helling stond hij, op zijn fiets een grote zak; voorover hing hij op zijn stuur, zijn hoofd in zijn armen: dodelijk moe. Een hand hing slap naar beneden. Uit heel die houding schreeuwde de oververmoeidheid. En je rijdt er voorbij. Iedereen rijdt er voorbij. Wat moet je? Zelf zwaar bepakt en moe, je kan niet helpen. O, de ellende van dien man, in het donker, ver nog van huis, stilstaand tegen een helling.

Ter hoogte van de Sikkens lakfabrieken haalde ik iemand in, die niet zo hard fietste. Ik had ook erg zin in een kleiner tempo en een verzetje, en reed met hem mee. Hij reed op velgen en kwam uit Alkmaar, met wat tarwe. Mocht niet te hard fietsen, want was eigenlijk patient: maagzweer! Maar ja, voor vrouw en kinderen doe je veel. We waren samen op de een-na-laatste brug vóór Oegstgeest: daar riep een vrouw ons aan. Ze stond langs de kant van de weg en toen ik stopte, vroeg ze of ik een man had gezien met een zak voorop en één achterop. Dat was een vreemde vraag: zo had ik er honderden gezien! Maar ze was haar broer kwijtgeraakt in het donker. Ze kwam die dag van Broek op Langendijk met 50 kg. achterop en een velg-voorwiel. Ze kon wel huilen, zei ze. Dat was het laatste wat ze moest doen. Fietsen moest ze, zo vlug mogelijk, want anders haalde ze Den Haag niet meer vóór achten. Haar broer kwam wel! Ze probeerde het maar weer, uitgeput als ze was. Twintig meter, toen viel ze weer. Toen lieten we de fiets maar even liggen en delibereerden. Den Haag haalde ze nu en zo toch niet meer. Dus moest ze maar bij ons slapen. Ze vroeg niet wie of wat ik was, maar accepteerde, graag. Plots een stem uit het duister: Ben jij daar, Wil?

Jean!!!

Haar broer, met 95 kilo op zijn fiets: 50 achter en 45 voor, aan zijn stuur. Uit Broek op Langendijk. Zwaaiend kwam zijn schimmige gestalte nader, stopte, en viel: zijn benen konden de zwaarte niet houden. Boven op de fiets van zijn zuster. Toen aan die 95 kilo aan het sjorren om zijn benen er uit te halen. Daar stonden we, in het donker, telkens een waarschuwing schreeuwend tegen zwaarbeladen schaduwen die opdoemden, passeerden en weer verdwenen. Ook de broer wilde graag blijven slapen. Dus maar weer verder. We stonden echter op een helling en het lukte ze niet om op gang te komen. Maar gelukkig, weldra ging het weer helling af en, zwaaiend en aarzelend en langzaam, maar toch fietsend, bereikten we Oegstgeest. Iedere 50 meter vertelde ik ze maar dat we er *zo* waren, want ieder ogenblik konden ze het opgeven. Ons huis zouden ze echter met die bagage nooit meer halen. Dus laadden we die eerst af bij mijn dichtstbijzijnde kennis in Oegstgeest. Daar knapte de fiets van de vrouw, ook die werd achtergelaten. Zij achterop bij hem. Hij kon niet meer en ze vielen een paar keer. Toen sprak ik

ze, in het duister, staande op het Oegstgeestse asphalt, als volgt toe: Allez, NU nog heel even; nog 20 minuten en we zijn thuis en daar brandt de kachel, en wacht mijn vrouw met een grote pan eten en kunt u heerlijk slapen en lang uitrusten. Vooruit, nog even. Die predicatie hielp en we haalden het station. Maar in de ravage daar was niet te fietsen en ze vielen weer. Toen zijn we verder gelopen naar kantoor, daar mijn zware koffer van mijn intussen gesneuvelde bagagedrager geladen, zij bij mij voor op de stang en zo bereikten we huis, fietsend en hard Sir Echo fluitend: het was kwart voor acht. En wonder: Bep had veel te veel eten gekookt, zodat we ons gedrieën vol konden eten, en dat smaakte. En veel van de vermoeidheid was vergeten en het werd een echte gezellige avond, want het waren leuke lui. Ze hadden veel te vertellen, veel van goede ontvangst en hartelijkheid in het Noorden, ook veel van brute wreedheid en onbehulpzaamheid, veel van ellende en dood. Kleine jongens, die bezweken onderweg: een karretje met een huilende jongen in de trieste regen midden in de Beemster, het lijk van zijn broertje onder een zeil. Een oud vrouwtje met een handkar, waarvan een wiel brak, alle kracht gebruikend om de wagen in evenwicht te houden op één wiel. In één van onze bedrijven, die eenzaam staat langs de grote Lijdensweg, werden in de loop der tijden 30 doden binnengedragen: hartverlamming.

Dit is zware nood, en ons Holland fietst op de raarste vehikels een onafgebroken drom, met magere, verbeterde gezichten, die geen lach en geen deernis meer kennen, nog maar enkele meters vóór op de snelle honger, die steeds meer inhaalt. Totdat hij naast ons is, en dan vliegen we weer, in een laatste overgrote krachtsinspanning voor de laatste ? spurt, en dan is de dood een verlossing, het onvermijdelijke einde, waar deze stakkerds als geleidelijk inglijden. Hartverlamming, het is de gewone medische term. Het betekent, dat dat hart, dat dappere hart, waarvan de laatste slag gedreven werd door liefde voor wat eigen is, voor het behoud van het leven van het dierbaarste, stilstaat, ophoudt met kloppen. Op een gegeven ogenblik trekt de hartspier zich samen, net als altijd, heel gewoon. Maar ze ontspant niet meer, als een kleine bal blijft dat levenscentrum ineengeperst, en hij valt, de man, als slachtvee, achter zijn kar, die hortend stilstaat, hij tuimelt neer: dood. Dood, en zijn vrouw *weet* het niet. Ze moet zich niet ongerust maken als hij wat wegblijft, heeft hij gezegd. Maar nu blijft hij altijd weg, en misschien is er iemand, die van zijn zware fiets stapt en het aandurft om die even onbewaakt achter te laten, en die sleept hem een wagenmakerij binnen. Lang blijft hij niet, want het wordt donker, en hij moet ook naar huis. En het lijk wordt ergens dichtbij begraven: naar huis vervoerd kan het niet; het heeft ook weinig zin want de doodskistenmakers in de steden zitten zonder hout. De vrouw blijft alleen achter, en wie zorgt er nu voor eten? Moet haar jongen er nu op uit? Waarom nog langer vechten. Deze worsteling heeft geen zin. Kerstfeest 1944, en in het Parool staat een gedicht:

De Kerstnacht siddert boven donk're landen
Door 't puin der steden vlaagt de felle wind.
Nu kwam een oud symbool voorgoed tot schande:
De vrede om het kleine Kind.

In dezen oorlog is geen kind meer veilig
Bij deze massamoorden redt geen vlucht.
Om barenden is zelfs geen stal meer veilig
Voor bommen, bonkend uit de lucht.

In dezen Kerstnacht zal geen engel zingen,
Daar straalt geen ster in deze donkerheid.
Daar is geen vrede tusschen stervelingen
Noch vreugd, die tot bevrijding leidt.

Wij hebben allerzijds de strijd verloren.
Heel onze wereld stort tot puin ineen.
Het kleine Kind werd tevergeefs geboren.
Wij zijn verloren en alleen.

Verloren en alleen. Verloren. Zal God Zijn gena vergeten? Zal Hij nooit meer van ontferming weten? Deze diepte heeft ons mensen haast radeloos gemaakt. Er is nog veel meer gebeurd deze dagen, maar dat ben ik nu vergeten. Dus eindig ik maar.

PIER.

25/12 '44.

Een stralende Kerstdag met een bleek decemberzonnetje aan een ijlblauwe vrieshemel en kinderen die schaatsenrijden op bevroren plassen. Het past echt bij Kerstmis, vorst en zonneschijn en ijsbloemen op de ruiten en heldere koude nachten vol sterren, met een ijzigwitte maan ergens hoog aan de transparante hemel. Maar miljoenen mensen en kinderen verkleumen van kou en lopen met hongergezichten en in Amsterdam is typhus uitgebroken en er ligt een nieuwe uitvaardiging op het gebied van mannenjacht klaar en door de stille blauwe vriesnachten klinkt motorengeronk en het geluid van kappende bijen en iedere morgen zijn er weer een paar bomen omgehakt - dat is kerstmis 1944 ... . Maar in alle ellende en in alle wanhoop blijft één ding onaantastbaar: de geboorte van Christus. Sommigen halen hun schouders erover op met een verbitterde zinspeling op de ontreddering waarin de wereld verkeert - anderen glimlachen weemoedig als bij de gedachte aan iets heel moois maar ook iets volkomen onbereikbaars, weer anderen klampen zich er aan vast en putten er kracht uit om hun eigen ellende en die van hun medemensen te dragen. Niemand kan het negeren, hoe graag hij ook zou willen. En als deze waarheid een schrill contrast vormt met de toestand, waarin wij verkeren, bij wie anders ligt de schuld dan bij ons zelf? Want daarvan kan toch ieder mens, Christen of geen Christen, overtuigd zijn, wanneer hij eerlijk tegenover zichzelf wil staan. Daarom sprongen de tranen me vanmorgen in de ogen toen een overvolle kerk vanmorgen het Ere zij God zong - Vrede op aarde, in de mensen een welbehagen ... en wat hebben we ervan gemaakt? Maar het wordt tijd dat ik van dit sombere chapter afstap. Tenslotte hebben wij hier op Singoranon nog een gezellige Kerstdag gevierd, in alle opzichten geslaagd, met een Kerstmenu waar je steil van achterover slaat. Voor de curiositeit laat ik het hier volgen:

Soep (van bouillon van konijn)
Konijnebout met geschilde (!) aardappels en stoofpeertjes
Frambozengelatinepudding met ... slagroom!

De slagroom hadden we vanmorgen ook op de koffie, dat was een goede tractatie, die we aan ... carbid te danken hebben. Het lijkt nogal paradoxaal - wat heeft carbid nou met slagroom te maken. Maar een goede verstaander heeft maar een half woord nodig en in deze tijd kan dat

zelfs nog achterwege blijven.

Leo is nog steeds in Den Haag, hopenlijk viert hij daar ook een gezellige Kerstmis. Dit is al het tweede feest dat hij niet meemaakt. Want op mijn verjaardag was hij er ook al niet. En wat is dat niet een feest geworden. Ik had nooit durven denken dat het zo'n gezellige, feestelijke dag voor me zou zijn; ze hebben me om het hardst verwend, maar de meeste eer komt Bep toe, zij heeft er het meeste werk aan gehad. Het begon direct al 's morgens om half tien toen ik gewekt werd met een verrukkelijk ontbijt en een haast moederlijke verjaarszoen. Het lijkt een beetje overdreven, maar misschien was ik met die zoen nog het blijst van alles. Iedereen die met de situatie in meer dan één opzicht op de hoogte is, zal het kunnen begrijpen. Op mijn dooie gemak verorberde ik het ontbijt, dat uit 6 dik beboterde boterhammetjes bestond, deels met jam, deels met ragoût en verder een kopje thee met een koekje.

Toen ik om tien uur beneden kwam, was al het werk al gedaan, er bleef mij niet veel anders over dan in een gemakkelijke stoel te gaan zitten en mijn cadeautjes in ontvangst te nemen. Want waar ik helemaal niet op had gerekend - zelfs die ontbraken niet. Van Bep kreeg ik een grappig vetplantje, met een parmantige rode bloem op een lange, wiebelende steel; het staat nu in de vensterbank van mijn kamertje. Verder van Piet een interessant boekje over journalistiek en een stapel muziek, o.a. 12 Preludes van de Nederlandse componist Van Tetterode. Ik kende zijn naam wel, maar alleen van de kinderliedjes die ik vroeger op de lagere schoolzong. Deze dingen zijn werkelijk aardig, misschien niet erg origineel, maar zeker niet smakeloos, en ondanks vage reminiscenties aan Grieg en Schumann en soms Mendelssohn hebben ze iets specifiek Hollands. Onder het spelen zie ik tenminste altijd Hollandse landschappen voor me, het lijkt me ook niet onmogelijk, dat ze daarop zijn geïnspireerd. Tenslotte kreeg ik van de oude mevrouw twee boekjes op christelijke grondslag, d.w.z. speciaal voor die buitenstaanders, die er niet zeker van zijn of ze dat willen blijven. Ik kon mijn weelde nauwelijks op: zomaar op een gewone werkdag zondag te kunnen houden! Toevallig kwam er diezelfde dag een oude schoolvriendin van mevrouw M⁷ bij ons logeren; eerst was ik bang dat daardoor mijn feest een beetje in het water zou vallen, maar het werd juist dubbel gezellig want ze deed allerlei leuke verhalen over haar belevenissen in Duitsland en van het telefoonkantoor hier. 's Avonds, we zaten nog aan tafel en genoten van het kostelijke feestmaal dat mevrouw M. op onnaspeurlijke wijze op tafel had getoverd, kwamen ds. en mevrouw Harder even aanlopen. Ze kwamen natuurlijk niet om mij, ze wisten niet eens dat ik jarig was, maar het was toch leuk. Na het eten hebben we onder het genot van echte thee met appelbeignets naar de radio geluisterd, die met een programma kwam, dat wel speciaal voor mijn verjaardag leek samengesteld: Alfred Cortot speelde Papillon van Schumann, en daarna speelde Walter Gieseking de Berceuse op. 57 van Debussy, allemaal muziek waaraan heel wat herinneringen voor me vast zitten. Jammer genoeg kwam het vrij slecht over, wat veel van het effect bedierf. We hebben nog tot half 12 zitten praten en daarna rolde ik tevreden en voldaan in mijn bed. Het was een heerlijke dag geweest; jammer dat Leo er niet bij kon zijn maar leuk dat hij 's morgens opbelde en me per telefoon feliciteerde ook uit naam van Hannie. En nu stop ik heus, want anders krijg ik straks weer wat te horen over: eerst niet kunnen beginnen en dan niet kunnen ophouden.

WILMA.

---

⁷ Wilma schreef voor de veiligheid over "meneer M" en "mevrouw M" als ze Piet of Bep bedoelde; in het voorafgaande het ik dat een paar maal vervangen door de naam, omdat dat de manier was waarop wij met elkaar omgingen.

29/12

Ziezo! Eindelijk is het dan zo ver dat ook ik nog een paar woorden in het logboek zal schrijven. Woensdag ben ik na een afwezigheid van anderhalve week weer in de aloude universiteitsstad aangekomen. Ik ben weer volkomen in orde hoor. Geen keelpijn of hoofdpijn of buikpijn, alles weer oké. Fijn. Er is in de week dat ik weg ben geweest weer een hoop gebeurd, maar het logboek houdt iedereen van alles haarfijn op de hoogte. Woensdagmiddag kwam Piet reuze enthousiast thuis. “Goed nieuws”, zei hij, “ik kan een bovenverdieping huren, in de Breesstraat, boven kantoor, waar nu Mulder woont”. Bep en Piet gingen toen samen de “nieuwe woning” bezichtigen en kwamen toen minder enthousiast terug. Piet had het plan meteen totaal verworpen, maar Bep en mevrouw Merkelijn begonnen er nog eens ernstig over te piekeren. Zeer veel voordelen maar ook net zoveel nadelen. Maar laat ik nu eerst vertellen dat één of andere nare kerel van het G.E.B. bij ons het licht kwam afsluiten. Zodat wij ons derde lichtloze tijdperk zijn ingegaan; maar nu voorgoed. Maar de dagen gaan weer lengen, dat is nu een geweldige troost. Ik weet niet of één of ander het al verteld heeft maar we hebben carbid in huis, en woensdagavond hebben we voor het eerst geëxperimenteerd. Eerst bleek dat de carbidlantaarn van Van Melle stuk was. Piet heeft toen de lantaarn van Bink geleend. Eerst kregen we een akelig, flauw en allermiserabeligst pitje, nog erger als een brillantinepitje. De eigenaar van de lamp werd er bij gehaald, en die merkte zeer terecht op dat de lamp nog schoongemaakt moest worden en toen ... oh lezer het prachtigste licht dat je je maar denken kunt. Zodat iedereen precies kon gaan doen waarin hij of zij zin had. Werkelijk een weldadig genot. Geen elektriciteit en toch licht. Zonder er op te poffen, we zullen ze wel krijgen ... de moffen.

Donderdag. Bep en Piet zijn naar Den Haag vertrokken. Piet op zijn eigen fiets, Bep op Hanny's fiets, en buiten spiegelglad. Na een akelige tocht, waarover Bep wel verder zal uitweiden, zijn ze toch goed in Den Haag aangekomen en hebben ze familie en vrienden met hun bezoeken vereerd.

Nu Piet en Bep weg waren had ik het geweldig druk met alle mogelijke huishoudelijke boodschappen en karweitjes. 's Morgens heb ik een fikse wandeling gemaakt naar de tuin van Bink; het was heerlijk weer alleen een beetje glad, maar als ik eens uitglijd is het zo erg niet. 's Middags moest ik naar les toe. Bep en Piet belden op dat ze niet naar Leiden terugkwamen vandaag. Voor ons een teleurstelling, we zijn 's avonds toch het liefst met zijn allen bij elkaar. Maar het was toch maar beter, want het was nog steeds hier en daar spiegelglad. De carbidlantaarn brandde gisteren ook weer tamelijk goed. We hadden tenminste weer behoorlijk licht. Vandaag vrijdag begon de dag met de kachel. Wilma moest pap koken, want we hadden geen brood genoeg. Later bleek, dat er toch nog brood genoeg was en toen hebben we de kachel maar niet aangemaakt. Hij wilde niet erg best – hij voelde natuurlijk dat hij niet aan moest. We verwachtten Bep al om 11 uur thuis. Maar om half 12, toen ik van les thuis kwam, was er nog steeds niemand gearriveerd. We begonnen ons een beetje ongerust te maken. De wegen waren 's morgens nog steeds erg glad. Zouden ze een leuke band hebben? Alle mogelijke veronderstellingen drongen zich aan ons op. We weten niet wat er aan de hand is. Om één uur begonnen we maar te eten, het kon nog wel zo lang duren! Stel je voor dat Bep moest lopen!?

Eindelijk om over half twee zagen we Bep aankomen, zeer voorzichtig en behoedzaam, net alsof ze dood en doodmoe was. Waar is Piet en de fiets? Piet was toch door naar Hoofddorp

gegaan tegen ons aller verwachting in. We waren ontzettend blij dat alles goed was afgelopen, en dat de vrouw des huizes weer in ons midden terug was.

Vanmiddag gebeurde er weer iets bijzonders. Ik was naar de gaarkeuken geweest om een etenskaart te halen voor de volgende week. Toen ik thuiskwam of liever wilde komen, werd ik door een nogal woest doende agent terug gestuurd. Ik mocht er niet door. Uit noodzaak ben ik toen bij de familie Crul aangegaan en heb ik zo uit de verte de boel eens bekeken. In het begin snaptten we er niets van. Razzia? Fietsen vorderen? Het was onbegrijpelijk: agenten met getrokken revolver, het was vreselijk spannend. Later werd de garage van Philipse leeggehaald. Er was ergens een inbraak gepleegd en nu was daar de buit opgeslagen. Om half vier was alles weer gewoon. Bij Crul werd ik nog getraceerd op een stuk koek van suikerbietenpulp met stroop. Het was net roggebrood. Wij moeten het ook maar eens doen als we suikerbieten hebben. Hiermee zal ik het verhaal sluiten, want het licht begint aanzienlijk te verminderen.

LEO.

1945

1 januari.

Voor de tweede maal moet ik de belevenissen van de luitjes hier in het logboek schrijven en wel de diverse belevenissen van Oudejaarsdag 1944. Een heel belangrijk jaar, waaraan in toekomstige geschiedenisboeken wel vele bladzijden gewijd zullen worden. De toekomstige schooljeugd zal dan zuchten en steunen: "Vanavond geschiedenis, brrr, 1944, ik snap er niets van! Wat een rommel!" Maar wij hebben het zelf beleefd en snappen er iets meer van, hoewel ook bij ons vele "waaroms", "waarvoors" en "hoe zit dat nu's" rijzen. 1945 is begonnen en wij hopen allen, dat dit jaar de vrede en voor ons landje de bevrijding en vrijheid zal brengen. Bep en Piet zullen misschien wel een terugblik over het afgelopen jaar schrijven voorzover het logboek de diverse gebeurtenissen nog niet bevat. Ik zal me beperken tot de Oudejaarsviering.

Het was gisteren zondag, en zoals op alle zondagen, die ik hier geweest ben gingen we allen naar de kerk. Mevrouw M., Bep, Piet en Wilma naar hun kerk, Leo en ik naar de onze. Dit naar de kerk gaan is helemaal geen bijzonderheid en dus eigenlijk niet bestemd voor het logboek, maar toch lijkt het me leuk voor later, als één van ons dit logboek nog eens doorleest, dit weer eens voor de geest te halen. We dronken koffie, weer niets bijzonders! Alleen de wijze waarop is niet gewoon. De volle melk, later vervangen door tapmelk, weer later door gecondenseerde melk, is nu verdrongen door water. Enfin, in menskundeboeken staat dat water ook nodig is voor de instandhouding van het lichaam en we hebben hier zulke "goede vrienden" (moffen) dat ze ons dat nog niet ontnomen hebben, maar misschien komt dat ook nog wel. De koffie smaakte niettegenstaande het water heerlijk, want er zat nog echte suiker in, vroeger heel gewoon, maar nu een tractatie.

Nu moet ik toch nog even mijn hart luchten over de poes hier: want die is wel "bijzonder" om niet de woorden "gek" of "krankzinnig" te gebruiken. Ik wil ze hier in hun gevoelens voor Wobbie niet te veel kwetsen. Gisteren merkte ik heel zachtzinnig op dat hij een complex heeft, waardoor zijn geheugen niet werkt, deze opmerking in verband met ontelbare waarschuwingen aan het adres van bovengenoemde kat. Bij verdere bestudering van Wobbie's geestestoestand

heb ik, weer even zachtzinnig, gesproken over een “eetcomplex”. Leo die hier langer is noemde het een “vreetcomplex” en dat is het juiste woord. Maar dat durf ik nog niet te zeggen. Ik weet niet of de luitjes hier zo’n schok omtrent Wobbie kunnen verdragen. De reden waarom ik deze regelen aan Wobbie wijd, is, dat hij gisteren dankzij dat complex zich vergooide aan de kurken van de oliepitjes. Een denderend geraas in de badkamer, kapotte potjes, olie in het bad, brillantingeuren en dergelijke waren er het gevolg van. Maar nu genoeg over Wobbie. Het beest zou maar verbeelding kunnen krijgen als hij wist dat anderhalve bladzijde van het logboek aan hem gewijd zijn.

’s Avonds begonnen wij met een puik dinertje. Alle eer aan mijn gastvrouw die het in elkaar zette en aan mijn gastheer die gemaakt heeft dat de boel in huis kwam. De radio, een luxe die ik thuis in Den Haag nog niet ken, was prima. “Herrijzend Nederland”, wanneer horen wij er ook bij? Piet droeg enkele gedichten voor waarvan wij de dichters of dichtersessen moesten raden. We zaten heel gezellig bij elkaar, luisterend naar genoemde radio en gedichten, de dames breiend (hoewel Leo zegt, dat ik nog geen dame ben reken ik mezelf toch tot die breiende dames), de heren rokend. Bep breide aan een luiërbroek, niet voor Aartje maar voor een zekere Johan Constantijn (dit is John van Co en Jo). Piet rookte zijn laatste sigaretten, naar hij zei. Ik hoop maar, dat dit toch niet zijn laatste waren. Bij twaalven baden we om God te danken voor al wat Hij ondanks alles dit jaar weer voor ons heeft gedaan en smeekten we hem in het nieuwe jaar weer vele zegeningen af. Zal Hij, waar we met zoveel vertrouwen baden, onze gebeden niet zeker verhoren? Na onze onderlinge Nieuwjaarswensen speelden Piet en Leo schaak, wij breiden en praatten nog wat. Ik mag zeker niet vergeten de zes-in-de-pannetjes te vermelden en het heerlijke slaatje waarin ons vleesrantsoen voor de hele week verwerkt was. Voldaan en blij gestemd gingen we voor de eerste maal in het nieuwe jaar naar bed en droomden schone dromen. We zagen oranje en rood-wit-blauw, hoorden vrede en bevrijd noemen, enkelen van ons droomden van een wiegje met een blozend Aartje, Leo zag een groot diploma met “geslaagd voor K-V” en ik iets dergelijks. Verder nog veel meer maar dat is te veel om op te schrijven.

HANNY.

1 januari 1945

Wel, de eerste dag van het nieuwe jaar had slechter kunnen zijn: we hebben allerlei gezellige en leuke dingen gedaan en toch was het een beroerde dag. ’s Morgens word je wakker, denkt aan de dag die voor ligt, aan een sigaret ... o nee! Je bent aangekleed; de tafel is nog niet gedekt, dus even lege tijd: eën sigaretje rollen ... o nee! Reactie: waarom is die vervl... tafel nog niet gedekt? Woest op Wilma! Na tafel naar kerk. Na kerk op visite. Een mevrouw van wie ik twee jaar geleden eens een vooroorlogse sigaar kreeg. Als ze dat weer presteert, néém ik hem. Maar ze maakt al excuses: ze heeft geen rokerij aan te bieden. Reactie: nee, nee, maar als er maar wat te ruilen viel, hè, dan zou je wel een sigaartje hebben. Je houdt ze natuurlijk achter! Je had ze toch twee jaar geleden ook. Huichel dan niet en haal er een! Krent dat je bent! Woest op de krent.

Thuiskomen: drie verkleumde gezichten in de koude kamer: Leon, Hanny, Wilma. Waarom kijken ze verdulleme zo verkleumd? Ik steek toch lekker de kachel niet aan! Lekker, lekker, lekker! Of wel? Zal ik hem aansteken? Moest het maar doen! Of toch maar niet? Of maar wel? Tenslotte niet. Woest op de verkleumde gezichten. Eten, daarna naar Goedbloed. Hanny en Leo gaan ook uit. Dus kan het elektrisch kacheltje uit. Het geeft niets of het brandt, want

we zijn toch al ver over de schreef heen. Moeder zit er vlak voor en gaat een dutje doen. Ik trek de stop uit het contact. Moeder teleurgesteld. Kan me niets schelen! Dan gaat u maar in bed slapen. Ik wil geen stroom voor niks verstoken! Het gebeurt niet! Ik ben de baas! Ik ... o, een sigaret! Nee! Reactie: woest op moeder. Bep achterop; woest op de zware fiets. Bridgen bij Goedbloed, wij winnen. Joris rookt. Ik ben kinderachtig opgewonden en vrolijk over het succes. Bep praat over luiers en heeft veel te weinig aandacht voor de gehaalde drie sans. Pal daar bovenop geeft ze me een sneer waar ieder om giert. Reactie: woest. Laat ze nou of spelen of kletsen, maar niet dat dubbele gezeur. Altijd hele dagen stil en nou plotseling een mond vol. Wat honen ze me toch? Verdorie, ik krijg een kleur. Wat een ellende. Woest op Bep. Zo gaat 1.1.'45 voorbij. Ben nu respectievelijk nog woest geweest - naast op alle huisgenoten - op de lamp, de hamer, het behang, deze vulpen, Den Doolaard. O, een sigaret. Maar ik doe het niet! Het is nu avond, de eerste dag is haast voorbij. En telkens, na een woestheid komt toch soms weer opgeruimdheid, vooral als ik eens heel grondig - op moeder Morks' advies - zeg WELL! WELL! WELL!, of een deuntje ga fluiten, als ik wil uitvaren om niets. Want het is steeds om de gekste dingen dat je hels word. Dat kan eenvoudig niemand voorkomen. Nu is het weer veel te heet in de kamer. Het zweet breekt me uit. Spaar die kolen toch! Ik ga zelf stoken, verdorie. Woest ben ik, vooral in het algemeen. Zoiets van Weltwoede. Woest. De lammelingen. WELL, WELL, WELL.

PIER.

6-1-'45.

Ik weet eigenlijk niet hoe ik beginnen moet. Of ik eerst de belevenissen van de laatste dagen zal gaan vertellen of ... dat ik vandaag voor het laatst als huisgenoot in dit logboek zal schrijven. Als huisgenoot, zeg ik. Ik hoop nog talloze malen als logé mijn bijdrage aan het logboek te leveren. Bep en Piet hebben wat mij betreft hun taak die ze ruim een jaar geleden op zich genomen hadden, volbracht.

Eigenlijk had ik veel eerder naar huis toe gekund. Maar het was hier altijd zo gezellig en prettig, dat ik daar maar liever niet aan dacht. Niet dat ik het thuis niet gezellig had, helemaal niet. Maar ik was hier zo echt op mijn gemak. Op deze laatste dag gaan al die prettige herinneringen aan mij voorbij. Toen ik hier kwam waren Bep en Piet nog alleen. Ze waren net 3 weken getrouwd. Mevrouw Merkelijn was bij de familie Van Melle. Ik moest toen elke dag om kwart voor zes op, voor "karwei". Dat heeft gelukkig maar twee maanden geduurd en toen kwam ik bij Piet op kantoor. De eerste maanden van '44 waren geweldig druk. Op kantoor was ook alles prettig, het werk, de sfeer etc. Begin december kwam mevrouw Merkelijn thuis en in januari kwam Wilma. Zo breidde zich het "gezin" Merkelijn op wonderbaarlijk snelle wijze uit. In de zomer was het helemaal geweldig: Wout was hier en ook Leen heeft hier ettelijke weken doorgebracht. En dan niet te vergeten de septemberdagen die we hier meegemaakt hebben. Elke dag verwachtten we de Tommies. De laatste maanden zijn we erg achteruit gegaan. We zijn in de Middeleeuwen teruggevallen: geen gas, geen licht en het ergst van alles de voedselschaarste. Menselijk gesproken zien we geen uitkomst meer uit de talloze moeilijkheden die elke dag opnieuw voor de deur staan. We vertrouwen echter dat God ons uit deze moeilijkheden zal redden.

Laat ik nu eerst eens vertellen over de belevenissen van de laatste dagen. Piet is de hele week op pad geweest, achter de voedselvoorziening aan. Het resultaat was geweldig. Donderdagmiddag zijn we in Koudekerk een halve m³ brandhout gaan halen. 's Middags trokken we er met

twee handkarren op uit; om half 5, kwart voor 5 waren we al weer terug. Alles was even vlot gegaan. We waren echt lekker moe, net of we een middag athletiek gedaan hadden. 's Avonds belden Henk en Annie op dat ze een nacht kwamen logeren. We hebben natuurlijk een fiks potje gebrigd en laat naar bed. Vrijdag zagen en als maar zagen, tot Joris de trekzaag kwam terughalen. We moesten toen, of we wilden of niet, ermee ophouden. De wagenmakers konden ons ook niet aan zo'n ding helpen. Vanmiddag een hopeloos ongeluk. Wilma gaat met het servies naar beneden; op de trap breekt haar hak af, glijdt uit, een ontzettend gerinkel: het hele servies kort en klein. Wilma hopeloos ongelukkig, maar ze kon er niets aan doen. Gelukkig geen armen of benen gebroken. Annelies was donderdagmiddag maar eens naar Leiden komen lopen, of het niets was. Haar voeten waren stuk gelopen. Gelukkig heeft ze nog een eind met een wagen mee kunnen rijden. Vanmiddag gaat ze met mij mee terug naar Den Haag, achter op de fiets, dat is beter werk. Je zit gemakkelijk en het spaart je schoenen. Ik denk dat het voor Annelies wel een opluchting zal zijn. Zo zal ik vandaag dus mijn onderduikersloopbaan afsluiten. Eigenlijk zou ik pas eind januari weg gaan, maar in verband met de aanmelding voor de "Arbeitsensatz" leek het ons beter vóór de achtste te vertrekken. Bep en Piet, mag ik jullie eens hartelijk bedanken voor alles wat jullie voor mij gedaan hebben. Ik zal niet te veel plichtplegingen maken omdat ik weet dat jullie daar een verschrikkelijke hekel aan hebben. Ik hoop nog zeer dikwijls als logé hier op Singoranon te verschijnen.

LEO.

Het eerste cahier van Singoranons logboek ging tot hier. Het tweede cahier, waarin de stukjes over onze belevenissen in '45 werden opgetekend, is zoek geraakt. Ik zal proberen de belangrijkste daarvan hieronder kort weer te geven.

De belangrijkste daarvan was natuurlijk de geboorte van Aart op 23 februari van dat jaar 1945. Henk en Annie met hun baby Jet waren de vorige dag gearriveerd en sliepen in onze bedden met Jet in de wieg die voor Aart klaar stond. Wij zelf sliepen boven op de Klapcote in twee bedden die midden tussen de aldaar op de grond uitgespreide tulpenbollen - eigenlijk toen al het enige vaste voedsel dat we nog hadden - stonden. Om 6 uur 's morgens zei Bep dat ze wat honger had. Ik ging naar beneden om in de tussenkast iets te eten te zoeken. Dat hoorde Annie, die onmiddellijk uit haar bed kwam en vroeg wat er was. "Bep heeft wat honger", zei ik onnozel; maar Annie had e.e.a. direct door, wekte Henk, haalde Jet uit de wieg, en liet Bep, die inmiddels een wee had gehad, in haar eigen bed. Twee uur later was de zoon er, onder begeleiding van arts Henk! Ik had intussen de huisarts Jan de Bruyne gebeld; toen die er een half uur later nog niet was en de bevalling erg vlot ging, sprong ik op de fiets om hem te gaan halen. Hij kwam me tegen onderweg, maar dacht: die zenuwachtige Pa laat ik mooi fietsen; toen hij arriveerde had Henk al grotendeels het artsenaandeel vervuld... Toen ik weer thuiskwam was Aartje er al: een grote baby van ruim acht pond. "Dat kwam van al de suikerbieten, die we voor zijn geboorte hadden geconsumeerd". We waren ontzaglijk blij.

*Aartje geboren op
23 februari 1945*

10 mei, de dag van de bevrijding. Voor ons was die echt op tijd, want alle eten was finaal op, ook de suikerbieten en tulpenbollen. De geallieerden dropten voedsel bij Valkenburg en een dag later reden de troepen Leiden binnen, Met hen en later met de hele buurt vierden we uitbundig feest: er bleek plotsklaps nog hier en daar wat voorraad drank te bestaan. Op een gegeven ogenblik zaten we bij de buurman te pimpelen, toen ik me bedacht: "Hoe is het met Wilma?" Ik ging naar huis en trof haar daar aan, eenzaam en verward en bedroefd: wat zou de toekomst brengen. Waren haar ouders nog in leven? Niet waarschijnlijk - ze stond alleen. We hebben met Wilma, die in werkelijkheid Hanny Michaelis heette, goede jaren gehad. Nu besloot ze naar Amsterdam te gaan. Daar kwam ze terecht in literaire kringen, waar haar dichttalent onderkend en ontwikkeld werd. Ze trouwde met Gerard Reve, de schrijver van "De Avonden". Wij gingen naar Nieuw-Guinea en hebben vele jaren lang geen noemenswaardig contact meer gehad. Pas in 1987 is dat contact hersteld. Hanny heeft voor ons in Israël een boom geplant, dank je wel, Hanny!

17 augustus. Op deze "merdeka" dag van Indonesië vertrok ik per militaire vrachtauto naar Malvern Wells als gemilitariseerd NICA-officier. Bep bleef achter en heeft nog gelegenheid gehad om Mieke en Rob op te vangen. Niet lang echter, want na een jaar mocht zij samen met Aartje, me volgen. Dat was dus 1945...

*Jørgen Bech met verloofde
Annie Mulder*

De oorlog was voorbij. Uit onze eigen kring waren drie doden te betreuren als slachtoffers van de bezetting door de Duitsers: Jørgen Bech, Oom Jan Bosch en Leo Voogd (naar wie later in Den Haag een straat is genoemd, een groot man in het ondergrondse verzet).

De ondergrondse

In de ondergrondse had je allerlei lieden. Communisten en gereformeerden speelden er een grote rol in. In Den Haag was Leo Voogd er de plaatselijke leider van. Hij was toen bij Oom Jan en tante Corrie Bosch-Morks (zus van Pa Morks) in huis en is de vriend van Aad Bosch geworden. Helaas werd hij gepakt, waarschijnlijk als gevolg van verraad door infiltratie. Hij is geëxecuteerd. Voor straf voor het huisvesting verlenen is toen ook Oom Jan opgepakt en afgevoerd naar Dachau, waar hij ellendig gestorven is. Hij was een bijzonder man, tandarts van beroep. Bep heeft veel van hem gehouden en van hem geleerd - hij was een groot natuurliefhebber. De derde persoon die ik boven genoemd heb was Jørgen Bech, zoon van een directeur van een psychiatrische inrichting in Veenendaal en broer van Bep's vriendin. Hij was weg van Bep en speelde graag op het kerkorgel voor haar. In de oorlogstijd was hij aanvankelijk erg anti-Engels en daardoor pro-Duits. Hij studeerde medicijnen en werkte voor zijn praktijkstage

in een ziekenhuis in Den Haag. Daar kwam op een gegeven dag een meisje binnen dat door de Duitse militairen was verkracht en gemold. Dat heeft voor Jørgen de totale ommekeer betekend. Hij dook onder en sloot zich aan bij een ondergrondse knokploeg in Leiden. Toen kwam

hij bij ons in huis als een van de onderduikers. Ik weet nog goed hoe het me bekleemde toen hij me op een avond in vertrouwen nam en me zijn pistool liet zien. Samen met de andere leden van de knokploeg probeerden ze ervoor te zorgen dat er voor onderduikgezinnen altijd voldoende distributiebonnen kwamen: door middel van overvallen op de distributiekantoren bijvoorbeeld. Ook zorgden ze voor geld ter bestrijding van de kosten van de ondergrondse - daarvoor deden ze dan een "beroep" op de zwarhandelaren, een slag mensen dat in grove lamzakkerigheid met de Landwachters kon wedijveren. Jørgen vertelde hoe ze eens zo'n café van zwarhandelaren zijn binnengegaan. Met een wachter bij elke uitgang sommeerden ze alle aanwezigen hun geld, al hun geld, in te leveren. In een achterkamer zat ook een stel te gokken met geld: dat leverde vele duizenden op.

Helaas is deze overval Jørgen later noodlottig geworden. Hij liep eens op straat en werd herkend door een van de toen aanwezige zwarhandelaren. Jørgen zag, hoe die een SS-officier op hem attent maakte en hij probeerde weg te komen, de officier achter hem aan. Bij een groentekar gooide hij zijn revolver tussen de wortels. Maar hij kletterde naar buiten, viel op straat. Jørgen werd gegrepen en nog dezelfde avond op Waalsdorp doodgeschoten. De kameraden kwamen ons waarschuwen en raadden ons aan met zijn allen een ander adres op te zoeken - die geschiedenis beschrijft Bep in het Logboek. Gelukkig voor ons bleek het later loos alarm: de Duitsers hebben Jørgen niet aan de praat gekregen. Het zegt iets van zijn fantastische moed.

Een exemplaar van het uitgetikte logboek heb ik op 1 juni 1999 aan Hanny gestuurd. Ze belde enthousiast terug en voegde aan die laatste bladzij over 1945 nog een herinnering toe. Die ging over de laatste maanden van de oorlog toen écht geen enkele man meer over straat kon omdat de Duitsers iedereen konden oppakken. Toen is dus Hanny er op uit gegaan om melk bij de boer te halen. Ze fietste, herinnert ze zich, op het midden van een weg, waar dat om de een of andere reden niet geoorloofd was, en werd aangehouden. Ze moest haar (valse!) identiteitsbewijs tonen en haar adres opgeven. Ze beseftte dat niet alleen wij op de Lorentzkade maar ook het meisje van wie dit identiteitsbewijs afkomstig was hierdoor ernstig in de problemen konden komen - om over zichzelf nog maar niet verder te denken! Ze kreeg een ingeving: "meneer, mag ik de hierop staande boete niet contant met u verrekenen?" Nou, dat leek die meneer wel wat: hij verscheurde zijn aantekening en inde het - voor die tijd exorbitante - bedrag van f25,=. Bibberend maar opgelucht keerde Hanny naar huis...

Afscheid en vertrek

Het duurde niet lang of ik kreeg bericht van het ministerie, dat ik als gemilitariseerd persoon op 17 augustus 1945 - de datum, zo bleek achteraf, waarop Sukarno de Republiek Indonesia uitriep - naar mijn bestemming in Nederlands Indië moest vertrekken. Bep bracht me weg naar Den Haag waar we vertrokken vanaf het Plein. In grote militaire trucks, met als zitplaatsen houten banken langs de kant. We reden via Calais en Dover naar Wolverhampton bij Manchester, een reusachtig militair kamp.

Sea Fever

John Masefield

I must go down to the seas again, to the lonely sea and the sky,
And all I ask is a tall ship and a star to steer her by,
And the wheel's kick and the wind's song and the white sail's shaking,
And a grey mist on the sea's face and a grey dawn breaking.

I must go down to the seas again, for the call of the running tide
Is a wild call and a clear call that may not be denied;
And all I ask is a windy day with the white clouds flying,
And the flung spray and the blown spume and the sea-gulls crying.

I must go down to the seas again, to the vagrant gypsy life,
To the gull's way and the whale's way, where the wind's like a whetted knife;
And all I ask is a merry yarn from a laughing fellow rover,
And quiet sleep and a sweet dream when the long trip's over.

Hoofdstuk 3   **BABE IN THE WOODS**

We, d.w.z. mijn kameraad Wout van der Veen (die ook bij ons ondergedoken was geweest een tijdje) en ik zijn een keer vanuit dit kamp “Malvern Wells” een uitstapje gaan maken. We gingen met de trein naar Schotland. Onderweg kwamen er twee WAC's (Women's Auxiliary Corps) onze coupé binnen, we raakten gezellig aan de praat en besloten om vanaf ons eindstation samen een taxi te nemen naar onze bestemming: het Loch Ness. Zoals dat bij Engelsen gewoon is, werden we herhaaldelijk geprezen “dat we zo goed engels spraken”. Nou was mijn engels redelijk goed: ik had op mijn eindexamen een 8, en die was grotendeels te danken aan mijn mondeling, waar ik de gelegenheid kreeg een gedicht van Masefield - “Sea Fever” - dat ik uit mijn hoofd geleerd had, op te zeggen. Dat maakte indruk op de gedelegeerde!

We bereikten Loch Ness en bekeken een van de kasteelruïnes aan de steil aflopende oever. Op een gegeven ogenblik liepen één van de WAC's en ik naar het water toe en begon zij onder het afdalen te declameren: “I must go down to the seas again, to the lonely sea and the sky...”. Ik vervolgde prompt: “And all I ask is a tall ship and a star to steer her by”. Stomverbaasd was het meisje: “You Dutch not only speak our language fluently, but you also know our poetry by heart!!! Fantastic!” Ik ben zo ijdel geweest haar niet te vertellen dat dit gedicht absoluut het enige is geweest dat ik ooit uit het hoofd geleerd heb. Overigens heeft deze ontmoeting nog een voordeeltje voor ons opgeleverd. Toen ze vroegen of ze iets konden doen voor onze familie thuis in Holland hebben we gevraagd aan Bep een paar fietsbanden op te sturen, ter vervanging van de houten banden. Dat hebben ze gedaan. Maar als ik me goed herinner was het geen succes: de engelse wielmaten waren anders.

Een tweede bijzondere ervaring was een ontmoeting bij gastvrije Engelsen thuis. Mij viel erg op hoe kritisch-spottend ze spraken over de oorlogsprestaties van de geallieerden, in het bijzonder hun eigen Engelse bijdragen. Ik vond dat, dankbaar als we waren voor onze bevrijding door die legers en de grote offers door hen gebracht, niet leuk. Maar ik begreep dat dit een typisch Engelse behoefte is om bescheiden trots te zijn. Een anekdote die ze vertelden was:

Door de oorlog moesten alle kerkklokken en –carillons zwijgen. Toen V-day aanbrak mochten ze weer. In de kathedraal vlakbij luidde dus weer *voor het eerst* om het kwartier het carillon. Het speelde, *voor het eerst* na die vreselijke oorlog met het verfoeide Duitsland, de melodie van een Engelse (anglikaanse) hymn. Laat dat nou uitgerekend de melodie zijn waarop de Duitse propagandazenders te pas en te onpas het Duitse volkslied hadden uitgezonden: “Deutschland, Deutschland über alles, über alles in die Welt” ...

Vertrek naar de Oost

Na een maand ongeveer was het zover dat we met een groot schip, het ms. ANDES, vertrokken richting Australië. Samen met een paar duizend Australische en Nieuw Zeelandse militairen die mee gevochten hadden in Europa en nu huiswaarts keerden. In ons contingent zat ook een Indonesiër, die ons wat geholpen heeft bij het leren beheersen van het Indonesisch. Ik herinner me zijn pluimpje nog toen het me lukte met niet al te veel fouten te vertellen hoe baby Aart een blazende wind liet net op het ogenblik dat Bep zijn biljetjes poeierde, hetgeen resulteerde in een wolk poeder op haar gezicht.

Aan boord heerste een goede, wellicht ietwat vermoeide stemming. We volgden er lessen worstelen "catch-as-catch-can", bij mij geen groot resultaat. Ook waren er cabaretoorstellingen, waarin vooral de meereizende legerdominee excelleerde:

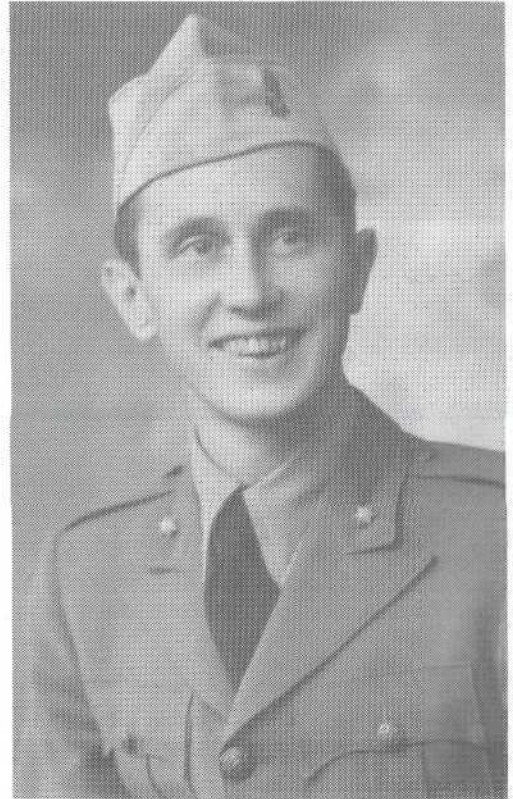
"Een vermoeid man, die samen met anderen een cursus volgde voor jonge vaders, viel tijdens de lessen nogal eens in slaap. Dat begon de docentdokter zo te vervelen, dat hij hem wakker riep en op de proef stelde: "meneer! Noemt u mij eens de voordelen van moedermelk boven flessenmelk!" De man noemt er aarzelend een paar: "kan niet zuur worden", "de kat kan er niet bij"... . De dokter, boos, "ja, ja, maar nog een!" De man denkt diep na en vindt er dan toch nog een: "Dokter, between you and me, ik vind de verpakking wel zo aardig!"

Al met al een verrukkelijke reis. Aan het slapen met z'n tientallen in hangmatten in de vrachtruimen moest je wel wennen, evenals aan het Britse voedsel, waar een enkele aardappel als groente werd beschouwd en dus maar sporadisch voorkwam op het menu. Na een reis van 3 weken meerden we af in Melbourne. Daar stond de trein gereed, die ons naar Brisbane zou brengen. Met veel belangstelling keken we uit de coupéramen naar het voorbijrollende landschap: zover het oog reikte bestond dat uit heuvels met eucalyptusbomen. Uur na uur: heuvels en eucalyptusbomen. Om twee uur 's middags heuvels en eucalyptusbomen. Om 5 uur: heuvels en eucalyptusbomen. Op den duur dacht je: laat nou eens wat anders zien. Maar de avond viel en het was nog steeds hetzelfde. Het werd donker en zo goed en zo kwaad als het kon gingen we slapen. Iedere keer als je wakker was keek je onwillekeurig uit de ramen naar het met maanlicht overgoten landschap, dat voorbij rolde: heuvels met eucalyptusbomen. Nergens ter wereld, behalve langs de Transsiberië spoorlijn misschien, bestaat zo'n eentonig land als Australië...

De volgende dag was al even saai. Een verademing was het om dan een enkele keer een station binnen te komen, waar mensen fruit verkochten - dat was verrukkelijk, voor een deel herkende je tropisch fruit. Tenslotte kwamen we aan in Brisbane, in een heel groot militair kamp van uitsluitend Nederlanders.

Het was een maand of twee na de declaratie van Kemerdekaan van 17 augustus '45. Ook ik behoorde bij de mensen die in die dagen Sukarno een collaborateur vonden, een Mussert van Indonesië; wel was ik al sinds mijn studietijd een voorstander van zelfstandigheid voor dat land en klaar om zelf ook als landsdienaar het Indonesisch burgerschap te aanvaarden.

Al gauw moest ik me melden bij de commandant en werd me gevraagd of ik een voorkeur had voor plaatsing als (gemilitariseerd) bestuursambtenaar. Ik antwoordde dat ik best naar Java wou,

"Gemilitariseerd", hier nog als tweede, maar later in Brisbane als eerste luitenant.

om daar met een jeep het binnenland in te gaan naar de standplaats die me zou worden aangewezen, aldaar naast elkaar de Nederlandse en de Indonesische vlag zou hijsen en zien wat we als Nederlanders en Indonesiërs samen klaar konden maken.

Nou, dat viel niet in goede aarde!

Wel, dan wou ik graag naar Nieuw-Guinea.

De heren vielen haast van hun stoel van verbazing: Nieuw-Guinea! Het verbanningsoord voor bestuursambtenaren, die een of andere ernstige fout hadden begaan! En deze jonge man vroeg dat aan!

Er werd dan ook redelijk vaart gezet achter mijn verdere reis.

Maar voor het zover was beleefden we toch nog wel een paar leuke avonturen in Brisbane zelf. Ik werd, zolang we toch nog moesten wachten op verder transport, ingeschakeld bij het laden van de schepen, die in de haven klaar lagen om met hulpgoederen naar Indonesië te vertrekken. Dat moesten wij, als Nederlandse militairen, doen omdat de Vakbond van de "wharfies" uit sympathie met Sukarno zijn leden had opgedragen het laden van schepen voor de Nederlanders te boycotten. Ik werd ingedeeld als chauffeur van de vijftonnars waarmee vanuit het kamp naar de haven werd gereden. Een sergeant majoor vroeg me of ik chaufferen kon. Ja, dat had ik in Leiden op een gewone auto wel geleerd.

"Goed! Ga dan maar eens achter dat stuur zitten en rijd maar eens een eindje."

Ik klom de truckcabine in en startte, reed weg, schakelde van een naar twee: ajasses, dat gaf een vreselijk gekraak.

"Heb jij G.V.D. nog nooit van dubbelekluts gehoord?"

Nee, daar had ik nog nooit van gehoord.

Dus dat werd me even, onder gebruik van de nodige knopen, uit de doeken gedaan. En de volgende morgen reed ik, door de sergeant aan het hoofd van de colonne wagens geplaatst, volgeladen naar de haven. Het was een flink stuk rijden en al gauw merkte ik, dat die sufferds achter me me niet bijhielden, maar een eigen veel te langzaam tempo aanhielden. Ik gooide er nog een schepje op en smaakte het genoeg dat de hele kluit bijna uit het gezicht van mijn spiegelte verdween.

Maar helaas, de bomen van een spoorwegovergang gingen dicht en ik moest wachten. Achter mij een hele stoet gewone auto's en daar, heel ver naar achteren, pas de eerste trucks van onze colonne. Ik lachte in mijn vuistje, was reuze trots op mezelf vanwege mijn snelle rijden.

Totdat een woedende stem vanaf de straat naar me brulde: "Hoe haal jij 't in je stomme donder om je colonne G.V.D. achter je te laten?! Wachten tot de rest voorbij is en dan achter aan aansluiten en dezelfde snelheid aanhouden als de anderen!"

In de haven kwam ik achter de lieren te zitten - dat was prachtwerk en echt wel een beetje moeilijk. Maar een stuk koeler dan de jobs van de mensen die onder in de ruimen de aangevoerde spullen op hun plaats moesten zetten. Vanaf de kade keken "wharfies" ietwat grimmig toe, hoe wij onder hun duiven schoten - maar tot conflicten of vechtpartijen is het niet gekomen.

Tenslotte brak de dag aan, dat de laatste partij ingeladen werd, de militairen, die klaarstonden om mee te gaan, aan boord gingen.

Er was een groot aantal vrouwen aanwezig, die hun mannen en geliefden kwamen uitzwaaien. Toen het schip vertrokken was, werd mij gevraagd of ik de vrouwen achterin mee terug wou nemen. Nou dat was goed. Wel merkte ik dat er een paar bij waren die al ver in hun zwangerschap

zaten. Dus reed ik langzaam en deed mijn uiterste best om elk gat in het wegdek te omzeilen. Dat bracht wel mee, dat ik zigzaggend over het slechte pad moest rijden - toen ik ze afleverde verweten de doodsbekke dames me dat ze bijna een miskraam hadden gekregen van de manier waarop "die dronkelap" achter het stuur gereden had.

Met één van mijn kameraden sprak ik af om 's zondags een preek te lezen in een door ons bijeen te roepen godsdienstoefening. Ik ging naar de kantine om af te spreken voor ons gebruik om een uur of tien - dat was goed. Ook bereidde ik me duchtig voor op het lezen van de preek.

De Zondag brak aan en om een uur of half negen ging ik vast eens kijken of de zaal vrij en opgeruimd was. Niets te zien - alles leek in doodse rust. Een kwartier later nog hetzelfde beeld. En om half tien idem dito. Ik dacht: "toch eens kijken of er iemand is." Maar de deur bleek op slot, en binnen was het nog één grote troep van bierviltjes en lege flesjes. Ik liep om het gebouw heen en vond achteraan een deur. Dus daar maar eens op geklopt en vervolgens de knop gevoeld. Die draaide om en de deur zwaaide open. Daar zag ik op een bed ergens achteraan twee stoeiende naakte lichamen..... Het meisje schrok zich rot; de man (de kantinebaas met wie ik de afspraak had gemaakt) vloog overeind en schreeuwde: "Wat voor de donder kom jij hier doen?"

En ik, enigszins verbouwereerd: "Kerkdienst houden, meneer."

Hij sprong haast, bloot en wel, uit zijn vel en schold me met een flink aantal zeer onreligieuze knopen zijn deur weer uit. Preek voor niks voorbereid. Ik moet een stom figuur geslagen hebben daar in die deuropening.

De dag van vertrek naar Indonesië brak aan. We waren in het kamp inmiddels voorzien van een wapen en schietoefeningen en kregen de opdracht - Bert Wiebols en ik - om een B29-bommenwerper beladen met een miljoen nieuw gemunt geld naar Morotai te begeleiden. Ik weet niet of je wel eens een kistje met centen of kwartjes of guldens hebt getild - ik kan je verzekeren dat die loodzwaar zijn. En een miljoen aan munten is bepaald niet mis, vooral als je ze boven je hoofd een bommenwerper in moet tillen. Maar het kwam klaar en we vlogen.

De eerste landing vond nog in Australië plaats: een kale strip in een werkelijk onafzienbare woestijn, het absolute toppunt van eenzame verlatenheid. In een primitief gebouwtje wachtten we tot de plane zijn benzine geladen had. Achter een muurtje zag ik een eenvoudige tafel met wat stoelen, waarop twee Engelse officieren, die met elkaar aan de praat waren. Echt keurig Oxford engels, met "old boy" en zo - een heel verschil met het Australische cockney, dat we de afgelopen tijd gewend waren.

"Is there any plane coming today?" spreekt de Aussie uit (fonetisch): "Is der ainy plain comin' today?" Daarover bestaat ook een aardig verhaal: een Engelsman krijgt in Sydney een auto-ongeluk en belandt in het ziekenhuis. Als hij wakker wordt vraagt hij ongerust aan de Australische nurse: "Tell me, nurse, did I come here *to die*?" Waarop de nurse: "Oh nouw suh, yesterdai!"

We stegen weer op. Een paar uur later naderde de kust van Nieuw-Guinea en even daarna vlogen we boven het binnenland. Ik lag voor in de geschutskoepel in de neus van het vliegtuig en zag onder me die onafzienbare, ondoordringbare groene deken van boerenkool met daardoorheen slingerend de bruine slangen van de rivieren: geen teken van levend wezen te zien, geen huis, geen wegen, alleen maar boerenkool. Het werd me benauwd te moede: waar was ik aan begonnen? Hoe kon je als nietig mens ook maar iets in die jungle beginnen? We stegen en gleden over de hoge besneeuwde bergkammen heen en even later landden we - het was al schemerdonker - op Biak.

Nog steeds een beetje beklemd stapte ik op de kale karangvlakte van het vliegveld en keek om me heen. Toen kwam daar in het toenemend duister een vuurvliegje aanknipperen - als een groet van geruststelling: je bent toch op bekend terrein en "t sal waarachtig wel reg kom."

Morotai.

De volgende morgen landden we op net zo'n kaal vliegveld in Morotai. We laadden met ons tweeën de miljoen gulden uit - die leken wel een miljoen kilogram - en het vliegtuig vloog weer verder. Daar stonden we: er was geen mens te zien, niemand om ons op te halen, ook geen telefoon of iets dergelijks om de mensen hier te waarschuwen dat we er waren. En het geld in de steek laten kon natuurlijk ook niet. Zo hebben we daar uren zitten wachten. We kregen honger en dorst, en het lukte ons om een klapper uit de boom te schieten. Maar helpen deed dat niet want we hadden niets bij ons om de bast van die noot open te krijgen.

Het was al in de middag, toen er eindelijk - en stom toevallig - een Amerikaanse militair met z'n jeep het veld opreed. Die heeft toen voor ons de Nederlandse mensen gewaarschuwd en tegen vijven verscheen een truck met koelies en konden we onze last overdragen.

Hoe kwam ik nu verder naar Nieuw-Guinea? In Brisbane hadden ze me gezegd, dat ze er in Morotai alles van wisten en ik snel door zou kunnen gaan. Maar dat viel tegen.

Toen ik me de volgende morgen meldde bij de "CONICA" ter plaatse, de luitenant-kolonel (en oud assistent resident van Manokwari) Haar, en vroeg om doorzending, zei deze: "Nieuw-Guinea? Nee, Merkelijn, da's niks voor jou. Ik weet een veel betere bestemming voor jou. Ik zal je binnenkort plaatsen in de Toradjalanden, dat is veel beter."

Ik keek beteuterd en zorgde dat ik wegkwam. Kreeg toen een functie bij de Motorpool als ophaler van de vrouwen, die net uit de Japanse gevangenkampen waren bevrijd en op doorreis gingen naar Australië. Na dit leventje een paar weken uitgehouden te hebben, kwam ik tijdens een receptie plotseling Haar tegen, die tegen me zei:

"Wie bent u, meneer?"

"De luitenant Merkelijn, overste!"

"Zo, en wat doet u hier?"

"Ik ben bestuursambtenaar en wacht om door te reizen naar Nieuw-Guinea, overste!"

"Nieuw-Guinea? U naar Nieuw-Guinea? Nee hoor, als ik u zo aanzie dan moet u niet naar Nieuw-Guinea! Er komt een plaats vrij op Ambon, dáár moet u maar naar toe. Komt u morgen maar op kantoor."

Ik meldde me de volgende dag, kwam bij Haar binnen, die vroeg:

"Wie bent u?"

"De luitenant Merkelijn, Overste."

"Wat doet u hier in Morotai?"

"Ik werk bij de motorpool, overste, zolang ik niet door kan naar Nieuw-Guinea."

"Naar Nieuw-Guinea? Wat wou u dáár gaan doen?"

"Als bestuursambtenaar gaan werken, overste."

"Zo, bent u bestuursambtenaar? Dan zal ik u vast hier op Morotai wat ervaring op laten doen." - en toen volgde mijn eerste "bestuurservaringopdracht" die ik releveer aan het begin van mijn bijdrage aan het boek "Besturen in Nederlands-Nieuw-Guinea 1945-1962". Dat artikel neem ik hier over.

Babe in the woods

Eerste bestuursimpressies uit de onderafdeling Sarmi

Hoe het begon

Deze Amerikaanse aanduiding - 'als baby in het bos' - komt me in gedachten, als ik terugdenk aan de wonderlijke, verwarrende en hilarische ervaringen, die zich voor me opstapelden toen ik als jong, onervaren bestuursambtenaar in Australië belandde. In augustus 1945 reisde ik uit het pas bevrijde Nederland naar Engeland en een troepen-thuisbrengend-passagiersschip bracht mij in Australië. In het NICA-kamp¹ bij Brisbane werd me gevraagd welke voorkeur ik eventueel had. Ik noemde Nieuw-Guinea.

Dat was toen al mee de schuld van Jan van Baal, die me met zijn in 1939 in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde (TBG) gepubliceerde artikel 'De bevolking van Zuid-Nieuw-Guinea onder Nederlandsch bestuur, 36 jaren' het hoofd op hol had gebracht over de enorme problematiek van de Marind-Anim.

Niet lang daarna gaf men mij een geweer en werd ik samen met Bert Wiebols belast met de bewaking van een B29-bommenwerper, die één miljoen gulden in vers gemunte dubbeltjes, kwartjes en gulden naar Morotai moest brengen: 'U krijgt dan snel een doorverbinding naar Nieuw-Guinea'.

Eerste bestuursopdracht

Dat 'snel' bleek drie maanden te zijn; ik zal niet licht vergeten, dat de NICA-commandant van Morotai, een assistent-resident van vóór de oorlog, op een goede dag besloot mij alvast wat bestuurservaring te laten opdoen. Hij gelastte mij een patrouille van vier man uit te rusten. 'Aan de kust', zo zei hij, 'arriveren regelmatig prauwen uit Halmahera. Bij aankomst doen die mensen hun gevoeg op het strand. Dat is vanwege dysenterie een ernstig gevaar voor de volksgezondheid. Een belangrijk bestuursprobleem! U gaat daarheen, speurt die hopen op, laat ze ter plekke begraven en plaatst vervolgens een duidelijk leesbaar bord met opschrift: Jangan bérak disini! (Ind.: Hier niet poepen!).

Die eerste bestuursopdracht heb ik niet uitgevoerd, want de volgende dag passeerde J.P.K. van Ee choud uit Batavia op doorreis naar Nieuw-Guinea. Toen hij hoorde van een man, die nota bene Nieuw-Guinea had aangevraagd, zat ik, om zo te zeggen, al op het vliegtuig.

Capitulatie

Enige weken later voer ik mee met een Australische oorlogsbodem, die in Sarmi de capitulatie van de daar nog aanwezige Japanse troepen - 4000 man onder generaal Tanoye - in ontvangst ging nemen. De verslagen vijand leverde grote stapels geweren, munitie, handwapens, foto-toestellen en horloges in, die prompt aan boord werden genomen. Eén van de capitulerende hoofdofficieren werd opgedragen zijn broek uit te trekken om te controleren of dat er een was van Amerikaanse makelij: er was sprake van geweest dat een afgeschoten Amerikaanse piloot door Japanners was opgegeten. Toen de ceremonie was afgelopen, het schip vertrokken en de Japanse officieren teruggekeerd waren naar hun kamp achter het sagomoeras, bleef ik wat

¹ NICA betekent *Netherlands Indies Civil Administration*.

onwezenlijk achter op het van acht enorme bomkraters, een drietal tanks en een vrachtauto voorziene schiereiland.

Twee secties Papoeasoldaten met een korporaal en een sergeant, zomede de bekende hoofdbestuursassistent Pieter Petrus de Kock en zijn vrouw, vormden samen de bezetting van de bestuurspost. Wij werden verondersteld de genoemde Japanners (4000 in getal) in bedwang te houden en een normale bestuursvoering op gang te brengen. Van de vooroorlogse nederzetting was niets over. Op de kale kalkgrond stonden wat barakken, en enkele hutjes van gaba-gaba en atap. In één daarvan bivakkeerde ik in één van de drie kamertjes, in het midden-'vertrek' het echtpaar De Kock en de derde ruimte was ons 'kantoor'. Archieven, wetboeken en andere bronnen van raadpleging ontbraken. Onze verlichting 's avonds bestond uit een rijtje Coca-Cola-flesjes met een lont door de dop, en gevuld met vliegtuigbenzine. Ook was er een optrek waar 's zondags een dienst gehouden werd.

Levendig is mijn herinnering aan een preek van de toenmalige goeroe over de werking van de Heilige Geest. Die werd vergeleken met de stroom van een tram. Daartoe moest uiteraard eerst uitgelegd worden wat een tram was en wat rails, stroomkabel, elektrische centrale en dergelijke. Zo kwam de preek lekker gauw vol.

Een jonge Papoea die ons leven redde

Mijn beheersing van het Indonesisch was overigens nog uiterst summier. Toen enige weken later een met cascado² bedekte jonge Papoea mij te spreken vroeg, snapte ik er niets van toen hij het had over "Jepang kusta". IJverig zocht ik in mijn woordenboek waar kusta 'melaats' bleek te betekenen. Wanhopig vroeg ik Pieter Petrus om hulp. 'Tja', zei deze na hem aangehoord te hebben, 'deze jongen zegt dat de Jappen de boel bedriegen (dusta - liegen!) en grote hoeveelheden wapens hebben verborgen in het moeras bij de westelijke toegang tot ons schiereiland'. Ik teken het even.

De Kock betwijfelde het, maar allat 't kon geen kwaad te gaan kijken. Het werd mijn eerste ervaring met de fenomenale knapheid waarmee Papoea's sporen weten te herkennen: in de eentonige ongebrokenheid van de strandwal liep deze jongen er plotseling op af en dook het moeras in. Daar vonden we een groot aantal dik ingevette nieuwe geweren, acht kisten met in oliepapier verpakte munitie, die daar inderdaad de vorige avond door Japanse militairen waren gelegd.

Dat was gebeurd in de nacht van 24 op 25 december 1945, terwijl wij in de barakken van ons detachement samen kerst hadden gevierd met sagokoeken, jenever en geestelijke liederen. Ik ben er van overtuigd dat we aan deze Papoea, zo onooglijk en schamel hij er uit zag, het

² Cascado is een huidziekte die op de huid kringen veroorzaakt, waardoor men kan denken aan versiering van de huid. De vele schilfers brengen wel tot andere gedachten.

leven te danken hadden.

Generaal Tanoye (die later door een militair hof de doodstraf kreeg voor dit gebeuren) was één van die Japanners, die in de vaste mening verkeerden dat het keizerlijke leger op Nieuw-Guinea nooit echt verslagen was.

De onderafdeling Sarmi

Niet lang hierna kreeg ik atabrinevergiftiging³ en moest ik opgenomen worden in het ziekenhuisje in Hollandia-Kota Nica. Toen na een jaar mijn vrouw en zoontje uit Nederland gearriveerd waren, vroeg en verkreeg ik herplaatsing op Sarmi. Daarmee begon eigenlijk de kennismaking met dat stuk Nieuw-Guinea. Een onderafdeling ter grootte van half Nederland, waar Sarmi ter hoogte van Hoek van Holland lag en effectief bestuur (min of meer) zich uitstreckte van daar ongeveer 150 km langs de kust tot even voor Demta - zeg maar Den Helder. Naar de andere kant toe, het westelijk deel, was geen enkele nederzetting aanwezig - leeg land tot aan de Mamberamo. Dat oostelijke stuk legde je lopende af, of soms met een vlerkprauw over zee. Vele zijn de herinneringen aan de goede, de barre en de dwaze gebeurtenissen en mensen in dat gebied. Een aantal springt er uit.

Op tournee

Al vrij gauw volgde de eigenlijke kennismaking met mijn ressort: de voettocht langs de kust in oostelijke richting en bezoeken aan de dorpen die daar gelegen waren. Het was een reis waarbij iedere dag over vlak terrein, door het bos of langs het strand, een korte afstand werd afgelegd - niet vermoeiend, wel ontzettend warm. Al gauw heb je door dat het meeslepen van een regenjas geen enkele zin heeft: binnen zo'n jas is het onder alle omstandigheden zwaar transpireren geblazen. In de kortste keren word je net zo doordrenkt als wanneer je hem uitlaat in een stromende regen. Er was niets heerlijker om dan, eenmaal aangekomen in de pasanggrahan (Ind. posthuis) een drum met koel, helder(?) water aan te treffen en te kunnen mandiën.⁴

Daarna volgde dan de kennismaking met de dorpsbewoners: - de korano (dorpshoofd), sommigen nog in hun vooroorlogse, heel incongruent aandoende korano-uniform met jas tutup (Ind.: jasje met dichte hoge kraag); - de goeroe, soms een Ambonees, vaker een Papoea, allen met gezinnen die hier die hele erbarmelijke tijd van de Japanse bezetting hadden voortbestaan, zonder salaris, aangewezen op zelfvoorziening en de goedwillendheid van hun dorpsgenoten, eenzaam en geïsoleerd, zonder te weten wat er in de Pacific zich allemaal afspeelde aan oorlogsgeweld; - tenslotte de 'gewone' dorpsbewoners, die - zo leek mij - toch wel in hun sas waren met de terugkeer van wat normaler tijden.

Zij bleken zich op tal van plaatsen flink te hebben geweerd tegenover de vreemde soldaten. Dat laatste gebeurde vooral toen uit Wewak in Australisch Nieuw-Guinea bendes Japanners op de vlucht sloegen voor de hinkstap-springende legers van MacArthur. Via de jungles trokken ze door het achterland in westelijke richting. Toen ze achter Hollandia aankwamen, hadden daar intussen reeds landingen van de geallieerden plaatsgevonden. Er zat voor hen niets anders op dan verder westwaarts te trekken. Doordat de honger hen daarbij ernstig parten speelde, plunderden ze elke tuin die ze tegenkwamen. Bovendien sneden ze - en dat was in de ogen van

³ Atabrine is een profylaxe tegen malaria.

⁴ Men schept met een blik of bakje het water en gooit dat over het lichaam. Bekend zijn de vele verhalen over de onervaren bezoekers van de tropen, die in de mandibak of -drum stapten om zich daarin te wassen en daardoor het beschikbare en vaak schaarse water te vervuilen.

de Papoea's het ergste - de zachte groeikernen uit palmbomen. Voor hen was dat een delicatessen, voor de Papoea's een dode boom. Dat namen deze laatsten niet en menig Japans soldaat heeft in het halfduister van de jungle een speer of pijl in de rug gekregen... . Ik geef een paar indrukken van een aantal dorpen die ik op die eerste voetreis bezocht:

Bagaiserwar: kawin balas

Het eerste dorp was Bagaiserwar. De zondag voor onze komst was daar een emotionele opschudding ontstaan door de zelfmoord van een weduwe. Zij was erg gefrustreerd doordat ze geen genoegdoening kon krijgen voor haar klacht. De afgesproken kawin balas (Ind.: ruil-huwelijk, waarbij geen bruidsschat of huwelijksgift wordt betaald) werd niet uitgevoerd. Haar zoon was getrouwd met de dochter van de familie waarmee die afspraak was gemaakt. Maar toen de tijd was aangebroken dat haar dochter met hun zoon zou moeten trouwen, bleek deze jongeman alles aan zijn voetzolen te lappen. Hij was het gaan houden met een andere vrouw. Korano, goeroe, noch ook maar iemand uit de dorpsgemeenschap wist op dit probleem een antwoord. Men haalde de schouders erover op. Ook de bestuursassistent had laten weten dat dit een perkara was waarvoor de pemerintah (Ind.: bestuur) geen oplossing kon bieden. Nergens gehoor; het bracht de vrouw tot wanhoop en woede. Als laatste schreeuw van protest had zij zich toen zelf gedood. Ze deed dat op zodanige wijze, dat de hele gemeenschap het goed zou weten: bij het uitgaan van de zondagsdienst wierp zij zich uit een hoge klapperboom naar beneden, tussen de mensen die daar liepen.

Sawar: lastig en lui?

Even verderop lag Sawar. In een vooroorlogse memorie van overgave⁵, die ik in Hollandia had aangetroffen, las ik dat dit hier 'lastig en lui volk' was. Ik had wat meewarig geglimlacht en nam aan dat deze uitlatingen wel typerend zouden zijn voor de toen heersende 'koloniale' opvattingen. Ik zou wel eens laten zien wat respectvolle omgang en goed overleg vermochten. De mensen van Sawar hoorden me belangstellend aan en reageerden bepaald plezierig. Nog vol tevredenheid over mijn tact trachtte ik de volgende morgen een paar dragers te vinden, die ons tegen normale betaling naar het volgende dorp wilden begeleiden. Helaas het dorp was uitgestorven, alle krachtige mannen waren foetsie... .

In Sawar beukte de oceaan op een stuk afkalvend strand, waar ik in het water wat verfrissing wilde zoeken. Toen de terugrollende golven mijn voeten onder mij wegtrokken, kon ik me nog maar juist met klauwende vingers tegenhouden. Ik heb die les gelukkig mogen overleven.

Wakde: Wilhelmus van Nassauwe

Met een belachelijk vlotje gemaakt van boomtakken staken we de Torrivier over op weg naar het volgende dorp: Wakde. Op het tegenover dit dorp gelegen eiland hadden de geallieerden een airstrip aangelegd. Na hun vertrek bleef er een grote hoeveelheid ammunitie van allerlei afmetingen liggen. De Papoea's, die gezien hadden hoe makkelijk het vissen met handgranaten tot grote vangsten leidde, wisten kruit uit die kogels te peuteren. Ze stopten dat in zelfgemaakte granaten van zeildoek of van een stevige bladsoort en voorzagen dat van een lontje. De

⁵ De bestuursambtenaren moesten aan het einde van hun bestuursperiode in een ondersafdeling of afdeling een memorie van overgave schrijven voor hun opvolger. De belangrijkste gegevens over land en volk werden vermeld.

kunst daarbij was - nog meer dan bij de Amerikaanse handgranaten - om het geval niet te vroeg weg te gooien... Behalve veel vis heeft deze moderne methode veel Wakde-inwoners vingers en handen gekost.

De Ambonese goeroe hier was de altijd vrolijke en ook bekwame goeroe Wenno. Toen het zover was dat ik met mijn tochtgenoten het dorp naderde, verstopte hij zich met zijn schoolkinderen in de bush. Toen ik vlakbij was gekomen vlogen ze met een afschuwelijk gekrijs te voorschijn, zwaaiend met speren en schilden. Het resultaat moet hen erg bevredigd hebben: zelden ben ik zo geschrokken. Toen dat gelukt was, stelden ze zich braaf op met hun bamboefluiten om me te dwingen alsnog stram in de houding in de brandende zon naar een uitermate langdurig Wilhelmus van Nassouwe te luisteren.

Takar, een 'hygiënisch dorp'

Takar was onze volgende bestemming - het dorp waar we enkele jaren later de flesjes met Simson-drank in beslag namen, waarover verderop. Het was de standplaats van een bestuursassistent. Het dorp was goed op orde en vertoonde nog kenmerken van de eerdere aanwezigheid van Papoea-NICA-soldaten met hun Nederlandse of Ambonese commandanten. Aan één van de 'tekenen van beschaving' hebben we gauw een einde gemaakt: de latrines die een ijverige gezondheidspropagandist had laten aanleggen. Zij bestonden uit een twee meter diep gat in de aarde met daar overheen een zetel van nipah-palm-planken en een heus deksel. Zowel de 'huisjes' als 'zetels' verkeerden in staat van verval, maar in de duistere diepte daarbinnen krioelde het van stinkend leven. Gelukkig was er in dit 'hygiënisch' dorp nog geen dysenterie uitgebroken... We hebben ze zo snel mogelijk laten dichtgooien. Aan de dorpsbewoners hebben we verduidelijkt dat hun manier - langs de rivier of bij eb op het strand - duizendmaal verkieslijker was.

Betaf: waarom de schoolmeisjes wegbleven

Betaf lag een tiental kilometers verder oostwaarts. Hier zat Papoeagoeroe Toon Meset met een probleem. Sinds enige tijd kwamen er geen meisjes meer naar school, en alleen maar jongens. Er werd een bijeenkomst met de ouders georganiseerd, waarop we dit eens grondig door moesten spreken. Na enig informeren, kwam de aap uit de mouw. Doordat ze de kunst van lezen en schrijven machtig werden, zouden die slimme kinderen allerlei boodschapjes met jongens kunnen uitwisselen. De ouders zouden die niet kunnen ontcijferen. Op die manier ontstonden onduidbare toestanden in verband met de diverse huwelijksafspraken, die tussen de families waren gemaakt. Zo zou je chaotische situaties (à la Bagaiserwar) kunnen krijgen. Ik heb een levendige herinnering aan de tactische wijze waarop Meset op de bezwaren wist in te gaan. Het lukte hem de meisjes toch weer in zijn klas te krijgen. (Later heeft Meset een belangrijke rol gespeeld in de politieke en sociale emancipatie van zijn Papoeavolk.)

Armopa en de josim

Tenslotte, niet ver meer van de oostgrens van de onderafdeling Sarmi, bezochten wij het dorp Armopa. Hier was een korano met werkelijk gezag, een man met een eigen, zelfstandig oordeel. Zo had hij zich niet van de wijs laten brengen door de nieuwmodische minachting voor de Papoeadansen - het josim - dat door sommige goeroes werd aangeduid met het vernederende woord 'goyang pantat' (Ind.: schommelen met je billen). Hij legde mij uit dat sommige dansen inderdaad erotisch opwindend waren waardoor er in zijn kleine gemeenschap verkeerde

verhoudingen konden ontstaan. Maar andere waren niet anders dan met ritme en zang opgevoerde voorstellingen van bijzondere gebeurtenissen. De komst van de eerste mantri sunktur (Ind.: verpleger die injecties geeft) werd zo uitgebeeld. Of het bezoek van de Nederlandse bestuurder die zo zwaar was dat hij zich van dorp tot dorp liet dragen; 'dia punya susu seperti perempuan punya' (Ind.: hij had borsten als van een vrouw). Veel hilariteit gaf de uitbeelding van de treurige belevenis van een Europese bezoeker. Deze hechtte nog altijd aan het gebruik van closetpapier. Daar dat in het dorp niet beschikbaar was, meende hij bij de rivier een mooi groot blad als goed substituut gevonden te hebben. Dat bleek echter daun gatal (Ind.: netelblad) te zijn. Toen men hem, ongerust geworden door zijn lange wegblijven, ging zoeken vond men hem bij een boom waarlangs hij zich op en neer schurkte, roepende 'aduh, gatal' (Ind.: o, 't jeukt!).

In de oorlog was volgens de korano ook populair geweest de opvoering voor Japanse militaire groepen, die langs kwamen en genoten van de dans, waarbij in het Armopaas vrolijk gezongen werd 'wat zijn jullie een stelletje moordenaars en dieven'.

Ook op de avond van mijn eerste bezoek werd er gejosimd. De uitleg van de korano hielp mij om toch meer van dit gebeuren op te steken dan de indruk van saai, eentonig en weinig muzikaal, die me eerst beving.

Een oorlogsverklaring

Hier in Armopa ontving ik ook een eerste bericht dat de stammen in het achterland, die de oorlog aan het Koninkrijk der Nederlanden hadden verklaard, bereid zouden zijn tot onderhandelen. Toevallig had ik in Hollandia gehoord hoe die oorlogsverklaring had plaatsgevonden. Een vertegenwoordiger van de stam, die tijdens de Tweede Wereldoorlog een Ambonnesse bestuursassistent - die bekend stond als bijzonder kasar (Ind.: grof en ruw) - had omgebracht, was naar Hollandia gekomen. Hij plaatste in het NICA-kamp een oorlogsspeer met versierseilen tegen de wand van het bestuurskantoor en vertrok weer. Het verhaal wilde, dat men overtuigd was dat de NICA wraak zou gaan nemen voor het doden van de bestuursambtenaar. De stam wilde zo laten weten dat hij niet bang was en het hard tegen hard zou gaan. Toen er echter in de afgelopen jaren niets was gebeurd, was de spanning wat geluwd. Men stak nu bij de blanke nieuwkomer in Armopa de voelhorens uit. Als antwoord liet ik weten dat ik binnenkort naar het binnenland zou komen en dan ook de vrede hoopte te bevestigen.

Met dit doel voor ogen, 'oefende' ik in de daarop volgende maanden het kauwen van pinang. Dit was het traditionele, probate middel om de eventuele afspraken onderling voor waar en waarachtig te bevestigen. Door mijn overplaatsing kwam er niets meer van, maar mijn opvolger realiseerde het vredesherstel een jaartje later. Mij restte alleen de letterlijk wrange herinnering aan dat kauwspul.

De gesel malaria

Terug op de standplaats kregen we te maken met de ziekte, waardoor het moerassig plaatsje berucht was. Hoewel ik wel over malaria wist mee te praten, was het mijn vrouw die door een waar dieptepunt is gegaan. Ze kreeg koorts, maar de mantri (die niet over een microscoop beschikte) wilde eerst de koortscurve kennen voor hij medicijn gaf. Na zeven dagen was het zover, mijn vrouw slikte kinine. 's Nachts bleek ons echter, dat ze zwanger was, doordat ze een verschrikkelijke bloeding kreeg. Ze heeft toen in het halfdonker van ons gaba-gaba-huis gehuild. Ze lag doodop in bed. Het beredderen van de troep bij het schamele licht van de

Coca-Cola-flesjes, en de nacht, waaraan geen einde leek te komen, gaf een gevoel van hulpeloosheid. Dat werd versterkt door de ondraaglijke hitte 's anderendaags onder het onbezolderde zinken dak. Het was voor ons een door God gegeven wonder dat ze het overleefde. Dit was Nieuw-Guinea op z'n moeilijkst.

Het verhaal van die angstige hulpeloosheid tijdens de miskraam vertelde ik vele jaren later op een receptie bij de gouverneur aan een 'hoge' bezoeker uit Den Haag. Zijn reactie was: 'tja, die risico's heb je soms. Zo was ik voor de oorlog bestuursambtenaar op een plaats waar in de HPB-tuin graven lagen van drie voorgangers.' Ik had moeite mij te beheersen en mij als nette bestuursambtenaar tegenover deze 'heer' te gedragen.

De Simsonbeweging

In 1947 werd ik verrast door een heilsbeweging, een cargo cult, die bekend stond - naar mij later bleek - als Simsonbeweging. Op een goede dag kwam bij ons huis August aanhinken. August kwam uit Takar, zestig kilometer van ons vandaan, en hij liep mank. Hij vroeg om werk, ik kreeg respect voor zijn doorzettingsvermogen. We stelden hem aan als tukang kebun (Ind.: tuinjongen); hij kreeg een kamertje naast de keuken. Toen we, na een gezellige avond bij de telegrafist, thuiskwamen stond onze huisjongen Johan bij het hek op ons te wachten: 'August doet zo vreemd.' Zo troffen we hem aan: bezweet; eerst lag hij stil, met gesloten ogen; dan begon zijn lijf te schudden, hij kwam half overeind en begon te roepen: 'you go! you go! me no go, you go! goddammit!' Een paar keer, dan viel hij weer terug en even later herhaalde het zich. In een ogenblik verspreidde het gerucht over dit wonderlijke gebeuren zich; het duurde niet lang of goeroe Mori Muzendi kwam er bij. Het eerste wat hij zei was: 'dat is duidelijk Simson. Hij heeft Simsonmedicijn gedronken.'

'Come on, Joe'

Zoveel wist ik intussen van de geschiedenis van deze beweging af, dat je als bestuursambtenaar je oren spitste bij dat woord. We begonnen op August in te praten: 'come on, Joe, let's go and show me, come on', waarop August weer: 'no Joe, you go, me no go', met de bekende knoop er achteraan. Zo bleven we een poosje bezig; onze voorkamer was inmiddels volgestroomd met belangstellende nyora's (Ind.: vrouwen van de inheemse notabelen) en hun aanhang, die luid kakelend commentaar gaven. Daar sprong August plotseling omhoog en hinkelde met een vaart de weg op, in de richting van de kampong. Wij allen in de maanverlichte avond er achteraan - zou hij het spul in het dorp bewaard hebben? Maar nee, hij liep er doorheen, door naar het stuk grond waar vroeger begraven werd, waarvan de aarden heuveltjes tussen het hoge gras getuigen waren. Sommige nyora's begonnen een en ander goed griezelig te vinden. August echter kroop naar een grote dode boom, stompte tegen de stam en begon weer allerlei kreten uit te slaan in het Amerikaans. Ik beantwoordde dat door almaar te herhalen: 'come on, Joe, let's go home'. En plots, totaal onverwacht, kwam August met een enorme sprong tevoorschijn midden tussen de gillende vrouwen, die achterover de heuveltjes aftuimelden. Met groteske sprongen vloog hij over de weg terug. Wij er achteraan: 'come on Joe, let's go home'... . Onder het springen rukte hij bladeren van de bomen, stopte die in zijn mond, bood ze mij aan: 'You eat Joe, you eat, very good, you eat'. Eindelijk werd hij wat rustiger; we pakten hem in een deken en legden hem op bed, waar hij uitgeput in slaap viel.

Kolonist Jan

'Ja!' zei goeroe Mori, 'dit komt van Simson uit Tablanusu waar ik vroeger enige jaren voor de oorlog goeroe was. Daar had je precies dezelfde verschijnselen, alleen spraken ze toen Hollands als ze in trance waren'. En hij vertelde: 'vroeger had je bij Sentani kolonist Jan, die onder anderen de jonge Simson als arbeider in dienst had. Kolonist Jan was een vrome zevendedags-adventist, die vurig uitkeek naar Jezus' wederkomst. Die kon je ieder ogenblik verwachten - zo hield hij zijn mensen voor. Vaak stond hij met zijn arbeiders bij het vallen van de avond op te zien naar de hemel. Hij was er vol van en heeft die verwachting ook op zijn werkers over weten te brengen.

Op een avond, kort voordat Simson met verlof naar zijn dorp zou terugkeren, vertoonde kolonist Jan lantaarnplaatjes voor de mensen. Het waren bijbelse voorstellingen, en voor Simson moet het een fantastische ervaring geweest zijn: het felle licht van de druklamp, de beelden op het witte laken, levensgroot.'

Simsoncultus

Toen hij thuis was, vertelde hij ervan: 'ik heb een goddelijke openbaring gehad. Er was een groot licht. Ik zag Jezus, ik zag de discipelen, ik zag Maria, ik heb ze allemaal gezien'. Niet lang daarna begon de cultus, waarvoor Simson een medicijn samenstelde, gebrouwen (voor zover we weten) uit het sap van een wortel uit het bos, schraapsel van doodsbeenderen en stukjes van aangespoeld wrakhout. Dat mengsel werd gedronken en zette een trance in beweging, waarin men op het hoogtepunt begon te spreken in vreemde tongen - een teken van de heilige roeping, die via Simson geopenbaard was.

Vreemde tongen: vóór de oorlog Nederlands, tijdens de oorlog werd het Japans; en ik maakte de naoorlogse versie mee in het Amerikaans op Sarmi. Mori vertelde hoe Simson's beweging steeds groter vorm aannam in Tablanusu; er waren avonden waarop door het hele dorp heen het gerammel van de huizen vol schokkende lijven, en het gebral in het Nederlands te beluisteren vielen. Overdag werd Simson steeds meer de orakelende hogepriester en toen de beweging buitensporige afmetingen begon aan te nemen, greep de bestuursambtenaar van Hollandia in en liet Simson een tijdlang als strafarbeider (Ind.: strapon) werken op zijn standplaats. Daar gedroeg Simson zich voorbeeldig. Het HPB waardeerde hem en na een poos mocht hij weer terug naar zijn dorp. Daar begon het lieve leven opnieuw. Simson was nu echter niet langer boodschapper van Jezus, maar door het HPB erkende representant van Ratu (Ind.: koningin) Wilhelmina, en niet veel later Ratu Wilhelmina zelve.

Hij legde een draad aan van een stok, die op de begraafplaats in een grafheuvel gestoken was, naar zijn huis, eindigend in een uit Hollandia meegenomen blik: zijn telefoon naar de voorouders. Kwam men hem om raad vragen dan luisterde hij er naar en sprak er in. Ook het drinken van de medicijn en het spreken in tongen begon weer. Toen de Japanners kwamen werd het langzaam Japans. Daarna duurde het niet lang of de militairen maakten er een eind aan, Simson werd geëxecuteerd, en zijn volgelingen zwaar gestraft.

Nasleep

Na de oorlog werden de Papoea's aangemoedigd dienst te nemen als hulptroepen van de geallieerden. Zo kwam het dat een aantal Papoeasoldaten, geboortig uit Tablanusu, gelegerd werd in... Takar. Het vreemde avontuur met August en zijn woeste wartaal, plus de uitleg van goeroe Mori, leidde tot een huis-aan-huis onderzoek in Takar. We vonden bij die gelegenheid een

veertigtal flesjes met een grauwig vocht, dat de Simsonmedicijn bevatte. Ik herinner me hoe ik op een avond alleen in de kamer met die flesjes voor me zat. Ik besepte dat het wetenschappelijk van belang kon zijn uit te proberen of het spul inderdaad onderbewustzijnwekkend werkte. Ik heb een tijd naar die rotflesjes zitten kijken. Toen besloot ik dat ik 't niet durfde. De volgende dag heb ik ze achter de keuken in de aarde begraven.

Vele jaren later, anno 1966, vertelde ik dit verhaal aan een hoogleraar van de Technische Universiteit Twente, een chemisch bioloog, die opgewonden nieuwsgierig werd naar dat spul. Ik heb toen een brief geschreven naar Mori Muzendi met de vraag of hij me nog wat ervan kon toezenden. Op die brief heb ik geen antwoord gehad, denkkelijk was pendeta (Ind.: dominee) Mori toen al overleden. En of die flesjes daar nog zouden liggen?

De kippenfarm

Last en wellicht ook least wil ik hier nog de impressie van mijn inspanningen voor de kippenfarm van Foerster vertellen. Foerster was een ietwat interessante figuur van Duitse afkomst, die voor de oorlog een rubberplantage in Ransiki had geleid. Hij wilde in 1947 een groots opgezette kippenhouderij beginnen in de regio Hollandia. Alle bestuursambtenaren langs de noordkust kregen telegrafisch het verzoek van Van Eechoud om ten behoeve van dit avontuur inheemse kippen te leveren, met de eerstvolgende kustvaarder te versturen. Mijn wat nuchterder collega's verderop reageerden met het bericht dat hun bemoeienissen hiervoor helaas mislukt waren. Ik echter sloofde me uit en liet langs de kust weten dat op ongeveer die en die dag de boot zou stilliggen ter hoogte van respectievelijk Wakde, Takar, Betaf en Armopa voor de aankoop van kippen voor de farm. Zelf voer ik met die boot mee. Op de afgesproken plaatsen worstelden prauwen beladen met volle manden zich door de branding naar ons deinende schip.

Meestal ging het goed, maar een keer mislukte het toen een mand opensprong en een tiental kippen luid kakelend boven het dek en boven zee begon te cirkelen. Eén kampioen-fladderaarster presteerde het 't hele eind terug naar het verre strand te vliegen. De andere kippen echter moesten kletsnat uit het sop gevist en weer aan boord gehesen worden. Ik verliet het schip bij 'mijn' grens en liep het stuk langs het strand terug. Na tien dagen thuisgekomen lag daar het bericht dat de groots opgezette kippenfarm niet door was gegaan. Wegens gebrek aan hoenders! Eén van de vele ontwikkelingsplannen die in Nieuw-Guinea 'te gronde' zijn gegaan.

Tot zo ver het artikel. Dit lijkt me de goede plek om nog wat persoonlijke details over die eerste kennismakingstijd te releveren.

Malaria

Allereerst nog iets over die malaria, waarover ook al iets in dat artikel staat. Dat betrof het vreselijk lijden van Bep. Zelf heb ik er ook van geweten. Enige tijd na de mislukte uitroeipoging van generaal Tanoye kreeg ik koorts. Het middel daartegen was in die tijd de atabrine. Ik slikte een flinke hoeveelheid en werkte door. 's Avonds opnieuw een portie en bibberend naar bed. Midden in de nacht werd ik wakker. Ik was beklemd met een verschrikkelijk en onberedeneerd gevoel van angst. Ik vloog mijn veldbed uit. (Daar sliep ik op in een gaba-gabakamertje van twee bij vier, door een gaba-gabawand gescheiden van de slaapkamer van Pieter Petrus en zijn vrouw en de diverse geluiden die dat met zich meebracht).

Ik liep in de heldere maannacht het kale terrein op met zijn bomkraters en doodenkele gaba-

gabaoptrek; de heuvel op waar voor de oorlog het huis van de controleur had gestaan op betonnen paaltjes, die er als enig overblijfsel nog stonden, de heuvel weer af, naar de steiger, waar nog een Japans landingsvaartuig lag. Weer terug, steeds met die ellendig angstige beklemming, die elke vorm van nuchter denken onmogelijk maakte: ik moest hier weg, ik hield dit hier niet uit. Terug naar mijn slaaphokje: maar van slaap kwam niets; ik was dodelijk benauwd, angstig zonder te weten waarvoor. Ik liet de Japanse schipper wakker trommelen en droeg hem op - nog midden in de nacht - de boot in gereedheid te brengen en naar Hollandia te varen. Zo gebeurde, en uren lang voeren we over de zee.

Maar ziet, toen het licht begon te worden, begon ook de beklemming wat te wijken. Ik bedacht me wat een onzin ik aan het uithalen was. Bovendien merkten we dat de bootsman in plaats van richting Hollandia pal noordwaarts was gaan varen - zou die werkelijk gehoopt hebben Japan te kunnen bereiken? Ik besloot rechtsomkeert te maken, dus ging het weer zuidwaarts. Het zal een uur of tien geweest zijn toen we Pulau Wakde zagen opdoemen; we zaten dus een 40 kilometer ten oosten van Sarmi en enige uren later liep ik de steiger weer op... .

Maar de malaria was nog niet over en mijn kennis van de bijverschijnselen van atabrine nog even nihil als daarvoor - dus slikte ik weer. Dus kwam de beklemmende angst weer terug. Toen er een kustvaarder langs kwam, ben ik daar op gestapt, terug naar Hollandia. Ik maakte mijn opwachting, beschaamd, bij Van Eechoud en vertelde dat ik het niet kon uithouden, daar in mijn eentje op Sarmi. Ik vermoed, dat Van Eechoud door had wat er aan de hand was: hij liet me opnemen in de ziekenboeg, waar ik liefderijk verpleegd werd door de zuster, Tine Brouwer - dochter van de bekende Zendingsdirecteur van Oegstgeest, die later Nees van der Stoep heeft leren kennen en met hem getrouwd is.

Dat atabrine wonderlijke (psychische) bijwerkingen kon hebben is niet direct onderkend. Toch is dat bij mij kennelijk het geval geweest. Een ander geval is geweest dat van een zendelingsvrouw op Joka, die het tegen een malaria-aanval had gebruikt en plotseling haar man begon aan te sporen de jeep voor te rijden "want pappa was op Sentani gearriveerd en moest worden afgehaald."

Dat neemt niet weg, denk ik, dat dit gevoel van angstige beklemming bij mij ook in andere gevallen de kop kon opsteken - meestal als ik alleen (zonder dat Bep bij me was) ergens voor stond, waar ik tegenop zag.

In het eerste hoofdstuk vertelde ik al over zo'n beklemming in de politiecel van Geleen en later in de trein naar Amersfoort.

Het hierboven weergegeven gevoel in de B-29 boven Zuid Nieuw-Guinea was weer zoiets. Later heb ik het nog een keer gehad, toen ik van de regering een opdracht kreeg om, voor ik met verlof ging, over Amerika te reizen in verband met een internationale tentoonstelling over de landen rondom de Pacific, die in San Fransisco zou worden gehouden. Bep en de kinderen gingen toen vast naar Nederland; ik bleef nog een weekje achter voor mijn verbinding er was via Australië, en ook in die week liep ik tegen de muren op van angstige beklemming. Die prompt over was zodra ik op het vliegtuig stapte en aan de slag kon.

Ook heb ik me wel eens afgevraagd, of ook mijn moeder zoiets gekend heeft: ik herinner me een nacht tijdens de oorlog, een jaar nadat vader overleden was, dat moeder me riep en ik met een slaperige kop naast haar bed heb gezeten om haar hand vast te houden, want ze was zo beangst. En nog iets: de bangigheid om niet de wetenschappelijke proef te nemen met het nuttigen van één van de flesjes "obat Simson" heeft ergens dezelfde achtergrond.

Diverse klusjes

Toen ik weer wat opgeknapt was, kreeg ik als baantje het overnemen van de Amerikaanse legervoorraden. Die moesten per GMC-vijftonner opgehaald worden op Base G en naar Kota Baroe worden gebracht. Ik heb toen heel wat vrachties gereden, daarbij geholpen door Japanse krijgsgevangenen. Die GMC's reden als naaimachientjes; hadden vijf versnellingen vooruit en één achteruit -en dat alles nog een keer als je de handle van de bergversnelling inzette.

Toen dat klusje klaar was moest ik de distributie van Hollandia regelen. Daarbij werd ik geholpen door Moesa Liborang - gelukkig maar, want hij was een stuk minder goedgegelovig. Een van onze regels was, dat zwangere vrouwen een extra portie rijst en melk kregen. Dan waren er dames, die, schommelend achter hun dikke buik, om zo'n rantsoen vroegen. Ik trapte er in, Moesa niet: hij deed een greep onder de sarong en ja hoor - daar trok hij de opvulkussens naar buiten.....

Jungle Pimpernel

Vervolgens moest ik hetzelfde systeem opzetten in Biak en in Merauke - mijn eerste kennismaking met de Marind Anim, het volk waarover Van Baal in zijn artikel had geschreven. In Biak maakte ik kennis met Victor de Bruyn, de beroemde "Jungle Pimpernel", een bijzonder sympathiek en bekwaam bestuursambtenaar, die gedurende een groot deel van de Japanse bezetting in het diepe binnenland is gebleven en van daaruit veel informatie heeft doorgegeven aan de geallieerden in Merauke (Zuid Nieuw-Guinea was niet bezet) en Australië. Tenslotte wisten de Jappen zijn standplaats te bereiken op de Wisselmeren, maar hij was samen met zijn Kapaukhelpers al aan de haal. Een hele achtervolging was het resultaat. Tenslotte liet Merauke hem weten dat hij van een bepaald meer zou worden opgehaald. Hij seinde terug, dat z'n gezelschap uit tien personen bestond: hij zelf en de negen Kapaukudragers en gidsen, zonder wie zijn vlucht zo al niet onmogelijk toch een heel stuk hachelijker zou zijn geweest. Toen Merauke liet weten, dat die Kapauku's niet mee konden, antwoordde Vic dat hij dan zelf ook niet kwam.

Toen de Catalina op het bewuste meer landde en de hele troep was ingestegen, arriveerden de Jappen aan de oever - voor hen nog net op tijd om de vogel weg te zien vliegen. Vic en zijn Kapauku's - die voor de netjesheid hun peniskokers voor een broekje verwisselden - kwamen uiteindelijk ook in Sydney terecht, waar ze op een sightseeing tour werden getrakteerd. Vic vertelde, dat zijn mannen nergens van onder de indruk raakten. Behalve toen ze de grote hangbrug ontdekten, die in Sydney twee oevers van de baai verbindt. Een hangbrug - die maakten ze zelf ook, en dit vonden ze best een knap exemplaar.

Aartje is jarig

Bep komt!

Zo ging mijn eerste jaar op Nieuw-Guinea voorbij. Ik miste Bep erg. Na 8 maanden kon Bep, samen met Aartje en met Annie en Jetje op de boot stappen. Annie vertelde me hoe enorm flink

Bep tijdens die tocht was geweest - moeilijkheden, die voor Annie erg zwaar leken, werden met een vanzelfsprekendheid geaccepteerd, die bewonderenswaardig was.

Na een aantal weken was Bep tot Makassar gekomen. Maar daar begon een eindeloos wachten - er kwam almaar geen doorverbinding naar Hollandia, alle vliegtuigen zaten altijd vol. Toen Van Mook op bezoek kwam voor een conferentie over de deelstaat Indonesia Timur zijn een paar dames naar hem toe gestapt en hebben hem om zijn privé Dakota gevraagd. Dat vond hij goed en zo konden ze eindelijk door. Maar op Biak was het toen ze arriveerden intussen tegen vijven. Maar gelukkig gaf de vlieger toe en vloog door naar Hollandia, waar ze met donker arriveerden. We hebben toen met z'n allen onze jeeps langs de startbaan gezet en bij het licht van onze koplampen kwamen ze aan.

Eindelijk konden we elkaar weer omhelzen. Maar we hadden niet met Aartje gerekend. Thuis in Holland stond mijn foto op de schoorsteenmantel en als iemand hem vroeg: "Waar is pappa?" dan wees hij met z'n handje. En nu zou me daar zo'n rare in kaki geklede vreemdeling zijn mamma omhelzen. En dus gaf hij me een gevoelige harde trap tegen mijn schenen. Een paar dagen later ben ik naar Van Eechoud gestapt om te vragen nu ergens geplaatst te worden. Hij vroeg: "Heb je voorkeur" en tot zijn verbazing zei ik: "Sarmil!" Met Bep erbij, durfde ik het weer aan.

Zelfmoord bij Papoea's

In een ander stuk van bovenstaand artikel - "Bagaiserwar: kawin balas" - heb ik opgemerkt hoe zelfmoord onder Papoea's altijd in het openbaar schijnt te gebeuren. Zo is het een laatste wanhopige schreeuw van protest tegen een samenleving die zich niets aantrekt van wat beleefd wordt als schrijnend onrecht. Een ander geval maakte ik mee in Armopa tijdens een van mijn tournees. In de dorpen waar je op zo'n tocht langskwam, en die telkens zo'n twintig kilometer verderop lagen, behandelde je dan de zaken en/of problemen, die zich voordeden binnen zo'n samenleving: onderwijs (vgl. in het artikel het stukje "Betaf: waarom de meisjes wegbleven") landbouw, belasting volgens de bestuursopvatting een van de beste middelen ter stimulering van de (zelf)werkzaamheid, de productie (van b.v. kopra) en de productenverkoop.

Soms waren er problemen of ruzies, die opgelost dan wel terecht moesten worden.

Die rechtspraak ging uit van het beginsel, dat "de bevolking zo veel mogelijk gelaten moest worden in het genot van de eigen rechtspleging". Ze werd dan ook uitgeoefend door een groep die bestond uit de plaatselijke inheemse bestuursassistent en een aantal leden van de eigen gemeenschap: korano's e.d., met als adviseur de Nederlandse bestuursambtenaar - ik dus. Het recht waarvan werd uitgegaan moest zoveel mogelijk stoeien op het plaatselijke adatrecht, waarover in grote delen van Indonesië al veel studie en beschrijving had plaats gevonden. In Nieuw-Guinea lag dat, voor zover ik kan nagaan, toch nog wat vager met minder genuanceerde strafmaat; eigenlijk maar drie soorten: de doodstaf of stammenoorlog, boetes in goederen of vee dan wel "laat maar lopen, we doen er verder niets aan". Voor zover er in het eigen adatrecht geen oplossing gevonden werd, werd verwacht dat deze rechtspraak gebruik maakte van parallellen in het (Europese) wetboek van strafrecht.

In Armopa kwam een Javaan op me af, die al van lang voor de oorlog op een van de kusteilanden woonde. Daar was hij met een Papoeameisje getrouwd, waarvoor hij een behoorlijke bruidschat had betaald. Een jongeman uit zijn woonplaats was er met dat meisje vandoor gegaan en weigerde haar aan hem terug te geven.

De redenering van die jongeman: nóóóóóit had hij ook maar iets onwettig gedaan met de betrokken vrouw. Maar desondanks begon op een gegeven ogenblik de achterklap der oude

vrouwen in het dorp, waarbij gnuivend beweerd werd dat hij het met die vrouw van de oude Javaan hield. Ontkennen hielp niet, de valse roddel bleef bestaan. DUS zat er niet anders op voor hem als flinke jongeman dan om die laster waar te maken en het meisje tot de zijne te maken. Hij kon er dan ook niet aan denken om haar weer terug te laten gaan naar haar Javaan.

Deze laatste echter dacht er niet over haar zomaar te laten gaan en eiste, dat de rechtbank haar aan hem teruggaf.

Het gebekvecht voor het rechtscollege duurde uren en golfde heen en weer. Een boetebetaling aan de Javaan werd door deze niet geaccepteerd en door de jongeman, die Petrus heette, geweigerd. Beide partijen waren overtuigd van hun goed recht en wensten dat onverkort erkend. Dat gaf dus een impasse, die uiteindelijk, na bestudering van een desbetreffend artikel van het WvS, werd beslist door de beide "in overspel levende" geliefden te veroordelen tot een gevangenisstraf van twee weken. "Accepteer je dit vonnis?"

"Geen sprake van" zei de jongeman.

"Goed, dan zal dit vonnis mét jouw bezwaar worden voorgelegd aan de hogere rechter in Hollandia, die daarover zal beslissen."

Het was intussen ver in de middag, en doodvermoeid ging ik in het posthuis op mijn veldbed een slaapje maken. Om 6 uur werd ik gewekt: "Tuan, Petrus sudah bunuh diri" (Petrus heeft zelfmoord gepleegd). Ik vloog naar buiten naar het huisje, waar ze hem op een amben (Ind: een bed van bamboelatten) hadden gelegd. Hij leefde nog wel; de mensen vertelden, dat hij zo woedend was over het ongelijk dat hij gekregen had, dat hij het bos was ingegaan en daar vergiftig sap van een wortel had gedronken. Daarna was hij naar huis gekomen en had verteld wat hij gedaan had. Daar had je weer dat publieke element!

Alle mensen stonden er bij en keken er naar. Niemand die iets deed; dit was immers zijn ultieme wil, dat moesten ze zo maar laten. Ik nam de leiding in handen: "bawa susu!" (Ind: haal melk) Maar "susu tidak ada, tuan!" (Ind: er is hier geen melk) "Bikin santen, lekas!" (Ind: maak dan klappermelk, vlug) Het duurde even voor dat gemaakt was, maar daar kwamen ze er toch mee aan dragen en Petrus leefde nog steeds. "Ajo! kasih dia minum!" (Ind: laat 'm drinken) en Petrus werd half overeind getild, zijn mond opengebroken en de santen erin gegoten, daarna zijn mond weer met een flinke duw op zijn onderkaak weer gesloten.....

"Sekarang kasih Norit!" (Ind: geef hem Norit)

"Tidak ada Norit, tuan" (Ind: hier is geen Norit, meneer)

"Cari arang, tentu ada arang di dapur!" (Ind: geef dan houtskool, uit de keuken)

En daar kwamen ze met houtskool uit de kookplaats; de mond ging weer open en met nog een slok santen ging het naar binnen. We bleven Petrus overeind houden om 't goed te laten zakken. Even laten betijen en toen: "Sekarang dia mesti muntah" (Ind: en nou laten braken) - iemand hield Petrus' slappe lijf bij de heupen omhoog; een ander brak zijn mond open en probeerde met zijn vinger de huid te bereiken.

Maar dat ging mis: vóór je het wist sloot Petrus opnieuw zijn krachtige kaken en de kietelaar kon maar net ontsnappen.

Het viel op dat iedereen er erg lijdelijk bij bleef staan toekijken en alleen met perintah's keras tot enigerlei actie was te bewegen. Wéér de mond open, nu vasthouden zo, en met een kippenveer naar de huid. Dat lukte, en er kwam een groenzwart braaksel naar buiten.

Toen de handeling herhaald, en daarna nog een keer. Vervolgens Petrus lekker warm ingepakt en te slapen gelegd.

We gingen allemaal slapen. De volgende morgen: "Hoe is 't met Petrus?"

Nou, dat was picobello, meneer kwam me alweer tegemoet en toonde geen spoor van rancune dat ik hem gedwongen had in leven te blijven. Integendeel, we zijn hartstikke goede vrienden geworden, en als ik later tijdens tournees zijn eiland aandeed, dan stond Petrus vóór op het strand om me welkom te heten en me uit te nodigen voor een gebraden kipperje bij hem (en zijn geliefde) thuis... . Maar hun straf hebben ze wél uit moeten zitten.

En dan onze politieagent Johannes. Een aardige en goedwillende, maar ook wat domme jongen. Wél kon hij prachtig stram doen en als je hem riep, dan antwoordde hij met luide stem: "Hierrr!"

Toen hij een keer een extra stomme mispas deed gaf ik hem ongenadig op zijn donder. "Heb je dat begrepen!?!?"

En Johannes sprong in de houding, riep met luider stem: "Hierrr"

Maar mijn standje was door anderen gehoord, en dat was een onvergeeflijke fout van mij. Johannes keerde verslagen naar zijn kazerne terug. Even later kwam men me waarschuwen: "Johannes sudah mau bunuh diri!"

Hij had daartoe temidden van zijn kameraden een groot stuk zeep ingeslikt en lag, toen ik er bij kwam, te zeltogen. Ook met hem verliep de slik- en braakbehandeling bevredigend; weliswaar lag hij aanvankelijk met gesloten ogen, buitenbewustzijn, en reageerde hij niet. Maar toen we een paar uur bezig geweest waren en ik hem toen opnieuw riep: "Johannes!" kwam er, zwak en schor: "Hierrr!" Ook hij is altijd een goede vriend gebleven.

Doodziek

Ik ben in mijn leven niet vaak, maar wel een paar keer erg ziek geweest. De eerste keer, die ik me herinner, was toen ik als jongen van een jaar of zes zwaar malaria kreeg in Magelang. De dokter werd moedeloos omdat de kinine die ik te slikken kreeg, almaar niet leek te werken.

Hij vroeg een collega om raad, een zekere dokter Van Woensdrecht uit Semarang. Die stelde een aantal vragen waarbij bleek dat ik óók zware diarree had, wellicht dysenterie. De pillen die ik slikte kwamen er dan ook zó weer uit! Hij gaf me verder injecties van kinine en de koorts verdween - en daarmee kwam ook een einde aan de verwennerij, van onze kokkie Amat, met boterzachte puree waarin stukjes gekookt ei waren verwerkt.....

De tweede keer was in de periode, die ik nu aan het beschrijven ben. Bep was maar langzaam weer op de been gekomen van de miskraam; versterkende middelen ontbraken op Sarmi - waar slechts eens in de zes weken een kustvaardertje langs kwam - vrijwel geheel. Bovendien bleek Aart een lui oog te hebben, en ook daarvoor was in Sarmi geen remedie te vinden. We besloten dan ook om Bep en Aartje naar Hollandia te laten gaan om herstel te zoeken. We gingen met de eerstvolgende boot, ik ging mee tot aan de grens van mijn afdeling, ging daar aan wal (heel moeilijk met behulp van een prauw uit Armopa, die na herhaaldelijk toeteren langszij kwam) - en Bep met Aartje voeren door naar Hollandia, waar de gastvrije mevrouw Van Eechoud ze in haar huis opnam.

Ik liep terug, tournee langs alle dorpen, en was na 8 dagen weer op mijn standplaats. 's Avonds voelde ik me niet lekker en nam temperatuur op. Die was hoog, dus slikte ik paludrine - het zou wel weer malaria zijn, daarvan had ik veel aanvallen, die we telkens zo snel mogelijk dempten met pillen. Maar de volgende morgen was de temp nog steeds onveranderd hoog, en dat bleef ook die verdere dag en de dagen erna. Ik raakte erg uitgeput en vroeg me af wat er aan de hand was. De mantri verpleger, die toen voor onze gezondheid op Sarmi waakte, was op tournee. Toen hij na een paar dagen terugkwam was hij zo eerlijk te erkennen, dat hij ook voor een raadsel stond en niet wist wat ik kon hebben. Hij was een prima mantri en tenslotte gaf hij me zijn opleidingsboek

te lezen. Toen ik er in bladerde stuitte ik op tyfus en vroeg ik hem of het dat niet kon wezen. "Erg onwaarschijnlijk" zei hij, "tyfus komt in Nieuw-Guinea niet voor. Bovendien zou u dan een droge mond moeten hebben en zwarte ontlasting". "Ja, maar die heb ik beide."

Toen hij beseftte dat ik aan boord had gezeten van een kustvaarder, die uit Makassar kwam en ik opbiechte aan boord lekkere eendeneieren te hebben gegeten zag je hem schrikken: ik had echt tyfus! Onmiddellijk werd een telegram naar Hollandia gestuurd: "Voel me zwaar ziek - verzoek toestemming voor behandeling naar Hollandia te gaan".

Mijn chef, de assistent resident te Hollandia ontving het telegram en dacht: "De arme kerel kan niet zonder zijn vrouw" en seinde goedgunstig terug "Uw komst met eerstvolgende kustvaarder toegestaan".

Die kwam nog weer een week later en intussen werd ik hoe langer hoe zieker. Toen hij er eindelijk was moest ik aan boord gedragen worden en neergelegd - er was geen slaapaccommodatie aan boord - op de tafel in de kombuis. Mijn bestuursassistent Moesa Liborang ging mee aan boord en bleef bij de deur zitten waken tot we in Hollandia afmeerden. Bep stond op de steiger, schrok zich rot. Ik huilde toen ik haar zag. Werd naar het ziekenhuis gebracht waar ik onder permanente bewaking in een apart kamertje werd gelegd. Ik was het grootste deel van de tijd buiten bewustzijn; als ik dan even wakker werd en b.v. ontdekte dat mijn bewakende mantri er niet was, dan schold ik het hele ziekenhuis bij elkaar. Toen kwam dokter Miedema bij mijn bed. Hij zei: "Merkelijn, je hebt meer reden om te mediteren dan om zo te keer te gaan".

Eerlijk gezegd was dat toen voor het eerst dat ik beseftte, dat het ernstig was. Ik moest liggen wachten, want er was geen penicilline in Hollandia, en die was opgevraagd en moest uit Makasar komen. Gelukkig is alles goed gekomen en mocht ik na twee weken naar een andere kamer, waar ik kwam te liggen samen met Jaap Veurman. Die had op Seroei aan boord van hetzelfde schip ook eieren gegeten, was zwaar ziek geworden en per vliegtuig afgevoerd. Dat was hartstikke gezellig, hoewel het nog weken duurde voordat we weer voorzichtig mochten proberen op te staan. We hadden beiden ontzaglijke honger; dronken bekers vol van chocolademelk aangedikt met gecondenseerde melk! Ook kocht Bep een kilo aardappels - toen nog een grote zeldzaamheid op Hollandia - en maakte daarvan boterzachte puree (met melk en boter en stukjes gekookt ei!) die ik vervolgens achter mekaar heb opgesmikkeld.....

Toen we eindelijk ons bed uitmochten, ging ik op de rand zitten en nam een sprongetje om te gaan staan. Vergeet 't maar! Ik zakte prompt door mijn geatrofeerde voeten en benen.

Nasleep

We waren dus met ons drietjes maar een zielig stel, doch aan de beterende hand. Aart had intussen een brillette met één matglas gekregen.

Nu geviel het dat juist in deze tijd uit Jakarta een ambtelijk rondschrijven kwam waarin werd meegedeeld dat ambtenaren, die van een ziekte moesten herstellen, voor een recuperatieverlof naar Tjumbuluwit, een lustoord ten noorden van Bandung, mochten. Daar waren mooie bungalows ter beschikking. Van Eechoud vroeg zo'n verlof voor ons aan maar kreeg nul op 't rekest: die

Vakantie in Tjumbuluwit

mogelijkheden waren uitsluitend bedoeld geweest voor ambtenaren op Java. Aangeboden werd dat ik een overplaatsing kreeg naar Bandung - in die tijd beschouwd als het neusje van de zalm als standplaats voor bestuursambtenaren. Toen Van Eechoud me dit vertelde, had ik echter bezwaar - ik wilde niet uit Nieuw-Guinea weg. Later vertelde ik dit aan Bep, die daar toch wat nuchterder over was en vond dat je dat niet zo voetstoots kon weigeren.

Maar Van Eechoud was woedend. In de eerste plaats omdat die circulaire wel degelijk de hele archipel over gestuurd was. En tweedens omdat hij het belachelijk vond om een bestuursambtenaar met gezin, inboedel én bedienden van Nieuw-Guinea naar Java te laten reizen op kosten van de Overheid en dan toch ook weer een vervanger met gezin etc. van elders naar Nieuw-Guinea te sturen. Dan was zo'n ziekte verlof van alléén het gezin heen en terug immers veel goedkoper. En tenslotte: hij had aan mij een man die enthousiast was voor het werken in Nieuw-Guinea, en die waren echt niet dik gezaaid.

Van Eechoud moest voor dienstgesprek naar Jakarta en daar heeft hij bij de Gouverneur generaal Van Mook over deze zaak zodanig opgespeeld, dat er alsnog bericht kwam: "Merkelijn met gezin mag naar Tjumbuluwit".

En daar gingen we, een heerlijke reis per vliegtuig naar Jakarta en verder naar Bandung. Daar werkte en woonde in die tijd broer Henk met zijn Annie en Jetje. Dat was een leuk weerzien; we bleven een paar weken op Tjumbuluwit en daarna nog een aantal weken bij hen in hun paviljoen. We knapten helemaal weer op, hoewel ik helaas - in tegenstelling tot Jaap Veurman - het haar dat ik door de tyfus had verloren, niet terugkreeg. Ik heb toen heel wat keertjes in de spiegel staan turen, of er nog weer geen dons aankwam, maar helaas.

Henk en Annie genoten van onze verhalen. Een daarvan was uit een verzameling van Engelse bestuursverhalen. Die ging over het verschijnsel dat bestuursmensen, die alleen op zeer eenzame posten werken, op een gegeven ogenblik "latta" worden. Zo is uit Sumatra het geval bekend van de man, die op een gegeven ogenblik nooit meer reageerde op vertrouwelijke missives van zijn chefs. Na een aantal maanden besloten die laatsten er toch eens een arts heen te laten gaan om na te gaan of er iets was. De dokter vertrok - eerst met een rivierboot de kali op, daarna per prauw verder, vervolgens een dag lopen en zo kwam hij op 's mans buitenpost - uiteraard tegelijk met de post voor de bestuursambtenaar. Die was deze net aan het openmaken op zijn kantoor, toen de dokter binnenkwam. De man had net een enveloppe in zijn hand, waarop stond "GEHEIM EIGENHANDIG".

"Geheim?" mompelde de bestuursambtenaar. "Tja! Wat geheim is moet geheim blijven" en met een glimlach smeed hij de missive over zijn schouder achterwaarts boven op een stapel ongeopende geheime stukken van vorige keren... De man kreeg ziekteverlof.

Een ander beroemd bestuursverhaal is dat van de efficiënte goedgetrainde klerk op ook een buitenpost. Als daar de poststukken arriveerden zo eens in de 6 weken, dan besteedde de bestuursambtenaar er een paar dagen aan om die voor zover nodig te beantwoorden. Dat deed hij door de in brieven gestelde vragen in de marge te voorzien van het antwoord, en ze vervolgens aan zijn klerk te geven. Daarna ging hij meestal op tournee, wetende en vertrouwend dat de klerk het picobello voor elkaar bracht door middel van de vastgestelde formule: "Ten antwoord op uw... etc etc heb ik - het moest beslist dus in de ikvorm - de eer u te berichten dat. En dan de inhoud van de margeaantekening, en eindigend met de woorden: "hetgeen doende ik heb de eer te zijn, het Hoofd van Plaatselijk Bestuur van..., bij afwezigheid en op last, de klerk, (getekend) Piet Lekatompestry".

Dus toen die ene keer hetzelfde ritueel werd afgewerkt en de controleur in de bestuursprauw op

tournee verdwenen was, gebeurde er iets moeilijks: na twee dagen keerde de prauw terug! Dat moest slecht nieuws betekenen. En ja hoor, de controleur lag doodziek op apegapen, werd naar zijn huis gepikold en... stierf drie dagen later.

Ja!, Piet de goede klerk, besepte dat dit aan de chef moest worden medegedeeld. In een officiële brief uiteraard. En dus ontving de assistent resident met de eerstvolgende post de volgende missive:

"Hiermee heb ik de eer UHoogedelgestrengte te berichten, dat ik hedenmorgen te tien ure zacht en vredig ben ontslapen" "Het Hoofd van Plaatselijk Bestuur van....." "Bij afwezigheid en op last, de klerk Piet Lekatompessy".

Welnu, zo'n verhaal was er ook onder die Engelse bestuurservaringen, wellicht de meest hilarische van allemaal:

Ook hier sprake van op eenzame buitenpost werkende man die niet meer antwoordde en dus na zoveel tijd een dokter toegezonden kreeg. Zoveel dagen met de rivierboot, met de prauw en te voet en eindelijk ter plekke. De bestuursambtenaar léék helemaal in orde, niets aan de hand. Wel viel het op dat bij het inspecteren van de politietroepen, de man met commandostem riep: "Pomperdepompom!" waarop de colonne en masse in de houding sprong, met de hakken klapte en eenstemmig reageerde met een krachtig gebruld "POM POM!"

Men wandelde wat door de nederzetting. Telkens als ze iemand tegenkwamen, groette de controleur beleefd met "Pomperdepompom" en werd even beleefd beantwoord met "POMPOM!". Hetzelfde gebeurde toen ze even een toko ingingen. Verder was alles normaal.

Tot het avond werd en de gast en zijn gastheer - naar goede engelse gewoonte keurig in Tuxedo gekleed - aan tafel gingen. In de keuken maakten twee enorme zwartglimmende Sudannegers het eten klaar. Toen opgeschept mocht worden gaf de gastheer daartoe het sein, hij riep (je raadt het al): "Pomperdepompom" waarop vanuit de dapur twee sonore stemmen schalden: "POMPOM!" en de soep werd opgediend. Zo ging dat aan tafel verder: iedere keer dat het volgende gerecht werd opgediend werd dat ingeluid met "Pomperdepompom" - waarop uit de keuken een sonoor "POMPOM!". De bestuursambtenaar werd overgeplaatst naar meer geciviliseerde streken.

Henk en Annie zoals gezegd genoten van dit soort verhalen. Iedere keer als er vrienden kwamen aanlopen moesten wij dit laatste verhaal nog weer even vertellen. Telkens werd een en ander gevolgd door een bulderend gelach. Dat vonden Aartje en Jetje kennelijk interessant. Want pas echt gebulderd hebben we toen we meemaakten hoe ze samen spelend op de voorgalerij tegen elkaar zeiden: (Aart:) "Pomperdepompom" nu moet jij zeggen Pompom" (en Jet, gehoorzaam:) "POMPOM!" En kennelijk blij met het succes bij de volwassenen, keken ze ons stralend aan.

Het was een heerlijke vakantie. Ik maakte ook uiteraard mijn opwachting bij de resident en woonde tevens de oprichtingsbesprekingen bij van de deelstaat Preanger van de toekomstige Verenigde Staten van Indonesië zoals men zich die toen nog voorstelde als ondervanging van de door Sukarno gepropageerde eenheidsstaat. Wat was dit een oneindig méér sophisticated milieu dan Nieuw-Guinea, waarheen we na twee maanden weer

Het was een heerlijke vakantie

welgemoed en gezond teruggingen. Er is ergens nog een fotootje van kleine Aart aan de stuurknuppels van de Dakota, die ons het laatste stuk naar Hollandia vloog: vanuit de diepte trok daar onder ons "ons" Sarmi voorbij. Nog een week later waren we er weer terug.

Zonder dat wij het wisten, begon Aart aan een nieuw project: hij leerde allerlei instanties in het dorp: jikalau kamu bilang Pomperdepompom" saya mesti jawab POMPOM!" En toen we dus op een goede dag een wandelingetje maakten met Aartje bij ons, merkten we dat de Chinese tokohouder riep "Artje! Artje! Pomperdepompom" waarop Aartje "POMPOM!" Hetzelfde bij de wacht van de kazerne, bij de school, bij de radiotelegrafist... overal.

Nog een geluk dat we het merkten en de mensen konden vragen het niet langer te doen - stel je voor dat er een dokter zou zijn langsgesproken. Nog even dit: héél opvallend is geweest dat ik na die tyfus nooit meer malaria heb gehad en bovendien geen last meer had van ziektes als dysenterie - als het hele gezin daarmee ziek lag, bleef ik gezond en wel. Drinken uit rivieren of eten aan warongs (Aart en Ada gruwden ervan toen ik dat in Magelang een keer deed) deden me geen kwaad.

En als slot van dit item: op de terugweg reisden we via Jakarta en ging ik even beleefdheidshalve langs het hoofd van de Afdeling Personele Zaken, van waaruit indertijd die circulaire was uitgegaan. Ik wilde de man hartelijk bedanken voor de goede zorgen, maar.... dat was aan het verkeerde adres: "O, bent u die man die helemaal vanuit Nieuw-Guinea meent hier op Java met verlof te moeten gaan!" Of ik nu zei, dat dit gebeurd was op grond van zijn eigen circulaire, hem uitlegde dat er in tegenstelling tot wat hij dacht op Nieuw-Guinea geen gelegenheid was om comfortabel de bergen in te gaan, en dat het heen en weer zenden van twee bestuursgezinnen veel duurder zou zijn uitgekomen - meneer was en bleef beledigd. Kennelijk doordat zijn oekaze, dat wij vanuit Nieuw-Guinea niet onder zijn plezierregeling mochten vallen via Van Eeoud van hogerhand - dat is door de G.G. zelf - was doorkruist... Jakartaanse bureaucratie!

Een derde keer dat ik "heel ver weg" ben geweest was na de hartoperatie, die ik in 1997 moest ondergaan. Maar dat is een zaak van later.

De kas moet kloppen!

Tijdens de maanden van mijn ziekte en recuperatie was het bestuur in de onderafdeling Sarmi waargenomen door Mart Laban. Gonnie moest wel een traantje laten toen hij daar werd geplaatst; achteraf heeft ze het er toch goed gehad. Hij heeft de kasadministratie die ik bijhield gelaten voor wat die was, het kasgeld geteld, en van daar af verder geadministreerd. De afsluiting van die administratie van mijzelf moest dus nog door mijzelf gebeuren en toen ik dat aan het klaren was trof ik uiteindelijk een verschil met Marti's telling van ruim 3000 gulden. Tekort, wel te verstaan en ik schrok me rot. Gezocht en gezocht in al die inmiddels oudere paperassen maar kon 't niet vinden. Ik moest tenslotte proces verbaal op maken met als mogelijk resultaat dat ik het uit eigen zak moest bijpassen.

Dat viel achteraf mee: in Jakarta hielden ze rekening met de bijzondere omstandigheden en scholden ze me de schuld kwijt. Ook die kwijtschelding is later overbodig gebleken. Maanden later kwam de klerk (niet Lekatompessy maar wel een goede, Frans Siahaya) met een nog ongeopende brief van zoveel maanden terug uit het district Sawar. Die bleek de driemaandelijke afrekening te bevatten van het kasbeheer van de bestuursassistent dáár: precies het vermiste bedrag, dat door mijn onverwachte vertrek nog nooit was geadministreerd. Toen ik later een en ander nog eens besprak met mijn toenmalige chef in Hollandia merkte deze op: "Laat dat nu een les voor je wezen, Merkelyjn: je hebt nooit kasverschil!" Ik begreep hem niet meteen tot hij uitlegde: "toen ik

voor de oorlog HPB op Hollandia was, had ik nooit kasverschil. Ik betaalde immers de salarissen uit, ook mijn eigen. Als ik de kas opmaakte en het kasboek bijwerkte, was het verschil tussen het boeksaldo en het geld in kas het salaris, dat ik die maand verdiende. Dat kon wel eens wat verschillen positief of negatief maar 't voorkwam al die flauwe susah."

Een hele hoop susah beleefde ik, ook met geld, tijdens een van mijn bezoeken aan de South Pacific Commission in Fiji (waarover later meer). Op de laatste avond van ons verblijf daar was er dansdansi tot vrij laat. Mijn delegatie- en kamergenoot Noorlander ging om een uur of 11 slapen; ik volgde om 12 uur, deed uiteraard heel stilletjes om hem niet wakker te maken en kleedde me in het duister uit, hing mijn avondkleding in de kast. Bedacht me toen dat we er de volgende morgen al weer vroeg uit moesten en besloot om nu direct ook maar het buitenlands geld - dat we toen nog in contanten meekregen en dat ik beheerde - op te bergen.

Dat zat in mijn dagelijks jasje in die zelfde kast en bedroeg honderd engelse ponden. Ik haalde ze uit het jasje en deed ze in het tuxedojasje dat er naast hing - morgenvroeg ging dat de koffer in en kon ik 't dus niet meer kwijtraken onderweg naar of in of uit het vliegtuig naar Sydney.

Ik had de gewoonte dat geld iedere dag 's avonds na te tellen en te zien of alles nog klopte. Dat deed ik dus ook die avond in mijn hotelkamer in Sydney. Ik pakte mijn tuxedojasje, voelde in de binnenzak: géén geld! Ik schrok me te pletter; het duurde maar even of de hele inhoud van mijn koffer lag verspreid over de vloer. Maar ik kon zoeken wat ik wou, de ponden waren onvindbaar. Hoe kon dat nou? De dragers van onze bagage vanuit de kamer naar de plane? Buitengewoon onwaarschijnlijk. Ik naar Noorlander in de kamer naast de mijne: "Heb jij soms mijn honderd pond gezien". Hij keek stomverbaasd en wist er uiteraard niks van.

Ik keerde terug naar Ajamaroe en Noorlander naar Hollandia, waar hij Secretaris was. Thuis keerde ik opnieuw al mijn spullen ondersteboven, maar vinden deed ik 't niet. Dus zat er (alweer) niets anders op dan proces-verbaal op te maken van het verlies van Gouvernementsgelden. Dat stuurde ik op naar Hollandia; vervelend hoor, honderd ponden waren toen zo'n 900 gulden waard, een rib uit 't lijf! Gespannen wachtte ik op het bericht uit Den Haag hoe een en ander zou worden afgewikkeld.

Toen kwam het verlossende telegram uit Hollandia. Van Noorlander: "tijdens eerste receptie na mijn terugkeer trof ik in binnenzak tuxedo honderd pound, Noorlander".

Ik had dus in het halfduister van onze slaapkamer in Fiji het geld wel in een tuxedo gedaan, maar niet in de mijne - die van Noorlander hing er aan de andere kant naast.

Ik seinde terug: "Het pak dat van mijn hart viel woog meer dan 100 pond".

Telegrammen

Dit laatste doet me denken aan een item, dat ook de moeite wel waard is: leuke telegramwisselingen in de bestuursdienst.

Rafaël den Haan was een collega die beroemd was om zijn Tarzan-prestaties. Een enorme sportsman, die b.v. het presteerde om in z'n eentje de Digoelrivier te Tanah Merah over te zwemmen. Hij was tijdens de oorlog lid van de Franse ondergrondse strijdgroepen de Maquis en was ook verder sterk Frans georiënteerd. Dat kwam ook tot uiting in zijn werkelijk excellente voorraad Franse wijnen, die hij, ook tijdens zijn plaatsing op de Wisselmeren, koesterde en op peil wist te houden.

De Wisselmeren was een in het hoge bergland gelegen bestuurspost, die - net als later Ajamaroe - eens in de week werd bevoorrad per Catalina van de Koninklijke Marine vanuit Biak. Een vrij riskante vlucht die dan ook vanaf het ogenblik van vertrek moest worden begeleid over en

weer: "Cat vertrokken". Met Oudjaar ging die keer een aantal marineofficieren mee naar boven en vierden daar uitbundig feest, genietend van de koelte, de gastvrijheid en de wijnen van Den Haan. Toen ze de volgende dag terugvloegen, luidde het telegram: "Cat met vele katers vertrokken".

Op Ajamaroe zat je ook diep in het binnenland. Om bij de kust te komen, was het twee dagen lopen over erg steil terrein. Als ik dan verder wou, moest ik over zee om de kustplaatsjes Inanwatan of Steenkool, die tot mijn ressort behoorden te bereiken. Daar vroeg ik dan wel altijd de bestuurs-Higginsboot voor aan - maar kreeg hem zelden tot nooit. Haast altijd maakte ik die tochten dus per geroeide prauw - een vrij hachelijk maar toch ook wel plezierig bedrijf, waarbij je altijd weer onder de indruk kwam van de natuurmens, die de Papoea was. Straks daarover meer; nu gaat het over telegrammen.

Je zult begrijpen dat ik behoorlijk pissig werd toen ik daar in dat verre Ajamaroe op een goede dag een telegram kreeg van de resident uit Sorong: "De heer en mevrouw Borst zullen voor vergelijkende antropologische intelligentiestudies per Higgins Inanwatan bezoeken van... tot... Verzoeken hen te begroeten en te begeleiden". Ik sprong haast uit mijn vel. Kon ik daar twee dagen gaan lopen naar de kust, dan met een roeiprauw meer dan 24 uur dobberen naar Inanwatan om daar dat antropologenstel te begeleiden bij het maken van hun Rorschachtests met inktvlekken en zo! En dat, als het nu om de intelligentie van Inanwatanners ging, net zo goed gebruik kon worden gemaakt van de tientallen Inanwatanners, die als koelie werkten op Sorong bij de N.N.G.P.M. En dat stel kreeg wél een Higgins ter beschikking. De waanzin ten top. Ik besloot terug te seinen dat dit nergens voor nodig was.

Nu geviel het dat we juist omstreeks die tijd op alle bestuursposten een rare oekaze van de onderdirecteur BB. Couvreur hadden ontvangen die ongeveer luidde: "Het is mij opgevallen dat verschillende bestuursambtenaren in hun telegrafische mededelingen onvoldoende zuinigheid betrachten. Ik verzoek u dan ook in voorkomende gevallen goed te overwegen hoeveel woorden beslist nodig zijn. Ik zal in voorkomende gevallen niet schromen de betrokken ambtenaar per overtollig woord te belasten met de betaling van f 0,10." Zo woedend was ik niet of ik moest me daar wel aan proberen te houden. "De heer en mevrouw Borst"? - veel te lang. "Het echtpaar Borst" - ook nog drie woorden! Toen ik tijdens ons dagelijks radiocontact mijn politie-inspecteur uit Steenkool aan de lijn had, van waaruit hij mijn missives via het telegraafkantoor ter plaatse doorgaf, had ik de goede tekst te pakken. "Meneer De Winter, wilt u het volgende telegram sturen aan: "Resident Sorong - verzoeken Borsten vasthouden Sorong alwaar veel Inanwatanners - HPB Ajamaroe".

De Winter begon ervan te stotteren. "Wat wat wa zeggu meneer?" "Resident Sorong verzoek Borsten vasthouden Sor..." "B B B Borsten meneer?" "Ja!, Borsten!" "Va Vast Vasthouden meneer?" "Ja! Borsten vasthouden." "Aan eh aan de RESIDENT, meneer??" "Ja! Aan de resident, De Winter! En ongewijzigd, denk er om." Zo is 't gebeurd. De Borsten zijn niet gekomen. Ik heb er niets meer over gehoord. Denk dat de resident, die graag op Ajamaroe kwam en met wie we goed konden opschieten (Maurenbrecher) zich inwendig rot gelachen heeft.

Aangepast!

In het stuk uit bovenstaand artikel dat gaat over de geplande aanval op Sarmi door generaal Tanoye heb ik al iets gezegd over de fenomenale knapheid waarmee Papoea's sporen weten te herkennen en interpreteren. Je mag dit gerust algemener stellen: de Papoea is helemaal aangepast aan zijn

omgeving. Dat is een omgeving die buitengewoon hard kan zijn als je niet weet hoe er mee om te gaan. Malinowsky heeft er op gewezen (of was het Margeret Mead?) dat de Papoea al van kindsbeen af deze noodzakelijke aanpassing wordt ingeprent: als een kleuter valt en zich pijn doet, gaat huilen en naar zijn moeder vlucht kan hij nog een flinke klap toe verwachten en op zijn allerminst onbedaarlijk worden uitgelachen: in de jungle vól je niet!

Ik releveer een paar voorbeelden.

Een van mijn voorgangers in de onderafdeling Inanwatan was een opvliegend en eigenwijs man. Toen hij op tournee was in het binnenland ten westen van de Ajamaroeren kwam hij met zijn gezelschap van Papoeadragers bij een rivier, die banjirde. Hij wilde persé door, maar zijn mensen raadden dat af: te gevaarlijk. Hij, overtuigd "dat ze te lui waren om verder te lopen", droeg hun op een vlot van boomstammetjes in elkaar te zetten, pagaaïen te snijden van stukken hout - en daar gingen ze, het hard stromende water op. Ook vergat hij om zijn zware tourneelaarzen uit te doen. Halverwege de hachelijke onderneming brak een pagaaï af en werd het vlot onherroepelijk meegesleurd door de stroom. Ieder hield zich angstvallig vast aan het vlot toen het water door een nauwere doorgang moest en woest begon te golven. Niet also onze man: hij zag langs de steile wand een liaan naar beneden hangen, sprong op toen het vlot daar langs kwam, greep - en tuimelde met liaan en al toen die afbrak in het kolkende water waarin hij jammerlijk verdronk: vele dagen later vond men benedenstrooms het door krokodillen deerlijk aangevreten lichaam.

Van dezelfde man vertelden de mensen me het volgende verhaal, toen ik ergens in het bos een kennelijk aangeplante groep "daun dusta" (croton) aantrof en vroeg wat dat te betekenen had - zoiets doet een Papoea graag om een gebeurtenis, die indruk heeft gemaakt, te markeren. Wel, "ini tempat tuan HPB kasih straf mandi hujan" (de plaats waar HPB straf regenbaden uitdeelde). Dat kwam toen deze man voor het eerst het zware stuk Terminabuan-Ajamaroe liep. Daarin zitten 5 vrij steile toppen, die overgeklommen moeten worden. Het duurde niet lang of hij vroeg: "Is 't nog ver?"

Nou zal een Papoea, als je hem zoiets vraagt, antwoorden dat het nog ver is, zolang je nog niet halverwege bent. Ben je dat punt gepasseerd (en merkt hij dat je naar rust begint te verlangen?) dan wordt het antwoord op de zuchtende vraag: "sudah mulai dekar" - 't begin al nader te komen. Als je dat dan na 5 minuten weer vraagt krijg je hetzelfde antwoord. En onze vermoeide bestuursman vroeg het hoe langer hoe vaker en werd hoe langer hoe bozer dat het rustpunt - een soort posthuis vlak bij een verrukkelijke waterval - nou nog altijd pas "sudah mulai dekar". Toen het ook nog begon te regenen, werd hij helemaal des duivels en riep: "Stop, duduk rust disini!" - Hier gaan we rusten! De bestuursassistent en de dragers bezwoeren hem, dat het nu écht vlakbij was (in feite nauwelijks achthonderd meter verder om een hoek van het pad) maar hij was weer eens echt door het dolle heen: "jullie met je eeuwige "sudah dekar", ik zal je leren. Voor straf gaan we hier rusten, midden in de plenzende regen!"

Een andere voorganger van me in het Ajamaroese, Aad Vesseur, was ook een groot tourneerder. Hij heeft verre tochten te voet gemaakt in de onbekende gebieden ten oosten van de meren. Gebied waar denk ik nog nooit een blanke is geweest. Hij vertelde, dat hij op een van die tochten bij een ravijn kwam, waarover de papoea's een hangbrug van rotan hadden gespannen: drie kabels, één voor de voeten, twee voor de handen, onderling verbonden door dwarsliggers van dunnere rotan. Geen lolletje om over zo'n slingerend geval een dertig meter lager stromende kali te moeten oversteken! Vesseur, die nooit voor een kleintje vervaard was, stapte er op en schoorvoette al slingerend naar de overkant. Maar een Europeaan is veel zwaarder (en ook logger) dan de

watervlugge binnenlandbewoners en halverwege begonnen voor zijn voeten de dwarsliggers te knappen. Hij stond stil, al zwaaiend, en vroeg om hulp. Waarop een Papoea over de voetrotan rennend, naar hem toekwam, hem "even" passeerde en de rotanstukjes begon te repareren. Dat duurde even, maar toen kon Vesseur weer verder...

Ik ben "helaas" te kort op Ajamaroe geweest om dit stuk Nederlands grondgebied op mijn beurt te bezoeken. Wel ben ik een keer een eind die kant op geweest. Toen ik na een vrij zware tocht 's middags in een nederzetting arriveerde, trok ik mijn bezwete baadje uit en ging in het late zonlicht op een stukje grasland zitten uitrusten. Dat trok in dat afgelegen gehucht bekijks van de plaatselijke jeugd, die luid kwetterend opgewonden om me heen kwam staan. Toen zei een van de jonge meiden iets - kennelijk over mij - waarover de hele kluut hard begon te lachen. Toen voegde ze er nog een zin aan toe, waardoor ze met z'n allen haast op de grond rolden van de lol - ook over mij!

Wel ben ik een keer een eind die kant op geweest

Ik vroeg aan een van de mensen die bij me waren, wat ze had gezegd. Hij zat ook wat besmuikt te grijnzen en zei, dat hij dat maar niet zou zeggen omdat het me boos zou maken. Pas toen ik hem bezwoer, dat ik dat beslist niet zou worden, kwam het er uit: "eerst zei ze zoiets als: "ajasses, wat is die vent wit!" En toen: "als ik die in het bos tegenkwam zou ik me rot schrikken". Is dit een universele reactie op huidskleurverschil?

Maar ik dwaal af; het gaat tenslotte over de aangepastheid van de Papoea aan zijn rauwe omgeving. Een ander aspect daarvan is zijn aanvoelen van het weer. Ik was onderweg in een prauw met een stel roeiers van Teminabuan naar Inanwatan. We voeren langs de kust zuidwaarts en rondden toen een kaap; belandden aan de monding van de Waromgé rivier, toen de roeiers zeiden: hier moeten we wachten. Ze legden de prauw vast temidden van de rizoforenwortels - ik vroeg verbaasd: waarom hier in de modder gaan liggen wachten? "Als we nu oversteken komen we midden op het water van de brede monding in de storm terecht" was het antwoord. Dat verbaasde me nog meer omdat het stralend weer was.

De mannen hadden bij zich - of vonden het ter plekke? - een liaanachtig stuk wortel. Daarmee doken ze in het vuilbruine brakke water en kneusden het, zodat een melkachtig vocht zich langzaam met het water mengde. Even later kwamen vissen bovendrijven - eerst wat kleinere maar al gauw vissen van een hand groot. Ze maakten even een vuurtje - wéér zoiets, hoe ze droog hout vonden was me een raadsel, en ze kregen dat aan de praat met een vuursteentje en wat droog pluus, dat ze in een bamboekokertje bij zich hadden. In een oogwenk was de vis geroosterd en zaten ze te smikkelen.

Maar intussen was de lucht gaan betrekken, en nog geen halfuur later kwam er een harde regenstorm over het water gieren, die de zee opjoeg in venijnige korte golven. Daar zouden we, als we door waren gevaren, middenin gezeten hebben. Als je daar met een boomstamprauw in terecht zou komen, slaat het water over de randen en loopt hij vol. Dan zink je wel niet, maar vooruitkomen doe je ook niet meer: de stroom neemt je onherroepelijk mee de ruimte van de zee op... . Weer een uur later vertrokken we weer en tegen middernacht arriveerden we veilig en wel in Inanwatan.

Hoofdstuk 4 BEVOLKINGS VOORLICHTING

Het eerste hoofdstuk behandelde mijn jeugd en het tweede was opgebouwd rond het "Singorans Logboek". Hoofdstuk 3 cirkelde rondom het artikel "Babe in the woods". Daarom noem ik dit hoofdstuk nu maar naar mijn tweede bijdrage aan "Besturen in Nederlands Nieuw-Guinea 1942 - 1962", dat als titel heeft "Bevolkingsvoorlichting". Het luidt als volgt:

Bevolkingsvoorlichting

De opdracht

Gouverneur Van Baal was woedend: 'wat let me om een avondklok voor Papoea's in te stellen?' Er was weer een Europese vrouw lastig gevallen door een Papoea, midden op straat, nog in de vooravond. 'En kom me niet aan met de verhalen dat er veel Europese vrouwen zijn die zich bloterig kleden, of dat er zoveel rotzooi in de bioscoop te bekijken valt. Dit keer ging het om een uiterst zedig geklede vrouw van middelbare leeftijd. Dat loopt de spuigaten uit. Wat let me, nogmaals, om voor die doerakken een avondklok in te stellen?'

Voor ik het wist had ik eruit geflapt: 'dat zou 't stomste zijn wat u kunt doen! Dat is iets voor Australisch Nieuw-Guinea, niet voor ons!' Er was geen sprake van dat hij me deze ontboezeming kwalijk nam. 'Maar wat dan? Want het moet uit zijn!' Tenslotte kwam uit onze gedachtewisseling de idee voort dat Van Baal het probleem persoonlijk zou doorspreken met de Papoeavoor mannen Marcus Kaisiepo en Willem Inury. Die maakten daarna gebruik van de massale zendingsbijeenkomst bij Joka aan het Sentanimmeer om de daar verzamelde mensen toe te spreken. Korte inhoud van hun boodschap was: 'we maken onszelf malu (Ind.: beschaamd), onze naam te schande. Laat het uitwezen.' En het was uit. Ik heb de politieke gegevens van vóór Joka (gemiddeld twee à drie gevallen per maand) en van ná Joka bijgehouden. Een jaar lang was er geen enkel geval meer. Dat was de periode dat de lichting seizoenarbeiders, waaruit de daders vooral voortkwamen, nog in Hollandia was.

Ik vond dat hier inderdaad één van de verschillen lag tussen het oostelijk en 'ons' deel van Nieuw-Guinea. In Port Moresby koos men voor verbod en apartheid, bij ons handhaafden we het 'gelijke monniken, gelijke kappen', als het over zaken als seks, alcoholgebruik, in de urbane situatie ging. Wij namen de Papoea serieus in zijn eigen waarde en zelfgevoel. De pretentie van de Nederlandse bestuursvoering was niet dat wij het Papoeavolk 'gelukkiger', 'moderner' of iets dergelijks moesten of konden maken. Ik kon het eens zijn met het uitgangspunt van 'ons' beleid, dat dat volk weerbaar zou moeten worden in het komend geweld van de kapitalistische dynamiek, wilde het een kans van overleven hebben. Het moest cultureel, economisch en sociaal sterk leren te staan in de veranderingen, die onontkoombaar waren. De eerste stappen daartoe waren uiteraard onderwijs en gezondheidszorg, die de Papoea de kracht en het onderscheidingsvermogen konden geven voor het acculturatieproces waarin zij waren betrokken. Het was voor mij dan ook een zinvolle en eervolle opdracht toen ik van de bestuursdienst overgeplaatst werd naar Bevolkingsvoorlichting.

Het werd de specifieke taak van Bevolkingsvoorlichting om de mensen in hun aanpassing aan veranderingen ten dienste te staan met gegevens, lees- en studiemateriaal, nieuwsberichtgeving en mogelijkheden te bieden om in grotere verbanden dan dat van de stam te gaan denken.

De gegevens

Marcus Kaisipo was de tweede man bij Bevolkingsvoorlichting. Hij was een zeer goede voorlichter

Wij werden ingezet voor de begeleiding van campagnes van de gezondheidsdiensten, zoals voor de malaria-, t.b.c.- en framboesiabestrijding. Hierbij werden allerlei vormen van voorlichting gebruikt: films, dia's, flanelborden, dorpsvergaderingen en toneelspel.

Al doende leerden wij hoe gemakkelijk en vaak we daarin fouten maakten. Vooral de film - waarmee we experimenteerden, onder andere met gebruikmaking van goed materiaal uit diverse Afrikaanse landen - bleek toen een nogal dubieus medium bij bevolkingsgroepen, die het bewegende beeld niet kenden noch herkennen. Toen men - het voorbeeld komt uit Australisch Nieuw-Guinea - een film vertoonde over de schitterende stad Londen en na afloop vroeg: 'hoe vonden jullie het?', reageerde er een Papoea enthousiast. Hij had een erg mooi hondje gezien. Verbaasd keken de voorlichters thuis de film nog eens na. Warempel, bij de vertoning van het majestueuze House of Parliament zagen zij een wit-en-zwart hondje parmantig de straat oversteken. Voor deze Papoea was een hond het meest herkenbare van de hele film.

Vic de Bruyn, Jungle Pimpernel, vertelde iets dergelijks. Toen hij met zijn trouwe Kapauku's, uit het binnenland bij de Wisselmeren, Sydney bezocht, deden de straten, wolkenkrabbers en auto's hun weinig, maar die grote metalen hangbrug bracht hen in vervoering. Bekend is ook de opluchting van de Papoea, die op het doek een sterk vergrote anophelesmug, compleet met buikinhoud en steekangel, zag en verzuchtte: 'wat een geluk, dat wij die monsters niet hebben'. Ik kwam tot de conclusie dat visuele middelen wel zin hadden, maar dat mondelinge informatie met mogelijkheid van discussie het beste werd opgenomen. Dat werd beter verwerkt dan wat men consumptief toekijkend had ervaren.

Wij probeerden in die campagnes de Papoea's inzicht te geven in de oorzaken en het verloop van een ziekte en het waarom en hoe van de behandeling ervan. Wij vonden dat dit redelijk lukte. Maar niet alle campagnes van de dokters waren verantwoord en dat had gevolgen voor de geloofwaardigheid van de voorlichting. Voor een nieuwe methode voor het bestrijden van malariamuggen kregen wij alle medewerking van de bevolking. Alle wanden van huizen en andere gebouwen moesten met een DDT-oplossing worden bespoten. De resultaten waren

Piet Merkelijn leest het weekblad 'Penganitara' door. Dit was een uitgave van Bevolkingsvoorlichting.

Wij probeerden in die campagnes de Papoea's inzicht te geven in de oorzaken en het verloop van een ziekte en het waarom en hoe van de behandeling ervan. Wij vonden dat dit redelijk lukte. Maar niet alle campagnes van de dokters waren verantwoord en dat had gevolgen voor de geloofwaardigheid van de voorlichting. Voor een nieuwe methode voor het bestrijden van malariamuggen kregen wij alle medewerking van de bevolking. Alle wanden van huizen en andere gebouwen moesten met een DDT-oplossing worden bespoten. De resultaten waren

goed wat betreft het doden van de besmette malariamuggen. Maar na enige tijd wilde de bevolking niet meer hieraan meewerken, toen zij merkte dat haar katten als gevolg van een vergiftigde voedselketen ook doodgingen. Deze aten de cicak, de bekende huishagedissen, die vergiftigd waren door de muggen en andere insecten die zij op de bespoten wanden en plafonds hadden gevangen. Dus geen voorlichtingscampagnes meer voor het bespuiten van wanden met DDT.

In de voorlichting voor de framboesia bestrijding moesten wij uitleggen dat letterlijk alle mensen in een dorp een prik moesten hebben. Alleen dan kon de telkens weer optredende besmetting een halt toegeroepen worden. De kleine kinderen moesten dus ook ingeënt worden, al vonden de moeders dat t  zelig, en ook de oude mensen, die vaak dachten 'voor mij niet meer zo'n rot prik'.

Ik herinner me hoe we in een Sentanidorp op dit punt grote nadruk legden. De daaropvolgende zaterdagmiddag troffen de thuiskerende forensen, die in Kotabaru (Hollandia-Binnen) werkten en op weg waren naar hun dorpen in het Sentanimeer, op de steiger hun korano (dorpshoofd) aan, die hen opwachtte en hun vroeg: 'hebben jullie de framboesiaprik al gehad?' Bij hun ontkenning, stuurde hij hen tot hun grote ergernis terug: 'je komt er niet in zonder suntik-briefje (Ind.: prikbriefje) van de dokter, want anders ben je een gevaar voor anderen'. En een verhaal uit het Ajamaroese in de Vogelkop: toen de dokter een boodschapper naar de 'bewoonde wereld' stuurde, liep deze zodra hij bij een dorp kwam daar in gestrekte draf doorheen, 'om geen framboesiabesmetting op te lopen'.

De medische campagnes waren zo groot van opzet, dat het zaak was het begeleidend medisch personeel zelf te trainen in het geven van de bijbehorende voorlichting. Zij moesten leren het eenvoudig te houden, niet belangrijk te doen, de essentie de nodige nadruk te geven en dat te herhalen, serieus op vragen in te gaan en, waar mogelijk, een sfeer van ramai (Ind.: gezelligheid) te scheppen. Voor dit laatste diende ook in dorpen waar het Indonesisch redelijk beheerst werd het zingen van liedjes in het Indonesisch. Deze werden in het algemeen erg gewaardeerd. Het waren vertalingen van westerse liedjes, waarvan 'My Darling Clementine' veruit de populariteitsstopper was ¹. De Papoeahumor van de Schadenfreude vond het verzuipen van de arme Clementine, waar de niet-zwemmer hulpeloos bij stond, om te brullen!¹

Zoals eerder gezegd, vond ik het beste medium van voorlichting het algemene gesprek, de discussie, het inzicht geven en daarmee overtuigen. De film, dia's en muziek waren daarbij niet meer dan hulpmiddelen, die bevorderlijk waren voor de ramai en als een aanwijzing dat het die avond over belangrijke dingen ging. Wellicht was daarbij het instuderen en opvoeren van een toneelstukje in dorpsvergaderingen - zoals dat gebeurde bij de pogingen om een burgerlijke stand in de Sentanistreek in te voeren - nog een medium, dat het best in de herinnering bleef haken.

¹ De tekst van dit lied in het Indonesisch en in het Engels is opgenomen aan het eind van deze bijdrage. Het deed mij genoegen onlangs een Biaks echtpaar te ontmoeten, dat spontaan het ene lied na het andere uit de verzameling van liederen, die wij toen gebruikten, begon te zingen.

Het lees- en studiemateriaal

Onder de bekwame en creatieve leiding van Sytze van der Werf werd in die jaren een behoorlijke hoeveelheid lees- en studiemateriaal ontwikkeld. De vraag of het materiaal al dan niet gratis verspreid moest worden, kwam voortdurend in discussie. Sytze slaagde er in om in de praktijk te bewijzen, dat het verkopen van leesstof mogelijk en beter was. Uiteindelijk was het bevolkingsvoorlichtingsblad 'Pangantara' vrijwel het enige, dat gratis verspreid werd in een oplage van 8000 exemplaren. Dit 'nieuwsblad voor Nederlands Nieuw-Guinea' verscheen 'wekelijks in twee talen' Indonesisch en Nederlands. Daarnaast wist Sytze het geïllustreerde, hoofdzakelijk in het Indonesisch geschreven, maandblad 'Triton' van de grond te krijgen. Dat blad werd aan abonnees verstrekt (f 10 per jaar) of verkocht per nummer (f 1). Binnen twee jaar bereikte het een oplaag van 1200 exemplaren, waarmee de drukkosten er vrijwel uitkwamen.

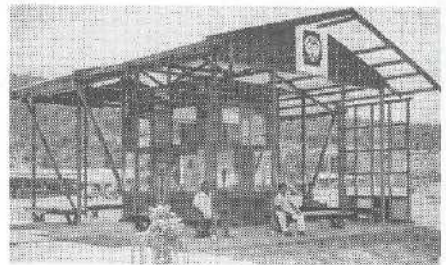
Opening van de voorlichtings-kiosk door mevrouw Bep Merkelijn, geassisteerd door de voorlichter Sytze van der Werf. Zittend links Piet Merkelijn.

nea Raad, die prachtige verhalen Daarin school iets van trots op het eigene, de culturele eigenwaarde, die door het latere werk van Arnold Ap werd bevestigd en verdiept.

Een zeer arbeidsintensief werk vormde het vertalen van conferentiemateriaal voor de Papoeadelegatieleden, die afgevaardigd werden naar de South Pacific Conference, die eens per drie jaar ergens in het Pacific-gebied bijeenkwam. Deze Conference, waar afgevaardigden kwamen van alle inheemse volken van de eilanden uit de Stille Oceaan, had als taak het kritisch evalueren van het beleid van de South Pacific Commission. Dit was het samenwerkingsorgaan voor het beleid voor gezondheidszorg, economische en maatschappelijke ontwikkeling van de zes regeringen, die verantwoordelijkheid hadden voor dependent territories in die oceaan: Australië, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Nederland, de Verenigde Staten en Nieuw Zeeland. Ter voorbereiding van de Conference werden papers geproduceerd,

Op basis van hetzelfde beginsel werd de distributie van boeken en boekjes - alle in het Indonesisch - georganiseerd via agenten en, waar dat kon, kiosken. Een fraaie kiosk verrees in Hollandia-Haven, gebouwd en met prachtig Papoea-houtsnijwerk versierd door de leerlingen van de ambachtsschool in Kotaradja (dichtbij Hollandia-Binnen gelegen) onder de leiding van Hein Heijnes. Deze kiosk, medio 1960 geopend, was bedoeld als plek, waar mensen een ogenblik konden rusten, een babbeltje maken, een plaat bekijken, een boek inkijken, of iets kopen.

Veel werk maakten we ook van het stimuleren van Papoea-schrijvers. Ik herinner me in dit verband vooral Willem Inury, een schoolopziener, later lid van de Nieuw-Gu-

Kiosk van de dienst Bevolkingsvoorlichting in Hollandia-Haven. De kiosk werd gebouwd door leerlingen van de ambachtsschool in Kotaradja onder leiding van H. Heijnes.

vaak van behoorlijke omvang. Ze gingen over het werk en de plannen, zomede de begroting van de Commission op deze drie terreinen. Die stukken moesten door onze dienst vertaald worden om besproken te kunnen worden op studiebijeenkomsten onder leiding van de begeleiders van de Papoeadelegaties. Toen deze bijeenkomsten bleken aan te slaan, zijn daarvoor later ook andere documenten vertaald, vooral de stukken van de Nieuw-Guinea Raad.

Vertrek van de delegatie van Nederlands Nieuw-Guinea naar de vierde South Pacific Conference te Rabaul. De delegatie bestond uit vijf autochtone leden, onder wie Marcus Kaisiepo (2e) en Toon Meset (4e) en verder Piet Merkelijn (6e) als tolk en Cor Stefels (7e) als adviseur.

Melanesiërs, met Polynesiërs en Micronesiërs natuurlijk een geweldige en interessante ervaring. Terugkomend van zo'n Conference zei Nicolaas Jouwe, in het vliegtuig naast me zittend, tegen mij: 'dit is leven!' Marcus Kaisiepo hield zich in dit gemengde gezelschap goed staande. Bij het maken van een groepsfoto was hij naast de enorme vorstenzoon uit Tonga (145 kg) maar een klein manneke. Voor de vorstenzoon moest een aparte stoel gebruikt worden, die geschikt was voor zijn geweldige lichaam. Naast deze stoel, die in het midden van het gezelschap werd geplaatst, werd een tweede stoel van gelijke capaciteit neergezet, eigenlijk bedoeld voor 's Prinsens broer (140 kilo). Marcus Kaisiepo ging daarin zonder aarzelen zitten. De verbaasde vorstelijke blikken beantwoordde hij met een zo woest mogelijke tegenblik. 'Toen zag je 'm schrikken', vertelde Kaisiepo mij later gnuivend, 'je zag 'm denken: voor die menseneter uit Tanah Papua (Ind.: Papoealand) moet je uitkijken'.

Raja Bau (Ind.: hoofd van Bau) had op zo'n Conference een geheel eigen ervaring. Hij hoorde op een ontvangst door Fijihoofden een lied zingen met precies dezelfde melodie als van een zang bij hem thuis in het FakFakse. Zelfs meende hij erin woorden te herkennen. En hij dacht aan het oerverhaal van zijn voorvaderen over die ene broer, die na een twist sloop ging en naar het oosten was weggevaaren. Dat overkwam hem ten huize van het Fijiaanse opperhoofd Ratu mBau(!)

Hoewel de taalbarrière op de Conferences een probleem bleef vormen, zijn de vrouwen en mannen van 'onze' delegaties er steeds in geslaagd nuttige en belangrijke bijdragen aan de discussie en besluitvorming te leveren. Dit betekende wel dat leden van de afdeling Bevolkingsvoorlichting de in het Engels afgestoken speeches simultaan moesten vertalen in het Indonesisch. Ik vond dat afgrijselijk vermoeiend.

Voor menig later lid van de Nieuw-Guinea Raad waren de ervaringen opgedaan in deze studiebijeenkomsten en tijdens de Conferences van grote waarde voor hun werk als volksvertegenwoordiger. Behalve dat was de ontmoeting met andere

Papoeadelegatie bij een ontvangst tijdens de South Pacific Conference in Fiji. Ontmoeting met andere Melanesiërs, Polynesiërs en Micronesiërs.

Wij hoopten dat de Papoea's door deze ervaringen zouden leren zich als volk in de (onzekere) toekomst te handhaven.

De nieuwsberichtgeving

Voor de regelmatige nieuwsberichtgeving dienden dagelijkse radio-uitzendingen en de weekkrant 'Pangantara'. Radio-uitzendingen vonden plaats vanuit Biak en waren voor het overgrote deel gericht op het Nederlandssprekend publiek. Een enkel uur was bestemd voor het overgrote deel van de Papoeabevolking dat geen Nederlands verstond. Wij, de bevolkingsvoorlichting in Hollandia, moesten het uur in het Indonesisch vullen. Voor het dagelijks wereldnieuws gebruikten wij het uitgebreide ANP-telegram dat iedere dag uit Nederland binnenkwam. Mijn vrouw had twee van onze klerken, Johannes Nemnay en Saul Ohee (die na de overdracht hoofdvoorlichter in Indonesische dienst werd), het stenograferen bijgebracht. Aan hen werd het ANP-nieuws direct in het Indonesisch gedictieerd; daarna werd dit meteen uitgetikt en naar Biak overgeseind, waar het nog dezelfde dag werd uitgezonden.

Overigens wisten wij wel dat de luisterdichtheid van dit spaarzame uurtje niet groot kon zijn. Er waren nog niet veel Papoea's die een radio hadden. Bovendien waren de programma's uit Makassar of Jakarta op elk uur van de dag goed te ontvangen. Wel kwam er verbetering in 'onze' uitzendingen toen naast het nieuws andere invullingen konden worden gegeven: een 'tien minuten voor de vrouw' en niet te vergeten de uitzendingen van eigen Papoeazang en -muziek. Deze werden verzorgd door de linguïst Joop Anceaux, die door het hele land opnamen van autochtone zang had gemaakt. Hij maakte die klaar voor de uitzendingen, voorzien van uitleg. Deze trokken enorm de aandacht. Het was prachtig materiaal, waarvan de inhoud soms ook voor westerse oren herkenbaar was. Zo kon je in de liederen van Kajupulau, het dorp op palen, gelegen in de Hollandiabaai, over de Amerikaanse invasie in de nabijgelegen Humbodtbaai het ronken van de vliegtuigen en het vallen van de bommen horen. Deze uitzendingen werden populair. In arbeiderskampen zaten de bewoners dan aan de luidspreker gekluisterd, lachten uitbundig spottend als het liedjes uit een andere dan de eigen streek waren, en genoten juichend als het 'eigen' liederen waren.

Het denken in grotere verbanden

In het voorgaande is al hier en daar iets aangeraakt van de laatstgenoemde functie van de bevolkingsvoorlichting. Het stamgevoel was in Nieuw-Guinea sterk en werkte ook in het ontwikkelingsproces door. Als Japen pro was, was Biak contra. Tobati in de Jautefabaai was verheven boven Kajupulau in de Hollandiabaai en omgekeerd. De ene streek voelde zich uitstekend boven de andere. Ook in de in 1961 opgerichte Nieuw-Guinea Raad merkte je dit nog. Toch groeide het aantal Papoea's dat zich aan dit sukagedrag (Ind.: stamgedrag) onttrok, meer nationaal en zelfs internationaal ging denken, en boven lokaal bepaalde partijschappen ging staan. Het waren mannen en vrouwen van groot gezag, juist door hun dienstvaardigheid voor het geheel, zoals ds. Romainum, de synodevoorzitter, en leidende figuren als Inury, Kaisiepo, Papare (uitgesproken pro-Indonesisch) en Jouwe. De lijst was zeker uit te breiden. Het is achteraf gezien te betreuren en diep tragisch dat Indonesië aan hen geen plaats wist te bieden en hen zo kon inzetten voor een ontwikkeling van hun eigen volk waarbij de eigen identiteit gehandhaafd kon worden. Datzelfde geldt voor de vele Papoeamannen en -vrouwen die naar Papua New Guinea

of Nederland zijn uitgeweken.

Tot slot

Dit brengt me tot slot bij de vraag, die in de politieke discussies in Nederland rond Nieuw-Guinea steeds een belangrijke rol speelde. Was het verantwoord dat Nederland de Papoea's gelegenheid probeerde te bieden een keuze te maken voor een zelfstandig bestaan of een integratie in Indonesië of was het beter te bevorderen dat zij zonder meer geïntegreerd zouden worden. Natuurlijk hield deze vraag ons ook bezig bij de bevolkingsvoorlichting. Ik kwam hiermee als bestuursambtenaar en als voorlichtingsambtenaar al vroeg in aanraking.

In de jaren 1948-1950 was ik als bevolkingsvoorlichtingsman getuige van de wijze waarop het de Papoea's gelukte hun stem tot in Den Haag te laten horen in het kader van de besprekingen over de onafhankelijkheid van Indonesië. En dat ging toen tegen het officiële Nederlandse beleid in. Ik werkte op een kantoortje in Kotabaru, het latere Hollandia-Binnen. Mijn assistent was toen Nicolaas Jouwe. Hij en ik volgden de ontwikkelingen in Indonesië, vooral het ontstaan van de deelstaat Oost-Indonesië, met grote belangstelling.

In onze gesprekken kwam nogal eens de afkeer van de Papoea's ten opzichte van Ambon en Tidore ter sprake. Het ging daarbij niet alleen om de herinneringen aan de oorlogen tussen Biak en Tidore, maar ook om de ervaringen met vernederend gedrag en uitspraken van sommige Indonesiërs met hun 'Papoea bodoh, Papoea kotor' (domme, vieze Papoea's).

Daartegenover was er zeer veel waardering voor ds. I.S. Kijne, die reeds in de jaren dertig dit vernederende gedrag had onderkend. Hij zette een opleidingsschool voor Papoea-onderwijzers op en zorgde zo er voor dat een flink aantal goed opgeleide inheemse goeroes was ontstaan. Zo ook respect voor resident Van Eechoud, die in en vlak na de oorlogsjaren Papoea's selecteerde voor de bestuursdienst. Hij zorgde verder voor de Papoeanisering van politie en kantoorpersoneel.

Het jongenskoor te Joka aan het Sentanimeer geleid door dominee I.S. Kijne

Diepe indruk maakte het verder op de bevolking als geheel dat in de geallieerde legers zwarte kroesharigen belangrijk werk deden als bulldozerdrivers, officieren en doktoren. Over de segregatie in de States was bij hen niets bekend. Wat ze zagen was de gelijkwaardigheid binnen de troepen. Dit alles werkte er toe mee, dat bij Papoea's de verwachting ontstond, dat zij in het komende zelfstandige Oost-Indonesië

hun eigen partij redelijk mee zouden kunnen en ook moeten blazen. Ja, zelfs, waarom niet, een eigen (deel)staat zouden kunnen vormen. De berichten over het reilen en zeilen van deze jonge staat, de droeve toestand van zijn financiën, en de overheersingstendenzen van Java deden bij een man als Jouwe toch de twijfels rijzen over de wenselijkheid om van zo'n 'zelfstandige' deelstaat deel uit te maken.

Omstreeks die tijd kwam de sultan van Tidore² op bezoek. Hij vroeg in de gelegenheid gesteld te worden om het ressort te bezoeken in de Geelvinkbaai, waar hij vroeger bestuursassistent was geweest. Hij kreeg daartoe een gouvernementsvaartuig ter beschikking. Overal waar hij kwam wekte hij Papoea's op om hun stem voor merdeka (Ind.: vrijheid) en tegen het Nederlandse bewind te laten horen. Zowel op Biak als in Hollandia werd dit bezoek door de papoea voor-
mannen met achterdocht en ontstemming bekeken. Daarom vroeg Jouwe ook om toestemming plus een vaartuig om diezelfde streken langs te gaan. Van Eechoud ging daar niet op in; uiteraard, hoe ongeloofwaardig zou immers een stem zijn die vergaard was door een ambtenaar in dienst van het Nederlandse gouvernement. Bovendien was toen de officiële Nederlandse opvatting, dat een eventuele keus voor voortzetting van het Nederlandse bewind in een af te scheiden Nieuw-Guinea onrealistisch zou zijn. De loop der geschiedenis had dit deel van het eiland nu eenmaal met Indonesië verbonden.

De dag na zijn gesprek met Van Eechoud, verscheen Jouwe niet op kantoor. Hij bleef drie dagen weg en was onvindbaar. Hij dook weer op met een groot aantal petities, ondertekend door vele mensen uit de dorpen in de Humboldtbaai en in en rond het Sentanimeer. Ze waren geschreven op de meest vreemdsoortige stukken papier en onderschreven met handtekeningen en paarse duimafdrukken. Ze waren onderling heel verschillend van taal, opzet en argumentatie, maar ze eisten wel zonder uitzondering dat de Papoeastem bij de keuze voor de toekomst gelegenheid zou krijgen zich te laten horen.

Opnieuw vroeg Jouwe bij Van Eechoud een gesprek aan. Deze had inmiddels soortgelijke protesten uit Biak en andere streken ontvangen. Dat gaf bij hem de doorslag om toch alsnog aan het eerdere verzoek te voldoen. Jouwe en Kaisiepo kregen een boot ter beschikking om het gebied rond de Geelvinkbaai te bereizen. Ik kreeg opdracht hen te begeleiden, niet in de laatste plaats om bedrog of onaanvaardbare pressie te voorkomen. (Niet dat ik daarvoor bij hen te vrezen had.) Het bleek mij overigens op die tocht dat pressie volstrekt onnodig geweest zou zijn. Juist door het bezoek van de sultan van Tidore had men overal reeds over deze zaken met elkaar gesproken. Vaak lagen er al papieren klaar. Men had ze al opgesteld naar aanleiding van het sultansbezoek, maar wist niet wat er verder mee gedaan kon worden. Die stukken bood men Kaisiepo en Jouwe aan. Ik mocht ze lezen. Het waren geen voorgekookte, overal-hetzelfde-stukken. De argumenten wisselden. Maar een ding maakten ze in al hun eenvoud duidelijk: 'Kami minta dipimpin terus oleh Belanda sampai kami berdiri sendiri'. (Ind.: wij verzoeken door Nederland verder geleid te worden tot wij op eigen benen kunnen staan.) In de Sentanidorpen werd hieraan soms toegevoegd: 'seperti Amerika pimpin Negro disana' (Ind.:

---

² De sultan van Tidore oefende reeds in de zeventiende eeuw een zekere claim uit op de heerschappij over de papoea-eilanden. De begrenzing van dat gebied en de werkelijke invloed erop waren steeds zeer onduidelijk. Om internationaal-politieke redenen gebruikte Nederland deze claim om het Nederlandse gezag over West-Guinea te rechtvaardigen.

zoals Amerika daar de Negers leidt).

Kaisiepo en Jouwe brachten verslag uit aan Van Eechoud

Kaisiepo en Jouwe brachten verslag uit aan Van Eechoud. Deze besloot hun verslag en de door hen verzamelde stukken door te sturen naar Den Haag. Het resultaat was, dat beiden samen met Johan Ariks van Manokwari werden uitgenodigd naar Nederland te komen. Dat hebben ze gedaan. Ze zijn op bezoek geweest bij het parlement, de politieke partijen, de minister president, en de koningin. Overal hebben ze gesmeekt: 'draag ons niet mee over, maar geef ons een kans zelf verder te groeien'.

Ik veronderstelde niet dat hun actie bepalend was of werd voor het Nederlandse beleid. Ik wist dat er andere belangengroepen meespeelden, die Irian van de overdracht wilden uitzonderen. Veel Indische Nederlanders zagen Nieuw-Guinea als toekomstig kolonisatieland en lobbyden daarvoor. Ambon had aspiraties om vrij te blijven en sloot gemakshalve Nieuw-Guinea bij zijn wensen in. Wij sloten niet uit dat misschien ook een zekere 'koloniale gekwettheid' een rol speelde. Hoe dan ook, tegen de verwachting van velen in kwam het bericht binnen: Nieuw-Guinea wordt niet mee overgedragen. Dat leidde tot al evenmin verwachte uitbarstingen van vreugde. In vele delen van Nieuw-Guinea ontstonden zingende en vlaggenzwaaiende optochten. Nu er iets van het in die jaren veel met de mond beleden 'zelfbeschikingsrecht' voor het Papoeavolk realiteit leek te worden, was er duidelijk sprake van grote opluchting en blijdschap.

Het is vooral Van Baal geweest, die met zijn grote kwaliteiten vorm heeft gegeven aan het verdere verloop. Hij nam stappen voor een systematisch geplande ontwikkeling op alle levensgebieden. Daarmee moest de basis gelegd worden om in een later stadium te kunnen kiezen of voor aansluiting bij Indonesië of voor een eigen zelfstandige staat. Wij hebben, zoals bekend, dit werk niet kunnen afmaken. Nederland werd gedwongen Nieuw-Guinea over te dragen aan Indonesië, waarbij niet de vraag gesteld werd of de bevolking dit wel wenste. De latere ontwikkelingen in Irian Jaya, zoals Nieuw-Guinea na de overdracht werd genoemd, stelden ons niet gerust in onze zorg of de belangen van de Papoea wel centraal zouden staan in het Indonesisch beleid ten aanzien van Irian Jaya. Wij blijven hopen dat het Irianese volk, nu dan als deel van de Indonesische natie, toch een tijd van gerechtigheid, vrede en eigen waardigheid tegemoet mag gaan.

Clementine

Didalam pondok dekat sungai
berdiamlah Zabadain
dengan anak gadis dua
nama kakak: Clementine

In a tavern near a canyon
Excavating for a mine
lived a miner fortyminer
and his daughter Clementine

Refrein:

Kekasihku (3 kali), Clementine,
sudah hilang, ta'kembali
amat sayang, Clementine.

Oh my darling (3 times), Clementine,
you are gone and lost for ever
dreadful sorry, Clementine.

Dibawa(nya) bebek ke pinggir air
tiap pagi pukul enam,
kakinya kenai batu
oh, celaka!... tenggelam

Drove she ducklings to the water
Every morning just at nine,
hit her foot against a splinter
fell into the foaming brine.

Refrein

Bibir mirah dipermukaan air
tiup gelembung kecil
sayang, aku ta' tahu berenang
sehingga hilang Clementine!

Ruby lips above the water
Blowing bubbles soft and fine
alas for me I was no swimmer
so I lost my Clementine!

Refrein

Ta' dapat lupa, ta' melupa
ta' dapat lupa Clementine
sampai cium adiknya bungsu
baru lupa Clementine.

How I missed her (2 times)
how I missed my Clementine
till I kissed her little sister
and forgot my Clementine.

Refrein

Tot zover mijn tweede bijdrage aan bovengenoemd boek

Democratie

Toen we terug waren van ons heerlijke uitstapje naar Java liep ik er over te peinzen hoe Papoea's straks mee zouden kunnen doen in een vrij en democratisch Indonesia. Ik besloot een zo eenvoudig mogelijk gesteld blaadje te gaan uitgeven, dat zich zou bezighouden met de gedragskenmerken van een volk, dat een geslaagde democratie wilde opbouwen.

Het was maar een primitief blaadje, dat slechts in een uiterst kleine oplage kon worden geproduceerd. We bezaten op Sarmi geen stencilmachine en daarom besloot ik de tekst naar Hollandia te sturen om het te laten stencilen. Het heette: S.O.S. "Suara Onderafdeling Sarmi" (Stem van de Onderafdeling Sarmi).

Ik vermoed, dat deze vrij primitieve poging aanleiding is geworden dat Van Eechoud me aanstelde tot bevolkingsvoorlichter, met als standplaats Hollandia Binnen.

Ik kreeg daar een kantoortje in Kota Baroe, een dorp van barakken en quonsethutten, dat de Amerikanen gebouwd hadden om er hun hospitaal in onder te brengen. Nicolaas Jouwe werd mijn assistent en Johannes Nemnay mijn klerk.

Hier begonnen we met het op wat groter schaal uitgeven van een gestencild nieuwsblaadje. Nieuws was er genoeg in die dagen - begin 1948. Ondanks de felle en verbeterde strijd tegen de "opstandige rebellen" op Java ging het gouvernement onverdroten voort met de inrichting

van de Verenigde Staten van Indonesië, waarvan de staat Oost-Indonesië deel zou uitmaken - Van Mook was daartoe al veel eerder (net toen Bep langs Ujung Pandang kwam!) naar Sulawesi geweest. De voorbereidingen gingen sindsdien gestaag door en het nieuws over het reilen en zeilen van deze nieuwe deelstaat, waartoe Nieuw-Guinea ook zou gaan behoren, vormde uiteraard een belangrijk deel van onze nieuwsvoorziening.

Er waren in die tijd nogal wat tegenstellingen op Nieuw-Guinea. Vaak liepen die parallel aan de oude tegenstellingen tussen stammen. Als Japen pro "merdeka" was - d.w.z. voor de ene en ongedeelde Republiek, waarvoor Sukarno en de zijnen opteeden - dan was Biak tegen. Er bestond trouwens op Biak al veel langer een grote afkeer tegen aansluiting bij Oost Indonesië vanwege de in een ver verleden gevoerde oorlog met de sultan van Tidore, die hen onderworpen en schatplichtig gemaakt had.

Dit even ter verdere toelichting op het verhaal over het bezoek van de sultan van Tidore en de reactie daarop van Jouwe en Kaisiepo. Dat leidde, zoals beschreven, tot het bezoek van deze twee, samen met de oudere uit de Vogelkop afkomstige Johan Ariks aan Nederland. Met de veel Papoea's eigen gave der zelfspot vertelde Ariks later hoe hij in een hotel in Scheveningen last had van de kou. Hij vond weliswaar een extra deken, maar ook dat hielp onvoldoende. Na langdurig experimenteren en onafgebroken bibberen vond hij tenslotte de oplossing: hij vleide de dekens op de grond, ging daarop liggen en trok vervolgens *de bedmatras* over zich heen. Toen pas kon hij slapen. Dan maar gelijk nog twee voorbeelden van die zelfspot, die Papoea's tot grote hilariteit brengt.

Jouwe:

Toen de eerste kapal putih (Gouvernementszeilschip) Hollandia Haven aandeed - in die baai ligt Jouwe's geboorte-eiland Kaju Pulau - ging Jouwe's grootvader, hoofd van die gemeenschap toen, aan boord en werd daar keurig ontvangen. Als een van de geschenken, die hem ten deel vielen, was er een paar schoenen. Hij liet zich uitvoerig uitleggen, hoe je die moest gebruiken: aantrekken op zo'n manier dat de punten naar elkaar wezen. Hij werd geholpen om ze aan te trekken, maar zodra hij weer in zijn prauw zat gingen die knellende rottingen uit. Toen hij de volgende dag weer een bezoek aan het vaartuig bracht deed hij ze dus weer aan - dat hoorde blijkbaar zo bij die witmensen. Het gekke was dat, hoe hij het ook probeerde: als hij z'n voeten naast elkaar zette, wezen de neuzen *van elkaar af*.....

Toen de man tenslotte aan boord kwam, liep hij dus - ietwat ongelukkig maar toch heel deftig zoals het hoorde - met zijn geschoeide voeten kruiselings naast elkaar geplaatst: nu wezen de neuzen goed naar elkaar.

Raja Bau van FakFak:

"Toen dáár de eerste kapal putih arriveerde, kreeg mijn voorvader onder meer een spiegel cadeau. Dat was een toverapparaat van grote mystieke waarde en dus heel geheim: zodra hij er in keek, ontwaarde hij er het beeld van zijn reeds lang overleden vader in! Zo'n krachtig apparaat mocht niet bekend worden; de man bewaarde het genot van contact met papa dan ook tot de ogenblikken, dat hij alleen was. Dan genoot hij buitensporig, het was een spannend gebeuren telkens zijn vader weer te zien. Het kon echter niet uitblijven, dat zijn vrouw toch iets merkte: telkens als ze onverwacht het vertrek binnenkwam, zag ze hem iets wegmoffelen - wat zou daar achter steken?"

Op een middag had ze geluk. Ze trof, toen ze zachtjes binnenkwam, haar man slapend aan met een gelukzalige glimlach op 't gelaat. En op zijn buik...ja warempel, daar lag dat ding, dat hij telkens zo haastig verstopte als zij er bij kwam. Ze sloop naar hem toe, wist het ding te bemachtigen en er mee naar buiten te gaan. Daar bekeek ze het: **als ik het niet gedacht had! Een apparaat om met vreemde vrouwen te verkeren! Dat zal uit wezen!** En in grote woede smeed ze de spiegel op de rotsen bij de zee in gruzelementen.

Bertien

Het was in deze periode dat Bertien zich aankondigde. Wat waren we, na de verschrikkelijke gebeurtenis in Sarmi, blij. Bij de geboorte ging alles goed. Het was de eerste geboorte, die ik meemaakte en vond plaats in het toch nog wel echt primitieve hospitaaltje van Kota Baru. Stel je voor een spaarzaam met een kaal peertje verlichte en rondom van gabagaba en metaal muskietengaas voorziene ruimte. Dat gaas zat vol gaten, zodat niet alleen muskieten, maar zelfs jangkriks (krekels) naar binnen konden. Toen Bertien's eerste kreetjes weerklonken, besloot zo'n jangkrik de feestvreugde te vergroten door luid zoemend - ratelend mag je wel zeggen - door de kamer te gaan pezen. Pogingen van het verplegend personeel haalden niets uit: hij vloog door, onderwijl overal tegenop botsend. Totdat hij tenslotte uitgeput midden in de nageboorte belandde, waar hij niet meer uitkwam... Ook Bertien's geboorte geschiedde uiterst vlot. Toch bestaat er een fotootje uit die tijd van moeder en dochter, waarop je ziet hoe mager en slap Bep toen was.

*... hoe mager en slap
Bep toen was*

Gasten

Zoals gezegd, alles was in die tijd weliswaar in Kotabaru wat beter verzorgd dan op Sarmi, maar toch ook nog primitief. Het eten bestond voornamelijk uit rijst met kangkung - een soort watergroente, die in de sloten langs de weg overvloedig groeide - en vlees uit blik, haast altijd cornedbeef. Ei was er ook in de vorm van poeder, dat uit grote voorraadblikken nog van de Amerikanen kwam. Maar iets vers was in die tijd uiterst zeldzaam.

Toen we bezoek kregen van een man uit Nederland heeft Bep dus heel wat fantasie en kookkunst gewijd aan het "diner" dat we voor hem klaar wilden zetten. Het was een zekere ir. Jonker, een man die voor de oorlog veel gepubliceerd had over de kolonisatie van Indische Nederlanders op Nieuw-Guinea. Van zijn geschriften had ik tijdens mijn studietijd kennis genomen, en toen hij in '48 het land weer kwam bezoeken, sprak het vanzelf, dat ik hem zo goed mogelijk ontving en informeerde. Daar hoorde dus dat etentje bij ons thuis bij. Bep had zich geweldig uitgesloofd; er stonden drankjes klaar. Daar kwam meneer Jonker binnen in ons huisje van gaba-gaba en muskietengaas. Tot onze grote verrassing bracht hij een erg leuke attentie mee: een vers kippenei! Maar voordat we onze dank konden uiten zei meneer Jonker: "Mevrouw Merkelijn, ik heb voor mezelf een eitje op de kop kunnen tikken, zou u zo vriendelijk willen wezen dat voor mij te koken bij mijn eten? Half zacht alstublieft".

Andere bezoeken uit die tijd, die ik me herinner zijn die van Anthonie van Kampen, Piet Bakker en de beroemde tekenaar Jo Spier namens Elsevier, en een Zweedse cineast, waarvan ik

de naam vergeten ben. Met al deze mensen trok ik op om ze van zoveel mogelijk betrouwbare informatie te voorzien. Anthonie maakte me verlegen: hij vond alles wat wij inmiddels doodgewoon vonden als bestuursambtenaren "spannend", "geweldig", "voorbeeldig", "groots van opoffering" en ga zo maar door. Uit zijn bezoek is de roman "Jungle Pimpernel" geboren; een geromantiseerd verhaal gebaseerd op de figuur van Vic de Bruyn. Anthonie was een schrijver, die echt wat voor zijn relaas over had: geen vermoeienis was hem te veel; hij heeft echt Nieuw-Guinea ondergaan. Met Jo Spier kon ik ook goed opschieten en we hebben samen heel wat tochtjes gemaakt, o.a. op het Sentanimeer. Daar tekende hij het oor van een vrouw, waarin ter versiering een grote veiligheidsspeld was gestoken. Kijk, dat was nu weer zijn opmerkingsgave, ik had zoiets misschien wel meer gezien maar niet de humor ervan onderkend. Zijn collega van Elsevier was niet zo sportief, al was hij dan ook een knap journalist. Op een dag wilden we hem iets echts laten proeven door een tourneetje te organiseren naar een dorp aan de kust, door redelijk normaal (dus vrij jungleachtig) terrein. Nadat we tien minuten gelopen hadden, vroeg hij: "Is de rest van de weg net zo?". Ja, dat was het. "Oké, dan heb ik het al gezien" - hij keerde om en liep terug naar onze pasanggrahan. De Zweed was ook een man, die zijn vak schitterend beheerste. Ik ben benieuwd, of zijn films nog ergens bestaan. Ze waren uiteraard zwart-wit.

Strafoverplaatsing!

Zoals in mijn bijdrage staat beschreven, heerste er in Nieuw-Guinea grote vreugde, toen bij de Soevereiniteitsoverdracht in 1949 het land daarvan uitgezonderd bleef "totdat de bevolking in staat zou zijn zelf te kiezen voor haar toekomst". Er is toen op bestuurlijk terrein in Nieuw-Guinea een wonderlijke tijd aangebroken. Van Eechoud, die de belofte gekregen had dat hij gouverneur zou worden, werd door Den Haag opzij geschoven en een zekere Oudindisch bestuursambtenaar, Van Waardenburg werd gouverneur. Als doekje voor het bloeden mocht Van Eechoud directeur Binnenlands Bestuur worden. Dat is voor hem een ontzettende teleurstelling geweest. Als zijn tweede man kreeg hij een andere Oudindisch bestuurder toegewezen. Dat was een zekere Couvreur, iemand uit de zogenaamde gezaghebbergelederen. Dat waren mannen, die in Batavia vóór de oorlog een verkorte bestuursopleiding hadden genoten en zo in het bestuurscorps - dat grotendeels uit in Nederland universitair gevormde ambtenaren bestond - waren opgenomen. Met deze man kon ik slecht opschieten. Dat hij heel vrolijk omging met de meisjes op het bestuurskantoor moest hij weten. Maar zijn uiterst autoritaire optreden was een voortdurende ergernis. De man was lichtgeraakt en wraakzuchtig - dat heb ik aan den lijve moeten ondervinden. In een gestencild in het Nederlands gesteld blaadje, dat ik uitgaf met korte nieuwtjes, publiceerde ik een aankondiging van een optreden van een beroemd uit Nederland gekomen cabaretier, dat gehouden zou worden "op dinsdag a.s." op Seventh Fleet (d.w.z. een flink end rijden de bergen in). Toen Couvreur het las, riep hij me bij zich en vroeg op woedende toon: "Hoe komt het dat zoiets georganiseerd wordt zonder dat ik het weet en zonder dat ik daarvoor speciaal uitgenodigd word?" Hij fulmineerde dat het een aard had. Toen ik tenslotte om hem te bedaren het geheim maar prijs gaf en opmerkte dat het die dinsdag 1 april was, beging ik de onvergeeflijke fout dat *lachende* te doen. Couvreur vloekte me stijf en ik maakte dat ik wegkwam. Maar hij was "te kakken" gezet en nam wraak.

In mei 1950 deed Nederland mee aan de eerste vergaderingen van de South Pacific Commission (S.P.C.). Dat was een orgaan van samenwerking tussen de zes westerse landen, die verantwoordelijkheid droegen voor dependent territories in de Stille Oceaan: U.S.A. (voor Amerikaans Samoa), United Kingdom (Fiji), Frankrijk (Nouvelle Caladonie) Australië (Papua

& New Guinea), Nieuw Zeeland (Tonga en Western Samoa) en Nederland (Nieuw-Guinea). Deze organisatie wilde een gezamenlijk beleidsorgaan zijn voor de aanpak van de veelal overeenkomstige problemen op de gebieden van Health, Education en Economic development – een goede zaak voor de gebieden van Melanesië, Polynesië en Micronesië, die klein en wijd verspreid en versnipperd waren én veel overeenkomsten hadden. Ook een goede zaak was, dat de landen besloten om vanaf het eerste begin vertegenwoordigers van de verschillende bevolkingen uit te nodigen om kennis te nemen van de inspanningen en daarop hun kritiek en aanvulling te geven. Voor dit laatste werd een tweede orgaan in het leven geroepen, de “South Pacific Conference”, waarin iedere drie jaar bedoelde vertegenwoordigers de plannen en de begrotingen van de S.P.C. kritisch zouden beoordelen. Ook uit Nieuw-Guinea werden inheemse vertegenwoordigers gevraagd en voor hun begeleiding (o.a. het over en weer vertalen!!) werden aangewezen Vic de Bruyn en ikzelf. Die eerste bijeenkomst van de Conference vond plaats in Fiji. Over dit werk en de avonturen daarbij vertel ik later meer - nu eerst iets over Couvreur's wraak.

Toen we moe maar erg voldaan eind mei terugkeerden op Hollandia-binnen (dat is Kota Baru) werd ik al gauw ontboden bij Van Eechoud. Hij deelde mij mee, dat besloten was in het binnenland van de Vogelkop een bestuurspost te openen. Daarvoor had hij een ervaren bestuursambtenaar nodig en dus was zijn keuze op mij gevallen. Het zou mijn opdracht worden de bestuurszetel te verplaatsen van Inanwatan en die nieuw te vestigen aan de oevers van de Ajamaroemeren. Dat een en ander het werk is geweest van Couvreur heb ik later begrepen, toen ik eenmaal op Inanwatan zat, alles had voorbereid voor de overplaatsing naar en het inrichten van de bestuurspost op Ajamaroe. Ik vroeg om toestemming om te gaan - daar was namelijk onder meer een boot en een watervliegtuig van de Marine voor nodig. Maar wat ik ook schreef of telegrafeerde - antwoord bleef almaar uit. Intussen zaten we daar maar in dat moddergat van Inanwatan -een van de slechtste oorden in Nieuw-Guinea. Gelukkig werd het mijn resident in Sorong ook te bar. Zonder verder op toestemming uit Hollandia te wachten, zorgde hij voor het transport en seinde, dat ik mijn gang mocht gaan. In een week waren we over. In het nieuwe bestuurskantoorje daar aan die heerlijk koele meren kreeg ik uiteindelijk dan toch het uit Hollandia door geseinde antwoord op al mijn maandenlange aandrang. Het was een telegram van Couvreur en luidde: “Verhuizing Ajamaroe niet urgent”. Maar toen zat ik er gelukkig, dank zij de zelfstandigheid van de resident. Wat zal Couvreur nijdig geweest zijn: zijn opzet om ons daar in de modder te laten vergaan is mislukt! Deze Couvreur was dezelfde, die dat bericht rondzond over de bestraffing met een dubbelteje per overtollig woord in onze bestuurstelegrammen... Hij had blijkbaar op Van Eechoud grote invloed en wist precies hoe hij het aan moest leggen om mij naar dat gat te krijgen: de opening van een nieuwe post sprak Van Eechoud aan en de “ervaren bestuursambtenaar” die dat het beste zou kunnen was natuurlijk Merkelijn... En zo werd, terwijl ik bij de S.P.C. zat, dat varkentje gewassen.

Aankomst en verblijf in Inanwatan

Die maanden in Inanwatan zijn zwaar geweest, vooral voor Bep. Toen we op de K.P.M.-stomer zaten werd ze verschrikkelijk misselijk, en dat duurde voort totdat we - na overstap in Sorong op een Higginsboot - in Inanwatan arriveerden. Stel je voor: vanaf de MacCluergolf vaar je een nauwelijks als opening in het oerwoud te onderkennen zeearm op en komt aan bij een modderige steiger. Daar stond mijn voorganger Vesseur, die ons onderbracht in een gudang waarin een paar veldbedden waren klaargezet. Bep was nog steeds spuugmisselijk en tot overmaat van

ramp bleken de kinderen allebei buikloop te hebben - het werd een verschrikkelijke nacht daar in het donker van die gudang. We hebben het overleefd. Toen het eindelijk dag werd konden we eens poolshoogte gaan nemen en kregen we van de Hollandse zuster Van der Meer een middelje tegen de buikloop. We maakten verder kennis met de zendingsfamilie van ds. Slump - een man die met grote trouw en doorzettingsvermogen in dit gebied vele jaren heeft gewerkt en overal gezorgd heeft dat er schooltjes kwamen en christelijke gemeenten werden gesticht. Een heel erg bescheiden man en vrouw - vrome, trouwe mensen waar dit deel van Nieuw-Guinea veel aan heeft te danken. De verhouding met de bestuursman Vesseur was niet erg best. Deze bujang had op een van zijn tournees naar Steenkool - een N.N.G.P.M.-nederzetting aan de uiterste oostgrens van dit ressort - een aardige Ambonese verpleegster ontmoet. Hij haalde haar over om samen met hem in een prauw de weg terug naar Inanwatan te gaan, een ongerwijfeld romantische tocht van drie dagen en nachten langs de mangrovekust. Zo was hij een poos voor onze komst de zeearm van Inanwatan binnen komen varen - een gebeuren, dat niet geschikt was om het respect van Slump c.s. op te roepen. Gelukkig had, zoals ik later heb vernomen, ds. Ies Kijne aan Slump het een en ander positiefs over mij geschreven en de ontvangst was dan ook hartelijk.

Inanwatan was een modderoord. Het grondwater stond er niet meer dan een meter onder de bodem. Dat hield in, dat je er geen septic tanks kon ingraven en dus ook geen w.c.'s kon aanleggen. Voor die boodschappen waren er aan de oever van de zeearm naast de steigers boven het water huisjes gebouwd, waar je via een bruggetje heenging. Hurken uiteraard. Op een avond is het gebeurd, dat Bep, nadat we tot vrij laat hadden gebridget, er heen moest met haar zaklantaarn, en tot haar schrik een krokodil aantrof, die op die brug lag te drogen. Zij rende met een gil terug. Gelukkig was de krok net zo hard geschrokken en met een grote plons in de zeearm verdwenen. Ik ben er nog heen gelopen om met mijn revolver een paar schoten in het water te lossen maar veel zin had dat niet meer. Bep is onvervroren alsnog gegaan - tja, wat wil je anders? Ik heb toen toch alsnog een septic tank aangelegd, die met de bovenkant maar een paar centimeter onder de oppervlakte van de grond zat. Dat nam wel mee, dat de "zitplaats" zelf, wilde je hem kunnen doorspoelen, en ook een stankbocht geven, ongeveer een meter hoger lag dan normaal - een ware troon, die we echt nog gebruikt hebben ook.

Krokodillen

De handel in krokodillenhuiden was een van de schaarse bronnen van inkomen van de Inanwataners. De jacht vond plaats in de ranke, en naar mijn smaak erg wankele prauwen. Papoea's schenen dan met sterke staaflantaarns over het water tot de stralenbundel de oplichtende ogen van een krokodil vonden. Dan was het zaak die ogen verblind te houden; zolang dat lukte was het beest als verlamd. Men bracht dan de prauw langszij, sloeg razendsnel een lus om de gevaarlijke bek en tilde hem of haar met één klap in de prauw, waar hij weliswaar verschrikkelijk tekeer ging maar toch met man en macht in bedwang werd gehouden en zo snel mogelijk gedood.

Er zaten daar veel krokodillen. Soms gebeurden er ongelukken. Zuster Van der Meer moest dan helpen: een vrouw, die aan de rand van het water vis had zitten schoonmaken werd overvallen door een krokodil, die op de vislucht was afgekomen en met een grote open bek volstrekt onverwacht toehapte. Een stuk van zijn buit kwam uit de dij van de vrouw en hevig bloedend werd ze naar het polikliniekje gedragen. Maar zoals dat bij Papoea's gaat: ze is er weer helemaal bovenop gekomen, zij het met een stuk uit haar been.

Naar Ajamaroe en Aitinjo.

Ik begon uiteraard nogal snel aan het treffen van voorbereidingen voor de verhuizing van deze bestuurspost. Dat betekende met de Higginsboot - als ik die een doodenkele keer mocht gebruiken - naar Teminabuan varen, het kustplaatsje van waaruit je in twee zware dagtournees naar Ajamaroe kon lopen. Ik had vanuit de oude Amerikaanse voorraden in Hollandia twee paar leren laarzen meegebracht, en die trok ik die eerste keer dat ik Ajamaroe ging verkennen, in Teminabuan aan. Helaas bleek het eerste paar dat ik aantrok, zo verstaft, dat het leer kapot scheurde en ik het weg moest gooien. Met het andere paar ben ik toen die tocht begonnen. Daar moest je drie bergkammen over, het pad bestond uit nogal glibberige kalksteen, vaak met scherpe opstaande richels. Zigzaggend ging dat pad de bergkammen op en daarna weer af en op een van die gleden ik halverwege uit, roetsjte een meter of drie naar beneden tot op de vorige "zig" en smaakte het genoeg kennis te maken met de ook door Malinowsky beschreven Papoeahumor: "Schadenfreude". Zoals ik al eerder weergaf is de opvoeding van kinderen gebaseerd op de noodzaak van aanpassing aan de harde leefomstandigheden in de jungle. En altijd zijn uitglijden, vallen, buiteling maken en dergelijke mishaps, ook van kleine kinderen aanleiding tot bulderend gelach en leedvermaak. Toen ik daar dus lag, begon het stel dragers, dat we bij ons hadden, luid te grinniken! Totdat één van de aanwezigen - ik denk de bestuursassistent - huichelachtig vermaande: "Eh, jangan ketawa Tuan H.P.B. jatuh, aduh kasian!" (Hé, niet lachen. Meneer de H.P.B. is gevallen, dat is zielig!").

"Ik overnachtte in de rest van de drie vrij grote woningen"

Verder waren er op die eerste voettocht naar boven geen bijzonderheden, en de eerste aanblik van die prachtige meren was indrukwekkend. Ik overnachtte in de rest van de drie vrij grote woningen, die daar vóór de oorlog door militairen waren gebouwd. Maar toen ik de volgende dag doorliep naar het 20 kilometer verder gelegen Aitinjo, begaf ook het tweede paar Amerikaanse laarzen het en moest ik heel ongelukkig zo goed en zo kwaad als het ging de zolen aan mijn voeten proberen te binden...

Aitinjo was een openbaring van ruwe schoonheid zoals het daar lag ingeklemd in de rotsen aan de oever van een blauw diep meertje. 's Avonds maakte ik daar het vrijageritueel mee, dat jongens en meisjes een nacht lang beoefenen en dat bestaat uit het met touwtjes met de vingers figuren maken. In twee rijen zaten bij het flakkerende licht van een flambouw jongens en meisjes tegenover elkaar in de uiterst schamele kleding, die men daar gewoon is. Iedere keer als een van de twee een figuur gevormd heeft wordt die aan de tegenoverzittende partner overgegeven, en daarbij worden, naar me verteld werd, allerlei dubbelzinnige "grapjes" en toespelingen gemaakt. De partner begint dan met dat touwtje en doet hetzelfde, en zo is men met veel gelach en gegrinnik de lange nacht bezig. Van tijd tot tijd verdwijnt er dan zo'n jong stel de bush bush in. Een hachelijke zaak, want op die manier kunnen er allerlei inmiddels door de ouders gesloten contracten worden doorkruist.

De terugtocht was moeizaam, omdat ik het grootste gedeelte op blote voeten moest doen. Eerst weer naar Mef Kadjem - daar stonden die huizen en daar zouden we ons vestigen; vervolgens terug naar Teminabuan met een nachtstop in Wehali, dat verrukkelijke bivak bij een klaterende waterval. Tijdens het laatste stuk zag ik de daun dusta aanplant van "tempat tuan H.P.B. kasih straf mandi hujan". Het terrein werd te moeilijk om met blote voeten te lopen en ik besloot de drie paar wollen sokken, die ik bij me had, aan te trekken. Toch bleek dat maar nauwelijks voldoende om de scherpe kalkrichels te bewandelen en ik was dan ook opgelucht toen we eindelijk de klapperbomen van Teminabuan zagen opdoemen. Ik trok daar mijn gescheurde sokken van mijn bloedende voeten, hing ze op aan een stelling en liet die plek noemen "tempat sengsara kaos kaki H.P.B." (plek van het lijden met sokken van H.P.B.).

Jong Zendingspaar

Toen ik weer thuis was bleek het jonge zendingsechtpaar te zijn gearriveerd, dat - uitgezonden door de Doopsgezinde Zending - de Slumps kwam vervangen. De man was predikant, de vrouw arts en in dienst van het gouvernement. De morgen na mijn terugkeer kwam hij kennis maken op kantoor. Dat was niet een onverdeeld genoegen. Ik ergerde me er aan, dat hij begon met nogal schamper te praten over ds. Slump, zo in de trant van dat die erg ouderwets was en niet veel meer voorstelde.

Schoolinspectie, loeja loeja

Op Inanwatan zelf probeerde ik zo goed mogelijk op de hoogte te komen van het reilen en zeilen van de samenleving. Daar hoorde ook een bezoek aan de dorpschool bij. Je moet weten, dat we in die dagen in de kerkdiensten vaak het refrein zongen van "Hormat bagi Allah Bapa, hormat bagi AnakNja, Hormat bagi Roh yang kudus, Ketiganja Yang Esa, Halleluya (3 kali), de Indonesische versie van: 'Ere zij aan God, de Vader'. Bertien, toen een hummel van drie, vond dat erg mooi. Van jongsaf heeft ze veel van zingen gehouden, en tijdens mijn bovenbedoelde "inspectie" van de school kwam ze plotseling de klas binnen lopen, luid zingend "loeja, loeja". Het maakte een vrolijk einde aan de toch wat gespannen sfeer die zo'n officieel bezoek bij de onderwijzer te weeg bracht.

Smakelijk eten

Zuster Van der Meer vertelde, dat ze Papoea's die flink ziek waren geweest en wat moesten bijspijkeren, meestal naar de 'kebun sagu' (de sagotuin) stuurde. Dat betekende, dat ze naar de plek gingen, waar een sagopalm omgehakt en overlangs gehalveerd was. In het zachte binnenste legden boktorren hun eitjes en de larven, die daar uit groeiden waren een uitstekende bron van vet en eiwit. Het waren pinkdikke, kronkelende witte griezels met een zwart kopje en de Papoea's waren er verzot op. Op een goede dag werden ze mij te koop aangeboden en ik besloot ze toch eens te proberen - try everything once. In de koekenpan braadden ze in hun eigen vet, maar ze zagen er nog steeds zo onappetijtelijk uit, dat ik er van gruwde. Tenslotte heb ik ze tussen twee boterhammen gestopt, en die opgegeten. De smaak was - hoe kan het anders - voortreffelijk, lekker vet en zachtzuur. Ook krokodil en kasuaris heb ik onderweg wel gegeten, maar vond daar niet veel aan. Het krokodillenvlees had de consistentie van rundvlees maar de kleur en smaak van vis. Aan het eten van slang ben ik niet toegekomen, volgens kenners net paling. Het lekkerste eten in de jungle waren de kroonduiven, maar ook dat heb ik van horen

zeggen - kroonduiven waren een beschermde diersoort en dus kon je het niet maken ze te schieten. Heel erg lekker waren ook de enorme eieren van de kasuaris en de pingpongballetjes van zeeschildpadden, die soms het strand opkwamen om eieren te leggen. En verder uiteraard veel soorten zeevis, kleine haaitjes of de supersnelle tonijn - Nicolaas Jouwe leerde me eens hoe je die rauw kunt voorbereiden zó dat het een smakelijke snack is.

De verhuizing

Toen eindelijk de verlossende boodschap kwam, gebeurde alles heel snel. Met de Higginsboot werden het personeel, de kantoorspullen, het huisraad etc. eerst naar Teminabuan getransporteerd. Toen we daar tegen de avond aankwamen stonden daar honderd Ajamaroenezen klaar, die zich met een luid gejoel op de spullen stortten en in een oogwenk alles naar een gudang hadden gesleept: de volgende morgen zouden ze vertrekken. Wij voeren terug en wachtten de volgende dag in Inanwatan op de Catalina. Die maakte een moeilijke landing op de zeearm, wij stapten in, en een kwartiertje later landden we op het westelijke meer bij Mef Kadjem. Ik had aan de plaatselijke bestuursassistent gevraagd een flinke prauw mét uitlegger klaar te maken. Helaas was hij - Mohammed Ali - afkomstig uit Kaimana, waar men in tegenstelling tot Sarmi geen éénvlerksprauwen kent. Hij protesteerde dan ook dat zoiets niet kon en had nu ook een prauw gebouwd met één grote vlerk en aan de andere kant een hele korte! Het resultaat was iets uitermate wankels, maar dank zij het korte vleugeltje kon hij toch langzij de Catalina komen en begonnen we uit te stappen: Bep, Bertien, de klerk, de politie-inspecteur De Winter, een marineofficier en ikzelf - de laatste drie allen mét uniformpet. Ach mensen, die arme wankale prauw had geen enkele kans. Hij schepte water en zonk langzaam maar zeker onder water - en het gezelschap idem!

Alleen Bertien bleef droog, want de klerk hield haar, terwijl hij zelf kopje onder ging, boven zijn hoofd net zo lang tot ze vanuit de Cat haar van hem konden overnemen. Wij zelf kwamen ook weer boven en zwommen terug naar het vliegtuig. Toen we daar weer nat en wel in zaten dreven er alleen nog drie braniepetten op het Ajamaroemeer. Ook Aart bleef droog – die was in een andere prauw gestapt: een gewone Ajamaroese uitgeholde boomstam. Bep verdween in het duister van de Catalina en terwijl ze zich daar verkleedde, stond er een matroos op wacht bij haar deur. Maar intussen stond nog altijd op de oever te wachten het schoolfluitorkest, dat ons moest welkom heten. De commandant van de Catalina gaf uitkomst. Het rubberen reddingsvlot werd opgepompt en in het water klaargelegd en ik er met mijn natte plunje in. Het zat vol wit droogpoeder en al gauw zag ik er in mijn kakiuniform uit als een gevlekte panter. Zo stapte ik uit en stond druipend te salueren terwijl het schoolorkest *tergend langzaam* twee coupletten van het Wilhelmus blies. Tableau! En zo begon een nieuwe fase van ons Nieuw-Guinea bestaan: in een van de drie grote huizen van Mef Kadjem aan de meren van Ajamaroe.

Bep in verwachting

Al gauw was gebleken, dat de misselijkheid, waar Bep veel last van had gehad tijdens onze reis naar Inanwatan een verblijdende oorzaak had. Eenmaal op Ajamaroe aangekomen besloten we het aan onze dokter te vertellen. Die schrok zich rot. Ze hief haar armen ten hemel en riep: "Verschrikkelijk! Ik ben drie maal gezakt voor mijn tentamen verloskunde en de vierde keer zei de prof: "Nou mevrouw, u gaat toch naar Nieuw-Guinea, we zullen u het briefje maar geven!" En nu sta ik er straks helemaal alleen voor om de vrouw van het H.P.B. te helpen bevallen.....!"

Onze dokter

Erg geruststellend was dat niet bepaald. We maakten ook andere dingen mee waarvan de onervarenheid van de dokter op bevallingsgebied (én op andere gebieden!) tot uiting kwam.

We waren er dan ook niet erg gerust op dat ze de bevalling van Bep goed zou begeleiden. We vroegen onze vriendin Eppie Zwollo uit Sorong - gediplomeerd vroedvrouw - of die niet naar boven wilde komen om ons bij te staan. Dat deed ze en dat werd voor Bep een oergezellige tijd. Uiteraard had Eppie veel contact met de dokter en dat was van tijd tot tijd aanleiding tot grote hilariteit in den huize Merkelijn.

Wèl merkte Eppie dat de dokter zich grondig voorbereidde op de komende verlossing. Ze had gehoord, dat Bep bij een vorige bevalling was ingescheurd. Op een goede dag kwam Eppie, kromlopend van de lach, thuis: ze was even bij de dokter langs geweest. Die bleek een groot brok rauw varkensvlees te hebben gekocht en daar was ze met behulp van het scheermes van haar man flinke japen in gaan geven. Om die dan weer dicht te naaien....

Herman Robert Iris Ajamaroe

Je zult je afvragen: hoe is dat in vredesnaam gegaan bij Rob's geboorte. Wel, de dokter heeft het schitterend gedaan! Zo zie je maar weer! De geboorte verliep namelijk niet geheel vlekkeloos. Rob kondigde zijn komst op 22 februari 1951 aan. Maar echt komen deed hij niet. Wellicht was dat uit beleefdheid, want de 23e kwam er hoog bezoek. Nicolaas Jouwe, vergezeld van een aantal marineofficieren brachten een bezoek aan Ajamaroe en het volk en zijn bobots was in grote getale toegestroomd om deze Papoea voorman te zien en te horen. Met haar dikke buik regelde Bep de hele ontvangst alsof er niets aan de hand was.

Toen het hele gezelschap weer was vertrokken, gingen we slapen. Maar om 4 uur was het dan toch echt zover. Ik schreeuwde naar de generatorman om de lampen aan te doen. Aangezien alle lampen in heel het dorp bij alle notabelen aangingen als die motor begon te draaien, wist dus iedereen: "Nyonya H.P.B. mau bersalin!" ("mevrouw H.P.B. gaat bevallen!")

Eppie en de dokter waren paraat. Maar op een gegeven ogenblik, toen de bevalling al duidelijk was ingezet, schrok Eppie zich rot: er kwam meconiumhoudend vruchtwater. Maar de dokter ging voortvarend verder om Rob ter wereld te krijgen en gelukkig ging alles goed.

We hadden voor Robbie uiteraard geen echte wieg; daarom hadden we een hutkoffer ingericht met een heerlijk bedje en even later lag hij daarin. Die morgen was dus vroeg begonnen. Om een uur of tien zat ik een beetje uit te blazen op onze voorgalerij, toen de bobot van Mef Kadjem zich meldde.

"Wat hoor ik", zei hij, "heb jij een baby gekregen? Die wil ik wel even zien". Ik bracht hem de slaapkamer in. Bep keurde hij geen blik waardig (misschien uit verlegenheid) en rechtstreeks ging hij op de hutkoffer af. Zwijgend stond hij voorover gebogen over het jonge kind. Op een gegeven ogenblik zag ik dat er een traan langs zijn verweerde donkerbruine wangen biggelde. "Bobot, is er iets aan de hand. Waarom die tranen?"

"Maar man, ik ben ontroerd! Dit is het eerste witte

Herman Robert Iris Ajamaroe

kind dat in mijn land word geboren. Dat is heel mooi! Dat wil ik ook mijn vrouwen laten zien, kan dat?" Toen ik instemde, gaf hij door de gesloten luiken een kreet naar buiten. Onmiddellijk begon daar een opgewonden gekakel en renden er drie vrouwen naar binnen, die luid hun bewondering voor het kleine jochie uitten. Ze begonnen in de kraamkamer een vreugdedans waarbij ze zich kletsend op de dijen sloegen onder het roepen van een juichend "SI, SI, SI!". Dan gingen ze naar Bep toe, grepen haar hand en riepen bewonderend: "Mô-òf! Mô-òf!" hetgeen "móó! móó!" betekent. Het was een vrolijk gebeuren en als ontroerende gebeurtenis onvergetelijk.

Robbie en het naamceremonieel

Toen het stel weer vertrok, kreeg ik de indruk dat de bobot nog iets op zijn lever had, maar hij vertrok zonder verder iets te zeggen. Maar 's avonds kwam hij terug - ik rook dat hij een flinke borrel op had. Die had hem denk ik moed gegeven om met zijn verzoek naar voren te komen. Hij zei: "Als er een baby in mijn gebied geboren wordt, moeten de ouders een naamfeest geven. Ik wil graag dat u dat ook doet!" "Dat is goed, bobot, maar wat houdt dat in?" "Wel, dan moet u een groot feest geven en dan komen alle bobots van alle clans en die geven namens hun clan aan de boreling een naam. Dat is dan de naam van hun clangebied".

"Nou moet u eens horen, bobot, alles goed en wel. Ik heb alle respect voor jullie adat en wil aan zo'n gewoonte meewerken. Maar er zijn wel 30 bobots rondom de meren, en mijn zoon opzadelen met dertig namen, daar pas ik voor. Dat is in strijd met mijn adat!"

Bobot Mef Kadjem kon daar inkomen. We overlegden nog wat verder, totdat ik voorstelde:

"Luister eens, bobot! Al die bobots hebben hun gebied in deze streek, waarvan ik het Hoofd ben. Robbie is de zoon van mij, en ik ben het hoofd - je zou kunnen zeggen: de bobot - van héél deze streek, van héél Ajamaroe. Waarom zouden dan niet al die bobots, die allemaal in Ajamaroe wonen, niet allemaal die éne naam "Ajamaroe" geven?"

"Dat is goed" zei bobot Mef Kadjem, en dus werd een feest georganiseerd waar alle bobots uit de streek voor uitgenodigd werden.

We kookten hopen rijst en bereidden twee varkens; nasi werd uitgestort op pisangbladeren vóór het huis, we zetten er twee emmers vlees bij en twintig pakjes zware shag.

Van heinde en ver waren de bobots op komen draven. Bep moest met de baby naar voren komen. Bobot Mef Kadjem nam het woord, schraapte zijn keel en zei plechtig:

"Ik ben de bobot van Mef Kadjem. Ik geef hierbij dit kind de naam van "Ajamaroe"! Even was het stil. Toen riep hij: "Herstel! Ik geef dit kind de naam van "IRIS Ajamaroe!!"

Deze onverwachte vondst van de bobot ontlokte de omstanders een instemmend gejuich. De bobot pakte zijn cadeau, een in pandanblad gewikkeld stuk kain timur en overhandigde dat aan de moeder.

Toen kwam de volgende bobot naar voren. Ook hij gaf de naam Iris Ajamaroe en overhandigde zijn cadeau, en dat ging zo verder tot allen aan de beurt geweest waren. Ondertussen deed men zich te goed aan de rijst met vlees en de tabak. Er waren diverse cadeaus: nog een stuk kain timur, verder herinner ik me een gedroogde hagedis, een kwartje (die westerlingen hebben daar immers behoefte aan) een kralen armband, een zilveren armbandje. Ik wilde weer emmers met vlees en met rijst aan laten rukken. Maar op een gegeven ogenblik zei onze tuinjongen, die uit de streek kwam: "Nu niet meer klaarleggen, want anders wegen de geschenken van de mensen niet op tegen wat u aan eten geeft. Dat moet een beetje in evenwicht blijven!"

Het vervolg van de avond was een vrolijk tuinfeest, waarin Papoeadansen, Ambonees "menari

lengsung” en Europees dansen elkaar afwisselden onder het genot van glaasjes jenever. De maan scheen.

Iris Ajamaroe

Intussen was ik toch wel benieuwd wat dat woordje “Iris” betekende; dat zou vast wel iets zinvol zijn omdat het zo enthousiast door de menigte begroet was. Ik vroeg er dus de bobot naar. Tot mijn verwondering antwoordde die, kennelijk verbaasd: “Dat weet u zelf?” “Ik?? Dat meen je niet. Hoe zou ik nu moeten weten wat u met Iris bedoelt?”

Toen werd de bobot kribbig: “Nou als u het niet weet dan weet ik ‘t ook niet!” Ik voelde dat ik niet verder vragen kon. Dus vroeg ik het de volgende dag aan die tuinjongen. Die keek me ook al verbaasd aan en zei: “dat weet u toch zeker zelf wel”. Ik bezwoer hem dat ik de streektaal niet kende. “Ja, maar,” zei de jongen, in onze taal komt dat niet voor! In het maleis betekent het “heel fijn snijden.....” Ik werd ongeduldig: “Ja ik weet ook wel wat het in het maleis betekent, maar wat betekent het in jullie taal?” Maar ook de tuinjongen kon het me niet uitleggen, behalve dan dat “als u het niet weet dan weet ik het ook niet”.

En zo was onze Rob dus opgetuigd met twee nieuwe namen waarvan we de portee niet begrepen. Dat heeft nog maanden geduurd en eigenlijk zijn we er door een toevalligheid achter gekomen.

Robbie lag vaak ‘s morgens op de voorgalerij in een box. Vrouwen die langs kwamen, vonden het dan heerlijk om even binnen te wippen om, over de rand geleund, lieve woordjes tegen “hun” witte kind te prevelen: “Iris Ajamaroe! Iris Ajamaroe!” aan één stuk. Soms wel een half uur lang, en soms afgewisseld met “kapitan” Ajamaroe.

In de kamer naast die voorgalerij had ik mijn bureau met daarop de radioapparatuur, waarmee ik dagelijks verbinding maakte met inspecteur De Winter op Steenkool, waar een regulier postkantoor was. Op die manier verzond en ontving hij voor ons de telegrammen (ook die over de Borsten). Dit fantastische gebeuren zat vol geheimkracht en de Papoea’s waren er dan ook hevig in geïnteresseerd: toen we pas begonnen zat mijn kamer altijd vol met mannen, die kwamen luisteren naar wat ik in zo’n toeter zei en het antwoord, dat dan uit zo’n kastje kwam.

Op een morgen zo’n maand of drie na het naamfeest zat ik daar weer en riep op: “Hallo Steenkool, hallo Steenkool, hier is Ajamaroe, hier is Ajamaroe, kunt u mij verstaan?” **En op hetzelfde**

Figuur 12 “Iris Ajamaroe, Iris Ajamaroe, Iris Ajamaroe...”

zelfde ogenblik hoorde ik een vrouwenstem heel lief brabbelen: “Iris Ajamaroe, Iris Ajamaroe!” - het raadsel was opgelost. Bep had het op hetzelfde moment geraden: de belangstellende Papoea’s hadden heel slim geconcludeerd dat ik me door die toeter meldde met mijn functie, en antwoord kreeg uit het kastje van mijn collega-iris uit Steenkool: Iris moest dus de Nederlandse naam van mijn functie zijn. En ik had immers tegen de bobot gezegd tijdens het vooroverleg, dat ik de “bobot van alle bobots was”, dus “iris” moest Nederlands zijn voor zoiets als “big white chief”. Dat moest een prachttitel zijn voor hun mooie, eigen, witte kind: **Herman Robert, de IRIS van Ajamaroe!!** Dat “kapitan” moet geslagen hebben op de militaire com-

mandant die hier voor de oorlog een vestiging had gerealiseerd, waaronder de grote huizen waarin wij, respectievelijk de dokter woonden.

Bobots, en andere binnenlandimpressies

We maakten in Ajamaroe kennis met een interessant instituut, dat van de **bobots**. Dat was de naam voor de beheerders van de clanschatten, waarmee iedere afspraak, in het bijzonder die over huwelijken, moesten worden beklonken. Een betrekkelijk recente ontwikkeling was daarbij, dat deze schatten bestonden uit stukken Timordoek. De betalingen, die jagers op paradijsvogels deden aan Papoea's die vogels inbrachten, bestonden uit doeken die deze jagers uit hun geboorteland Timor meebrachten. Dat waren voor de Papoea's dan ook kostbare zaken. Helaas hielden die betalingen op, toen de jacht op paradijsvogels werd verboden. Uiteraard nam de voorraad ook af: vóórdat ze gingen behoren tot de zorgvuldig beheerde schatten van een bobot zullen er zeker doeken zijn vergaan of verloren. Het kwam dan ook zover, dat de bobots de doeken in repen verdeelden, die ze stuk voor stuk zorgvuldig in pandanblad wikkelden en opsloegen. Ook gingen er, telkens als een vooraanstaand man stierf, stukken doek verloren, die werden gehangen aan de stellage, waarop het dode lichaam - ergens op een heuvel - werd gelegd om daar door weer en wind en dieren verder te vergaan.

Het was, toen wij op Ajamaroe kwamen, zover dat het gehele inheemse sociale verkeer door de kains Timur werd beheerst. Als iemand wilde trouwen, vroegen zijn ouders de bobot om stukken kain voor de bruidsschat te mogen lenen. Iedere bobot hield - uit zijn blote hoofd - nauwkeurig bij, waar de uitgeleende doeken heen gingen en was er attent op dat ze te zijner tijd weer terugbetaald werden. De bobot van Mef Kadjem heeft me eens zijn voorraad laten zien, dat was een zeer behoorlijke.

Omdat er nooit meer aanvulling kwam ontstonden er ook knelpunten. Zo was het voor jonge mensen steeds moeilijker om bruidschatten op te brengen vanwege de toenemende schaarste aan doeken. Er ontstonden allerlei ruzies en vetes en uiteraard kreeg het bestuur daar mee te maken. Ik peinsde me suf hoe hiervoor in vredesnaam een oplossing te vinden. Ik bestelde textiel met de bedoeling om een vervanging voor de doeken te introduceren, maar dat haalde weinig uit: echt geld vervangen door namaak lukt nu eenmaal niet.

Toen we eens op een avond weer zo'n slepende kain Timur-perkara voorgelegd kregen waarvoor gewoon geen oplossing te vinden was, verzuchtte ik aan het eind: "die ellendige kain timur - wanneer zullen jullie er eens mee ophouden?" Verbaasd staarden de mensen me aan. De volgende morgen kwamen ze er op terug: "Zou dat dan kunnen, meneer? Zou dat dan mogen?" Ik schrok. Alsof het van mij zou afhangen of ze al dan niet doorgingen met deze kain-economie, de basis voor hun samenlevingsverband. Ik probeerde duidelijk te maken dat ik daarin geen zeggenschap had, dat dit een zaak was, die ze zelf in eigen kring moesten beslissen. Ik waarschuwde ze om deze zaken goed samen te overleggen en zo tot een beslissing te komen. Abrupte afschaffing raadde ik af.

Het schijnt, dat in een bepaald gebied, enige maanden nadat wij weer uit Ajamaroe waren vertrokken, men besloten heeft de aanwezige kain Timurstukken te verbranden. Dat heeft toen de hele schaarstetoestand eigenlijk alleen maar moeilijker gemaakt.

Nóg later heeft een bestuursambtenaar een serieuze poging gedaan deze bankiersgewoonte af te schaffen - in het boek "Besturen in Nederlands Nieuw Guinea" doet hij daarvan verslag.

Rechtzaken

In dit verband vertel ik ook iets over rechtzaken, die zich voordeden. Ze behoren tot mijn vrolijkste en meest verwonderlijke ervaringen.

Op een morgen passeerde een oudere man, die een grote stok bij zich had. Die was van boven tot beneden behangen met veren. Hij had verder een jong meisje bij zich, en verklaarde dat dit meisje hem was toegezegd nadat hij een grote bruidsschat had neergelegd. Elke veer aan die stok stelde een onderdeel voor van die bruidsschat, een duidelijk bewijs van zijn rechten. Maar nu puntje bij paaltje kwam weigerde het meisje, nu ze volwassen en echt huwbaar geworden was, om met hem te gaan samenleven. Het meisje in kwestie bevestigde, dat ze er niet over dacht om met zo'n oude man te trouwen. Ze ging liever dood, zei ze. De rechtbank, bestaande uit drie bobots onder voorzitterschap van bestuursassistent Mohamad Achmad (afkomstig van Kaimana) en met mij als adviseur besteedde er uren aan om het heen en weer gesteggel de revue te laten passeren. Uiteindelijk luidde het vonnis, dat de partij van het meisje de betaalde bruidsschat moest terugbetalen met daarbij een extra deel bij wijze van boete voor de contractbreuk.

Voor wat hoort wat

Over het systeem van bruidsschatbetalingen werd (en wordt) nogal eens negatief geoordeeld. De grondslag ervan ligt in het besef, dat een gezin, even als een clan, een eenheid is met een verborgen potentie, een geestkracht, die in principe als zodanig niet mag worden gebroken. Gebeurt dat toch, in casu doordat een meisje uit zo'n verband wordt losgemaakt, dan gaat er dus een deel van die oerdimensie verloren, en wordt de andere partij daarmee verrijkt. Dat verlies moet worden gecompenseerd, wil de oerkracht van het gezin behouden blijven. Die compensatie wordt dan door ons westerlingen "betaling" genoemd; maar ze geschiedt in principe wel uitsluitend door middel van spullen, die "magische kracht" bezitten, zoals b.v. stukken kain timur (of, zoals in Zuid Nieuw-Guinea, een mensenhoofd). Ook kan bij het uithuwelijken van een meisje door de ouders van beide partijen afgesproken worden, dat de ontvangende partij te zijner tijd een vrouw "terug" zal leveren om te trouwen met een jongen van de gevende partij. In alle gevallen is er dus sprake van herstel van verbroken evenwicht, en evenwicht is de grondslag voor de inheemse samenleving. Dat wordt het "**Potlachbeginsel**" genoemd, en ik ben van oordeel dat het lang niet zo'n slechte grondslag is als wel eens werd beweerd. "Voor wat hoort wat" is er bij ons een overblijfsel van, dat nog vaker voorkomt dan je misschien zou denken. De bouw van woningen, de aanleg van tuinen, het voeren van oorlog, de huwelijken - allerlei gebeurtenissen worden er door bepaald.

Over oorlogen gesproken: ook die moeten als het even mogelijk is, evenwicht herstellen. Bij koppensnellende stammen kan het gebeuren, dat hun macht zo groot is dat er van retaliatie nauwelijks sprake kan zijn. De gesnelde koppen vergroten dan iedere keer die macht, en zo'n machtige stam kan daar dan ook heel trots op zijn. Zo wordt het snellen van een hoofd vaak ook een test van dapperheid en macht, die een jonge man moet afleggen om toegelaten te worden tot de kring der volwassen mannen. Die toelating vindt dan veelal plaats met allerlei "geheime" rituelen, en daarbij vinden ook diverse hypertrofische activiteiten plaats zoals de uitoefening van het ius primae noctis en overvloedig gebruik van sperma voor verschillende doeleinden. In een ander deel van Zuid Nieuw-Guinea krijgt zo'n geslaagde MAN een soort gevlochten cape omgehangen waaraan een van bamboe gesneden namaakpenis is bevestigd, waarvan het scrotum bestaat uit twee gevlochten korfjes waarmee aangetoond wordt dat de

jongen twee koppen heeft gesneld. Toen het bestuur zich tot dit deel begon uit te strekken leverde dat voor de rechtspraak wel moeilijkheden op, want de “geslaagde” jonge mannen liepen trots en openlijk met hun capes rond. Zo droegen ze het corpus delicti van “moord” gewoon bij zich, moesten dus wel worden gearresteerd en bestraft; althans als het inmiddels duidelijk moest zijn geworden dat deze praktijken niet langer konden worden getolereerd. Wat een enorme ingreep zo iets dan betekent in het bouwsel van de inheemse cultuur valt nauwelijks te bevatten. Maar al te vaak lukt het in zulke gevallen ook niet om een geschikte vervanging te vinden, waarmee de gewoonte toch zou kunnen worden voortgezet.

Het meest aangrijpend is dit probleem in al zijn consequenties bewaarheid in de geschiedenis van de Marind Anim, dat ik al eerder aangegeven heb. Na de verschrikkelijke gevolgen van het binnenkomen van gonorrhoe in deze hypertrofische cultuur, gevolgd door de slachtingen, die de wereldwijde griepepidemie van 1918 onder dit volk aanrichtte - in sommige dorpen werd het aantal inwoners gedecimeerd en lagen de lijken onbegraven op straat - verloor het alle animo om verder te leven. Een gevolg van deze psychosomatische aandoening was onder meer dat er geen kinderen meer werden geboren en het aantal mensen bleef dalen.

Cultuurmoetheid

Die cultuurmoetheid werd versterkt, doordat de Missie er in slaagde van Batavia, waar ze de noodtoestand hadden aangekaart, toestemming te verkrijgen voor een rigoureuze aanpak. De infecties en het doorgeven van de besmetting werden uiteraard bevorderd niet alleen door de nachtelijke initiatiefeesten maar ook door het samenwonen in gescheiden groepen in de mannen- respectievelijk vrouwenhuizen: dicht op elkaar en in bedompte ruimten. De ingreep bestond dan ook uit de inrichting van dorpen met per gezin een aparte woning, waarin man en vrouw samen woonden, terwijl de kinderen werden ondergebracht bij de door de missie daar geplaatste dorpsonderwijzer van Keiese afkomst. Voordat het zover was hadden de mis-siepaters al hun best gedaan om de voor hen vreemde wonden - die pas veel later werden herkend als de geslachtsziekte, die door geïmporteerde Filippijnse arbeiders tijdens zulke feesten waren geïntroduceerd - te behandelen met zalfjes en poeders. Met als gevolg dat de patiënten weer beter in staat raakten om de ziekte door te geven....

Er kwamen nog andere maatregelen bij: de sneltochten waren sowieso verboden. Uiteindelijk was de hele vestiging van het Nederlands bestuur in deze streek in 1902 een antwoord op de eis van de kolonistator van oostelijk Nieuw-Guinea, Engeland, dat er een eind moest komen aan de stroop- en sneltochten van de Marind tot ver over de grens; zo niet dan zouden de Engelsen niet aarzelen de Marindse horden te achtervolgen tot over de Nederlandse grenzen heen. Dat was in het koloniale denken van die tijd een onverdraaglijk scenario, en daarom werd besloten tot de vestiging van Merauke bestuurspost. Voor de aanleg van wegen, gebouwen en havenwerken werden toen die Filippijnse arbeiders ingevoerd.

Een volgende bestuursmaatregel was het verbieden van de genoemde initiatiefeesten, en ook deze maatregel werd flink gecontroleerd. En zo resulteerde de vicieuze cirkel van de cultuur-clash - hoe goed ook bedoeld - in de geestelijke en in werkelijkheid doorzettende ondergang van dit eens zo trotse volk. In de dertiger jaren zag de toestand er uitermate somber uit. Gelukkig is er tijdens en na de oorlog een keer in deze ellende gekomen en begint het Marind volk er weer tegen op te klauteren, mede door maatregelen van Van Baal, die de inschakeling van deze mensen in grootscheepse landbouwprojecten bevorderen.

Problemen in Ajamaroe

Iets van deze problematiek heb ik ook in het Ajamaroese ervaren. Het was niet altijd eenvoudig om daarin de goede weg te vinden. Ik noem een drietal gevallen.

Iedereen op de vlucht voor iedereen

Ik was eens in het diepere en nog vrijwel onaangeroerde binnenland op tournee, toen we bij een boomhuis arriveerden. Zoals de naam al zegt: een in een woudreus gebouwde woning, die in dit geval zo'n meter of 5 boven de grond was - een redelijke bescherming tegen aanvallen van vijanden en wellicht ook wat beter muskietenvrij. De mensen waren tot deze bouw overgegaan omdat dit gebied gereïsterd werd door eindeloze vetes. Zo'n vete begon b.v. als er onverwacht een kind stierf. Dan werd de medicijnman geraadpleegd, die concludeerde, dat een rest van voedsel, dat dit kind had genuttigd, was bezworen door een stam uit de buurt. Dat moest worden gewroken, maar dat deed de familie niet zelf: in het potlachsysteem besteedde men zulke taken uit naar een andere stam. Als die er in slaagde, moest de daardoor getroffen stam "dus" weer uitzoeken hoe dat kwam en bestelde vervolgens een vierde stamfamilie om de vergelding te realiseren. En zo was het volk in deze jungle eigenlijk al tijden almaar op de vlucht voor elkaar, almaar bezig met aanvallen doen en aanvallen afweren. Dat kon dan duren totdat tenslotte al die strijdende partijen amechtig besloten dat ze niet verder konden en de oorlog ophield. Tot dat er weer eens een kind onverklaarbaar stierf.....

Toen ik via de stam-met-inkepingen het huis ingeklommen was trof ik daar behalve de gewone dingen als een stookplaats en wat slaapdekken, in een hoek de plek, waar men zijn gevoeg deed. Die mest viel dan dus zo'n 5 meter omlaag om daar uiteen te spatten. Het gonsde er uiteraard van de vliegen. Weer op de begane grond ontdekte ik nog een klein optrekje, ongeveer anderhalve meter lang, 60 cm breed en 60 cm hoog. Dit was het hokje waarin vrouwen verdwenen, als ze baren moesten en weer uitkwamen, samen met hun baby, als een en ander afgelopen was; mind you, helemaal alleen. En op nauwelijks 20 meter afstand van de mestplek. Als bestuursman voel je je bij zulke ontmoetingen extra machteloos.

Anak rumput

Daar waar de invloed van bestuur en zending al meer is gevestigd heb ik toch minder gearzeld om in te grijpen in toestanden, die ik intolerabel vond. Ik herinner me een dorp, waar men mij onder grote en algemene hilariteit een verwilderde "anak rumput" toonde. Dat is een kind van een ongetrouwde vrouw - dat draagt de schande zijn leven lang mee. In dit geval had de moeder het kind als kleuter achtergelaten in het bos en op de een of andere manier was het daar in leven gebleven. Het werd natuurlijk ontdekt en bij wijze van volksvermaak gevangen en met veel gelach aan mij vertoond. Het kan best zijn dat dit kind geestelijk gehandicapt was, dat kon ik niet beoordelen. Het was kennelijk dodelijk beangst en stootte kreten uit. Wel weet ik dat ik woedend geworden ben. Ik riep de hele dorpsbevolking bijeen, inclusief hun bobot en de dorpsonderwijzer en droeg de menigte op het kind onder te brengen in het huis van de onderwijzer en gezamenlijk te zorgen voor voedsel en andere dingen, die het nodig zou hebben. Regelmatig zou ik de uitvoering van deze opdracht door mijn politie laten controleren en wee hun gebeente als er iets aan zou schorten!

Het werd avond en "dus" werd er gedanst en gezongen en getrommeld - tenslotte was een

bezoek van de Controleur een feestelijke gebeurtenis. Ik ging om tien uur slapen en lag in een ruimte, die grensde aan het feestruimte. Duidelijk herinner ik me hoe ik het plotseling niet meer uithield, onder de indruk als ik was van die vreselijke lol om een ongelukkig schepseltje - en nu maar weer feesten en zingen dat het een aard had. Ik heb toen iets gedaan dat ik niet gauw zou doen: ik ben naar buiten gegaan en heb gevraagd of ze alsjeblieft ergens anders, verder weg van mijn slaapplek, verder wilden dansen...

Het vervloekte dorp

Veel indruk heeft op me gemaakt de geschiedenis van het dorp, dat wegwijnde door een vloek. Die roept vragen op, die ik niet een-twee-drie beantwoorden kan.

De zendeling op Ajamaroe was tevens schoolbeheerder van vrijwel alle dorpsscholen in het ressort - het waren alle zendingsschooltjes. Hij "vergat" daarbij wel eens mij op de hoogte te houden van belangrijke gebeurtenissen in het onderwijs. Zo moest ik er op een gegeven ogenblik achter komen dat hij besloten had de dorpsschool van Kawari met de dorpsonderwijzer te laten verhuizen naar een ver van dat dorp gelegen plek in de jungle. Omdat al deze schooltjes door de overheid geambieerd waren, vroeg ik hem om uitleg. Hij vertelde dat er geen mens meer in Kawari woonde; het hele volk zou naar die nieuwe plek verhuisd zijn. Ik besloot zelf eens een onderzoek ter plaatse in te stellen. Kawari lag aan een rivier en met de Higgins stoomden we er heen. De boot werd in het midden van de inmiddels veel smaller geworden kali op anker gelegd en met enige moeite krabbelden we tegen de steile oever omhoog. We troffen een verlaten dorp aan. Vlak tegenover ons de onderwijzerswoning met daarnaast het gebouw voor de school en kerk. De leerlingen waren gewoon hun gevoeg te doen aan dezelfde steile oever, en die plek gonsde met een dreigend gebrom van de vele grote vliegen - op een paar meter afstand van waar wij omhoog geklommen waren.

Het goeroehuis was verlaten. Op de voorgalerij stond een houten tafel met daarop op een papiertje een paar paludrinepillen. In de school trof ik het kerkelijke doopboek aan. We liepen het verlaten dorp door, dat er nog steeds mooi uitzag, zij het dat overal de tekenen te zien waren van verlatenheid: onkruid en gras tierden hoog, onder papaya- en pisangbomen lagen rottende afgevallen vruchten, alle huizen stonden leeg en waren gedeeltelijk vervallen.

In het doopboek trof ik het volgende aan. Tot 1938 was het gemiddelde aantal dopelingen vrijwel constant. In de daaropvolgende jaren nam dat af en in de twee laatste jaren was er geen doop meer bediend.

Er werd op de tritonschelp geblazen en na een half uur wachten verscheen een man, die ons vertelde, dat alle mensen inclusief de goeroe verhuisd waren naar een plek verder landinwaarts en niet meer terug zouden komen. Een reden daarvoor wist hij niet.

Het was duidelijk, dat het weinig zin had hier een school te blijven houden; ik moest me neerleggen bij het eigenmachtige, maar wel logische besluit van de dominee-schoolbeheerder. Het was daar in dat langzaam door de jungle overwoekerde dorp een beklemmende en onverklaarbare ervaring.

De boot had weten te keren en we voeren terug.

In Teminabuan vertelde ik erover aan de Ambonnesische goeroe. Die zei: "U zult het wellicht niet geloven, maar op dat dorp, dat is bekend, rust een vloek". En hij vertelde:

In of omstreeks 1937 ging de goeroe van toen met zijn schoolkinderen regelmatig zwemmen in de rivier. Op een kwade dag werd hij gegrepen door een krokodil en gedood. Een traumatische

ervaring voor alle dorpeelingen, die zijn resten begroeven op een heuveltje bij het dorp. Na een poos echter begonnen geruchten de ronde te doen: niet een krokodil, maar een jongeman, Thomas genaamd, had de goeroe vermoord. Hoewel Thomas het ten stelligste ontkende, bleven de geruchten doorgaan. Die bereikten tenslotte de bestuursassistent op Inanwatan, die een onderzoek kwam instellen. Het werd hem vreemd te moede, de stelligheid waarmee dorpeelingen Thomas aanwezen als moordenaar en de even grote stelligheid van Thomas' ontkenning. Om een lang verhaal kort te maken: nadat ook de Nederlandse bestuursambtenaar er niet uit was gekomen, kwam uiteindelijk niemand minder dan de resident van Ambon er aan te pas: deze bezocht het dorp, hoorde alle betrokkenen in eindeloze verhoren, liet het graf openmaken zonder dat dat helderheid gaf. De dorpsmensen bleven bij hun beschuldiging; Thomas bleef ontkennen en zijn absolute onschuld betuigen. Hoewel het gebeurde met de krokodil toch een aantal getuigen moest gehad hebben - hij was (met de kinderen?) aan het zwemmen geweest ... de beschuldiging bleef volgehouden.

Toen nam de resident een resolute en dramatische beslissing. Hij liet een pisangboom omhakken en gelastte alle dorpsmensen, die tegen Thomas getuigden, daar hun rechterhand op te leggen. Toen verhief hij zijn stem en vroeg de mensen of zij onder ede wilden zweren dat Thomas schuldig was - zo niet, dan moesten ze de stam loslaten. En onder verschrikkelijke spanning en doodse stilte bleven allen de stam vasthouden.....

Thomas werd meegenomen. Maar voor hij het dorp verliet riep hij dat zijn dorp vervloekt zou worden als hij werkelijk onschuldig was. Hij is afgevoerd en bestraft wegens moord, en nooit meer naar zijn dorp teruggekeerd. Maar de mensen van het dorp leden onder de vloek: er werden steeds minder kinderen geboren; een algehele angstige apathie heerste alom; tenslotte kwamen er helemaal geen kinderen meer. "En wat u daar heeft gezien" aldus eindigde de goeroe zijn verhaal, "is het slot van deze vreselijke geschiedenis: men is verhuisd om de vloek te ontvluchten."

Massapsychose?

Ik weet het niet! Cultuurmoetheid bij de Marind, angst voor de vloek bij de mensen van dit dorp. "There are things between earth and heaven that have never been dreamt of in your philosophy", schreef Shakespeare al. Geloof in boven- of buitennatuurlijke dingen lijkt (of: blijkt) die dingen werkelijkheid te kunnen doen worden - "als u een geloof had als een mosterdzaad." Iets daarvan merk je als je vertrouwt op de verhooring van gebeden. Bij gebed heb je ook vaak een gevoel of het verhoord zal worden of niet. Hoe dichter bij de natuur - de woestijn van Juda, de jungle van Irian Jaya, de wide open spaces van Australië - hoe gevoeliger mensen voor deze mysterieuze werking zijn. Mèt het geloof in een voorzienig God is dit Fingerspitzengefühl bij ons westerlingen zoek geraakt, alle modieuze opvlammingen a la yoga, meditatie of New Age ten spijt. Maar volgens Jezus kan zelfs de westerse stedeling die ervaring tot de zijne maken in de stilte van "de binnenkamer", waar hij normaliter zo wars van is. Een ander aspect van deze ontvankelijkheid, dat Jezus noemt, is het "worden als een kind" - opnieuw een weinig courante levensinstelling bij ons moderne westerlingen. Het belang van evangelieverkondiging aan "primitieve" volken is dan ook niet hen beter of moderner te maken, maar het wegnemen van de angst uit hun omgaan met "hetgeen van Boven is". Daarvoor werken zending en missie - het bestuur komt daarbij als de agens van versterking der weerbaarheid - zonder de welke de archaische mens in de onvermijdbare ontmoeting met de moderne kapitalistische dynamiek gedoemd is ten onder te gaan - zoals de geschiedenis van Indianen in Noord Amerika, van

Kanaks in Nieuw Caledonië, Aboriginals in Australië, Marind Anim in Irian en Dayaks in Brunei schijnt te bewijzen.

Een jeep voor Ajamaroe

Mijn voorganger Aad Vesseur had bij zijn bezoek aan het binnenland de gedachte voelen opkomen, dat er een betere en vluggere verbinding mogelijk moest zijn met de bewoonde wereld. Het land rondom de meren was redelijk vlak - zou het niet kunnen dat er een weg kwam van Ajamaroe - Mef Kadjem naar een plek aan de bovenloop van een van de rivieren, waar een Higgins nog kon komen. Aan mij de taak deze plannen verder te onderzoeken en uit te voeren. De bevolking was behoorlijk enthousiast en zo is het gekomen, dat er een weg werd aangelegd - met schoppen en houwelen - van Ajamaroe naar het oosten via Aitinjo tot aan de bovenloop van de rivier de Waromgé. De schoppen en houwelen kwamen er en het volk ging aan de slag. Na een paar maanden was het tracé gereed en kon de jeep komen!

Mamma Bep op Ajamaroe

Ik heb al iets verteld over Bep's "avonturen" met de dokter en de bevalling van Robbie. Zolang die er nog niet was had ze het onder andere druk met lesgeven aan Aart, die inmiddels 6 was geworden en moest leren lezen en schrijven en rekenen. Daartoe lieten we een bekende cursus uit Nederland komen en iedere dag zat Bep bij Aartje om hem bij zijn eerste stappen op het pad der wetenschap te begeleiden. Ze zaten dan samen bij het open raam van de binnenkamer - wat uiteraard voor veel vrouwen enorm interessant was, Die kwamen dan ook vaak bij dat raam staan toekijken wat voor geheimzinnigs Bep met dat jochie deed. Haar lichaamsgeur was een heel andere dan die van ons en voor onze begrippen erg onaangenaam. Malinowski vertelt, dat de Papoea's dat ook van onze lichaamsgeur vinden! Hoe dat zij, dat was voor een vrouw in verwachting bepaald geen pretje.

Ook merkten we, dat Aart het schrijven telkens met zijn linkerhand wilde doen. In die tijd ging men er nog van uit, dat dat niet aangeleerd mocht worden en dat ieder kind met rechts moest

...dat ieder kind rechts moest leren schrijven...

leren schrijven. Aart heeft het daar wèl moeilijk mee gehad, maar heeft er - behalve een vrij knullig handschrift (sorry Aart) - niks nadeligs van over gehouwe gehouwe gehouwe. Toen Rob geboren was en het goed maakte, kreeg Bep er last mee dat hij bij het drinken zó stevig zoog, dat ze er ontstoken tepels van kreeg. Omdat onze dokter daar geen remedie voor had, en ik plotseling bericht kreeg dat ik me klaar moest maken om weer naar de South Pacific Commission te gaan, besloten we dat Bep met de drie kinders naar Sorong zou gaan waar ze bij Eppie logeren kon en in het N.N.G.P.M. ziekenhuis behandeling kon zoeken. Ze vertrok met de wekelijkse Catalina; een paar dagen later werd ik door een Catalina opgehaald en naar Darwin gevlogen.

Thuiskomst

Na drie weken vergaderen en nog een week van reizen kwam ik tenslotte weer op Jefnam, het vliegveld van Sorong, aan. Ik werd begroet door een houtvester, die ik goed kende en mijn eerste vraag was: "Weet je iets van Bep?" "Ja! Die ligt, geloof ik, in het ziekenhuis." Dat was even schrikken, maar ik had nog een vraag: "weet je soms of de jeep veilig en wel op de landingsplaats bij die rivier is gearriveerd?" Ook dat wist hij: "Ja, die is in de rivier verdwenen, het vlot dat getrokken door een Higgins hem vervoerde, heeft water geschept en toen is de jeep plus aanhanger ter plekke onder de golven verdwenen".

Ik had in Nieuw-Caledonië voor de behandeling van een tropenzweer penicillinezalf gekregen die me geweldig had geholpen. En ook Bep's ontsteking, die nog altijd niet over was, verdween ermee als sneeuw voor de zon: een week later kon ons hele gezin weer terug naar Ajamaroe.

Jeep takelen in het water

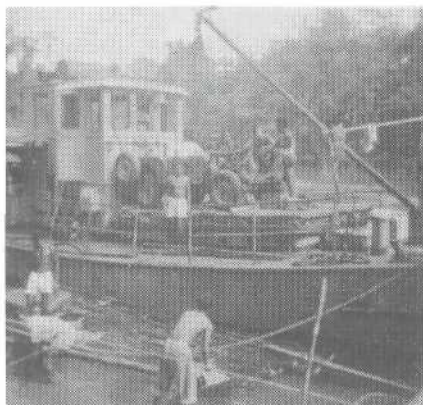
Daar werd de eerste taak uiteraard eens kijken hoe het stond met de verdronken jeep. Intussen waren mijn opvolger met zijn vrouw gearriveerd; het was niet zo lang meer voor (eindelijk!) ons eerste verlof. In die tijd gold nog een werktijd van 6 jaar tussen de verloven - eigenlijk voor Nieuw-Guinea te lang. Is later ook beter geworden: eens in de vier, later zelfs drie jaar. Niet alleen de kinderen maar ook wij volwassenen hadden last van tropenzweren, die haast niet over wilden gaan: een gevolg van langdurig vitaminegebrek.

Met een kleine groep mensen - twee monteurs, een paar mensen uit de Waropen, die op Ajamaroe waren gekomen als timmerlieden voor de huizenbouw en die bekend staan als enorme onderwaterduikers. Verder ik zelf plus de bestuursassistent van Aitinjo, onder wiens leiding een flink stuk van de weg was klaar gemaakt. De Higginsboot, die we besteld hadden, lag bij de bewuste plek (waar de weg begon) al aan de oever. Die plek was midden in de jungle; traag als een vieze bruine slang gleed het brede water van de rivier er langs. Dat "trage" is overigens betrekkelijk: de stroomsnelheid was hier plm. 7 km per uur. En de diepte een meter of 3.

Een Papoea wees waar volgens hem de jeep moest liggen. We bouwden van boomstammetjes een vlot, vastgemaakt met rotan op een zestal lege drums van 200 liter, drie links en drie rechts. Dat vlot wilden we boven de jeep zien te krijgen in de hoop dat we er dan de haak van een Westontakel aan zouden kunnen bevestigen, die op een driepoot boven op het vlot hing. Dus een twee duim dikke rotan kabel aan de rechterhoek bevestigd en die proberen naar de overkant van de rivier te slepen. Al gauw bleek, dat we dát wel konden vergeten: de prauw, die het uiteinde naar de andere oever probeerde te krijgen - waarbij de rotankabel in een grote bocht in het water hing - werd onherroepelijk door de stroom tegengehouden. Toen dus met een lichtgewicht touwtje naar de overkant en toen met dat touw de grote kabel getrokken. Halverwege de stroom knapte het touw - de kracht van het water was enorm. Dan maar opnieuw een touwtje, en daarmee een dunnere rotankabel naar de overkant. Met die kabel een iets dikkere - ja, ook dat lukte. De mannen aan de

...warempel, daar zagen we de jeep naar boven komen...

...de Higgins, die het druipende gevaarte met zijn kleine hijskraan aan boord hees...

vlot vooruit. We dachten al om weer terug naar de oever te gaan en de kabels in te korten. Toen kwam een van ons op een idee: "als we eens proberen uit te vinden of die jeep toch ergens onder het vlot ligt."

We plantten een stammetje van een meter of 4 in het water; ondanks de stroom lukte het om daarmee de bodem te bereiken. Met man en macht hielden we hem strak en omlaag gedrukt, terwijl één van de Waropeners erlangs in het water afdaalde. Na angstige seconden kwam hij proestend weer boven. Maar onmiddellijk dook hij weer langs de paal naar beneden. Het duurde en duurde. Plotseling een kreet: "Ada! Tepat dibawah rakit!!!" ("Hij is er! Pal onder het vlot") - zeker 15 meter verderop verscheen het lachende hoofd van de duiker, die helemaal onder aan de jeep had gevoeld, de paal had losgelaten en door de stroom was meegesleept tot hij weer boven kwam. Hij zwom naar de kant en kwam weer op het vlot.

Nu kwam het moeilijkste: de haak van de takel aan de jeep bevestigen. Na opnieuw een paar vergeefse pogingen lukte het die dekselse kerels uiteindelijk toch: we begonnen te takelen en warempel, daar zagen we de achterkant van de jeep naar boven komen...

We lieten de wagen onder water en voerden hem zo - door de lange kabel te vieren en de korte aan te trekken - langzij de Higgins, die het druipende gevaarte met zijn kleine hijskraan aan boord en vervolgens op de oever hees. Maar: er moest ook nog een aanhangwagen zijn!

Opnieuw lieten we langzaam de kabel vieren, een enkele meter verder stroomafwaarts op dezelfde plek. Opnieuw gingen de Waropeners duiken en vonden hem. Ik heb toen ook een poging gedaan om langs de paal af te dalen. Maar de aanhangwagen heb ik niet bereikt: toen ik zo'n anderhalve meter onder water was, konden mijn voeten nog geen bodem vinden. Het was wél een onvergetelijke ervaring: daar in het beangstigende duister, waar de watermassa met een enorme druk tegen mijn lichaam beukte, alle moeite deed me los te rukken, ik ben toch maar weer omhoog geklauterd. Ook nu lukte het de Waropeners om, na weer wat vergeefse pogingen, de haak ergens aan te bevestigen. De takelkabel

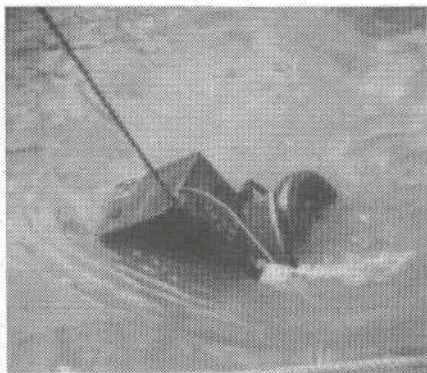
overkant werkten zich te pletter. Vooral toen ze ten slotte, hun aantal versterkt met nog een paar mannen, de grote, definitieve rotankabel moesten trekken. Met enorm veel inspanning lukte het: de kabel werd bevestigd aan een boom.

Daarop konden we de kabel, die aan de linkervoorkant van het vlot zat, langzaam vieren totdat het vlot ongeveer op de plek schommelde, waar de Papoea geweest had. "Is het hier?" vroegen we.

"Nee meneer, nog ongeveer een meter verder stroomopwaarts".

"Nou mannen, dan moeten we nog even aan beide kabels trekken voor die ene meter".

We hebben met zijn tieners staan trekken: een vlot op drums tegen die stroom in. Geen centimeter kwam het

...maar er moest ook nog een aanhangwagen zijn...

De monteurs die de verdrongen jeep weer aan het rijden kregen.

stond strak en we begonnen te hijsen. Toen we de kar zagen verschijnen, bleek die haak nergens aan vast te zitten: hij zat gewoon tegen de binnenkant van het achterscherm gedrukt, en de wagen werd door de stroom heen en weer gedraaid met die haak als spil. Het leek hopeloos - als hij los zou schieten, zou die onherroepelijk weer wegzinken en een x aantal meters verderop worden neergelegd. Maar 't wonder geschiedde: al zwenkend onder water kwam hij langs zij en kregen we hem uiteindelijk op de Higgins. Het karwei had het grootste deel van de dag geduurd en we gingen rusten, heerlijk comfortabel op het dek van de Higgins.

De volgende morgen gingen we aan de motor sleutelen. We hadden een nieuwe opgeladen accu bij ons en ook materiaal om een nieuwe pakking te knippen. Voor het overige demonteerden we de verschillende motoronderdelen en legden die in de warme zon te drogen. Ook de wielen er af, opnieuw overall nieuw vet in of aan gedaan. Ook dit was een heel geploeter, dat de hele dag vergde. Tegen de nachtelijke dampneerslag bedekten we alles met een zeil en gingen slapen.

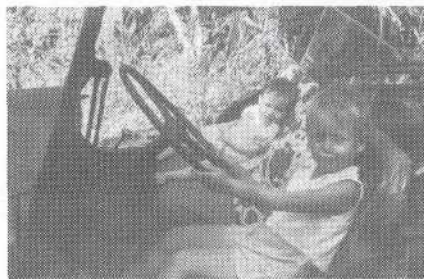
Toen brak de derde dag aan. De motor en de wielen werden weer in de oorspronkelijke staat gebracht en het grote ogenblik brak aan dat er gestart kon worden. De contacthandle werd omgedraaid en.....zonder enig mankeren begon de motor zacht grommend te lopen. We schakelden in, en onder luid gejuich en applaus reden we een eindje.

's Middags arriveerden we zonder extreme moeite in Aitinjo. Dat was voor de mensen een onbegrijpelijk, een uniek gebeuren. Ik zag een oude vrouw aan de kant van de weg wild rondjes dansen, terwijl het speeksel haar uit de mond liep. Ik zette de jeep stil, en werd op hetzelfde ogenblik overvallen door tientallen kinderen, die luid juichten en me beduidden dat ze een eindje mee wilden rijden. Dat heb ik gedaan - het was wèl uitkijken, want die kinderen hadden geen idee van gevaar. Juichend en zingend trokken we zo, voetje voor voetje, als een soort kluwen van kleine Papoea's, dat door de straten rolde, voort.

De volgende dag reden we door naar Mef Kadjem. Daar arriveerden we precies op het moment dat mijn opvolger werd opgebeld door de resident, die vreselijk benieuwd was of er al iets was gelukt van die onwaarschijnlijke berging van jeep en aanhangwagen. Tot zijn verbazing hoorde hij door zijn verbinding het brommen van onze jeep; mijn opvolger stak zijn hoofd naar buiten en meldde: "Jawel, resident! Het is Merkelijn mèt jeep en mèt aanhangwagen, alle drie in perfecte conditie!"

Een heel meer omhoog

Je kreeg daar in Ajamaroe soms het idee: "alles moet kunnen". We hadden een elektriciteitsvoorziening waarmee het hele dorp licht kreeg, één peertje per aansluiting. We legden een pad aan naar een vennetje

*Aartje en Tientje gek op de jeep...
BRRRRMMM...BBRRRRMMMMM...*

vlakbij om te zwemmen. We legden een weg aan, haalden een auto van de bodem van de kali, we reden met de zwaar beladen jeep langs afgronden op een weg, die zo scheef hing, dat ik uit voorzorg op de kant van de jeep ging staan die het dichtst bij de rotswand lag, nadat ik de jeep in de bergversnelling had gezet zodat ik hem alleen maar hoefde te sturen - met uitgestrekte arm en stationair draaiende motor, terwijl achterin een zware drum met benzine werd vervoerd, en ga zo maar door.

Nog een voorbeeld.

De commandant van de Catalina, die elke week een keer op het meer neerdaalde, vond dat lang geen makkelijk karwei, omdat het meer bij windstille zo doorzichtig helder en vlak was, dat je haast niet wist of je er nu al was of niet. En op een goede dag vroeg hij me hoe diep het was op de landingsbaan. Het meer wisselde, afhankelijk van de regenval, nogal van diepte. Die dag was dat 1.80 meter - eigenlijk een onverantwoorde diepte om met een Catalina te "landen". "Kunt u er iets op verzinnen?"

Ik besprak het probleem met bestuursassistent Muhammad Achmad. Die riep de bobots bijeen, en die wisten wel wat! Het eerste meer - waarop de Catalina's landden - liep over in het tweede via een betrekkelijk smalle doorgang in de kalkformatie van de oevers. Het zou niet veel moeite kosten daar een dam te bouwen die ervoor kon zorgen, dat al het water in het eerste meer steeg. Dat leek een goed plan en we gingen dus ter plekke kijken. Ik herinner me, dat er, toen we er aankwamen, een grote groene slang uit een overhangende tak in het voorstuk van onze prauw viel. Een van de bobots greep hem vliegensvlug bij zijn staart, zwaaide ermee als met een zweep en sloeg zijn nek kapot tegen de rand van de prauw, waarna hij hem zorgvuldig oprolde om straks thuis lekker op te peuzelen. Ze zeggen dat 't naar paling smaakt.

Het plan van de bobots leek zeer uitvoerbaar en we besloten het direct te doen. Maar er was een bezwaar: de plek zat vol boze invloeden, geesten zou je kunnen zeggen. Om die weg te krijgen, moest eerst de politie komen om ze weg te paffen. Dat is direct gebeurd: overal waar de bobots wezen schoot een agent een kogel in de richting. Het werden heel wat kogels, want de bobots konden er maar geen genoeg van krijgen - het was hartstikke "ramai" al dat geschiet. Maar tenslotte was het dan toch zover. De volgende morgen zouden ze beginnen - ze vonden het een prachtidee, vooral ook "omdat dan die lui van het tweede meer geen vissen meer dóór-krijgen vanuit ons meer!"

Maar toen we de volgende dag wilden vertrekken, stond daar de bobot van het dicht bij die plek gelegen dorp: "een van de geesten was niet goed geraakt, was naar het dorp gehinkt en maakte het daar nu de mensen lastig; of we nog maar eerst even wilden komen om ook daar de boel schoon te schieten". Ik begreep, dat de dorpeelingen er geen vrede mee hadden dat alleen de bobots die ramai hadden beleefd; er moest ook een voorstelling bij hen thuis komen.

Ook dat hebben we gedaan. De agenten schoten op aanwijzing in alle richtingen, maar omdat die dekselse geest almaar wist te ontsnappen, moest er telkens opnieuw geschoten worden, hartstikke ramai. Maar ook hier kwam een eind aan en de volgende dag legden ijverige Ajamaroeërs in een paar uur hard werken een dam van koraalbrokken (Ajamaroe is een verhoogd vroeger zeebed) aan. Toen de Catalina weer kwam, één week nadat hij geklaagd had, lag de diepte op ruim 2.5 meter. De commandant was stomverbaasd, maar wij haalden onze schouders op: zo doen we dat hier.....

Bekakt Ajamaroe

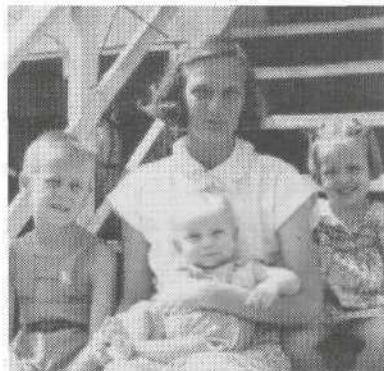
Het aannemersbedrijf Merkelijn en Co. heeft zich in Ajamaroe ook druk gemaakt voor betere w.c.'s. De door de militairen aangelegde poepdozen waren kapot, maar overigens nog bruikbaar als hurkgevallen. Doordat we goede relaties hadden met de olie (de Nederlands Nieuw-Guinea Petroleum Maatschappij NNGPM), die van ons gabagaba betrok, kreeg ik b.v. voor de aanleg van de elektriciteit een volledige voorziening met draad, isolatoren en huisaansluitingen. Ook voor het herstel van de w.c.'s riep ik hun hulp in en zo kon het gebeuren dat op een zonnige morgen collega Frits Sollewijn Gelpke, H.P.B. van Sorong Doom, mij op een groot vlot ten afscheid begeleidde naar de Catalina, die in de haven klaar lag: en op dat vlot **vier glimmende, prachtige, in het zonlicht schitterende wit-porceleinen w.c. potten!** Frits was de hele tocht opvallend stil: in zijn huis moest je, als je moest, gebruik maken van een groot blok ruwe beton met een gat er in. Wat ik ook probeerde, Frits was niet tot een gesprek te bewegen. Somber staarde hij voor zich uit, alsof hij iets verschrikkelijk onrechtvaardig vond. We arriveerden bij de Cat en de potten werden ingeladen. Toen sprak Frits. Hij zei grommend: **“wat een kak, wat een kak op Ajamaroe....”**

Risico's

Achteraf herinner ik me natuurlijk wel een paar gevallen waar we lelijke risico's gelopen hebben - dat hoorde bij het vak.

Maar één geval zal ik nooit kunnen vergeten. Dat betrof onze vrolijke Aartje. Een keer mocht hij met me mee op een kort tournee met de jeep. In de buurt van Aitinjo sliepen we bij een Ambonese goeroe in een prachtig houten bed met planken matras, wel hard maar lekkerder dan het doorsnee veldbed. De volgende morgen maakten de goeroe, de bestuursassistent van Aitinjo en ik een korte wandeling en Aartje huppelde een meter of tien voor ons uit. We zagen midden op de weg een slang, die in het door de zon beschenen pad lag te bakken. Daar was Aartje al huppelend overheen gesprongen zonder dat hij iets gemerkt had. Het bleek een ijzer-slang te zijn, wellicht de allergiftigste van alle slangen ter wereld. Er is althans geen enkel geval bekend dat mensen een beet overleefd hebben. Wel is die slang tegelijk ook erg sloom en zal hij (of is het “zij”!) pas bijten als je boven op 'm trapt. De schrik slaat me nóg om het hart, als ik aan die morgen terug denk.

Met schaamte moet ik ook vertellen, dat ik soms wel erg voorzichtig was. Tijdens een tournee door de jungle kwamen we bij een ravijntje - eigenlijk meer een geul van een meter of drie breed en even diep - waar een gezwollen rivier door stroomde. De kolkende, vreselijk hard stromende massa water moest worden overgestoken via een ronde stam van een klapperboom. Die stam was kletsnat en zag er bepaald glibberig uit. De Papoea's van mijn gezelschap liepen er - bepakt en wel - met hun brede voeten fluitend overheen. Ik durfde niet. Wat zullen ze inwendig gelachen hebben toen ik na lang aarzelen op de stam ben gaan zitten met beide benen bungelend er naast, en zo “voetje voor voetje” doodvoorzichtig naar de overkant ben geschoven, blij dat ik er niet af gegleden was. Ook dat kolkende water vlak onder me zie ik soms nog voor me.

Vlak voor het eerste verlof

Verlof

De tijd in Ajamaroe, bedoeld als straf, is voor ons een heerlijke tijd geweest.

Toen brak de dag aan dat we met verlof gingen. De Catalina kwam ons halen, maakte een tussenlanding in Seroei en bezorgde ons in het luxe hotel op Biak. Van daar vertrokken we met een D.C.4 naar Nederland. Aartje en Bertientje hadden om hun verzweerde beentjes grote lappen verband. Ze waren er niet minder levendig om! In Manilla begonnen ze krijgertje te spelen - géén gezicht, omdat de verbanden losraakten en in meterslange slierten achter hen aan kronkelden.

Aartje en Bertientje hadden om hun verzweerde beentjes grote lappen verband

Dat is wellicht de reden geweest dat de stewardess ons maar een raar stelletje zigeuners vond en bij voorbeeld geen hand uitstak om Bep wat te helpen met baby Robbie de trap op te dragen.

Ze werd later op de reis helemaal gefrustreerd toen Bertien het knopje, dat oplichtte als je haar wilde roepen, een hartstikke leuk speeltje vond, en iedere keer als het weer uitging (vanuit de pantry bediend) het weer liet branden. Bep lag naast haar heerlijk te pitten. Toen ze even later wakker werd wou ze wat drinken en drukte op het knopje voor de stewardess. Maar het lichtje ging uit zonder dat er iemand verscheen. Nog eens gedrukt, zelfde non-resultaat. "Ach Bertien" zei Bep, "ga jij eens even vragen of de stewardess even komt".

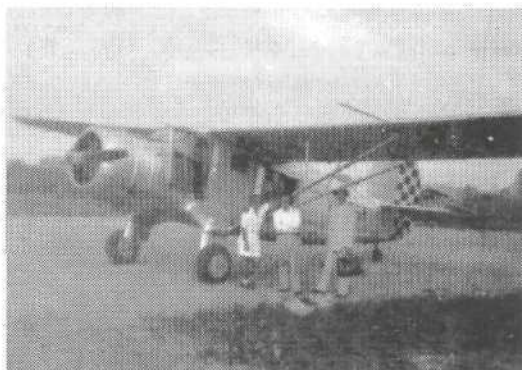
Bertien gediensig. Kwam terug. "De mevrouw zegt: als jij G.V.D. nog één keer aan dat verdomde knopje durft te komen, dan zal ik jou!"

Maar we belandden goed en wel op Schiphol. Eerste verlof!

Hoofdstuk 5 Buitenlandse avonturen

De Northman bromde gezellig. We vlogen een paar honderd meter boven de uitgestrekte jungle van Australisch Nieuw-Guinea. Het was stralend weer. De piloot pakte een pocket en ging zitten lezen. We - dat waren Vic de Bruyn, Nicolaas Jouwe, Markus Kaisiepo en ik. Op weg naar Fiji voor onze eerste bijwoning van de South Pacific Conference. Een geweldige ervaring. Vic en ik gingen mee als adviseurs van onze Papoeadelegatie.

Ik vond die rustig lezende piloot best een beetje griezelig. Maar stelde mezelf gerust met de gedachte, dat zo'n Northman, als hij niet verder kan om de een of andere reden, altijd kan worden neergezet in de toppen van de woudreuzen: er volgt dan uiteraard wat gekraak, maar al gauw komt hij tot rust daarboven in de taaie takken. Het moeilijkste schijnt dan te zijn om de grond en de bewoonde wereld te bereiken. Maar alles ging goed en we landden 's middags in Lae, eens het drukste vliegveld van de wereld - toen Mac Arthur's oorlogsmachine het aanlegde en in gebruik nam. Het loopt recht op de zee aan en eindigt daar abrupt

"Dit is pas leven"

met een steile afkalving. Er schijnt nooit een ongeluk te zijn gebeurd. We vlogen in een passagiersvliegtuig verder naar Sydney. Onderweg kwam Nic naast me zitten, helemaal enthousiast: "Dit is pas leven!"

Sydney - wereldstad

De aankomst in de wereldstad Sydney was een belevenis. Een enorme drukte op de straten, vele wolkenkrabbers, een enorme baai, en een uitgestrektheid van de provincie Utrecht. En niet te vergeten de hangbrug over de baai, waar Vic's Kapauku's indertijd zo opgetogen over raakten. We logeerden in een echt hotel - ook alweer zo'n ervaring voor mensen die alleen maar de primitieve omstandigheden van Nieuw-Guinea gewend waren.

Fiji, kroonkolonie met problemen

Van Sydney ging het verder naar Fiji, toen nog een kroonkolonie van Groot Britannië. Dat kwam zo. De vorsten van Fiji voerden graag en veel oorlog met elkaar. Tot het ze om de een of andere reden begon te vervelen. Ze stuurden een delegatie naar de koning van Engeland en vroegen hem hun land onder bestuur en tot vrede te brengen. De koning zei (bij monde van Cromwell): "dat kan wel, maar dan doe ik het op mijn manier".

Die manier was: het land economisch een basis van welvaart geven. Maar al gauw bleek, dat de autochtone Fijianen wel goed in vechten, maar vrij slecht in noeste veldarbeid waren. Daarom voerde de Kroon in 1990 3000 Indiase arbeiders in voor het bewerken van suikerrietvelden. Dat ging goed, en een paar jaar later voerde de Kroon voor hun genoegen een gelijk aantal Indiase vrouwen in. Het aantal Fijianen bedroeg toen zo'n 90.000. Toen wij er waren, bedroeg het auto-

chtone aandeel 120.000 mensen, en het Indiase deel 140.000... Uiteraard gaf dat spanningen, die er onder meer toe leidden dat - zoals we in de Fijiaanse kranten lezen - de gouverneur van het eiland, Sir Brian Freeston, in zijn openingsrede voor de vertegenwoordigende vergadering de Indiërs op het hart drukte in niet mis te verstane woorden "dat het uit moest zijn met die snelle vermenigvuldiging".

De Indiërs hadden inmiddels het overgrote deel van de economische productiemiddelen en de dienstverlening in handen: winkels, taxibedrijven, de suikerindustrie en zo voort. Maar grond in bezit hebben was hun nog altijd ontzegd; die bleef van de autochtonen, met wie vrijwel geen vermenigvuldiging heeft plaats gehad.

We landden op Nadi Airport, waar we die nacht logeerden in heerlijke appartementen. Op een balie lag een groot boek, waarin alle passagiers hun naam en occupation moesten opschrijven. Ik herinner me er één van: "Smith - Russian spy". De volgende morgen reden we per taxi naar de 50 km. verder gelegen hoofdstad: Suva. Ook daar weer een heerlijk hotel, vlak aan zee, en erg deftig. Maar daar kwamen we pas terecht nadat de S.P. Conference afgesloten was.

De eerste Zuid Pacific Conferentie

Voor die conferentie werden alle deelnemers en adviseurs ondergebracht in het internaat van een jongensschool dichtbij - daar werden ook de vergaderingen gehouden. Het was heel bijzonder hier mensen te zien uit alle delen van de Pacific: Micronesiërs, klein van stuk en met sluike haar, de kroesharige en vrij kleine Melanesiërs, en de eveneens kroesharige Polynesiërs, die groot van stuk waren met als toppunt de twee Prinsen van het "zelfstandige" koninkrijk Tonga, de zonen van koningin Salote, die Tungga en Tunggi heetten: respectievelijk 140 en 145 kilo zwaar en langer dan twee meter. Het waren deze prinsen met wie Kaisiepo z'n stunt uithaalde, toen er een foto moest worden genomen.

Simultaan vertalen

Om onze delegatieleden zo goed mogelijk in staat te stellen de besprekingen te volgen en daar op in te spelen, moest ik een nieuwe ervaring opdoen en uitproberen: simultaan vertalen. Ik had een apparaat bij me waar de leden via oorknopjes op aangesloten waren. Ik fluisterde mijn vertaling van het gesprokene - meest Engels - in het Indonesisch daarin. En als onze delegatie het woord nam, vertaalde ik hun verhaal zin voor zin in het Engels. Dat was een grote inspanning en vergde enorm veel van je concentratie; ook was een vereiste, dat ik de "papers" goed kende. Het was dan ook heel bevredigend voor me, dat onze mannen alles uitstekend bleken te volgen en daar (meer dan) adequaat op reageerden.

Hun bijdrage aan de besprekingen hadden vaak ook een wat ander karakter dan die van de andere delegaties. Deze laatste kwamen vaak neer op een wat slaafse verheerlijking van datgene, dat hun koloniale regeerder allemaal deed en gedaan had op de drie terreinen van ontwikkeling: Health, Social Development en Economic Development. Het begon onze mensen wel eens wat te vervelen en zij staken dat niet onder stoelen of banken: "Al dat mooie wat jullie vertellen zal wel waar zijn; wij kunnen dat ook wel. Maar waar het op deze conferentie om gaat...." en dan volgde er een relevante opmerking, waar de zaal soms stil van werd.

De "papers", die we te behandelen kregen, waren in feite overzichten van wat de leden van de

Zuid Pacific Commissie meenden te onderkennen aan gezamenlijke problemen en hun mogelijke oplossingen; met daaraan toegevoegd begrotingen van uitgaven, die aan te nemen maatregelen vast zaten. Wat ons ook opviel was, dat er inderdaad veel gelijkenis was in de soort problemen waar we voor stonden in deze drie gebieden. Maar op het gebied van de gezondheid lag Nieuw-Guinea toch wel achter bij de overige grote eilandenrijken. Vooral de malaria speelde ons parten, die op vele andere eilanden geen rol speelde. Het is zelfs zo, dat er in het grensgebied van malaria eilandjes zijn, die hemelsbreed nauwelijks 40 km van elkaar liggen, waarbij het een wél, en het andere niet geïstereerd wordt door malaria.

De Commissie zelf

Zoals het een zuinige overheid betaamt, vond "Den Haag" dat Vic en ik, nu we toch eenmaal in Fiji zaten, achter de Conference aan ook wel lid konden zijn van de Nederlandse delegatie naar de vergadering van de Commissie, die daar vlak na gehouden werd. En zo nam ik, als jongste lid, deel aan de besprekingen van "Committee B" - het comité, dat de financiële stukken besprak en klaar maakte voor besluitvorming door de voltallige Commissie. De leider van onze delegatie, de Nederlandse Gezant in Nieuw Zeeland, Penning geheten, en Vic zaten in Committee A, waar de grote beleidslijnen werden besproken. Ik vond het best interessant en ook moeilijk werk. Uiteraard houdt ieder land er zijn eigen soort financiële administratie en principes van boekhouding op na, en om daar als pas beginnende wijsneus zinnig aan mee te doen, valt niet mee. Niet in de laatste plaats omdat het allemaal in het Engels en Frans gebeurt.

...om daar als pas beginnende wijsneus aan mee te doen...

Vaak ook moest ik wat lachen om de belangrijkdoenerigheid van sommige deelnemers, die vonden dat hun systeem afweek en natuurlijk beter was van / dan het systeem dat de Commissie hanteerde. Een enkeling kon daar eindeloos over doorzeuren, vooral het financiënmanneke van Fiji, die bovendien "budget" consequent uitsprak als "boetsjet". Op een gegeven ogenblik werd het de Amerikaanse voorzitter zo gortig, dat hij

een nieuwe bureaucratische opmerking van "Boetsjet" pareerde met de onvergetelijke woorden: "But my good man, that's going across the street by way of Alaska!"

Een ander ding, dat me opviel was een ervaring, (die ik later ook in Nederlandse bijeenkomsten heb meegemaakt), dat ik, als een bepaald probleem besproken werd - daar was dan meestal al een "paper" aan gewijd geweest - op een gegeven ogenblik dacht dat de oplossing toch zo of zo wel kon. Maar uit beginnervlerigheid mijn mond hield, om dan, nadat men nog een kwartier of langer aan het redeneren was geweest, mee te maken dat ze tot "mijn" (niet geuite) conclusie waren gekomen. Nou duurt dat soort bescheidenheid bij mij nooit al te lang en al gauw durfde ik mee te beraadslagen; meestal echter nadat we het binnen onze delegatie eerst samen doorgepraat hadden en eventueel iets op schrift hadden gesteld. Het was dan leuk te merken dat zo'n "stuk" later in het officiële eindverslag van de Commissie als besluit terug kwam.

Het Franse muurbloempje

De Britse gouverneur Sir Brian Freeston hield voor de Commission een grote receptie met dansdansi (waarover straks nog iets!). En je kent de Britten: ze prijzen je uitbundig als je hun taal verstaat en spreekt; doe je dat niet - sorry hoor - maar dan trekken we ons niks van je aan. En zo kwam het, dat de vrouw van mijn Franse collega uit committee B die hele avond *muurbloempje* moest spelen. Ik merkte dat op een gegeven ogenblik en wilde daar toch wel iets aan doen - die collega was een geschikte peer. Maar na al die weken engels - Indonesisch - engels - financiële stukken en zo door moest dat dus nu weer in een andere taal: Frans! Ik moest me dus eerst even prepareren - maar toen ging ik er op af. "*Madame, je suis Merkelijk de la delegation Neerlandaise, comment allez vous?*" Blij keek ze me aan: e i n d e l i j k kon ook zij een woordje kwijt. En ze begon te ratelen in een rap taaltje, de woorden tuimelden over elkaar heen, hele zinnen achter elkaar waar ik absoluut geen touw aan vast kon knopen. Soms, als ze even ophield en de toon van haar laatste woorden een vragende leek te zijn, reageerde ik met "*ah, oui!*" of op goed geluk "*mais non!*".

Ook had ik er iets op gevonden dat een beetje veiliger was: "*han-han!*" (op z'n Frans met neusklink) of nog beter - ik vond dat een reuze vondst - "*alors!*". Ik had daarbij kennelijk geluk, want iedere keer ratelde ze verder, vaak nog in verhoogd tempo. Maar helaas - het kon niet uitblijven dat ik op een gegeven ogenblik "*mais non*" dan wel "*ah oui*" zei, zonder dat dat in de verste verte klopte, waarna ze teleurgesteld een beetje in elkaar zakte, zuchtte en me bedroefd aankeek. Ik had zomaar door dat ik het (ietwat eenzijdige) gesprek had laten stokken. Om het goed te maken moest ik dus gauw, en bovendien onvoorbereid, iets in het Frans zeggen. Maar wat? Ik keek om me heen en zag tot mijn immense inspiratie een blad staan met kleine hapjes. Dat was het! Ik wees op het blad, en: "*voulez vous **makan** un peu, madame?*"¹

Madame keek me niet begrijpend aan. Laat dat mens nou niet alleen geen engels, maar ook al niet Indonesisch kennen! Ze zei geen oui en ze zei geen non, ze keek me alleen maar niet begrijpend aan. En nog weer teleurgesteld. Er zat niets anders op: ik knikte (want wist nu helemaal niet meer wat ik kon prevelen) en "*made myself scarce*".

Het was bal!

Diezelfde sport moest ik even later opnieuw beoefenen. Ik voelde wel, nu er bal was, dat ik tenminste één keer moest dansen, als jongste delegatielid, met mevrouw Penning, die in het kringetje van Sir Brian buiten op het grote balkon zat te babbelen. Maar lastig was, dat mijn beheersing van die kunst zich absoluut beperkte tot de foxtrot - met rumba's, tango's of walsen was je bij mij aan het verkeerde adres. Dat was dus een moeilijkheid - ik kon mevrouw Penning niet zo maar ten dans vragen en er één stunt - zo niet struikelpartij - van maken als het een van die laatste was, die de band ging spelen.

Maar ik had geluk! In de ruimte van de toiletten kwam ik tijdens een pauze in de muziek naast de (Indiase) leader of the band te staan! Dat was mijn kans, en ik vroeg hem om de eerste drie volgende stukken, die hij ging spelen, een foxtrot te laten zijn. "Nou", zei die, "geen enkel probleem. Zorgen we voor!" Blij en een beetje trots dat ik het maar weer had weten te fiksen,

¹ *Makan* - het Indonesische woord voor 'manger'

ging ik vast bij de balkonpilaar staan. Van daaruit zag ik de leader terug komen. Hij keek de zaal in, zag mij, zwaaide bevestigend naar me en wendde zich tot zijn band om te beginnen. Dat was voor mij het moment om achter mevrouw Penning te gaan staan, die druk zat te babbelen (gelukkig!) Ik boog me al voorover en zou juist het woord tot haar richten, toen ik de band hoorde, die een *allerverschrikkelijkste rumba* had ingezet. Gelukkig had mevrouw Penning mijn manoeuvres nog niet opgemerkt; ik kon op het laatste moment weer omhoog gaan en mezelf scarce maken - keek binnen woedend naar de bandleader, die me vrolijk lachend vanuit de verte toezwaaide... de schooier had het welbewust gedaan.

Fijiaanse ontvangst

Ook de verschillende Fijiaanse koningen ontvingen ons hartelijk. Een van hen, Ratu mBau, gaf een tuinfeest. Daar werd een demonstratie gedaan van het met blote voeten lopen over tien meter vurig brandende kolen. Daarop volgde een maaltijd, geheel klaargemaakt in een smoorkuil, zoals die ook op Irian wel bekend is - alleen was déze wel heel groot. In een enorme kuil

had men de vorige dag roodgloeiende stenen met daartussen in bladeren gewikkelde etenswaren - vis, vlees, knollen en groenten - gelegd. Nu werd die kuil opengemaakt en de dampende stukken uitgespreid op pisangbladen die over een lengte van 12 meter op de grond lagen. Het hele gezelschap ging er omheen zitten in het gras. Dat was verrukkelijk eten - alles was botergaar. Met de vingers plukte ieder wat van zijn of haar gading was. Uiteraard was het een tikkeltje flauw omdat niets gezouten was - dat werd meer dan vergoed doordat de bladeren hun inhoud op een bijzondere wijze doortrokken hadden.

Dit was Polynesië op z'n best: heerlijk weer, verrukkelijk eten, oorspronkelijk en gezellig. Heel wat echter dan de met bloemenkransen omhangen hulahuladansers en -danseressen van het stereotiepe "Hawai" model, die we later en elders ook wel te zien kregen.

Vrijwel permanent

Ik geloof, dat ik het best wel goed heb gedaan, dat adviseurschap van de Papoeadelegatie en het mee beraadslagen in Committee B. Want de eerstvolgende keer, dat de Commission weer vergaderde liet Den Haag weten dat ik lid van de Nederlandse delegatie moest zijn. Die Commission vergaderde ieder jaar, de Conference vond eens in de drie jaar plaats. Ik ben er tot het einde van mijn Nieuw-Guineatijd bij geweest; een feit, dat Van Baal in zijn "Verstild Verleden" tot een cynische noot heeft gebracht; hij vond kennelijk dat het onzin was om iemand vanuit het verre binnenland van Ayamaru naar de

Bezoek aan Fiji met in het midden ds. Freek Kamma, toegevoegd aan de Papoea-delegatie

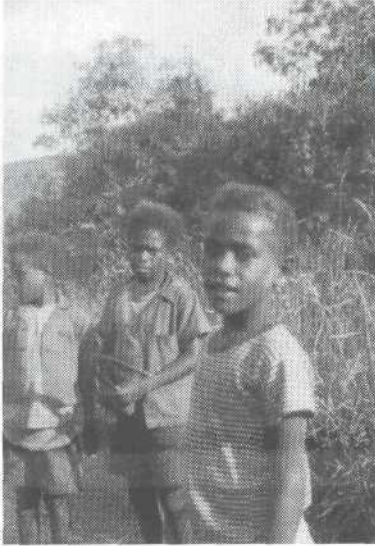

Vrijwel permanent...

grote wereld van de internationale samenwerking te sturen.

Die volgende keer was dus in 1951 en toen zaten we op Ayamaru. Een Catalina kwam me ophalen en bracht Noorlander en mij naar Port Darwin in Australië, vanwaar we met de gewone lijndienst verder vlogen naar onze bestemming. Die gewone lijndienst bestond tot Sydney uit een Dakota; en van Sydney naar Nieuw Caledonië - waar het permanente secretariaat van de Commissie gevestigd was - met (in mijn herinnering *enorme*) vliegboten met twee verdiepingen.

Nieuw Caledonië

Kanaks

Dit eiland is een Franse kolonie met parallelle problemen aan die van Fiji - alleen wel schrijnender. Ook hier een achtergebleven (melanesische) inheemse bevolking, die overvleugeld is door Javanen, die ingevoerd werden als "betere" arbeidskrachten.

De autochtonen, Kanaks genaamd, waren wel goed genoeg om tijdens de tweede wereldoorlog mee te vechten in de vrije franse strijdkrachten, waar ze al de zegeningen van de westerse beschaving in snel tempo hebben aangeleerd. Een overgroot deel van de gewezen soldaten was na thuiskomst weer gaan behoren tot het verwaarloosde en waardeloos geachte volk, waar ze zich niet meer thuis voelden.

's Nachts zag je ze lallend over straat zwieren of diep in slaap langs de kant liggen. Ook hier had de import alle behoorlijke baantjes in de wacht gesleept.

Nieuw Caledonië is een vrij klein eiland met niet erg vruchtbare bodem. Hele delen zijn overwoekerd door guavastruiken, die hier op de doodbewerkte gronden woekierend groeien, zonder dat de vruchten - de bekende "jambu's" - gegeten of verzameld worden. Om het eiland heen loopt een goed berijdbare weg, door de Amerikanen aangelegd, en menig keertje hebben we samen met personeel van het Secretariaat in de masterjeep van de Commission oergezellige ritjes gemaakt en genoten van het prachtige uitzicht over stranden en oceaan. Ook heb ik in die oceaan heerlijk gezwommen boven het koraal in een lagune die gelukkig door een verhoogd rif van het grote water was afgesloten. Ik zeg: gelukkig. Ik zwom daar met een snorkel en zwembril, plat op mijn buik genietend van het veelkleurige leven daar beneden. Ik naderde dat rif, kwam even boven en zag toen aan de andere kant de omineuze vin boven water langspatrouilleren van een haai.

In en rondom onze delegatie

Ik ben vrijwel alle jaren tussen 1950 en 1962 lid geweest van de Nederlandse delegatie. De eerste keer stond de heer Penning aan het hoofd, een reeds wat oudere man, die zijn zaakjes prima voor elkaar had. Een bedreven diplomaat, die zijn talen voortreffelijk beheerste. Ik herinner me hoe hij eens in de plenaire vergadering een Nederlandse bijdrage, die we in petit comité hadden voor-

bereid, te berde bracht. In prachtige, duidelijke volzinnen en in het engels. Terwijl hij bezig was, leverde de franse gedelegeerde op een van zijn uitspraken kritisch commentaar. Penning hoorde, wat hij zei, stopte midden in zijn zin, wendde zich tot de Fransman en ging in vloeiend Frans verder. Niet zomaar een of twee woorden maar een volledige beantwoording van 's mans opmerking; toen dat klaar was ging hij onverdroten verder in het engels.

In volgende jaren werd zijn plaats in de delegatie ingenomen door ambassaderaad N. Voogd uit Canberra, Australië. Ook hij was een bekwaam en bijzonder charmante man. Hij informeerde altijd uitgebreid hoe het met mijn familie thuis ging. Toen hij eens vernam dat Bep een Morks was, zag je 'm verbaasd opkijken. Toen hij nog in Tokio geplaatst was, had hij daar te maken gekregen met een aan lager wal geraakte Nederlander, die in een van de krottenwijken op sterven lag - en die heette Morks. Dat klopte inderdaad: het ging hier om het "zwarte schaap" in de familie, die met tante Mies getrouwd geweest was - de vader dus van onze beroemde klarinettist uit de Dutch Swing College Band, Jan Morks. Deze oom was de oudste broer van Pa Morks; had ergens een dijk van een baan en voer over alle wereldzeeën, maar raakte aan de drank. Hij heette net als zijn zoon: Jan.

Noorlander en ik op de luchthaven van Port Darwin

Onze delegatie bestond uit drie man. De meeste keren werd plaats twee vervuld door een hoge ambtenaar uit Den Haag, de heer Van Beuge - hoewel aanvankelijk, in de eerste jaren, daarvoor ook iemand uit Nieuw-Guinea mee ging: in '50 Vic de Bruyn, in '51 Noorlander, die mijn 100 pond in zijn jasje vond.

Een tweede aanbod

Al eerder vertelde ik over het aantrekkelijke aanbod om overplaatst te worden naar het heerlijke Bandoeng, dat ik zonder meer heb afgeslagen: ik wou op Nieuw Guinea blijven. Iets gelijksortigs overkwam me tijdens ons verlof in 1959.

Eén van de mensen uit het personeel van de Commission, met wie ik vriendschapsbanden kreeg, was Dr MacMillan, de director of Economic Development. Zijn vrouw en zijn dochter Marjorie McPhillamy zochten hem tijdens één van de zittingen van de Commision op, en met deze mensen trok ik veel op. Marjorie nodigde me uit om samen met haar man Bob - als ik in de States kwam - op berenjacht te gaan in Wyoming, waar ze toen woonden.

Economische ontwikkeling was ook het deel van het Commisionbeleid, waarvoor ik de meeste belangstelling - en ook wat concrete ideeën - had. Die kwamen er op neer dat voor de inheemse bevolking, zolang die niet zelfstandig was, aandelen zouden worden gereserveerd in de grote - vaak gigantische - westerse ondernemingen, die de rijkdommen van hun land gingen exploiteren. Daarnaast zouden er ook mogelijkheden moeten worden geschapen om loonbetalingen aan de inheemsen gedeeltelijk in aandelen te doen. Op die manier zou kunnen worden voorkomen, dat

die rijkdommen geheel aan de eigen mensen voorbij zouden gaan in een vorm van “bij u, van u, maar zonder u”. (zoals momenteel in Papoea kennelijk het geval is: de autochtone bevolking krijgt van de winning van die rijkdommen alleen het hun natuur vervuilende afval!). Bovendien zou hiermee, theoretisch gedacht, de betrokkenheid van de bevolking bij die exploitatie kunnen worden bevorderd.

Hoe dit zij, de kennismaking met de diverse manieren waarop de betrokken regeringen de economie van hun dependente territorien trachten te bevorderen, vond ik interessant. En toen we in 1959 met verlof in Nederland waren, werden we op een goede dag te eten genood bij mijn mededelegatiedlid Van Beuge, een hoge ambtenaar van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Samen met Bep - zo luidde de uitnodiging.

Toen we er kwamen, bleek er behalve onze gastvrouw en -heer ook een ambtenaar van Buitenlandse Zaken aanwezig te zijn.

Het etentje was gezellig. Achteraf heb ik begrepen, dat men eerst nog even wilde nagaan wat voor een vrouw ik had - of die wel zou passen in een internationaal milieu... Nou, dat zat uiteraard wel snor en toen het etentje afgelopen was, verdwenen de beide heren even naar een andere kamer; en even later werd ik gevraagd daarheen te komen. *En ik ben potverdrie zo'n naïeveling, dat ik nog niet door had, dat één en ander méér was dan alleen maar een etentje.* Van Beuge was erg vriendelijk en legde me de vraag voor of ik het goed zou vinden als de regering mij bij de Commission zou voordragen als opvolger van Mac Millan, die binnenkort met pensioen zou gaan.. Vanwege de “evenwichtigheid” in het bestand van leidinggevendenden van de Commission was Nederland aan zo'n post toe.

Nou! denk maar niet dat ik een ogenblik aarzelde! “Daar kan geen sprake van zijn! De gouverneur van Nieuw Guinea had me nodig en rekende op me! Nee, dank u, het is erg vriendelijk, maar ik blijf bij Nieuw Guinea!.....”

Later denk je dan wel eens: hoe zou het afgelopen zijn als ik wat bezonnener geweest was en het althans in overweging had genomen. Vooral als je bedenkt dat toen al kon worden voorzien (althans door de hogere regeringsfunctionarissen in Den Haag) dat Nieuw Guinea een voor Nederland aflopende zaak was. Maar nee, Pietje wou en zou voor de Papoea's blijven werken.....

In datzelfde verlof kreeg ik nog een derde aanbod. Dat kwam van een ander ministerie, waarvan één van de hoge ambtenaren mij bij een lezing, die ik gaf, had meegemaakt. Hij vroeg me of ik idee zou hebben in de functie van Voorlichtingsman van zijn ministerie. Dit keer zei ik niet onmiddellijk nee, dus werd de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, de heer Bot, gepolst. Met die man had ik kort daarvoor een rondreis door Nieuw Guinea gemaakt teneinde hem in zijn contacten met de bevolking bij te staan. En ja hoor! Meneer Bot zei botweg: *Gebeurt niet! Geen sprake van!* En dus keerden we na dit emotionele verlof weer welgemoed naar Tanah Papua terug. En gezegd moet ook worden dat Bot, toen de mannetjes van de personeelsafdeling me 5 jaar pensioen door de neus wilden boren, tot hun grote woede en tegensputterij er voor heeft gezorgd dat ik behoorlijk behandeld werd - daarover lees je meer in hoofdstuk 6.

Boodschappen doen in Sydney

Het spreekt vanzelf, dat de overgang van het warme en primitieve Nieuw-Guinea naar het veel koelere - en in mei zelfs vrij koude - Australië telkens groot was. Vooral de eerste keer liep ik

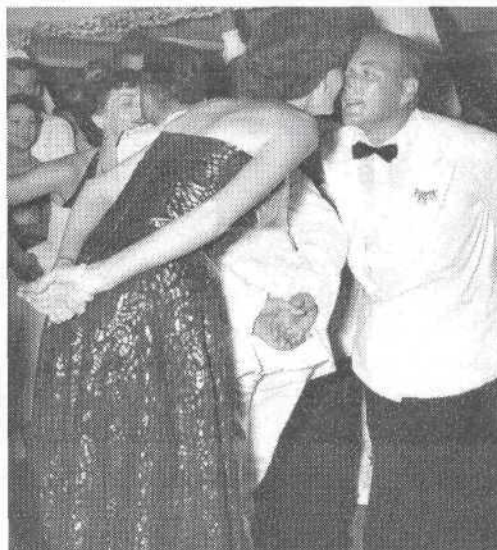
's morgens te bibberen, en genóót ik van het Australische ontbijt met z'n verrukkelijke orange juice, ham of sausages of bacon and eggs, grapefruits en dunne plakjes geroosterde toast. Met helaas daarbij in een pension géén koffie maar koude (brr) verse melk (alhoewel Australische koffie niet te drinken is – die wordt *gekookt!*)

Ook was het vanzelfsprekend dat Bep dingen bestelde, die je in Nieuw-Guinea moeilijk of niet krijgen kon. Dan ging ik, al of niet geholpen door een vriendin uit Sydney, een dochter van professor Baas Becking (bij wie Henk nog gestudeerd heeft in Leiden en die in Australië een grote autoriteit was op het gebied van ecologie) of ook wel iemand van het consulaat, een van die geweldig grote winkels binnen om de bestellingen uit te voeren. Als het dan b.h.'s moesten zijn, vroegen ze me naar de cup. Ik wist niet beter dan met mijn holle hand zo'n beetje aan te geven waarom het ging. Nog moeilijker werd het toen Bep 6 slips bestelde. Ik was alleen toen ik die Australische C&A binnenging. Ik vroeg de weg aan een juffrouw achter glas bij de kassa, en die zei: de trap op. En ja hoor, via de roltrap bereikte ik de eerste verdieping en vlak tegenover me zei een groot bord: SLIPS. Nu merkte ik dus wat slips waren: mooie witte onderjurken..... Ik vond het wat onbegrijpelijk - wat moest Bep nou in dat snikhete Hollandia met zo'n nylon onderjurk - en dan liefst zes stuks! Dat werd trouwens véél te duur - ik kon er hoogstens twee kopen. En deed dat toen ook maar. Pas veel later heb ik begrepen dat hier sprake is van verschillende namen voor de dingen.....

De Avondjurk

Een andere keer gaf Bep me haar maten mee met de vraag of er in Australië misschien een mooie avondjurk te versieren was. In Canberra logeerde ik bij de familie Voogd en daar legde ik aan de vrouw des huizes die vraag voor. Die werd prompt verschrikkelijk enthousiast en beloofde haar best te doen. We waren toen op de heenweg naar Noumea voor de Commissionvergadering en zouden zo'n veertien dagen wegblijven. Toen we terugkwamen was de jurk, een héél bijzondere, zwarte zijde met gouden lovertjes, klaar!

Deze prestatie was wel héél bijzonder: in Canberra moest iedere dame normaliter tijden wachten voordat ze bij **de** naaister terecht kon. Maar mevrouw Voogd had die coupeuse opgebeld en gevraagd: wie zijn er momenteel aan de beurt? Dat waren er een stuk of vier. Die heeft ze toen een voor een opgebeld en weten te overreden hun beurt even op te schuiven voor die lieve vriendin in dat verre primitieve Nieuw-Guinea! En trots en blij kwam ik met die prachtige, naar laatste Parijse mode ontworpen avondjurk thuis. En Bep is er wát trots mee naar de eerstvolgende receptie gegaan.

...een heel bijzondere: zwarte zijde met gouden lovertjes

Ook voor de kinderen bracht ik uiteraard telkens cadeautjes uit den vreemde mee. Zelf herinner ik me daar niet zo veel meer van; ik meen een koalabeer voor Bertien, Legostenen voor Aart. Maar

zelf heb ik het leukste gevonden een vliegtuig met horizontaal om hun as draaiende vleugels. Die machine kon je als een vlieger oplaten, en dan dreef die op de kracht van die ronddraaiende vleugels, die schitterden in de zon.

W.H.O. Manilla

Ook werd ik een keer afgevaardigd namens Nieuw-Guinea naar de Aziëconferentie van de World Health Organisation in Manilla, samen met dokter Louis Veeger uit Merauke. Na aankomst in Manilla moesten we de volgende dag verhuizen naar het ver naar het noorden van Luzon in de bergen gelegen Baguio, een reis van twee dagen met een mooie grote autobus. Die eerste dag kwamen we tot San José, waar we zouden overnachten. Maar schrik! Mijn reiskameraad dokter *Louis Veeger* was ondergebracht in een kleine slaapzaal voor... vrouwen, de naam was voor amerikaansgeoriënteerden kennelijk die van een meisje! Goede raad was duur. Tenslotte werd de oplossing gevonden: ze zouden mij onderbrengen in een hotel.

Dat bleek een chinees hotel te zijn met kennelijk alle voorzieningen van dien. Dat laatste merkte ik geschrokken toen ik eenmaal in bed lag. Bep had voor mij een móóie róóie pyjama met witte ballen gemaakt. Daarin gehuld lag ik nog wat te lezen op mijn zij en gesteund op mijn elleboog. Toen ik daar wat stijf van werd, draaide ik me om en... schrok me op hetzelfde moment rot omdat er vlak naast me een groot rood lichaam bewoog! Met mijn hart in mijn keel keek ik toe: ik was het zelf! Langs de lengte van het bed liep horizontaal een spiegel en daar zag ik mezelf ten voeten uit. Een voorziening die er blijkbaar op gericht was de gast in staat te stellen al zijn horizontale exercities al doende gade te blijven slaan...

De volgende dag reden we door naar Baguio via een schitterend bergachtig landschap met feeëriek sawah's langs de steile bergwanden, waar de weg zich tussendoor slingerde. Baguio bleek een redelijk grote stad met een goed hotel, waar de conferentie plaats vond. De Katholieke kerk had hier er iets op gevonden om de Islam de loef af te steken: via de bekende grote luidsprekers uit de Amerikaanse legervoorraden werd hier om het kwartier een carillonbespeling over de hoofden van de burgers uitgestort, van tijd tot tijd afgewisseld met een oproep om een dienst in de kathedraal bij te wonen.

De conferentie zelf was wel interessant; de ontmoeting met allerlei Aziatische medici ook. Ik heb daar getennist met een Javaanse arts - ondanks mijn inwendige tegenzin tegen de Indonesiërs een prettige ervaring - alsof de banden vanuit mijn jeugd weer herleefden. En met een Japanse arts heb ik meegedaan aan de cabaretvoorstelling aan het eind van de vergaderingen: zij zong met mij allerlei Hollandse liedjes mee zoals "in een groen groen groen knollen knollenland daar zaten twee haasjes heel parmant" en ik met haar leuke Japanse ditties die ik nu overigens weer vergeten ben. Een ander liedje uit dat cabaret

De conferentie zelf was wel interessant...

was een Filippijnse song: "planting rice" waarvan ik de melodie later nog eens heb gebruikt voor een van onze eigen Merkelijnliedjes: "Aartje, Robbie en Bertien - die gaan vliegen in de vliegmachien - daar is dan de stewardess - die geeft reuze aardig les..." of zoiets. Dat liedje eindigde met: "En tot slot komt Pappa ook - gehuld in sigarettenrook..."

De Parels

Een wat oudere Amerikaanse dame, die werkzaam was bij de F.A.O. in Rome, heeft later nog boodschappen voor me gedaan in Hongkong. Daar moest ze - vertelde ze aan tafel - na de conferentie naar toe. Iemand had het erover, dat daar parels belastingvrij en dus goedkoop verkrijgbaar waren, en ik vroeg haar of ze zo vriendelijk wilde zijn voor Bep een snoer parels te kopen en mee te nemen naar Rome, waar we ze dan later zouden komen ophalen als we met verlof kwamen. Ik gaf haar geld en ze zou haar best doen. Bij ons kort daarop volgend verlof hebben we haar geschreven met welke vlucht we in Rome zouden zijn - of ze dan naar het vliegveld wilde komen.

Dat is nog een heel gedoe geworden. Toen Bep met de drie kinderen het stuk tussen Beiroet en Rome aflegde - ik was op reis door de Verenigde Staten - werd ze vlak voor de landing wakker en liep slaperig naar de stationshal. Trof daar geen dame met parels aan.

Vreemd vond ze dat, net zoals het feit dat er in die hal een grote landkaart van Griekenland hing. Pas toen het vliegtuig weer verder ging kreeg ze te horen dat men in Athene in plaats van in Rome was geland vanwege een of andere weersomstandigheid. We hebben dat aan onze smokkelaarster - want het ging ons uiteraard om het vermijden van invoerrechten - laten weten. Een jaar later zijn Oom Kees en tante Bep Morks tijdens een vakantie langs haar kantoor gegaan en zijn de parels alsnog terechtgekomen!

De Verenigde Staten

Die heb ik in mijn Nieuw-Guinea periode tweemaal bezocht. De eerste keer in 1953, toen ik daarheen werd gestuurd om te zien of, en zo ja welke bijdrage Nieuw-Guinea zou kunnen leveren aan een internationale tentoonstelling in San Fransisco over alle landen die aan de Stille Oceaan grensden. Bij wijze van introductie bij de organisatoren kreeg ik een krijgsmunitie uit de Baliem mee; een hele toestand met veren en andere versiersels, die zo groot was, dat hij nergens in een koffer kon en ik er het hele end van Hollandia via Biak, Sydney, Fiji en Honolulu naar San Fransisco mee in mijn hand moest lopen op elk nieuw vliegveld waar we langs kwamen. In Sydney kwam er prompt een Amerikaanse toerist op me af met de vraag hoeveel ik er voor hebben moest.

In die tijd vlogen we met een DC6, die weliswaar slaappleatsen aan boord aan de passagiers bood, maar toch telkens langdurig onderweg stopte. Daardoor heb ik een heerlijke namiddag in Honolulu genoten van het strand en me verwonderd over de discipline van het autoverkeer, dat onmiddellijk tot stilstand kwam iedere keer als ik, lopende op het trottoir, me naar de rijweg wendde met het doel over te steken. Ook het hotel, waar we zolang mochten verkeren, was voor mijn begrippen het einde van airconditioned luxe. En Diamonds Head indrukwekkend. Toen we verder vlogen lag ik lekker te slapen, toen ik door het gestamp van het vliegtuig wakker werd, mijn lampje aandeed en wat probeerde te lezen. Onmiddellijk kwam een doodnerveuze stewardess de gordijntjes opzij schuiven om met een angstig gezicht

te vragen of er iets mis was. Ik zei, dat alles goed was maar dat de riem niet erg goed sloot en dat was een beetje lastig. Daarop begon ze driftig aan die riem te rukken (over mijn welvoldane buik heen) en ondertussen vertelde ze dat we in verschrikkelijk noodweer zaten en dat juist op het *“point of no return”*. Dat was in die dagen voor dit soort vliegtuigen het punt “halverwege” de rit naar San Francisco waar - als er iets gebeurde - men net zo goed kon proberen dóór te vliegen, omdat je dan toch geen benzine meer genoeg had om terug Honolulu weer te halen.

Het meisje was echt angstig. Omdat het met die riem toch niet gelukt was, ging ik er maar uit en vroeg haar om een kopje koffie. Dat leidde haar wat af en even later zat ik op een klapstoeltje in de pantry pogingen te doen om die koffie ook naar binnen te krijgen: telkens als ik het kopje bij de lippen had, kregen we weer zo'n plotselinge diepteval waardoor het kopje hoger dan wel lager terecht kwam. Pas toen ik het echt aan de mond had ging het beter. 't Was inderdaad een heftig gebonk. Maar de tocht verliep zonder ongelukken en in de morgen zagen we het schitterende San Francisco met z'n grootse baai en de enorme brug onder ons verschijnen - even later stonden we veilig en wel aan de grond, inbegrepen de krijgsmanstooi uit de Baliem.

Eeuwig toegang tot San Francisco

Die krijgsmanstooi ben ik toen allereerst gaan aanbieden aan de burgemeester van San Francisco, daarbij de weg gewezen door een bevriende journalist van de San Francisco Chronicle, die ik in Nieuw-Guinea tijdens zijn bezoek had begeleid. De burgemeester ontving me vriendelijk, nam de tooi plechtig in ontvangst en overhandigde mij als tegengift de “sleutel van San Francisco” - een van multiplex gemaakte met goudverf en zwarte versierseltjes en letters voorzien geval van zo'n 30 centimeter groot. Ik neem aan dat ik daarmee eeuwig vrije toegang mag hebben tot de stad, iets wat nauwelijks een privilege mag heten, aangezien dat voor iedereen geldt.

De Chronicle-vriend ging overal mee met me en dat was een geweldige hulp - je voelt je dan bij dit soort organisatoren van enorme evenementen al gauw het “boertje van buten”. Ook kwam ik tot de conclusie dat we als onbetekenend Nieuw-Guinea hier eigenlijk niets te zoeken hadden: het was veel meer een tentoonstelling - zeg maar een internationale beurs - van al de producten, die in de betrokken landen konden worden geleverd aan de wereldhandel - en *dat* stelde in ons eiland toen nog bitter weinig voor. Overigens vond ik San Francisco - dank zij mijn begeleider - wèl erg de moeite waard. Wat een stad! Natuurlijk the Bridge. Natuurlijk Alcatraz. Natuurlijk de steile wegen waartegen de trams af en aan reden. Maar dan als verassing het beroemde **Fishersmens Wharf**, met zijn onbegrensde keuze in de allerlekkerste visgerechten.... En helemaal om nooit te vergeten was ons uitje naar een jazzcafé: daar zaten we met een aantal andere stil genietende stellen aan eenvoudige tafeltjes iets te gebruiken, terwijl *boven de bar, op een platform* de band bestaande uit trompet, saxofoon, trombone, slagwerk en bas de sterren van de hemel speelde, telkens gul met applaus beloond door de aanwezigen.

Smog City

Van San Francisco trok ik verder naar Los Angeles, waar ik te logeren was genood door de McMillans. Die hebben me met overdadige gastvrijheid opnieuw een fantastische week bezorgd. Ik werd er verlegen van dat letterlijk *alles* wat ik nodig had door hen werd gedaan. Even kon ik wegsluipen om scheermesjes te kopen, maar toen ik daarmee thuis kwam waren ze echt

beledigd dat ik dat buiten hen om gedaan had. En later tijdens een rit naar Hollywood, vroeg ik om even te stoppen - ik wilde wat sigaretten kopen. Voor ik had kunnen uitstappen was Mac al op weg en kwam hij terug met..... een hele slof! In Hollywood hebben we de bekende gewone dingen bekeken: de handafdrukken of voetafdrukken, die filmberoemdheden eens op de trottoirs in de natte cement hebben gemaakt, de waanzinnig kapitale villa's etc. En toen ging de hele familie naar een trouwfeest, dat in de bergen gehouden werd in een van de "ghost-towns" waar vroeger de goudzoekers hun woeste leven leidden en die als heel stadje bewaard is gehouden. Daar zagen we de attributen van dat wonderlijke pioniersleven, de nuggets, de schalen, alles. En daar werd ook de receptie gehouden - opnieuw voor dit boertje een bron van verbazing. Ik weet nog als de dag van gisteren, dat ergens op een tafel gesneden brood, verse boter en vleeswaren klaar stonden. Ik had juist zo'n dubbele boterham gesmeerd met daartussen een lekkere plak ham, toen een van de andere gasten zich bediende: een snee dik besmeerd brood, twee plakken ham, twee plakken braadvlees, twee plakken nog weer wat anders - daar zette hij vervolgens met smaak zijn tanden in. Ik heb gauw mijn bovenste sneetje er af gedaan en het beleg enige malen verdubbeld!

Toen we terug kwamen in L.A. bleek er vanwege de wereldwijde petroleumcrisis een overgroot deel van de vliegverbindingen te vervallen. Hoewel ik ook was uitgenodigd om nog wat te komen logeren bij de McPhillamies - Marjory's man Bob had al een berenjachtpartij georganiseerd - besloot ik zo weinig mogelijk risico te nemen en direct naar New York te gaan om te trachten een plaats op het vliegtuig naar Nederland te bemachtigen.

New York

Ik moest natuurlijk ook uitkijken om rond te komen met het geld, dat ik bij me had. Ik ben nog op het Nederlandse consulaat geweest om te informeren of ik een betaald baantje kon bemachtigen, maar dat mocht zonder speciale permit niet. Ik nam intrek in het hotel, waar ook de KLM-crews logeerden en reed iedere keer met die mee naar Idlewild om te proberen of er soms een plaatsje opengevallen was. Ik leefde zo zuinig mogelijk; ging hele middagen zitten in een bioscoop, waar ik eindeloos films bekeek; beklom de grote wolkenkrabbers en liep, liep liep langs Broadway, door Central Park, of naar de kerk van ds. Norman Vincent Peale. Dat laatste kwam eigenlijk toevallig, omdat zijn kerk in het telefoonboek aangeduid stond als "Dutch", en ik dacht eens kijken wat dat is. Pas veel later heb ik gehoord, dat hij in die tijd een hele beroemdheid was. In ieder geval was de eredienst onder zijn leiding erg de moeite waard. Leuk was ook, dat alle "gasten" vriendelijk werden uitgenodigd na afloop koffie te komen drinken in de kelder van de kerk. Nou dat was dus weer een gratis kopje koffie en gratis gezelligheid. En dat was het inderdaad. De dominee heette alle gasten hartelijk welkom en vroeg ons op te geven waar we vandaan kwamen, dan mocht de verafste een lied opgeven. Ik was uiteraard met mijn Nieuw-Guinea veruit de verafste, en gaf een lied op. Dat was overigens toevallig, want Norman verstond het niet goed of hij had nog nooit van Nieuw-Guinea gehoord - hoe het zij hij verklaarde mij afkomstig uit Guyana te zijn. Maar dat was die dag daar toevallig óók het verste.

Zo sleet ik mijn wachtdagen in New York, en mijn geld werd steeds minder.... Maar gelukkig, toen ik de vierde dag weer mee reed naar Idlewild bleek er plaats te zijn! Ik was dolblij en had nog 15 dollar over. Ik kocht voor 8 dollar-zoveel nylon ondergoed voor Bep - dat was

in die dagen iets heel bijzonders, een drietal petticoats. Maar op Schiphol had ik pech: op de petticoats moesten invoerrechten worden betaald. Om een lang verhaal kort te maken: toen ik nog net een taxi naar het Centraal Station had kunnen betalen (waarvan de chauffeur me in het engels vroeg of ik soms belangstelling had voor of behoefte aan een lekkere meid) stond ik daar met mijn twee koffers en nog een dime op zak. Hoe moest ik nou in Vierhouten komen?

Toen herinnerde ik me dat Roel en Titia Harder - onze vrienden uit het Logboek! - op de Keizersgracht woonden. Daar ben ik toen met die koffers heengesjouwd en belde aan. De Harders woonden twee hoog, en dat betekent daar een stel verrekt hoge trappen. Ik liet mijn koffers beneden staan en vroeg: "Roel, kun je me ook helpen aan geld voor de trein naar Vierhouten?" Dat kon wel, *op voorwaarde dat ik het onmiddellijk vanuit Vierhouten terug overmaakte want...* Het was geld van de catechisatie, dat hij toevallig in huis had. Ik weer met de twee koffers - mijn verhaal wordt eentonig - naar het Centraal station en op de trein. De conducteur zag al die stickers op die twee koffers en voeg: bent u ver weg geweest. Ja, dat was ik, in feite was ik terug van een reis om de wereld via Nieuw-Guinea, Australië, Amerika, weer naar Nederland, met nog 50 cent op zak. In Nunspeet stond Bep aan de trein met de kinderen en daar kwam dus Pappa ook gehuld in sigarettenrook. We hebben toen daar in Vierhouten een verrukkelijke zomervakantie gehad. Onder andere het vliegtuigje opgelaten voor Aart, dat met draaiende vleugels dartelde in de zon. En ritjes gemaakt over de Veluwe, en gegeten bij de Mallejan, en ga zo maar door. En, o ja, een dienst meegemaakt in de christelijk gereformeerde kerk: daar was het belijden doen en die dienst duurde twee en een half uur.

De voorlichtingsreis

De tweede keer, dat ik door de V.S. trok, was in 1959. In die jaren besteedde de Republiek handen vol geld aan het inhuren van Amerikaanse reclamebureaus om de publieke opinie in de States ten aanzien van Nieuw-Guinea te hunnen voordele te beïnvloeden. Onze regering besloot daar wat tegenover te stellen, en liet eerst Vic de Bruyn in '57, daarna Rafaël den Haan in '58 en vervolgens mij in '59 een reis maken door heel dat grote land om overal lezingen en andere optredens te verzorgen. Wel allemensen, wat was dat vermoeiend. De mensen van de consulaten hadden overal goed hun best gedaan en daardoor was ik op iedere dag druk bezet: soms met twee, meestal met drie maal een lezing of een college of een radio- dan wel tv-optreden. Met tussendoor dan nog lunches met hoogleraren, studenten, politici en dergelijke. Ik kreeg aan het begin van de reis - de dag na aankomst in San Francisco - het programma voor de volgende dag, zo van:

08.30 a car will fetch you from the hotel

09.00 arrive at Auckland University; lecture for students and/or teachers

11.00 coffee with members of staff.

12.00 luncheon with representatives of student body.

14.00 meet the press at...

15.00 visit Radio KTB for interview

1700 back to hotel for dinner.

19.30 lecture for Rotarians in .....

Dat laatste was dan altijd een vrij groot gehoor, dat na afloop nog bleef doorvragen, zodat ik vrijwel nooit voor 23 uur weer in mijn kamer was. Ging ik dan maar direct slapen. Maar nee, op die kamer was een televisie, voor dit boertje van buiten een onweerstaanbaar geval, waar ik met mijn stomme kop naar ging liggen kijken, tot ik er bij in slaap viel, zo tegen tweeën.... De volgende morgen luidde het programma:

08.30 proceed to airport, booking for flight nr .... departure

09.10 to...

09.40 arrive at airport ..... You will be met by ..... proceed to...

En dan ging het weer van voren af aan. Lezingen, ontmoetingen, lunches, tv.- en radio-optreden, een verschrikkelijk druk programma. Soms erg leuk. Ik herinner me dat ik in San José, Californië, een tv-interview moest doen. Toen we begonnen waarschuwde de ietwat verveelde regisseur: "Hooguit 4 minuten!" en hij begon met "Where are you from, mr Merkelijn?"

Well. I am from Hollandia, New Guinea. Waar ligt dat in vredesnaam Ik vertelde dat Nieuw-Guinea in de Pacific lag en een belangrijke steppingstone was geweest in McArthurs oorlog tegen de Jappen. Veel, heel veel G.I.'s zijn daar geweest, en er is door hen op de wereldberoemde wijs van "Lily Marlene" een eigen lied op hun verblijf daar gecomponeerd. Dat ging als volgt: (en ik zong!): This is Hollandia - Land so free - We love you so - To hell with thee! - We have the KayaKaya's - but no Lily Marlene... De regisseur zat te genieten - dit was leuk! En hij begon te vragen, van allerlei. Toen het interview was afgelopen bleek het 13 minuten te hebben geduurd, prime time op de Amerikaanse televisie! Maar het bleef vreselijk vermoeiend. Van S.F. naar andere steden in California, toen naar Seattle, de plaats van de grote Boeing in de staat Washington, vervolgens stapsgewijs naar het oosten, dag in dag uit zware programma's en laat láát tv kijken..... Na twee weken was ik in Denver, een verrukkelijk hotel met uitzicht op de besneeuwde bergtoppen. Ik lag, dood en doodmoe op mijn bed en overwoog serieus om het op te geven. Ik viel in slaap, en werd de volgende morgen pas weer wakker. Was uitgerust, zei eens hartgrondig "well, well, well" en vatte weer moed om verder te gaan.

En het ging ook verder goed. Een paar dingen vielen me op. Vaak werd ik gevraagd om na afloop van een middagoptreden ergens bij mensen thuis een cocktail te gebruiken. Dan merkte ik dat veel Amerikanen hun huiskamers inrichten *zonder* centrale salontafel: alle stoelen langs de muren en bijzettafeltjes er bij. En dan het zuipen! Mensen, wat werd er snel en veel gezopen! Het leek haast Australië wel, waar mannen, gebruikmakend van de wettelijke regeling dat er alleen tussen 17 en 18 uur spiritualia mogen worden geschonken in de cafés, in dat enkele uur met een absolute rotvaart glazen bier achteroverslaan. Die presteren het dan vaak om tegen zessen hartstikke lazarus weer de straat op te gaan. Ik spreek overigens over de vijftiger jaren; die gekke maatregel zal intussen echt wel veranderd zijn. Hoe dat zij, in Amerika konden ze er ook wat van. En ik moet zeggen, hun cocktails waren vaak erg lekker. De Old Fashioned b.v. of de Dry Martini dan wel de Bloody Mary. Zal ik hier voor jullie benefit een paar recepten geven?

Doe in een glas wat suiker, spriets er Angostura-bitter over heen, giet een theelepeltje sodawater

erop en stir vigorously. Dan een Marasquino-kersje erbij, dan een goede maat Bourbon whisky (dat is dus de Amerikaanse soort), aanvullen met sodawater, een schijf sinaasappel op de glasrand en je Old Fashioned is ready. Voor de Dry Martini heb je gin en droge witte vermout nodig (die dus heel niet van Martini hoeft te zijn). Je neemt een wijd drinkglas, dat je eerst met de vochtige rand in (liefst gekleurde) suiker heb gedrukt, en giet dan over een ijsblokje een mengsel van gin en vermout. Hoe meer gin, hoe “dry-er” uiteraard. Vandaar het verhaal van de Dry Martini club in New York, die almaar experimenteerde met het dry maken van de dry martini: eerst gelijke delen gin en vermout, toen tweederde tegen eenderde, en zo steeds verder. Tenslotte: doe het glas vol met gin, doe de vermoutfles open, laat dan je glas met gin even aan de fles *ruiken*: *yes! VERY DRY INDEED*. O Ja, vergeet niet er een olijfe in te doen. En verder: eigenlijk hoort er geen ijsblokje in, maar moeten al je ingrediënten ijs- en ijskoud te zijn: flessen uit de diepvries!

De Bloody Mary is iets met tomatojuice maar ik vind daar niet veel aan.

Telefoontje naar Holland

In Chicago had ik tussen de middag even tijd om naar huis, naar Bep te bellen, die met de kinders in Katwijk zat. Ik lag heerlijk lui achterover in mijn bed en vroeg de telefoniste om de verbinding. Weer bleek hoe'n ontzettend boertje van buten ik was: ik ging er héél ouderwets van uit dat “de juffrouw” waarschuwde als “de” drie minuten om waren. Dus we waren oergezellig aan het kletsen, en het duurde en duurde en nog altijd geen drie minuten waarschuwing. Ik genoot, en toen het eindelijk afgelopen was en ik de werkelijke schade onder ogen kreeg, bleek *al* mijn geld op! Ik moest zo'n 70 dollar betalen. De regeling voor de financiën was toentertijd zo, dat ik een vast daggeld kreeg waarvan ik al mijn uitgaven moest betalen. Omdat ik praktisch geen gelegenheid had om uit te gaan of te winkelen, had ik daar in Chicago gelukkig genoeg overgehouden om te betalen..... Ik was toen dertig dagen onderweg; er moesten nog dertig volgen.

Het Mido horloge

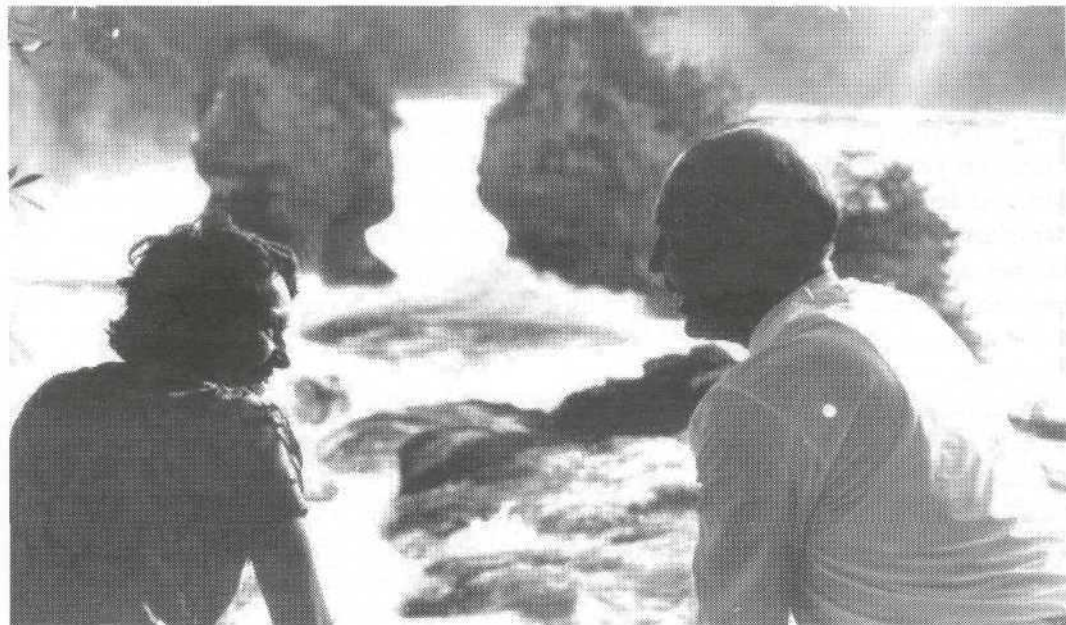
Toen er nog anderhalve week te gaan was, schee mijn horloge er mee uit. Dat was een duur, waterdicht, schokbestendig geval, dat ik twee jaar eerder in Hollandia had gekocht bij Jan Koops. Ik had 's middags even tijd om een horlogezaak in te gaan, maar die konden het niet op korte termijn (“morgen klaar!”) repareren. Nog een winkel geprobeerd, ook niet. In de derde zeiden ze: “Komt u binnenkort nog in New York, daar zit de importeur, wellicht kan die u snel helpen.” Ja, dat was een goed idee. Eenmaal in New York heb ik die importeur opgezocht, een wat groezelig kantoor ergens op de 20^e verdieping van een wolkenkrabber. Een struise dame stond me, een beetje kortaf, te woord en ik deed mijn verhaal. Ze pakte het horloge en liep er mee naar een tafel, waar ze het opende. Toen kwam ze snel terug en zei op boze toon: “wat hebt u in vredesnaam met dat horloge uitgespookt? Het is door en door vuil van binnen!”

Nou, toen liep bij mij ook de gal over. “Mevrouw, ik heb voor dit horloge een hoop geld betaald in Nieuw-Guinea *omdat het water- en stofdicht was*. Dus komt u me nou niet aan met waarom *ik* er iets mee zou hebben uitgespookt. Zelfs in de jungle van Nieuw-Guinea hoort dat horloge tegen alles bestand te zijn!” “Ja, het zal zo'n 14 dagen kosten om het weer in orde te maken Komt u dan nog *maar* eens terug.” “Maar dat kan helemaal niet! Ik ben nog maar een week in de States, het moet in een week klaar zijn!” Nou, dat kon ik wel vergeten, daar

was geen sprake van. "Maarre, waar gaat u dan na die week naar toe? Naar Holland? U bedoelt Holland in Europe? Nou maar waarom gaat u dan in Europa niet even naar de fabriek; die staat in Neuchatel, dat ligt ook in Europa!"

Ja, dat lag ook in Europa. Dat wij Nederlanders dat nogal een afstand vinden, daar had mevrouw geen boodschap aan. En na enig nadenken gaf ik haar gelijk. En toen ik - eindelijk - weer thuis bij Bep was, kon ik haar vrij makkelijk overhalen om de nieuwe Ford Taunus in te rijden door middel van een rit naar Zwitserland. Daarbij speelde ook mee, dat Bep in haar na-HBStijd een half jaar in Neuchatel op een internationale school is geweest om het Frans goed te leren beheersen, en haar herinnering aan "zalige" gebakjes in een van de Konditoreien daar trok!

In de Mido-fabriek was het horloge vrij gauw gemaakt: het was door en door smerig van binnen en de dame van de fabriek beloofde ons dat het de volgende namiddag klaar zou zijn. Zo is 't ook gebeurd; het horloge liep weer prachtig en we kregen als reserve voor in Nieuw-Guinea een paar pakkingen mee!

...kon ik haar vrij gemakkelijk over halen voor een tochtje naar Zwitserland...

'k Zag twee beren....

We vroegen de dame of ze ook een prettig hotel wist, waar we de nacht konden doorbrengen. "Jawel, dan moet u gewoon de weg langs het meer volgen en dan vindt u vanzelf het hotel "Die Zwei Bären, dat is heel comfortabel." Zo gezegd zo gedaan. Maar wat we ook zochten: nergens een hotel van die naam. Er waren wel hotels, maar geen "zwei Bären". We hadden het allang moeten zien, toen Bep (die tenslotte in Neuchatel was geweest om Frans te leren!) opeens zei: "Ours" zijn dat geen beren? Ik zag zoiets van "les deux Ours" op een uith-

angbord!" Wij terug en ja hoor, op de plek waar Bep dat uithangbord had gezien, bleek op de *andere* kant ervan te staan "Die zwei Bären" - we waren in Zwitserland en in het tweetalige gebied!

...de lol die ze als meiden hadden...

Het was een verrukkelijk hotel: op de bedden lagen donsbedden, wel dertig centimeter dik! En dan vanuit de kamer een uitzicht over dat prachtige meer. De volgende morgen gingen we dan die gebakjesKonditorei zoeken. Opeens zag Bep ze liggen in een etalage van een bakkerszaakje, dat ze al meende te herkennen. We bestelden, maar erg onder de indruk waren we toch niet: of ze waren vroeger lekkerder, of die meiden van de internationale school vonden die vreselijk mierzoete gevallen toen echt lekker. Wellicht in combinatie met de lol, die ze als meiden hadden tijdens dergelijke uitjes....

Moeder op de voorruit

Toen we weer naar Nederland reden, kwamen we bij Karlsruhe op een vrij smalle weg door bergen terecht. Het was slecht weer en het voortdurend achter zware vrachtwagen blijven rijden was geen lolletje. Toen we eindelijk in een hotel waren beland gingen we onze honger stillen in een cafetaria. Nu was het, als Bep en ik samen in den vreemde op stap waren, zo, dat ik het woord wel deed maar bij Bep terecht moest als ik een woord niet wist. Aan de balie van het cafetaria ging het net zo: ik stak een verhaal af tegen het dienstertje, en die hoorde me geïnteresseerd aan. Op een gegeven ogenblik kreeg ik zelfs een compliment: het was "wonderbar" zo fantastisch Duits ik sprak!

"Dat was inderdaad fantastisch", merkte Bep op toen we weer naar de kamer liepen: "op een gegeven ogenblik luisterde dat meisje met open mond toe toen je zei: "dann haben wir hinter ein Lastwagen gesessen und dann haben wir sehr viel Mutter auf meinem Windshield bekommen." Dat samenspel tussen Bep en mij gebeurde ook in Parijs, waar ik een conferentie moest bijwonen van vertegenwoordigers van koloniale mogendheden - Frankrijk, Engeland, België, Portugal en Nederland. Ook daar voerde ik het woord maar leunde op Bep om de moeilijke woordjes te weten. Wat hebben we daar gelachen om mijn Portugese collega 's morgens aan het ontbijt. Daar zat hij in z'n eentje aan een tafel te eten, toen wij aan de tafel naast hem plaatsnamen. Bep kwam zo vrij dicht achter hem te zitten en schrok zich een hoedje, toen de man onverwacht als door een adder gebeten overeind sprong, een buiging voor Bep maakte en aan de andere kant van zijn tafeltje ging zitten: hij maakte zijn excuses dat hij *zomaar* met zijn rug naar haar was blijven zitten.....

Op die conferentie was één van de sprekers de beroemde latere president van Nigeria Senghor. Hij pleitte overtuigend - in de jaren dat er sprake begon te zijn van een Europese Unie - voor een Union Eurafrique. Aan dat idee denk ik nog vaak terug als de problemen van Afrika weer eens op je afkomen.

Die dagen in Parijs waren geweldig: we deden van alles: Follies Bergères natuurlijk, maar ook kleine cabarets, en, niet te vergeten het etablissement vlak bij de Sacré Coeur: le Lapin Agile. Dat was van oude tijden her de plek, waar bards en liedjeszangers hun dichterlijke producten aan een kritisch publiek ten gehore kwamen brengen. Je kwam er binnen in een vrij duistere hal, waar je je jas gewoon kwijt kon op een tafel. Daar betaalde je de entree en dan ging je naar een ruimte, waar een piano was en verder een groot aantal lage krukjes stond, waarop de mensen zaten. Van tijd tot tijd kwam er iemand langs met reeds ingeschonken glaasjes boerenjongens - de enige consumptie, die je er kon krijgen. En dan stond er - al net als eeuwen her - iemand op, die iets ging declameren, achter de piano ging zitten of a capella een lied zong. Telkens werd e.e.a. begroet met enthousiaste kreten en applaus. Een aparte ervaring. Later ben ik er nog eens terug geweest, maar toen was het allemaal al toeristisch gestroomlijnd en niks meer aan.

De jongedamesschool

Maar terug naar de tournee door de States. In Washington ontmoette ik Marjorie McPhillamy en haar man Bob weer, die daarheen overgeplaatst waren. Marjorie liet me de stad zien. Dus gingen we ook naar het monument voor Abraham Lincoln, en gingen we in de lift omhoog in de grote Naald, die daar staat. Toen die lift bijna boven was, was er een storing en hingen we stil tussen twee verdiepingen. An eery feeling indeed! Het duurde wel een kwartier, voordat we gered werden: van buiten af lukte het de deuren open te krijgen en konden we, kruipend op handen en voeten, de lift verlaten. Even later waren we boven en genoten van het weidse uitzicht. Maar toen we weer naar beneden zouden, was de lift nog altijd stuk. Er zat niet anders op dan de 162 (of waren het er 462?) treden naar beneden af te lopen en dat gaat je wèl in de stijve spieren zitten. 's Avonds zijn Marjorie, Bob en ik nog uit geweest naar een erg drukke soort cocktailbar, waar ik niks aan vond: het leek me een beetje een drukdoenerij "waar je geweest moest zijn" of zoiets en waar wellicht de McPhillamies 't leuk vonden te pronken met hun "man from the N.G.Jungle", een soort Tarzan of the Apes.

Toen de reis ten einde liep, en ik mijn horlogeavontuur in New York achter de rug had, moest ik nog naar een plaatsje in New England, waar een jongedamesschool mijn komst verwachtte. Ik dacht: laat ik voor de tocht daarheen maar eens zelf rijden, en huurde een wagen - dat was een apart en relaxing genot. Ook die school vond ik een beetje bekakte flauwe kul. In het kader van deze reis ben ik ook een dag in Holland (Michigan) geweest, maar daarover is niets van belang te vertellen. Een herinnering uit New York is nog, dat ik, op een avond niet al te laat weer in het hotel teruggekeerd, een wandeling heb gemaakt door het Central Park, een groot park met op de bankjes nog al wat slapende zwervers, en ook een grote rolschaatsbaan, verlicht en met honderden rijders. Later heb ik wel eens gelezen, dat dit park 's avonds beter niet bezocht kan worden omdat er nogal wat berovingen, al of niet voorzien van moorden, worden gepleegd. *Niets van gemerkt!*

Boston

Mijn laatste optreden was gepland voor een gastcollege aan de Harvard University in Boston. Dat vond ik wel zeer de moeite waard: het was een stel intelligente studenten, die me het vuur behoorlijk na aan de schenen legden. Het ging erg goed overigens. Maar toen na afloop de betrokken hoogleraar me (alwéér) complimenteerde met mijn "phenominal" beheersing van

het Engels, werd ik opeens een beetje kribbig: dat verhaal had ik al de volle twee maanden overal moeten horen. Ik bedankte dus maar zei er bij dat dit alles heel vriendelijk was maar dat ik meer zou hebben aan eens wat kritiek op eventuele fouten die ik maakte. "Well", zei de prof, "*since you ask for it....*" - want uit zichzelf zouden ze er niet aan denken dat te berde te brengen - "U had het erover dat *"the Papuans want us to be consequent in these matters."* "What you actually meant to say is that they want you to be *consistent.*"

Dat was nu weer zo typerend voor de Amerikanen. Ik had die uitdrukking zeker tijdens al mijn lezingen gebruikt, maar niemand had er ooit iets van gezegd. Ik denk wel eens, dat dat de reden is dat buitenlanders zo geanimeerd worden om Engels te gebruiken. Dat doen Nederlanders heel anders! Als een Amerikaan probeert iets in het Hollands te zeggen, vragen we eerst drie keer "Watte?" om tenslotte in lachen uit te barsten en dan "Oh, you mean.....! En hem dan verbeteren! De Friezen hebben er ook een handje van als je na moeizame studie eens probeert het geleerde in praktijk te brengen. Mijn eerste vergadering bij mensen thuis in Hallum was om kwart voor zes bijna afgelopen, toen de vrouw des huizes kwam vragen of er nog koffie wezen moest. Tot mijn grote genoegen antwoordde een der aanwezige dominees: "Da kin net!" en bulderde van de lach toen ik prompt gretig mijn kopje aanreikte....

In Boston trof ik een bijzonder grootwarenhuis. Het bijzondere was dat in de kelderverdieping van deze winkel goederen werden verkocht, die afkomstig waren van de beroemde Fifth Avenue-winkels uit New York. Als daar kleding en soortgelijke zaken niet langer "gangbaar" waren - en dat was op Fifth Avenue heel snel - dan werden ze uit de verkoop verwijderd en naar deze zaak in Boston gezonden. Daar werden ze dan verkocht: de eerste week tegen 50%; de tweede week tegen 40%, de derde week tegen 30% van de "NewYorkse" prijs; als ze dan nog niet verkocht waren gingen ze ...ik weet niet waarheen, werden ze weggedaan; misschien naar het Leger of iets dergelijks. In deze winkel heb ik een kostuum (krijtjesstreep) en een dameskof-fer gekocht, waar ik vele jaren plezier van heb gehad!

Laat ik het maar bij deze "buitenlandavonturen" laten. Later ben ik uiteraard opnieuw veel naar het buitenland geweest, toen we weer terug waren in Nederland, maar dat wordt een hoofdstuk apart. Deze Amerikareis eindigde in een vlucht naar huis met een overstap in Heathrow. Het was een stralende lentedag toen het vliegtuig de Nederlandse kust bereikte, en speciaal zó vloog, dat we de fantastische kleurschakeringen van de bollenvelden onder ons konden zien voorbijglijden. Wat is Nederland mooi.

Hoofdstuk 6 MID LIFE

Moeilijk

Ik heb een tijd tegen het schrijven van dit hoofdstuk aangehikt. Het gaat over een periode in ons leven, waarin we te maken kregen met tegenslag en verdrietigheden. Gevolg van eigen dommigheid, ook van tegenwerking en vreemde externe toestanden, jaloezie wellicht. Misschien mede veroorzaakt door "de leeftijd" - zo de jaren na mijn veertigste. Grofweg van 1959 tot 1972 - een tijd waarop ik met minder plezier terugkijk.

Klachten

Het is wellicht allemaal begonnen met een gebeurtenis in 1956. In dat jaar waren wij met verlof, evenals Rafaël den Haan en nog twee andere collega's uit Nieuw-Guinea. Alle vier waren we vol kritiek op de gang van zaken in Nieuw-Guinea; die had voornamelijk betrekking op de ijskastsituatie waarin Nieuw-Guinea in die jaren verkeerde en die een goede en daadkrachtige aanpak leek te verhinderen. Ook bestonden er bij mijn collega's andere bezwaren, en een hele duidelijke daarvan sloeg op de voorlichting, zoals die toen werd verzorgd door ene Wansink met zijn assistent Wim Tausent.

We besloten onze bezwaren toch eens ter kennis te brengen van het ministerie van Binnenlandse Zaken, waaronder Nieuw-Guinea ressorteerde. Daar vroeg men ons een en ander op papier te zetten, en dat hebben we gedaan. Daar kwam dus ook een nogal felle paragraaf in over het falen van de voorlichting. Van die paragraaf heb ik geen letter geschreven en er ook geen ideeën voor aangedragen.

Wat we niet hadden verwacht, gebeurde: het ministerie zond ons verhaal naar gouverneur Van Waardenburg "ter kennisneming en met verzoek om commentaar". Het valt te begrijpen dat Wansink c.s., aan wie ik na dit verlof zou worden toegevoegd als man van de Bevolkingsvoorlichting, hebben aangenomen dat dit gedeelte van onze klachten uit mijn pen gevloeid moest zijn.

Bovendien gedroeg ik me tegenover deze jongens stom en onbeschoft. Ik vond het b.v. leuk om Wim, als ik langs zijn kantoor kwam, vrolijk te begroeten met "Potstausend Tausent!" en dat vond deze - terecht - niet leuk. Of ik bracht de jeep van Wansink, die ik ook mocht gebruiken, veel later terug dan hij had verwacht en daar was hij helemaal woedend over. Om kort te gaan, ik had geen prettig werkcontact met deze mannen. Het duurde dan ook niet lang, of mijn afdeling Bevolkingsvoorlichting werd daar weggehaald en ondergebracht bij het departement van Onderwijs.

Nog een collectors item

In hoofdstuk drie zou chronologisch nog het volgende item thuishoren. In die nogal woeste begintijd werd de Nederlandse bestuurspost ondergebracht in een oud hospitaal van de Amerikanen, dat vervolgens Kota Baru - in tegenstelling tot het allereerste Kota Nica - werd genoemd. Wij woonden daar - ik was toen nog alleen - in dubbelbarakken, d.w.z. twee barakken van elk twee kamers, een voorgalerijtje en een keuken, die ruggelings achter elkaar waren gebouwd. Ze werden gescheiden door een gezamenlijke douche- en wc-ruimte. In een stel van die barakken woonde aan de straatkant officier van justitie Gravendeel en achter hem de Indische jongen Oele. Eerstgenoemde onderscheidde zich doordat hij vrijwel niet "normaal" kon

praten: hij uitte zich altijd in juridische termen en volzinnen.

Oele was van beroep "Fixer": Uit de vrij grote dumps die de Amerikanen in de bush bush achtergelaten hadden, viste hij allerlei onderdelen voor ons wagenpark op, en verder ijskasten en dergelijke, die hij vervolgens repareerde. (Wij hebben zelf jaren lang zo'n grote ijskast gehad). Ook was hij het baasje van een Java-aapje -afkomstig van onverantwoordelijke G.I.'s, die die beestjes als een soort mascotte bij zich hadden zonder zich te bekommeren om het gevaar om deze in Nieuw-Guinea niet voorkomende diersoort in dit land - dat geen natuurlijke vijanden van de apen kent - te introduceren.

En zo geviel het dat op een gegeven ogenblik in de middag Oele in de was- en wc-ruimte stond te douchen, terwijl tegelijkertijd Gravendeel op de wc, al lezend in een juridisch naslagwerk, zijn gevoeg deed. Daar verscheen het aapje op de rand van de gaba-gaba omwanding, vlak boven de gebogen figuur van de jurist. Dat leek hem wel wat, hij sprong op zijn schouders, sloeg zijn pootjes om 's Gravendeels nek..... en begon hem in de haardos te vlooiën. Gravendeel schrok zich te pletter, liet alles vallen wat hij op dat ogenblik kon laten vallen en begon Oele om hulp te roepen. Daar voegde hij tegelijkertijd een in zijn ogen duchtig dreigement aan toe met de volgende woorden: "Oele! Haal die aap weg of ik maak er een zaak van!"

Jeepdans

Het stel ongebonden kwajongens die we toen waren bracht ons er ook een keer toe om een jeepdans uit te voeren. Ik kwam van beneden het dorpsplein oprijden toen een vriendje van boven kwam. We gaven elkaar, toen we elkaar rakelings passeerden, een hand en bleven zo hand in hand met de jeeps rondjes rijden. Gravendeel, die het aanzag, kreeg er haast een beroerte van, maar heeft er gelukkig *geen zaak van gemaakt*.

Onder Kroeskamp

Maar terug naar de bevolkingsvoorlichting na 1956. Eerdergenoemd departement werd in die jaren geleid door de heer Kroeskamp, een buitengewoon plezierig en bekwaam man, die me op vele manieren stimuleerde. Er zijn dan ook verschillende leuke dingen tot stand gekomen. Ook het aantal medewerkers groeide. Waren dat in de beginjaren alleen Nic Jouwe en Johannes Nemnay, nu kwam daar Markus Kaisiepo bij als plaatsvervangend hoofd van de afdeling, en later nog de klerk Saul Ohee, nog een Papoea administratieve kracht -een meisje waarvan ik helaas de naam vergeten ben - verder Sytze van der Werf voor de volkslectuur, Joop van den Berg voor de visuele voorlichting, Jan van Baalen voor het vertaalwerk en nog een Indische jongen - ook zijn naam ben ik kwijt - bij de visuele sectie. Veel plezier hebben we beleefd van de lessen stenografie, die Bep in die jaren gegeven heeft aan Saul en Johannes. Daarvoor heeft ze dus een systeem moeten ontwerpen om in het Indonesisch te stenoën, en dat had prima resultaat, zoals je in hoofdstuk 4 hebt kunnen lezen.

Met Markus Kaisiepo op receptie bij gouverneur Van Baal

Die jaren onder Kroeskamp zijn plezierig geweest. Mijn afdeling verhuisde naar Hollandia Haven en vond een goed onderkomen in het grote nieuwgebouwde gebouw van het departement van Waterstaat en Opbouw. We zeiden dan wel tegen elkaar, als we op dat gebouw wezen: daar Staan ze te Wateren, en daar (bij ons dus!) Bouwen we Op. Sytze beschikte over de grootste kamer, waar hij kasten inrichtte voor de lectuur; aan de andere kant van de administratieruimte was mijn kamer, ook aan de voorkant; aan de achterkant lagen dan de kamers van Kaisiepo en Van Baalen, en daar weer naast de airconditioned ruimte van de visuele voorlichting. Dat was een heerlijke ruimte om in te werken, b.v. als ik 's middags of 's avonds wilde overwerken. Normaliter was die airconditioning nodig als we films gingen nasynchroniseren in het Indonesisch. Dat waren veelal films uit Afrika - meestal de Belgische Kongo - waarin de spelers door hun kroesharig en donker uiterlijk veel op Papoea's leken.

Nasynchroniseren

De films waren over de helft van het bestaande optische geluidsspoor voorzien van een magnetisch geluidsspoor: de kunst was om dan het begeleidingsgeluid (muziek e.d.) van het optische spoor op het magnetische over te brengen, maar dan precies op het ogenblik, dat er gesproken woorden kwamen, het optische spoor uit te schakelen en via een microfoon de Indonesische vertaling in te spreken. Dat was geen kleine opgave, maar op den duur lukte het goed, en vele films zijn op die manier de Nieuw-Guinese dorpen langs gegaan. Ik mag zeggen: tot groot vermaak en toch ook wel van lering van het Papoeapubliek. In mijn hoofdstuk over "Bevolkingsvoorlichting" (hoofdstuk 4) heb ik ook gewezen op de risico's van dit soort voorlichting aan mensen, die het begrip "beeldweergave" (zoals foto's en films) eigenlijk niet kennen - en daardoor moeilijk herkennen. Zo konden Papoea's die nog nooit een foto gezien hadden, langdurig een kiekje bekijken, omdraaien, totdat ze plotseling met een kreet van verbazing zagen, dat dat kleine zwart-witte figuurtje een bekende was! Alleen heel klein.

Filmbeelden waren uiteraard vrijwel levensgroot en daarom sloegen films wel beter aan - althans: voor zover de omgeving waarin het getoonde zich afspeelde ook een beetje herkenbaar was. Vergelijk het verhaal van de film over Londen, waar de Papoea alleen het hondje had gezien...

Markus Kaisiepo is zo eens op bezoek geweest in de Wisselmeren, en heeft ook daar een film vertoond. De Kapauku's vonden het schitterend en raakten welhaast zo erg in vervoering, dat - zo vertelde Markus - het geluid van de film werd overdonderd door het geratel van de penis-kokers. Zoals je weet, drukken Kapauku's enthousiasme of verbazing uit door met de nagels zo hard mogelijk tegen hun koker te tikken.

Later in Nederland heb ik op een fuifje bij de Labannen een oud collega uit Nieuw-Guinea met smaak horen vertellen hoe hij in Sorong Doorn op een gegeven ogenblik langs de ruimte liep, waar een film van Bevolkingsvoorlichting draaide. Dit was een filmpje uit Afrika waarin werd opgewekt tot spaarzin met de woorden "Bring your money to Barclay's Bank" wat Stolp - zo heette de collega - hoorde was mijn stem die vrolijk zong "*Bawalah uangmu ke Possparbank!*" (De enige bank die op Nieuw-Guinea voorkwam). Stolp betwijfelde kennelijk of dat filmpje echt tot enige spaarzin zou hebben geleid.

Toch herinner ik me ook avonden in redelijk veraf gelegen kampongs, waar in de alleen door sterren verlichte avond onder de wuivende palmbomen het hele dorp feestelijk op de grond zat te kijken naar dat witte doek, waar zich herkenbare gebeurtenissen afspeelden, waarop de menigte met groot enthousiasme en gillende uithalen reageerde. Dat was weliswaar vaak een

heel gesjouw om het zover te krijgen: de projector, de luidspreker maar vooral het lichtaggregaat en de lange einden kabel vereisten een vrij groot aantal dragers om ze van dorp tot dorp te verplaatsen - om over vervoer in prauwen over zee maar te zwijgen. In de praktijk kwam het er daardoor meest wel op neer dat we alleen in beter bereikbare plaatsen films lieten draaien. Een van de films ging over de aanleg van een weg, en die is uiteraard nogal eens in Genjem - waarheen een autoweg moest worden aangelegd - vertoond.

Josef

Voor de volkslectuur zijn ook heel veel boekjes geproduceerd: vertaald uit andere talen of ook wel zelf geschreven. Hoe dichter die bij de belevingswereld van de Papoea's stonden, hoe grutter men ze kocht. Want dat was een beginsel bij de lectuurverstrekking: niet gratis uitdelen maar er een geldelijk "offer" voor vragen. Dat was wel eens moeilijk vol te houden tegenover die hoge ambtenaren, die vonden dat je belangrijke voorlichting gewoon moest uitdelen. Dat vond men b.v. ook, toen we de opdracht kregen iets te produceren op het gebied van waarschuwen tegen overmatig drankgebruik. We hebben daar een geïllustreerd boekje over gemaakt, en volgehouden het te verkopen. Wel! ze gingen als warme broodjes over de toonbank - het was een boekje geworden dat enorm werd gewaardeerd. Het ging ook van hand tot hand.

De plot van dit boekje ging over een zekere Josef, een brave bewoner van de Sentanistreek, waar hij gelukkig woonde met zijn vrouw en kindertjes; een tuintje beplante en op een goede keer met zijn producten naar de grote stad vertrok om ze te verkopen. Toen hij zijn geld binnenhad ontmoette hij een vriend uit zijn dorp die al langer stadsmens was en hem meenam naar een drinkgelegenheid. Daar liep het als gevolg van de overvloedige sterke drank helemaal mis - er ontstond een vechtpartij en Josef belandde voor de nacht in de cel om zijn roes uit te slapen. De volgende dag - en dat was de clou - vermaande de politierechter hem: "denk er nou aan, Josef, drinken mag best maar ken je taks!" Zoals gezegd bleek dit boekje een groot succes. Het bewijs volgde tijdens een tournee, dat ik maakte. Toen we warm en vermoeid in ons posthuis zaten - de begeleidende politiemans, de dragers en ik, besloten we een lekker biertje te nemen. Zoals dat dan altijd de gewoonte was, moest je klinken met de woorden: "Pros pros pros pros pros!" Vijf maal! Ik begon daarmee maar werd direct in de rede gevallen: "Tuan, sekarang lain! Sekarang kitorang bilang: "Josef?" gevolgd door schaterend gelach. (Meneer, dat gaat nu anders: tegenwoordig proosten we met "Josef!").

Triton

Naast het weekblaadje *Pengantara* gaven we ook een geïllustreerd blad uit, een soort *Nieuw-Guinees Panorama!* Dat kwam als volgt tot stand. Sytze kende in Nederland een uitgever. Tijdens een verlof heb ik deze man bezocht in Leeuwarden en met hem afspraken gemaakt. Wij zouden iedere maand artikelen en foto's opsturen dan wel hem vragen bij onze artikelen foto's (uit Nederland) te vinden. Hij ging dan drukken; liet de tekst corrigeren door een kenner van het Indonesisch, ging dan over tot definitieve druk en zond alle 1500 exemplaren met het vliegtuig op naar Hollandia. Ook dat blad werd alleen op abonnement gedistribueerd en we waren er best een beetje trots op, dat dat voor 1200 stuks gerealiseerd was!

Het bezoek aan die drukker deed ik samen met Aart en neef John van Co en Jo. We hadden een heerlijke dag, toen we door deze relatie werden meegenomen op een motorboottochtje op de Friese meren.

Iets anders om verheugd over te zijn was de deelname van Papoea auteurs. Vooral de onder-

wijsinspecteur Willem Inury was een begaafd verhalenverteller; zijn verhalen waren eigentijds, niet prekerig of altijd happy ending, en echt in de dagelijkse sfeer van moderne Papoea's.

Het goede voorbeeld

Goed voorbeeld doet helaas niet altijd goed volgen, alleen verwachtten we dat wel. Het ging om het volgende. Op de Wisselmeren waren de mensen weinig gezond. Een belangrijke reden daarvan was het gebrek aan eiwitten in het dagelijks menu: geen vis in de meren, en alleen vlees tijdens de varkensfeesten, die sporadisch werden gehouden als er iets zeer bijzonders te vieren was. Bij die vieringen werden grote aantallen varkens geslacht en gegeten - sommigen zeggen dat men dan de vinger in de keel stak om over te geven teneinde weer verder te kunnen schransen. Maar die feesten waren te sporadisch om van een behoorlijke aanvulling met eiwitten te kunnen spreken.

Er was eens een bestuursambtenaar op de Wisselmeren geweest die een poging deed om plantaardige eiwitten in de vorm van erwtes te laten groeien. Ook die poging had geen resultaat, omdat de mensen ze niet overnamen in hun tuinen. Hier en daar stond nog wel een stel planten langs het pad en als daar erwten aan zaten wilde een langskomende Kapauku die leukere zoete bolletjes wel eens opsnoepen; maar als voedsel... niks hoor. Hoe los je dat op als bevolkingsvoorlichter?

Heel eenvoudig! Door aan het eten van erwtes prestige te verbinden! Dus toen op een goede dag een stel Kapauku-hoofden een bezoek mocht brengen aan de hoofdstad, maakten we een plan. Ze werden rondgeleid, kwamen o.m. bij de gouverneur op bezoek, kregen van alles te zien en werden met egards behandeld. En op één van de avonden zouden ze bij ons thuis komen eten.

We hadden er echt werk van gemaakt: het eten was klaargemaakt in een echte smoorkuil. Onze huisjongen had samen met mij een flink diepe kuil gegraven; in bladeren gewikkeld gingen

daar aardappels, groenten en vlees in, gloeiend hete stenen ertussen en er op, en de kuil weer dicht gegooit met aarde.

's Avonds bleek de opzet wonderwel geslaagd: de aardappels gaar, de groenten - erwtes uiteraard! - boterzacht, het vlees gaar gekookt... picobello. Feestelijk openden we de kuil en even later zaten we - de gasten uit Enarotali, Kaisiepo, Nemnay en wij als gastheren en een Papoea vertaler - in ons huis op de vloer lekker te smikkelen. Natuurlijk is zulk eten zonder zout bereid, maar de verpakking in bladeren zorgt er voor dat de natuurlijke smaak van de ingrediënten beter bewaard blijft. Het werd zowaar een gezellig samenzijn - de gasten raakten aan de praat; ook luisterden ze aandachtig naar mijn verhaal over het grote nut van erwtes, en er werd lekker en veel gegeten. Ik ben bang dat ik dan wel Kaisiepo misschien ook wat al te

Op tournee bij Merauke

verlekkerd toneel hebben gespeeld bij het prestigieus opsmikkelen van erwtsjes... Hoe dit zij, ik vond het geheel een groot succes en was al overtuigd dat de eiwittekorten aan de Wisselmeren hun langste tijd hadden gehad. Het was al laat, toen het gezelschap opbrak. We zwaaiden ze uit en keerden in de kamer terug om de rommel van de verpakingsbladeren en dergelijke op te ruimen. Niet te beschrijven is ons verdriet (en ons daverend gelach) toen we ontdekten dat op elk van de drie plekken, waar een Kapauku-hoofd had gezeten, achter zijn rug een keurig hoopje... erwtsjes lag. Die hadden ze zorgvuldig vermeden en - uit beleefdheid stiekem - achter zich neergelegd.

Markus Kaisiepo, Ds. Ies Kijne, Jan van Eechoud en de emancipatie van Papoea's

Een begaafd voorlichter, zo wordt Kaisiepo in "Besturen in Nederlands Nieuw-Guinea" genoemd. Hij was een zoon uit een gezin van een Biaks stamhoofd. Had ook de eigenschappen van Biakkers: trots, koppig, bekwaam, gezaghebbend.

Hij was een leerling op de school voor onderwijzers, die ds. Kijne oprichtte in Miei. Aanleiding daarvoor was, dat Papoea leerlingen in de bestaande school, waar ze samen met Indonesische (meest Ambonese) leerlingen de lessen volgden en in internaat zaten, altijd de slaafjes waren van die Ambonese klasgenoten: altijd de vuile werkjes kregen opgedragen, nogal eens werden vernederd en uitgelachen - "Papoea bodoh, Papoea kotor". En daardoor ook niet tot hun recht kwamen en in de studie veelal achterbleven - wat dan weer aanleiding was voor de opmerking "zie je wel, ze zijn dom". Kijne besloot in Miei, een plaatsje aan de Waropenkust in de Geelvinkbaai, een onderwijzersopleidingschool met internaat uitsluitend voor Papoea-leerlingen te beginnen. Dat is een van de belangrijkste initiatieven gebleken in de hele geschiedenis van Irian. Van deze school zijn vrijwel alle belangrijke Papoea-voormannen gekomen, die later in de ontwikkeling van hun land een rol van betekenis hebben vervuld.

Een van die leerlingen is Kaisiepo geweest. Van die tijd wordt verteld, dat zijn koppigheid het moest afleggen tegen de genialiteit van Kijne. Zoals bekend, was Kijne een begaafd musicus - hij is onder meer de auteur van talrijke geestelijke liederen, die gebundeld zijn geworden in de "Njanjian Rohani", de gezangenbundel die in alle christelijke kerken van heel Indonesië wordt gebruikt.

Met zijn leerlingen vormde hij in Miei een koor, en dat was beroemd om zijn prachtige opvoeringen. Een van de liederen die dat koor zong - en ik kreeg de tranen in mijn ogen van ontroering als ik het hoorde, later, op Joka - was het slotkoor uit de negende symfonie van Beethoven "Freude, schöner Gotterfunken" - in vertaling: "Kesukaan yang ceria, hormat bagiMu, ia Hu". Er is uit die Mieiperiode, dat zijn de dertiger jaren, de anekdote dat een bekend musicoloog uit Nederland - de heer Jaap Kunst - de Indonesische archipel doorkruiste om overal inheemse muziek en melodieën te bestuderen en verzamelen. Toen hij op Manokwari kwam, hoorde hij "dat er een zendeling bezig was met Papoea jongeren het slotkoor van Beethoven te zingen". Zijn reactie: "Ik weet niet met wie ik meer medelijden moet hebben, met Beethoven of met de Papoea's". Een typisch staaltje van domme vooringenomenheid van een overigens begaafd mens, die echter het universele karakter van grote kunst niet snapte. Hoe dat zij, in de tijd dat Kaisiepo daar op school was is het een keer gebeurd, dat hij straf of een standje kreeg van Kijne voor iets dat hij verkeerd had gedaan. De jonge Markus was daar diep door gekwetst - hij was malu gemaakt! Voor straf vertikte hij het op zijn beurt om mee te zingen in dat koor van die gekke Kijne, hij bewoog wel zijn mond om de woorden te vormen, maar gaf lekker geen geluid - hij zong niet mee! Maar hij had niet gerekend met het fenomenale muzikale gehoor

van Kijne: die tikte af, wendde zich tot Markus en vroeg vriendelijk: Markus, waarom zing je niet mee? Kaisiepo is het nooit vergeten. Het is geen wonder dat het hele Papoeavolk van het noordelijke deel Kijne verafgoedt!

Als gevolg van dit initiatief van Kijne kon Jan van Eechoud na de oorlog gebruik maken van echt een behoorlijk aantal goed opgeleide Papoea's. Van Eechoud was daarin een parallel van Kijne, dat hij niet veel moest hebben van het hooghartige gedrag van veel Indonesische ambtenaren ten opzichte van de "domme Papoea's". Aan hem is het dan ook te danken dat vele van die door Kijne opgeleide mannen op belangrijke bestuursposten terecht kwamen.

Verder heeft Van Eechoud het nodige gedaan voor de oprichting van een Papoea politiekorps terwijl het ook aan zijn adviezen te danken is, dat er een militair Papoea soldatenkorps is gevormd. Ik zelf heb in die begintijd vlak na de oorlog nog wel mee gemaakt, hoe die vernedering van Papoea's in zijn werk ging. Als je als bestuursambtenaar merkte, dat er ergens een fout was begaan en daarnaar informeerde, dan kwam het haast altijd voor dat de Ambonese klerk aan wie je het vroeg, reageerde dat die fout was gemaakt door de Papoea leerling-klerk, en er dan "vergoelijkend" aan toevoegde: "ach ja, 't is een Papoea, meneer".

Het zijn mijns inziens die twee - Kijne en Van Eechoud - geweest die voor de emancipatie van de Papoea's de grootste invloed hebben gehad. Ze zouden zelf wellicht gezegd hebben: "bien étonnés de se trouver ensemble", want qua mens waren ze tegenovergesteld: Kijne - vroom, cultureel hoog begaafd, een man met grote maar zachtaardige overtuigingskracht, en een van de grondleggers van de Evangelisch Christelijke kerk in Papoea. En Van Eechoud - een rauwdouwer uit het Nederlands Indische politiekorps van voor de oorlog, hard werkend en hard levend, sloten koffie drinkend en zijn medewerkers op zijn ruwe manier enorm bezielend, en behóórljk Rooms Katholiek.

Van Eechoud heeft met enorme vaart de opbouw van Nieuw-Guinea ter hand genomen, daarbij vooral het eigene van de Papoea's waarderend en stimulerend. Dat is er niet in de laatste plaats oorzaak van geworden, dat uiteindelijk Nieuw-Guinea werd uitgezonderd van de overdracht van de Soevereiniteit in 1949 aan de Republiek Indonesië. De aangrijpende dagen rondom die laatstgenoemde gebeurtenis heeft Van Eechoud met grote spanning beleefd. Toen de beslissing gevallen was, werd hem in het vooruitzicht gesteld - gezien zijn grote prestaties bij de wederopbouw - dat hij de nieuwe gouverneur zou worden van het apart gestelde gewest Nieuw-Guinea. Het was dan ook voor hem een enorme klap toen door allerlei machinaties in het Haagje hij tenslotte werd gepasseerd en een "echte" bestuursambtenaar uit het oude Indië gouverneur werd. Van Eechoud kreeg als doekje voor het bloeden de post van Directeur Binnenlands Bestuur. In die functie werd hij ondergeschikt aan Van Waardenburg, en bijgestaan door zulke "ervaren" Oudindische bestuursambtenaren als de heer Couvreur - en veel heeft zijn bewind dan ook nooit meer voorgesteld.

Het einde van een groot man

Je zult begrijpen, dat ik het wat flauw vond van Van Baal, dat hij in zijn boek "Ontglijpt Verleden" zo denigrerend over Van Eechoud schrijft. Ik kan uiteraard niet beoordelen of Van Eechoud dat gouverneurschap zou hebben aangekund. Slechter dan in de tijd van het Van Waardenburg-regiem was het onder hem wellicht niet geworden. Daar moet ik ook wel weer bij zeggen, dat Van Waardenburg de *idiot*e opdracht had om Nieuw-Guinea "in de ijskast" te houden, m.a.w. vooral niets opvallends te doen. Ons protest, waarover ik hierboven schreef, was daar dan ook weer het gevolg van.

De teleurstelling is voor Van Eechoud te veel geweest. Hij - de enorm energieke werker - raakte uitgeblust, telde steeds minder mee, en vertrok uiteindelijk weer naar Nederland met pensioen. Daar raakte hij, wonend in Den Haag, steeds verder van de wijs. Daar koesterde hij zijn verlangens en zijn heimwee naar Tanah Papoea. Toen hij al sterk afgetakeld was, verzoon hij het om nog één maal naar Nieuw-Guinea te reizen. Volgens mij was hij toen al aan het dementeren. Hoe dit zij, hij wilde met alle geweld een voettocht maken naar Sarmi - een tocht van minimaal 12 dagen door warm terrein.

Och arme! Hij vertrok met een vaart en een martiale pas zoals hij dat in zijn politietijd gewend was geweest. Een eind vóór de dragers en de politieagent uit. Maar nauwelijks een half uur verder ging hij uitgeput zitten. Toen de dragers langs kwamen, zei hij hen maar verder te lopen - hij kwam wel. Maar daar kwam niets van terecht. Volslagen uitgeput en ziek moest hij teruggebracht worden. Hij werd opgenomen in een rustoord op Seventh Fleet, en daar heb ik hem nog een keer opgezocht. Hij herkende me niet, vroeg aarzelend: "Wie ben jij ook al weer?" Een paar dagen later stierf hij. Hij werd begraven op de begraafplaats bij Kota Baru: de kist gedragen door zes van zijn vrienden, waaronder Frits Sollewijn, Nicolaas Jouwe, Mart Laban en ik.

Markus Kaisiepo

Ook Nicolaas Jouwe en Markus Kaisiepo moesten uitwijken naar Nederland, toen tenslotte in 1962 ook Nieuw-Guinea werd overgedragen. Zij hebben in Nederland van de Regering doorbetaling van salaris gekregen en vestigden zich allebei in Delft. Daar zetten ze hun strijd voort maar kregen nooit meer een poot aan de grond. Jouwe heeft nog veel gereisd, en allerlei plannen ontwikkeld. Daaronder zijn voorstel om aan de Verenigde Staten militaire bases op Papoea te geven in hun strijd tegen het Russisch-Chinese gevaar. Ook in de kringen van de Verenigde

Kaisiepo en Van Baal de oprichting van de Nieuw-Guinea Raad

Naties probeerde hij zijn gedachten wortel te doen schieten en telkens had hij daar de grootste verwachtingen van. Het liep echter allemaal op niets uit.

Met Kaisiepo heb ik in Nederland eigenlijk nooit meer contact gehad. Hij sloot zich op in een soort majesteitelijke onbereikbaarheid, waarin hij zich inbeeldde de vader des vaderlands van Papoea te zijn; omringde zich met Papoease bewonderaars en liet verder niemand tot zijn huis toe. Beide mannen zijn, als ik het goed inschat, gaan lijden aan dementie.

Intermezzo

Op deze plek gekomen bereikte me van Aart het bericht dat Markus Kaisiepo op 18 mei 2000 was overleden. Ondanks de afstand en een reeds bezette avond hebben Simone en ik de rouwdienst op 26 mei in Rijswijk bijgewoond. Bij aankomst kregen we een Programma van 4 bladzijden uitgereikt, met voorop een foto van Kaisiepo staande voor een grote kaart van Papoea Barat:

- 10.30 uur - aankomst bij het zalencentrum Elsenburgh
- 11.00 - 12.00 Rouwdienst o.l.v. Ds. E. Maätita uit Elst (Gld)
- 12.05 - 12.15 Wie was Markus Wonggor Kaisiepo Manseren?
- 12.20 - 13.20 Voordracht / toespraken (volgorde wordt aangekondigd)
- 13.20 - 13.30 Einde rouwdienst o.l.v. Ds. E. Maätita.
- 13.35 - 14.00 Defileren langs / en afscheid nemen van overledene.

U wordt verzocht geen film-, foto- en / of video-opnames te maken tijdens de rouwdienst en tevens uw mobiele telefoon uit te schakelen.

In de enorme ruimte was de baar op een verhoging geplaatst. Daarnaast stonden aan weerskanten vier erewachten: Papoease bomen van kerels met (zo leek het) gemillimeterd haar, in zwarte pakken gekleed en met zwarte zonnebrillen op; Ze zagen er luguber uit, net een stel misdadige Janmaatfiguren. Ik liep naar de baar om nog een laatste blik op Markus te werpen, maar dat mocht niet van de wachters - "straks na afloop van de dienst". Wel heb ik gelegenheid gehad om mevrouw Kaisiepo en haar kinderen persoonlijk te condoleren in de aparte ruimte waar zij voor de dienst verbleven. Hun reactie was zeer hartelijk.

De preek was door de slechte akoestiek in de zaal volstrekt niet te volgen; ook de toespraken gingen daardoor verloren. Het zingen van Nyanyian Rohani tijdens de dienst gebeurde a capella - zoals we dat ook in Nieuw-Guinea gewend waren - en in een bedroevend langzaam tempo. Er waren ook koortjes telkens - zo leek het - spontaan samengesteld, en dat waren over het algemeen mooie liederen. Wat een enorm stemgeluid hebben Papoea's toch! Hier zong ook de gebaarde zanger, waarvan ik helaas de naam niet ken. Hij heeft al verschillende keren grote indruk op me gemaakt met zijn fantastische weergave van origineel Biakse adatliefdereren met een zuiver en schallend stemgeluid, dat je kilometers ver moert kunnen horen.

Maar om 12.30 moesten we vertrekken, en aan het défilé hebben we dus helaas niet meer meegedaan. Het tekstgedeelte waaruit gepreekt werd was Romeinen 8: 31 - 39: *"Als God voor ons is, wie kan dan tegen ons zijn?"* en *"we worden behandeld als slachtvee. Maar dat alles komen we zegevierend te boven, dank zij Hem, die ons liefheeft"*.

Van regeringszijde was niemand aanwezig. Ook de pers heeft er niet of nauwelijks aandacht aan besteed. Aart stuurde me een stukje uit het Algemeen Dagblad op:

Papoea als schaakstuk

OP VASTBERADEN, bijna grimmige toon richtte de Paoealeider Markus Wonggor Kaisiepo zich op 29 oktober 1961 tot de wereld. "Er zijn er, die het zelfbeschikingsrecht van de Papoea's willen stelen" begon hij zijn rede voor de Nieuw-Guinea Raad in Hollandia.

Deze woorden, een waarschuwing voor dreigend onheil, bleven hangen in de snikhete, overvolle zaal. Bestuurders, parlementariërs, journalisten, iedereen die de vergaderzaal had weten binnen te dringen, luisterde naar de man wiens leven in dienst stond van één doel: de onafhankelijkheid van Nieuw-Guinea.

Kaisiepo, die gisteren in Delft werd begraven, heeft het niet mogen meemaken. Na het vertrek van de Nederlanders in 1962 kreeg Indonesië het voor het zeggen in zijn geboorteland. Dat is - in weerwil van zijn inspanningen en die van de onafhankelijkheidsbeweging - nog steeds het geval.

De ambities van de jonge Kaisiepo reikten ver. In 1913 geboren in Wardo op het eiland Biak aan de noordkust van Nederlands Nieuw-Guinea, werkte hij van 1935 tot 1943 als onderwijzer. Na zijn gevangenschap in Japanse kampen stapte hij over naar de bestuursdienst op Biak.

Zijn politieke ster rees snel. Als vertegenwoordiger van de Papoea's nam Kaisiepo deel aan de Ronde Tafel Conferentie in 1949 en 1950. Hij was prominent lid van de Nieuw-Guinea-raad die in 1961 was ingesteld door de Nederlandse regering. Van 1962 (toen hij naar Nederland kwam) tot 1982 noemde hij zich president-in-ballingschap van West-Papoea, de naam die de Papoea's het land hebben gegeven.

Voor Kaisiepo stond al voor de Tweede Wereldoorlog vast dat Den Haag ooit afstand zou moeten doen van zijn Koloniën in de Oost. Hij voorzag een territoriale herindelings in de regio. Aansluiting van Nieuw-Guinea bij wat later de republiek Indonesië zou worden, paste niet in zijn visie. Toen Indonesische nationalisten op 17 augustus 1945 de onafhankelijkheid uitriepen, liet Kaisiepo nog dezelfde dag vastleggen dat Nieuw-Guinea nooit deel mocht uitmaken van de jonge republiek. Hij kende de opvattingen van de Indonesische leider Soekarno die de rood-witte vlag wilde zien wapperen in een rijk dat zich uitstrekte "van Sabang tot Merauke".

Soekarno, gesteund door de VN, kreeg toch zijn zin. Kaisiepo veroordeelde de wereld: "Politieke en militaire druk van Soekarno blijken voldoende te zijn om heel de volkerenorganisatie, de VS inbegrepen, naar zijn hand te zetten".

Nieuw-Guinea was volgens hem opgeofferd als een schaakstuk in de machtsstrijd tussen Moskou en Washington." Hiermee heeft de werelddemocratie haar eigen graf gegraven", zei hij verbitterd.

Daarmee eindigde dit uitstekende krantenstukje van André Beijen.

Intussen is er op Papoea van alles gaande. Op 31 december 1999 heeft de president van Indonesië Wahid de zonsopgang van het nieuwe millennium meegemaakt op zijn meest oostelijke provincie Irian Jaya. Bij die gelegenheid heeft hij in het bijzijn van Theys Eluay toegezegd, dat Irian Jaya voortaan Papoea mag heten. Vanaf die tijd willen de Papoea's meer veranderingen hebben in de namen. Zo hebben ze vanaf februari de naam Jayapura veranderd in "Port Numbay" Numbay is het gebied waar het vroegere Hollandia gelegen was. Het is niet officieel, wel officieus - de Indonesiërs staan het oogluikend toe. Ook willen ze de namen veranderen

van Biak, Serui, Manokwari en Sorong - maar hebben daar nog geen geschikte namen voor gevonden.

Volgens de traditie van de laatste jaren hebben Papoea's het gouverneursambt bekleed. Nu is echter opeens een Javaan op deze "troon" gezet. Dat heeft kwaad bloed gezet en de Papoea's gesterkt in hun mening, dat de Indonesiërs de Papoea's dom en lelijk vinden. Er zijn - aldus redeneert men - immers ook geen Papoeaministers geweest in alle Indonesische kabinetten gedurende de voorbije 35 jaar. Evenmin Papoea president-directeuren van staatsondernemingen, geen Papoea stewardessen en stewards, etc. Deze bevindingen werden verwoord door een commissie, die de voorloper is van de tegenwoordige Foreri: Forum Rekonsiliasi Republik Indonesia. Dit Forum moet wegen zoeken om de volken van Papoea te verzoenen met de volkeren van andere delen van Indonesië. In het kielzog hiervan werd in Nederland het Forepin - Fore in Nederland - opgericht met als voorzitter Victor Kaisiepo, een zoon van wijlen Markus. Dit Forepin heeft het initiatief genomen om te proberen alle Papoea's in politiek opzicht op één lijn te krijgen. Daartoe heeft het drie personen afgevaardigd naar het Groot (of Hoog) Beraad, dat van 28 mei t/m 3 juni 2000 in Port Numbay gehouden is. Ook uit andere landen (Zweden b.v.) zijn Papoea's naar dat Beraad gegaan.

Het resultaat van het Hoog Beraad

Dit Hoog Beraad (Nationaal Congres) werd op 29 mei 2001 om 15 uur geopend door Theys Eluay - president Wahid had geweigerd de opening te verrichten. Aanwezig waren de handelsattaché van de Amerikaanse ambassade Gregory Fergin, alsmede waarnemers uit de V.S., Japan, Papua New Guinea, Nederland en Australië.

De opzet van het congres was om de geschiedenis van de Papoea's recht te zetten, niet primair om de onafhankelijkheid te proclameren. Zo'n proclamatie - aldus was de gedachte - had al plaats gevonden door Seth Runkoren op 1 juli 1971; die hoefde bij deze gelegenheid alleen maar te worden bevestigd.

Iedereen was het erover eens, dat *niet* onderhandeld moest worden over "verregaande autonomie" (zoals door Wahid gesuggereerd) maar uitsluitend over "losmaking van Indonesië".

Een groep Baliemstrijders, die gedurende drie weken de 600 km. naar Port Numbay lopende hadden afgelegd, was uiterst ontevreden, dat niet gelijk de onafhankelijkheid werd uitgeroepen - zij kwamen er juist voor om dat mee te maken. Vooraf hadden ze aangekondigd dat zij de Papoealeiders - waaronder Theys Eluay - zouden doden als zij de onafhankelijkheid niet gelijk zouden uitroepen. Donderdag werd er een bom geconstateerd, als gevolg waarvan de congresgangers door de ramen naar buiten moesten vluchten. Gelukkig werd de bom tijdig gevonden en de bezitter ervan ingerekend, samen met 11 handlangers.

Ook de vice-premier van Papua New Guinea sprak een woord. Hij benadrukte dat de grens tussen beide Papoea's zal moeten verdwijnen, als Papoea eenmaal vrij zal zijn. Dan zal een vrij verkeer tussen beide Papoea's ontstaan - die grens is immers niet meer dan een afspraak tussen vroegere koloniale machten. De congresgangers gaven hierop een daverend applaus.

Beelden van dit congres zijn dit keer zelfs tot de Nederlandse media doorgedrongen. Trouw deed daar - zoals altijd - niet aan mee. Presteerde het wél om bij een ingezonden artikel van een welzijnswerker op Papoea, die pleitte voor Nederlandse betrokkenheid bij dit gebeuren en streven, een foto van twee naakte Papoeamannen met grote peniskokers te plaatsen, en daarbij te vertellen dat dit Papoea's waren uit Nabire aan de Paradijsvogelbaai (zo heet tegenwoordig de Geelvinkbaai: Teluk cenderawasih. Dat peniskokerdragere alleen in het diepe bergland voorko-

men en de inwoners van Nabire gewone moderne Papoease burgers zijn (in gewone kleren) - dat meldden ze er maar niet bij...

Overigens lijkt me de wens naar onafhankelijkheid, los van Indonesië, in deze tijd irreëel: met de fantastische opbrengsten van de goud-, zilver- bauxiet- en olieproductie laat Indonesië het nooit gaan. De laatste berichten willen (20 juli 2000) dat dezelfde Jihadstokers, die met hulp van de militairen de burgeroorlog in de Molukken tegen de christenen ontketend hebben, inmiddels in Papoea zijn gearriveerd, alwaar hetzelfde spel op korte termijn ook kan beginnen. Voeg daarbij de inmiddels alweer door allerlei machinaties verzwakte positie van Wahid, dan valt er voor de Papoea's weinig te hopen. Daar komt nog bij, dat dezelfde Wahid zo slim is geweest om een volksraadpleging over de vorm van zelfstandigheid voor Papoea te laten slaan op "alle inwoners" van het gebied, en dat zijn er inmiddels ook de honderdduizenden Indonesische migranten. Ik zie de toekomst voor de Papoea's somber in.

Goede bedoelingen?

Dat brengt me dan nu weer terug bij mijn verhaal. Ik vraag me af of het gevoel van onbehagen, dat me in de laatste jaren voor de overdracht geplaagd heeft, mede veroorzaakt is geworden door de komst van de nieuwe gouverneur en zijn entourage, die zo duidelijk ouderwets Nederlands-Indisch was. En door de verwarrende vraag of dit vasthouden aan Nieuw-Guinea "om het op te voeden naar zelfstandigheid" nu werkelijk zo ethisch verantwoordelijk en idealistisch was van onze regering. Heeft die regering echt niet geweten van die fantastische rijkdommen? Was het echt niet anders dan trouw aan het zelfbeschikkingsrecht van de Papoea's, dat ze tegen de wil van de V.S. en vrijwel alle andere landen in Europa haar militaire macht in Papoea bleef ten toon spreiden met bezoeken van de vloot en eskaders jachtvliegtuigen. Zou dat hele gedoe van het instellen van een vertegenwoordigend lichaam - de Nieuw-Guinea Raad - echt alleen maar zijn gebeurd met het oog op de komende zelfstandigheid? Die vragen komen op nu ik in hetzelfde boek, waaraan ik de bijdragen van hoofdstuk 3 en 4 leverde, lees hoe de allergerkste koloniale misstanden onder deze gouverneur Platteel hebben kunnen plaatsvinden, zonder dat ingegrepen werd - hetgeen onder Van Baal ondenkbaar zou zijn geweest. Ik noem met name het walgelijke optreden van "collega" Gonsalves in het binnenland, die eigenhandig een protesterende Papoea met zijn pistool doodschoot en dat nog steeds verdedigbaar vindt. Of die andere collega - ik weet zo gauw niet meer wie - die opschept over het feit, dat hij een dorp voor straf wegens ongehoorzaamheid *in de fik liet steken*. En wat te denken over het trotse verhaal van mijn waarnemer (tijdens mijn verlof in 1959) Cees Lagerberg in het meergenoemde boek over zijn prestaties voor het inrichten *van een propagandazender*, met de bedoeling door anti-Indonesische propaganda de invloed van buitenlandse zenders in Papoea te bestrijden. Ik moet wel zeggen, dat ik in de bedoelde laatste jaren van ons verblijf daar deze drie dingen niet geweten heb. Maar de atmosfeer onder Platteel was in mijn herinnering toch veel meer ouderwets koloniaal dan onder Van Baal.

Gouverneur - èn mevrouw! - Platteel

Over gouverneur Platteel zelf heb ik niet veel te melden - ik neem aan dat hij te goeder trouw is geweest, wellicht van de drie genoemde misstanden nauwelijks of heel niet op de hoogte is geweest, en zijn taak verricht heeft aan de leiband van Den Haag.

Over zijn echtgenote gingen er in die jaren wel de grappigste verhalen. Die hadden alle

betrekking op haar zuinigheid. Voor de verjaardag van haar zoontje moest er snoep komen. Mevrouw Plateel droeg de adjudant van de gouverneur - een luitenant-ter-zee 1e klasse - op om bij Omloo een blik - je weet wel, zo'n kubus met zuurtjes erin - te gaan kopen. Hij kreeg geld mee en deed zijn boodschap. Na afloop van het feest zat er nog een beetje snoep in de bus. Dat moest de adjudant toen terugbrengen naar Omloo en vragen om restitutie van het overschot.....

Zelf maakte ik mee op een receptie "met diner" ten huize van de gouverneur, waarvoor we schriftelijk uitgenodigd waren, dat we een kop bouillon kregen - staande. Vervolgens kwam er een schaal met kroketten langs, waarvan we er ieder een kregen. Toen hoorde ik naast me de stem van de gouvernementssecretaris Loosjes: "Nou, dat was het dan weer". Ik vroeg hem verbaasd wat hij bedoelde en hij verduidelijkte: "Dat is alles wat we te eten krijgen!"

Ik geloofde hem niet, maar warempel: dat was het hele diner (waarvoor ik thuis mijn honger had bedwongen teneinde straks lekker te kunnen smikkelen!).

Toen kwam Janneke!

Als een zalfje op de ziel werden we in diezelfde tijd verblijd met de komst van Janneke! Ze kwam midden in de verkiezingsstrijd, die door kandidaten voor de Nieuw-Guinea Raad werd gevoerd, en onze berichtgeving in het plaatselijke nieuwsblaadje luidde dan ook:

"De een kiest voor Inury, de ander voor De Rijke, maar geef ons maar onze lieve ADRIANA (Janneke) Merkelijn, Geboren 17 februari 1961.

Toen we aan de kinderen vertelden, dat we weer een kindje hoopten te krijgen, waren ze enorm enthousiast, schreeuwden door elkaar heen en hadden daverende pret. Alleen Peter bleef nogal stil. Totdat de anderen uitgeraasd waren. Toen kwam hij (met een zucht van opluchting): *dan ben ik niet langer de jongste meer.*

Tijdens de zwangerschap was niet alles zo gesmeerd gegaan als bij de vier andere kinderen, maar gelukkig was het een gezonde baby. Toch merkten we, dat haar gezichtje zich niet evenwichtig ontwikkelde en toen ze een jaar geweest was ging dokter De Vries er toe over een kleine reparatie aan een spiertje op de borst te verrichten, en haar vervolgens een gipsen halsband te geven, die het gezichtje in het rechte spoor moest drukken. Toen die echter niet voldoende hielp, besloot hij haar een gipsen harnas aan te doen, waarmee niet alleen haar hele hoofdje maar ook de schouders en de bovenzijde van haar borstkas in een stijve omklemming werden gedwongen. Ach lieve, dat was me wat. Door dat geval was ze uiteraard erg topzwaar en van zich oprichten en gaan zitten was nauwelijks sprake. Toch presteerde ze het; later bracht ze het zelfs zover dat ze met dat hele gevaarte ging staan. Dan pakte ze zich stevig vast aan de spijlen van de box, spande zich tot het uiterste in.... en ja hoor, kwam zwaaiend overeind,

Janneke was een goedlachs kind

tot ze met haar kinnetje net over de boxrand heen stond. Ze was ook een goedlachs kind, erg weinig huilen. Als je bedenkt wat zo'n harnas moet betekenen in de hitte des daags, dan besef je dat dat heel wat was.

Ons gezin

We hebben als gezin im groszen und ganzen een gelukkig bestaan gehad in Nieuw-Guinea. Aart, die in Nederland door het getreiter van zijn aardrijkskundeleraar een klas heeft moeten doubleren, maakte het verder goed op school en in zijn padvinderij. Hij kon erg leuk gitaar spelen en was op Meerzicht een kei in het waterskiën. Meerzicht was een uitspanning, die heel liefelijk gelegen was aan het Sentanimeer. De meeste zondagen gingen we na de kerk daar genieten van zwemmen, surfen, nasi goreng eten en uitrusten. Zelf heb ik ook nog eens geprobeerd te leren skiën, maar de buitenboordmotor van de trekboot was daar niet sterk genoeg voor! . Maar Rob en Bertien konden het ook al als de besten; die twee zwommen ook het hele meer over - toch gauw een aantal kilometers heen en terug. Janneke lag bij zulke gelegenheden in de box. We hadden er - voor Janneke er was - al een liedje op gemaakt:

*“Zeg Aartje, Bertientje, zeg Robbie, zeg Peter, gaan jullie nou allemaal mee:
Zullen we wat in de jeep gaan rijden nemen we koffie en broodjes mee:
We gaan naar Meerzicht, we gaan naar Meerzicht - dat ligt aan het Sentanimeer.
We gaan daar roeien, we gaan daar stoeien, we drinken stroop en een glaasje bier.
En het is daar zo reuze fijn - het is de plek waar ik wil zijn.
We gaan naar Meerzicht, we gaan naar Meerzicht, dat ligt aan het Sentanimeer.”*

Bertien, die als padvindster werd ingewijd op de middag dat Janneke geboren werd, hield erg van knutselen, en van ballet - wat waren we trots als ze mocht meedoen met een uitvoering op school. Rob was van jongs af bezig met dieren - dat was al in Karwijk tijdens verlof begonnen, en in Hollandia bleef dat zo. Als hij thuiskwam van school, liep hij altijd eerst naar achteren, waar “Kippelientje” hem al tegemoet kwam - naar hem opvloog en luid kakelend een ei legde in zijn uitgestoken hand. Daar wachtte ze expres mee tot hij er was! Rob was verliefd op Miekje Laban, die twee huizen verderop woonde. Na Kippelientje placht hij dan in een hoge boom te klimmen en begon dan luidkeels te zingen: “Oh Miekje, my darling, mijn schat!”

Peter was de experimenteerder, hij verzon van alles. Een keer is hem dat bijna noodlottig geworden toen hij vast kwam te zitten in een soort rioolbuis bij de straat die hij aan het onderzoeken was. Onze Johan heeft hem er gelukkig op tijd uit kunnen trekken. Ook kon hij veel te lang wegblijven om tenslotte van boven tot beneden uitgedost met stukken krant, apetrots het erf weer op te wandelen. Dat was dan zo'n aandoenlijk gezicht, dat we onmogelijk boos konden blijven.

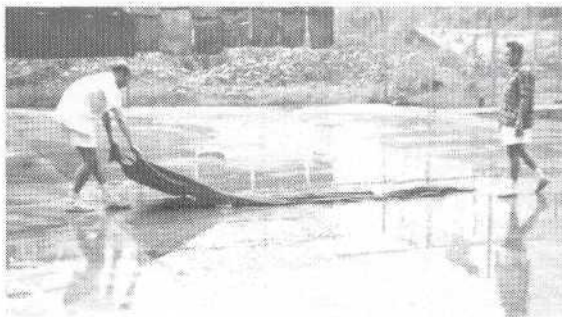
Omdat ik nogal veel weg was, moest Bep grotendeels de opvoeding voor haar rekening nemen. De kinderen hebben me verteld, dat het met haar strengheid altijd erg meeviel - ze kon niet goed boos worden, en die schooiers maakten daar glashard misbruik van - lagen te gieren van de pret als ze 's middags tijdens het rustuur weer eens herrie hadden gemaakt, maar “als engel-tjes” lagen te slapen, als Bep tenslotte bestraffend kwam kijken. Het ergste dreigement, dat Bep dan tot haar beschikking had was: “Ik word *bijna* boos.”

Die middagsiësta was in dit warme klimaat een noodzaak: we stonden altijd om halfzes op; ontbeten samen en waren dan om 7 uur aan het werk resp. op school. Dat duurde tot één uur; dan aten we warm - altijd rijst met groenten en vlees (behalve in Ayamaru, daar was het meest keladi - een knol met de smaak van een aardappel en de grootte van een suikerbiet) en dan

gingen we een tukje doen. Om een uur of drie waren we dan weer bij de tijd; de kinderen gingen dan huiswerk maken of spelen; vaak ging ik dan weer even naar kantoor. Bep zorgde voor het huishouden en had daarnaast andere functies, in de padvinderij en als voorzitter van het Rode Kruis van Nieuw-Guinea. 's Avonds was het of weer wat werken, of bridgen dan wel iets meemaken op de Jachtclub, zoals een bridgedrive, dansi-dansi, zeilwedstrijden o.i.d.

Tennis

Onze sport was tennis

Onze sport was tennis. Ik ben voorzitter van de tennisclub Hollandia geweest en heb heel wat keertjes gerefereerd bij onderlinge wedstrijden. En ook een keer een "internationale" wedstrijd georganiseerd tegen een team uit (het toen nog Australische) New-Guinea. Dat kwam per Dakota over en bleef een paar dagen spelen. Wie het gewonnen heeft, weet ik niet meer - ik meen wij. Wel herinner ik me dat we veel regen hadden en dat er daarom oneindig veel gedweild moest worden. En een andere herinnering is die aan de eetlust van de Aussies. Die moesten op de dag van vertrek al heel vroeg weg, en ik stond er dus om half 6 in de ochtend bij, toen ze in het hotel zaten te ontbijten voordat ik ze weg zou brengen naar het vliegveld. Wellicht uit vrees voor onze Hollandse zuinigheid, hadden ze zelf voor hun ontbijt gezorgd: dikke sappige steaks van bijna een pond, twee vingers dik. Gebakken in boter en met een spiegelei er bovenop. Die zaten ze lekker op hun nuchtere maag op te smikkelen. Wie schetst mijn verbazing toen een van de Aussies, toen er nog zo'n steak plus ei overbleef, die graag op zijn bord schoof en oppeuzelde.....

Bridge

Zoals gezegd, we bridgeden veel en met veel plezier. Dat gebeurde ook wel - als er niet te veel muskieten waren - bij een schemerlamp in de tuin. Heerlijke avonden! Een enkel item: bij een drive in de Jachtclub, waar we een slem moesten spelen, kwam ik voor de keus te staan een snit te wagen. Op tafel lag Aas - Vrouw. Ik speelde een kleintje, en de tegenstander links begon hevig na te denken, trok een kaart half uit zijn hand, deed die weer terug, en speelde tenslotte een lage kaart. Uiteraard sneed ik toen - maar was boos dat de Heer toen toch bij de rechts-van-mij-speler bleek te zitten....

En dan die andere onvergetelijke keer, toen we na een laat geworden bridgeavondje thuis tegen de cracks van Hollandia Van Berkel en Van Doorenmalen met 2400 punten achter stonden. We besloten nog één laatste potje te spelen bij wijze van afsluiting. Ik merkte op, dat alleen een groot slam sans geredoubleerd ons nog de overwinning kon schenken. We deelden en ik

kreeg een schitterende kaart. , Bep had ook goede kaarten - enfin, je raadt het al: ons eindbod was "groot slem Sans"; door de vijand gedoubleerd en door ons weer geredoubleerd, kwetsbaar! Een tegenvaller was, dat we twee heren misten, die we toen *allebei* maar gesneden hebben! We maakten het bod en dat leverde ik meen 2880 punten op - en daar was dus de 50-punten straf nog niet bij geteld! Het was echt een gebeurtenis of a lifetime!

Bep had met drie vriendinnen een eigen bridgeclubje, waar ze om kleine inleggen speelden, die ze dan eens per zoveel maanden gingen opmaken bij de Chinees. De anderen waren Gonnice Laban, Unni Wijsmuller en Corrie Pothuis. Ik heb het nu over de rijd, dat we nog in Kota Baru woonden, wij, de Pothuizens en de Labans in de Schoolstraat, de Wijsmullers op Seventh Fleet. Het gebeurde dan ook wel eens, dat de vier echtgenoten op het avondje van de vrouwen mekaar ook opzochten om een kaartje te leggen. Maar erg vaak is dat niet gebeurd: we waren alle vier mannen nogal drukke baasjes, die 's avonds veelal overwerkten, hetzij op kantoor of op bezoek in de kampongs. In mijn hoofdstuk over de bevolkingsvoorlichting heb ik al iets verteld over het begeleiden van de medische campagnes. Er waren er drie: de t.b.c. bestrijding onder Gerard Wijsmuller, de framboesiabestrijding onder Kranendonk en de malariabestrijding onder Dick Metselaar.

Ziektebestrijding

In hoofdstuk 4 heb ik al iets verteld over de inzet van mijn afdeling bevolkingsvoorlichting bij de grootscheepse ziektebestrijdingscampagnes uit de vijftiger jaren. Een zeer interessante inspanning was die voor de strijd tegen *de* gesel van Nieuw-Guinea: malaria.

De bekende arts en kenner van Nieuw-Guinea dr. H.T.J. Bijlmer zegt in een van zijn publicaties: "Nieuw-Guinea heeft zijn slechte naam op het stuk van gezondheid slechts te wijten aan één ziekte: malaria! Een in het laagland alom tegenwoordige, kwaadaardige malaria. Malaria is de grote moordenaar, staatsvijand No.1." en even verder: "...de Papoea's, sedert eeuwen in dit land gevestigd, hebben een zekere immuniteit tegen malaria ontwikkeld. En ofschoon men wel mag aannemen, dat deze ziekte een zware tol onder de jonge kinderen heft en ongetwijfeld verantwoordelijk gesteld mag worden voor de uitermate dunne bevolking van het land, zo is zij toch voor de volwassenen van weinig belang."

Er is hierbij mijns inziens sprake van een vicieuze cirkel. Al kan dan de volwassen Papoea ook met de malaria in zijn bloed bestaan, zijn energie is daardoor toch begrensd. Dat laat zich onder meer gelden bij het openleggen van tuinen, waaruit hij zijn voedsel moet halen. Het is toch al een enorm karwei voor mensen, die niet over moderne werktuigen beschikken, om zo'n tuin in het oerwoud open te leggen en te omrasteren.

Logischerwijs maakt hij daarbij gebruik van de *burn and slash* methode, en dat heeft het nadeel dat daarmee het humusvormingsproces onderbroken wordt. (Overigens zag ik in het gebied van Aitinjo een m.i. betere werkwijze: daar liet men de bomen staan en snoeide alleen het gebladerte en de takken weg, die na verloop van tijd weer aangroeiden) Na verloop van tijd is dan ook de grond uitgeput en moet een nieuw stuk bos opgebrand worden.

Uit die tuin komt vrijwel alle voedsel voor het gezin: keladi, soms ketela of bataten, een enkele vrucht zoals papaja of pisang en nog wat groenvoer. Bij het eten is de eerste hap en keus voor de huisvader, daarna komen pas de vrouw en de kinderen. Onder zulke omstandigheden gebeurt het vaak, dat de vrouw - ook als ze zwanger is - ondervoed, en in elk geval eenzijdig gevoed is - vlees en andere eiwitten worden erg spaarzaam genuttigd. Veelal komen dan ook de kinderen al ondervoed ter wereld en is hun weerstand te klein om de kwaadaardige aanvallen van de

Grootscheepse ziektebestrijdingscampagnes in de vijftiger jaren

malariamuskiet te overleven. Het gebeurde dan ook maar al te vaak dat een vrouw, die ik vroeg hoeveel kinderen ze geboord had, antwoordde "5 of 6", waarvan er nog een of twee in leven waren.

Het was dus een urgente zaak te onderzoeken of en zo ja wat er tegen die verderfelijke ziekte te doen was. De Amerikanen hadden dat tijdens de oorlogvoering tegen Japan gedaan door vanuit vliegtuigen alle stilstaand-waterplekken te besproeien met DDT. Dat hielp een paar jaar goed; ja zo goed, dat je daarmee de hele ecologie grondig verstoorde: zo herinner ik me nog heel goed, dat we op een gegeven dag enige jaren na het vertrek van de legers opeens weer een paar witte papegaaien zagen vliegen en een cicak op de muur ontdekten: die waren met de insecten, de niet meer bevruchte bloemen etc. verdwenen.

Dick Metselaar begon samen met Bijlmer een onderzoek. Daarbij gingen ze uit van wat over de verspreiding van malaria bekend was: de anophelesmuskiet zuigt bloed van een patiënt; in zijn lichaam worden daaruit gametocyten gevormd, die via zijn stollingsbelemmerend speeksel bij zijn volgende prik in de huid van het nieuwe slachtoffer wordt gespoten, waardoor deze ook malaria krijgt. Je zou dus kunnen proberen die muskiet onschadelijk te maken tussen twee van zijn maaltijden door. Zou dat kunnen? Wat deed zo'n muskiet als hij, volgezogen, zijn slachtoffer verliet? Ging hij zo dichtbij mogelijk op de wand zitten uitrusten, of verliet hij de woonruimte van de mensen rechtstreeks en niet meer te grijpen naar buiten?

Metselaar en Bijlmer lieten een soort tent bouwen, waarin de open raamgaten afgedekt werden met muskietengaas. Daar kropen ze 's nachts in en lieten ze zich bijten door de anophelinen, die daar overdag waren binnengekomen of waren losgelaten. Tot hun vreugde bleek, dat de beestjes inderdaad eerst gingen zitten uitrusten op de dichtstbijzijnde wand.

Dit gegeven leidde tot een grootscheepse campagne om alle wanden van alle woonruimten in

Nieuw-Guinea te bespuiten met DDT; daarmee zou dan het doorgeven van de malaria van de ene mens naar de andere kunnen worden onderbroken. Voor het welslagen was het nodig dat ook de Papoea bevolking het nut er van inzag, en daarvoor werd "mijn" bevolkingsvoorlichting ingeschakeld. En dat had succes - tot in verre uithoeken, tuin- en boomwoningen werden de spuiters toegelaten en de weg gewezen.

Wat Dick niet had onderkend - en toen wellicht ook nog niet bekend was - was echter de noodlottige opstapeling van het gif in de dierenwereld: de cicaks (muurhagedissen) die de muskieten, die zaten uit te rusten, opaten werden zelf ziek; op hun beurt ook de huiskatten, die die cicaks een makkelijk hapje vonden. Toen dan ook na 6 maanden de bespuiting herhaald moest worden werd unaniem alle medewerking verder geweigerd: geen dooie katten meer! Ook deze methode was dus weer mislukt.... Wel is waar, dat we tijdens en na deze campagne jarenlang vrijwel geen last van muskieten hebben gehad; ik heb talrijke tournees gemaakt, waarin ik bij het slapen geen klamboe meer nodig had. En thuis - waar de bespuiting wel doorging - sliepen we geen van allen meer met klamboes.

Ook de t.b.c. bestrijding kende haar specifieke problemen, vaak van ethische aard. Dit was een importziekte, die dus potentieel onder Papoea's epidemische vormen kon aannemen. Er werd een campagne opgezet om alle bereikbare mensen een resistentieprik te geven. In sommige gevallen was iemand echter al ver heen met die ziekte, en Gerard's collega's wilden zo iemand graag helpen door hem op te nemen, goed te voeden en weer zo ver mogelijk bij te spijkeren. Maar Gerard was daar fel op tegen, omdat op die manier de bacil niet meer bereikbaar zou zijn voor het vaccin en dus bij overdracht aan derden onbestrijdbaar zou blijven - er zat dus niet anders op dan de vergevorderde gevallen zonder extra zorg te laten sterven.....

Over de framboesiabestrijding heb ik al dat leuke verhaal verteld van de korano, die zijn forensen bij hun thuiskomst uit de stad de toegang tot zijn dorp weigerde zolang ze geen "suntikbriefje" hadden. Ik herinner me de avond, dat we in zijn dorp voorlichting gaven, nog heel goed. Stel je voor: we varen er heen vanaf Joka in een Sentaniprauw - zo'n uitgeholde boomstam weet je wel - en worden hartelijk ontvangen door de korano en de dorpsonderwijzer en de nieuwsgierige jeugd, die om je heen dribbelt. Na wat voorbereidingen verzamelen alle mensen, groot en klein, mannen en vrouwen, jongen en ouden zich. We zitten in een grote kring en ik begin met uit te leggen hoe de framboesiabesmetting in zijn werk gaat: meestal vanuit het stof van de bodem via penetratie in de voetzool. Draggers van de infectie geven door spuwen en dergelijke de ziekte door aan anderen, en niemand kan zo leven, dat hij of zij zo'n onzichtbare besmetting ontloopt. Het enige wat er op zit is dat alle mensen een spuitje krijgen, waardoor hun bloed de strijd met de indringer aan kan. Op die manier zal dus na verloop van tijd de ziekte uitgeroeid kunnen worden. Maar dan is wel nodig, dat iedereen in de kampong zo'n prik krijgt.

"Ja, moeder! Ook die kleine van u! Al krijgt ze ook nog zo, toch maar doen en niet uit medelijden weghouden, denk er om! Want als je dat doet maak je het hele dorp toch weer bevattelijk voor het virus. En u, ouwe heer, zeg nou niet: "ik ben al oud, voor mij hoeft het niet meer!" Want als je wegblijft, kan die besmetting dus toch weer in jouw lichaam terecht komen en daar weer uitkomen om ook anderen weer te besmetten! Dus denk er om, mensen, als de mantri suntik komt, zorg dan dat allen zo'n prik krijgen. Wie niet geprikt is wordt een bedreiging voor de kamponggenoten!"

De liedjes

Het is wellicht de moeite waard hier de liedjes op te nemen, die ik gemaakt heb voor de “ramai” bij voorlichtingsgebeurtenissen:

BAPA YAKUB (KANON)

Bapa Yakup, bapa Yakub,
Bangunlah! Bangunlah!
Lonceng su' berbunyi Lonceng su' berbunyi:
Ding dang dong Ding dang dong.

Aslinya:

Vader Jakob, vader Jakob,
Slaapt gij nog! Slaapt gij nog!
Alle klokken luiden, , Alle klokken luiden:
Bim, bam, bom Bim, bam bom

BONNY-KU

Bonny-ku diseberang lautan
Bonny-ku diseberang laut
Bonny-ku diseberang lautan
Oh, pulangkanlah Bonny-ku, Ny-ku!

MY BONNY

My Bonny is over the ocean
My Bonny is over the sea.
My Bonny is over the ocean
Oh, bring back my Bonny to me, to me!

(ulangan):

Pulang, oh pulang,
oh pulangkanlah Bonny-ku, Ny-ku (2x)

(refrein):

Bring back, oh bring back,
oh bring back my Bonny to me, to me! (2x)

Hai Angin! tiup di udara
Hai Angin, tiup pada laut.
Angin, tiuplah diudara
Dan pulangkanlah Bonny-ku, Ny-ku
(ulangan)

Ye winds! Blow over the ocean
Ye winds! Blow over the sea.
Ye winds, blow over the ocean
And bring back my Bonny to me, to me
(refrein)

Malam kuberbaring, bermimpi
Malam ku berbaring, tidur
Malam kuberbaring bermimpi
Bonnyku su mati mampus, mampus
(ulangan)

Last night as I lay on my pillow
Last night as I lay on my bed
Last night as I lay on my pillow
I dreamt that my Bonny was dead, was dead
(refrein)

Angin sudah tiup di udara
Angin sudah tiup pada laut
Angin sudah tiup diudara
Dipulangkannya Bonny-ku, Ny-ku

The winds have blown over the ocean.
The winds have blown over the sea
The winds have blown over the ocean
And brought back my Bonny to me.

(ulangan):

Pulang! Su' pulang
Ia! Sudah pulang Bonny-ku!

(refrein):

brought back, yeah! brought back
They brought back my Bonny to me!

SESAPU (Kanon)

Sesapu, sesapu
Apa gunanya? Apa gunanya?
Menyapui! Menyapui
Lantai! Lantai!

DE BEZEM (canon)

De bezem, de bezem
Wat doe je er mee? Wat doe je er mee?
je veegt ermee, je veegt ermee
De vloer! De vloer!

ANJINGKU

Ketika anjingku masih kecil
Ia sangat manislah
Padahal sekarang ia besar
Menggonggong-gigitlah

ONZE MOP

Toen onze Mop nog Mopje was
Was hij aardig om te zien
Nu bromt hij alle dagen
En bijt nog bovendien

Cengkung-cengkeng, cengkung-cengkeng
Apalagi menggigit
Padahal sekarang ia besar
Menggonggong-gigit terus!

TRITON

1. Di bukit lembah tersiarlah
Suara triton merdu
(gaung): suara triton merdu.....
Berani-gagah kenungannya
Dihutan-rimbaku
(gaung): di hutan-rimbaku
2. Sri Triton merdu memberi padaku
Perasaan hati teduh
(gaung): perasaan hati teduh
Dukacita oleh suaranya
berdiam terkelu....
(gaung): berdiam terkelu....
3. Alam kelilingku rupa pun teduh,
indah segenap dunia
(gaung): indah segenap dunia
Jeram derau air berkilau
kencana warnanya
(gaung): kencana warnanya

TIGA ORANG GENDERANG

1. Tig'orang genderang - su tiba dari Timur

Tig'orang genderang - su tiba dari Timur
TA ROM BOM - PERDULI APA
Su tiba dari Timur
2. Satu kawan – menyambut gadis manis
Satu kawan – menyambut gadis manis
TA ROM BOM - PERDULI APA
Menyambut gadis manis
3. Hai gadisku – suka kau bertunangan? 2x
4. Hai genderang - harus kau tanya bapa 2x
5. Hai paitua – boleh ku kawin anakmu? 2x
6. Karena ialah – gadis yang amat cantik 2x
7. Hai pemuda – uang hartamu berapa? 2x
8. Hartaku ta'lain - hanya tamburku ini 2x
9. Jangan genderang - jangan kau kawin anakku
10. Oh, paitua – masih kulupa terangkan 2x
11. Bapakulah - bangsawan Belanda tinggi 2x
12. Ibukupun – menjadi Ratu Sepanjol. 2x
13. Baiklah genderang - boleh kau kawin anakku
14. Hai paitua – saya tidak mau lagi 2x
15. Biar gadis – tinggal pada bapaknya 2x

Waf-woef, waf-woef, waf-woef waf -woef,
En bijt nog bovendien
Nu bromt hij alle dagen
En bijt nog bovendien!

DE WALDHOORN

Langs berg en dal klinkt hoorngeschal
met vollen zuiveren toon
(echo): met vollen zuiveren toon
En fors en stout weerklinkt door 't woud
die stem zo schoon zo schoon
(echo): die stem zo schoon zo schoon

Genot en rust en levenslust
daalt bij die melodij
(echo): daalt bij die melodij
Verdriet en smart wijkt uit het hart
en vlucht en vlucht van mij
(echo): en vlucht en vlucht van mij
't Geeft schoner kleur en frisser geur
aan alles wat m'omringt
(echo): aan alles wat me omringt.
En 't beekje spat zijn paarden nat
Alsof 't een liedje zingt
(echo): alsof 't een liedje zingt

DRIE SCHUINTAMBOERS

Drie schuintamboers - die kwamen van het
Oosten
Drie schuintamboers - die kwamen van het O.
TA ROM BOM - WAT MAAL IK ER OM
Die kwamen van het Oosten.

Een van de drie - die zag een aardig meisje
Een van de drie - die zag een aardig meisje
TA ROM BOM - WAT MAAL IK ER OM
Die zag een aardig meisje.

Zeg meisjelief - wil jij met mij verkeren?
Zeg schuintamboer - dat moet je m'n vader
vragen! 2x
Zeg ouwe heer - mag ik je dochter trouwen?
Want ik vind haar - een reuze aardig meisje
Wel schuinstamboer - hoeveel kun jij betalen?
Zeg ouwe heer - ik heb alleen deez trommel
Nee beste vent - dan mag je haar niet halen
Zeg ouwe heer - 'k vergat je nog te zeggen
Mijn vader was - een Prince van Oranje
Mijn moeder was - de koningin van Spanje
Wel schuinstamboer, dan mag je 'r wel trouwen
Zeg ouwe heer, nu wil ik niet meer trouwen
Dus ouwe heer - je kunt je dochter houwen

KEKASIHKU (vrij naar SARI MARAIS)

1. Kekasihku jauh dari hati ku,
Kiranya disambut pula
Berumahnya di kampung Sumberbaba
Dibawah sombar kelapa.

(ulangan):

Pulangkanku ke Japenku
Tempat kekasihku
Disana ada tanahku, tempat rinduanku
Tempat tinggal kekasihku!

2. Bertayar jauh, jadi kuli di kota
akan mencari mas kawin
kuberusaha terus sampai tibanya waktu
akan pulang kekampungku!

3. Ketika kapal laut membawaku pulang
kududuk dekat haluan
Ikan babi tunjuk jalan bagi kapalku
Sehingga tiba bersenang.

4. Setibaku tentu tangkai hatiku tunggu
menyambut aku bersenyum
sejak itu tetap pengembaraanku
disertai kekasihku

LORELEI. (Nyanyian terkenal di Jerman, disana
letaknya bukit Lorelei ditepi sungai Rhein)

1. Orang banyak bersayang hati
mengingat hikayat lama
Yang memberi pahitan hati
Lekat pada kenangannya
Hawanya sejuk, hampir malam
Sungai teduhlah mengalir
Puncak gunung masih berkilap
Disinari suria magrib.

2. Terduduklah paling diatas
SRI GADIS, cantik mulia
Pakaian halus bercahaya
Menyisirkan rambutnya
Dipakainya sisir rencana
Beserta menyanyi lagu
Lagu iti sangat merdunya
Mengikat telingaku....

3. Nachoda didalam perahunya
Mendengar berdukacita
Batu karang ta'dijagainya
Ta'lain tengok kepuncaknya
Achirnya gelombang menutup
Nachoda beserta perahunya
Sebabnya ta'lain dari GADIS
Dengan lagunya LORELEI....

Ich weisz nicht was soll es bedeuten
Dasz ich so traurig bin
Ein Märchen aus uralten Zeiten
Das kommt mir ja nicht aus dem Sinn
Die Luft ist kühl und es dunkelt
Und ruhig fließt der Rhein
Der Gipfel des Berges funkelt
Im Abendsonnenschein

Die schönste Jungfrau sitzet
Da oben wunderbar
Ihr goldnes Geschmeide blitzet
Sie kämmt ihr goldenes Haar.
Sie kämmt 's mit goldenem Kämme
Und singt ein Lied dabei
Das hat eine wundersame
Eine gewaltige Melodei....

Dem Schiffer in seinem Schiffelein
Ergreift's mit wildenem Weh
Er sieht nicht die Felsen hinunten
Er schaut nur hinauf in die Höh
Ich glaube die Wellen verschlingen
Am Ende Schiffer und Kahn
Und das hat mit ihrem Singen
Die Lorelei getan.

WAKTU SERDADU BERBARIS

Waktu serdadu berbaris di kota
Wanita muda lur dari jendela
Apa sebabnya? Ta'usah tanya
Karena CINGDERASA BUMDERASASA
Karena CINGDERASA BUMDERASASA
Kiri! Kanan! Majulah!

WENN DIE SOLDATEN

Wenn die Soldaten durch die Stadt marschieren
Gucken die Mädchen durch Fenster und Türen
Ei warum? Ei darum! Ei warum? Ei darum!
Blosz weg dem TSCHINGDERASA BUMDER/
Blosz weg dem TSCHINGDERASA BUMDER/
Halt links! Halt rechts! Gerade aus!

Kiri! Kanan! Majulah!
 Cantiklah gadis yang berumur tujuhbelas
 Ta' melebihi, jangan kurang; tepat tujuhbelas!
 Huli huli huli huli hulahaha
 Hulahaha Hulahaha hahaha
 Huli huli huli huli hulahaha
 Jangan kurang, jangan lebih dari tujuhbelas!

Halt links! Halt rechts! Gerade aus!
 Schön sind die Mädchen von 17, 18 Jahr
 Nicht d'rüber, nicht d'runter, aber gerade da!
 Huli huli huli huli hulahaha
 Hulahaha hulahaha ha ha ha
 Huli huli huli huli hulahaha
 Nicht d'rüber, nicht d'runter, aber gerade da!

NYANYIAN PENGKAJU (asalnya dari palem:

1. Pengkajulah, pengkajulah!
 Pengkajulah, pengkajulah
 Sampai tiba, sampai tiba
 Di tempatmu.
3. Bila tiba, bila tiba
 Bila tiba, bila tiba
 Buang lelah, buang lelah
 Bila tiba.....
5. Lawan arus, lawan arus
 Lawan arus, lawan arus,
 Ku ta'kalah, ku ta'kalah
 Lawan arus.
7. Bung buaya, bung buaya
 Bung buaya, bung buaya
 Jemur ditepi, jemur ditepi
 Makan sesak.
9. Tai paniki, tai paniki
 Tai paniki, tai paniki
 Dihujani, dihujani
 Kepalaku.
11. Awan gelap, awan gelap
 Awan gelap, awan gelap
 Cari lindung, cari lindung
 Di tepi air

"SANDERS OF THE RIVER"

2. Bini anak, bini anak,
 Bini anak, bini anak
 Nantikanmu, nantikanmu
 Nantikanmu.....
4. Patroli jauh, patroli jauh,
 Patroli jauh, patroli jauh,
 Guna tanah, guna bangsa,
 Ya, bangsaku.
6. Turut arus, turut arus,
 Turut arus, turut arus
 Air alur, air alur,
 Ditinggalkan.
8. Tembaknya, tembaknya
 Tembaknya, tembaknya
 Di matanya, di matanya
 Kulit jual!
10. Motor gandum, motor gandum
 Motor gandum, motor gandum
 Habis bensin, habis bensin,
 Pengkajulah!
12. Nyamuk gigit di tepi air
 Nyamuk gigit ditepi air
 Malaria! Malaria!
 PENGKAJULAH!

LAGU KEBANGSAAN PAPUA (uraian I.S. Kijne

1. Hai tanahku Papua
 hai tanah lahirku
 ku kasih akan dikau
 sehingga ajalku
3. Kukasih bunyi ombak
 pemukul pantaimu
 nyanyian yang selalu
 senangkan hatiku
5. Kukasih hutan rimba
 selimut tanahku
 'ku suka mengembara
 dibawah naungmu

VOLKSLIED VAN PAPUA (gedicht door I.S. Kijne)

2. Kukasih pasir putih
 dipantaimu senang
 dimana lautan biru
 berkilat dalam terang.
4. Kukasih gunung-gunung
 besar, mulialah
 dan awan yang melayang
 keliling puncaknya
6. Kukasih engkau, tanah,
 yang dengan buahmu
 membayar kerajinan
 dan pekerjaanku.

7. Syukur bagiMu, Tuhan,
Kau berikan tanahku
Bri aku rajin juga
sampaikan maksudMu.

NYANYIAN KEBANGSAAN yang kedua, uraian Kijne juga.

Dari ombak besar, dari lautan teduh

Aku terpanggil, aku terbangun, dan berdiri teguh; untuktanah yang mulia, untuk tanah yang baik, yang pantainya putih, yang gunungnya naik sampai ke awan yang tertinggi di langit biru Itulah tanahku yang mulia dan baik. Itulah Tanahku PAPUA!!!

Onze vrienden

Dat waren voornamelijk de mensen met wie we ook bridgeten: Gon en Mart Laban, Corrie en Hemmo Pothuis, Unni en Gerard Wijsmuller. Verder ook wel Sonja en Frits Sollewijn Gelpke, Manna en Bert Wiebols, Rannie en Albert Klaassen, Riekje en Wim van der Veen.

Gon en Mart waren - en zijn - daarvan het meest met ons verbonden. Ook toen Bep er niet meer was zijn zij het geweest, die de band hebben aangehouden: mij, en later even hartelijk Simone in hun kring hebben betrokken, altijd belangstellend waren naar onze kinderen en kleinkinderen, gastvrij en oprecht. In Nederland kwamen zij uiteindelijk te wonen in een heerlijk huis in Groenekan, waar Gonnie haar kennis en hartstocht ten aanzien van de tuin kon botvieren en Mart zijn technische vaardigheid: naast die tuin hadden ze een kas voor druiven, een vijver(tje), een groot kippenhok en het bos vlak naast de deur. Toen Gonnie (onlangs) 75 werd vroeg ze mij een speech te houden, en dat heb ik graag gedaan:

Gonnie Jarig, en dat vieren we op 1 juni 2000.

Gonnie Laban

Toen Gon me vroeg iets op haar feest te zeggen, heb ik me afgevraagd met welk woord, welk éne woord, ik haar zou kunnen typeren. Dat bleek geen eenvoudige taak. Want als ik aan Gonnie denk, komen er allerlei woorden voor de geest:

Opgewekt. Dat is een woord, dat ieder die haar kent, zal herkennen. De manier waarop ze je tegemoet komt, de manier waarop ze met je telefoneert, de manier waarop ze teleurstellingen incasseert en verwerkt - ja waarachtig, Gonnie Laban heeft een onverwoestbare en aanstekelijke opgewektheid. Toch vind ik dat woord alléén nog niet voldoende, nog niet *de* samenvattende typering, die ik zoek.

Dapper. Nou en of, onvervaard mag je wel zeggen. Ik denk aan die keer, dat Mart op het verre en eenzame Sarmi werd geplaatst. Dat vond Gonnie niet echt leuk, ik denk dat er ook wel een traantje zal zijn geplengd. Maar ze ging, op de K.P.M. kustvaarder, die de volgende morgen op de rede van het afgelegen plaatsje lag. Die

rede is er een, die geheel open naar het noorden ligt; daar komt dan ook de deining van de Stille Oceaan vrijwel ongehinderd binnen. Daar lag die K.P.M.-er dus te deinen en vanaf dat deinende schip moesten Gonnie c.s. dus overstappen in een evenzeer deinende prauw, die langsij kwam. Helaas deinde het schip op de een of andere manier *anders* dan die prauw. Gon liep voorzichtig de valreep af, en berekende op welk ogenblik ze het beste over kon stappen of springen of zich laten rollen, whatever! Iedere keer dat ze dacht: "nu kan het", verdween die vermaledijde prauw weer in de diepte - ik overdrijf niet: het hoogteverschil was van het ene op het andere ogenblik *zomaar* een meter of twee... Om een lang verhaal kort te maken: Gonnie deed de stap, ze ging van de valreep af, maar stapte in het luchtledige, want op het moment suprême was er geen prauw meer, - weggedeind in de diepte. Ja, mensen, daar stapte Gon dus, de diepte in... Maar met een katachtige sprong wist ze nog net de tree van de valreep te grijpen, en daar hing ze, deinend boven de woedende baren, deinend hangend aan het deinende schip, deinend hangend boven de deinende prauw. Die kwam overigens weer omhoog en iedereen begon te schreeuwen: "*laat je maar vallen*". Nou, dat deed Gonnie toen en zo arriveerde ze, als de nieuwe nyonya H.P.B. op Marts nieuwe standplaats...

Positief en hartelijk. Het is grappig: als je Gon hoort vertellen over mensen die ze op reis ergens ontmoet heeft: dat zijn altijd "reuze aardige", of "weetje, zulke interessante", mensen. Gonnie heeft een heel positieve kijk op mensen. En ze is hartelijk, niet maar gewoon hartelijk en gastvrij, maar het heel bijzondere van haar hartelijkheid is, de manier waarop ze haar vrienden jaar in jaar uit als een bij elkaar horend stel mensen om zich heen heeft weten te vergaren. Met jullie denk ik dan aan die prachtige feesten bij Gon thuis in Groenekan, in dat prachtig gelegen huis met het grote bos er omheen. Zij wist ons bijeen te houden, bij haar thuis ontmoetten we elkaar telkens weer. Het is daarom vandaag ook een dag van denken aan die vrienden en vriendinnen, die hier dit jaar niet zijn. Daarvan noem ik vandaag alleen maar ons aller Manna Wiebols, die twee dagen geleden naar haar laatste rustplaats is gegaan en ik wil jullie vragen samen even stil te zijn om aan haar - en aan de anderen, die we moeten missen - in respect te denken.

En dan denk ik verder over jarige Gonnie Zij is rijk aan talenten. Ik noem:

Tennistalent. Nou en of! Weet je nog Gon hoe we daar op de tennisbaan onder het hotel de ene partij na de andere gewonnen hebben: ik bij het net, waar ik moeilijk te passeren was, jij achterin, waar je de woeste ballen waarmee dat wel lukte, als een voorloopster van Monica Seles - zij het gelukkig zonder telkens zo'n gil - onvervroren terugspeelde, daarmee de regenpartij dermate verrassend, dat ze als aan de grond genageld bleven staan. En nu we het toch over talenten hebben, wat te zeggen van je

Bridgetalent. Want ook dat bezit je in hoge mate. Het enige waarover ik een heel klein woordje van kritiek zou willen uiten - een ietsepietsje kritiek, niet eens kritiek, het mag nauwelijks naam hebben, hooguit een bescheiden advies van mijn kant, Gon, één ding maar: zou je wellicht een enkele keer wat voorzichtiger kunnen zijn met... *dubbelen*? En als het over Gon en over talenten gaat, wat te zeggen van haar fenomenale

Planten- en bloemenkennis. Ja, want planten en bloemen, en alles wat groeit en bloeit, dat boeit Gonnie enorm en ze weet er onbegrijpelijk veel van. Ik herinner me: toen Simone en ik in Ommen een feest hielden voor vrienden uit ons hele leven - van de HBS-tijd tot en met pensioen -, hadden we een wedstrijd georganiseerd. In een van de perken van onze tuin hadden we drie en zestig verschillende plantjes geplant, en we daagden al onze gasten uit te tellen hoeveel zij er afzonderlijk konden tellen en benoemen. Nou, je begrijpt, wie die wedstrijd won:

Gonnie Laban: *ze telde er vijf en zestig!* Er zaten namelijk ook per ongeluk twee kleine stukjes onkruid in...

Dapper. Opgewekt. Hartelijk. Gastvrij. Positief. Getalenteerd.

Ik zou er zo nog wel een paar weten: een reuze moeder voor haar kinderen, een fijne vrouw voor haar Mart, een geweldig danseuse - nog lichter dan een veertje, en met een enorme zwier -

Maar die alle zijn nog maar alleen een *aspect*. Ze zeggen nog niet in één woord wat en hoe Gonnie is. Ook andere vrouwen zijn dapper, of briden goed, of zijn goede biologen, of bekwaam in het aan valrepen hangen als het er op aan komt. Maar als ik wil samenvatten wie Gonnie voor mij - en voor velen - is, dan komt er een eigenschap boven, die veel zeldzamer is. En tegelijk zo typerend voor Gonnie, dat het haar op haar lijf geschreven is. Een woord, een typering, een treffende weergave van Gonnie-als-geheel, een woord waarin uiteindelijk al die eerdergenoemde facetten zijn samengevat:

Lieve Gon, ik zeg het met respect:

Jij bent op en top, geheel en al, en samenvattend:

Een vrouw met **CHARME!**

Een vrouw met charme

Corrie Pothuis ken ik al vanaf mijn jongensjaren in Magelang: haar vader was ds. Van Duinen, die in die lang vervlogen jaren legerpredikant was van het KNIL, in de garnizoensstad Magelang. Hemmo hadden we leren kennen, toen we op de Lorentzkade in Leiden woonden, waar ook zijn ouderlijke woning stond. Hij kwam gedurende de oorlog regelmatig bij ons langs en repetiterde bij mij voor zijn studie Indologie. Daarvoor is hij nog op tijd geslaagd om naar Nieuw-Guinea als bestuursambtenaar uitgezonden te worden, waar hij een job kreeg op het Secretariaat van de Gouverneur. Weer terug in Nederland heeft hij een tijd lang problemen gekend, die hem tijdelijk werkeloos hebben gemaakt. In de tachtiger jaren is ook hij overleden.

Gerard en Unni kenden we wat minder, ze woonden nogal veraf op Seventh Fleet (bij het Sentanimeer). Na Nieuw-Guinea kreeg Gerard een uitstekende baan in de Verenigde Staten, waar hij in 1974 overleden is.

Manna en Bert Wiebols, daar bridgeten we ook vaak mee. Ze hebben ons eens ontmoet toen we met verlof in Nederland waren, en dat was aanleiding voor hen om naar een baan in Nieuw-Guinea te solliciteren. Bert is later aan het werk gekomen bij de afdeling Luchtvaart aan de T.U. Delft, en is in 1972 omgekomen bij een verkeersongeluk. Manna is nog niet zo lang geleden gestorven aan het eind van een moeizaam en ziektevol bestaan.

Andere goede vrienden waren Albert en Rannie Klaassen. Zij was verpleegster in het ziekenhuis van Hollandia-Binnen, en hij de enorm handige, creatieve en organisatorisch bekwame technicus bij datzelfde ziekenhuis. Klaas - zoals hij in de wandeling heette - was opgeleid als marinier en heeft in de oorlog actief meegevochten. Het collector's item, dat hem typeert, gaat over onze ijskast. Dat was een werkelijk levensgroot geval, die we uit een dump van de Amerikanen gehaald hadden, dank zij hulp van meergenoemde Oele (van die aap, weet je wel?). Hij deed

het niet meet, maar bood zoveel ruimte, dat we hem als opbergmeubel gebruikten. Op een keer zag Klaas hem; hij bekeek even hoe die moest werken en zette er toen onderin een elektrisch verwarmingselement in - en ziet! Prompt koelde die prima. Dat was, als ik het goed heb, kort voor we met verlof gingen. Even voor ons vertrek hebben we het gevaarte toen kunnen verkopen aan de plaatselijke chinees. Maar helaas: na het vervoer in een truck naar zijn winkel bleek het krenge niet meer te werken en hebben we ons geld niet mogen beuren.

Toen we weer in Hollandia terugkwamen, stond die dus nog steeds werkeloos bij die winkel. We haalden hem er uit en vroegen Klaas hoe dat nou kon. Albert nam hem mee naar zijn werkplaats en zette hem een nacht op zijn kop, teneinde de koelvloeistof weer terug te laten stromen naar waar die hoorde. En ja hoor, hij koelde weer als de beste, jaren en jaren lang.

De romance tussen Klaas en Rannie hebben we gedeeltelijk meebeleefd, omdat Rannie vlak achter ons woonde. Later zijn ze naar Australië geëmigreerd, zijn in Perth komen te wonen en hebben het daar helemaal gemaakt. Rannie is verleden jaar overleden. Ik heb toen ons meelevens gefaxt, en die fax arriveerde op de dag van de begrafenis en is toen bij het graf voorgelezen - Klaas bedankte me er bijzonder voor.

Nu ik het een beetje over onze burens gehad heb, schiet me ook het verhaal te binnen van de buurman, die pal naast ons woonde. Die mensen hadden een zoontje, dat, als hij wel eens kwam aanlopen, aan één stuk dreinde: "pappa lekkere pisang? Pappa lekkere pisang?" dat je er een punthoofd van kreeg. En uiteraard leidde tot de vraag of Pappa een lekkere pisang was, at, of had....

Wat verder aan de rand van onze vriendenkring had je de Sollewijn Gelpkes, de Den Haan-en, en vooral ook de Van der Stoepen. Van Frits en Sonja weet ik nog, dat - toen tijdens een feestje bij hen thuis bleek, dat ze dag en nacht een spaarlampje hadden branden - hij uitlegde dat ze dat deden om toch nog *ergens* het idee te hebben dat ze wat spaarden.

Den Haan heeft op de Julianalaan nog een paar jaar naast ons gewoond. In de oorlog had hij in de maqui gezeten. Hij was een geweldig atleet; zwom, toen hij op Tanah Merah was gestationeerd, in zijn eentje de snel stromende en van krokodillen vergeven Digoel over. Soms had hij wat last van zijn manlijkheid. Zo heeft Van Eechoud hem, naar aanleiding van klachten, een keer gemaand bij het distribueren van lapjes katoen (in die tijd nog uiterst schaars) deze niet hoogst persoonlijk bij de nyora's aan te passen...

Nees en Tine van der Stoep zijn heel fijne vrienden geweest. Tine was de dochter van de vroegere "Zendingsdirector", zoals de baas van het Zendingshuis in Oegstgeest toen heette; Nees was een man met grote fantasie en organisatietalent, een man die je wat inventiviteit berreft kunt vergelijken met Kijne. Van zijn tijd in Europa weet ik alleen dat hij als chauffeur van vrachtwagens door heel Europa heen stouf.

Hij heeft als algemeen schoolbeheerder van de Zending veel betekend voor het onderwijs in Nieuw-Guinea. Een staaltje van zijn speciale beleid noem ik de beslissing om de opleidings-school voor Papoea onderwijzers te verhuizen naar het diepe binnenland van de Baliem, met de bedoeling om de leerlingen te doordringen van gevoelens van verbondenheid - onderling en met de nog zeer primitief levende mensen in het binnenland.

Kerkelijk leven

Daarvan hebben we in Nieuw-Guinea altijd genoten. In een vorig hoofdstuk vertelde ik al iets over de preek van ds. Mori over de werking van de heilige Geest. Een ander aardig collectors item is de intrede dienst van een zendingspredikant in het kerkje van Hollandia. Het was een

stampvolle dienst met Papoea's en Nederlanders, en de voertaal was uiteraard het Indonesisch. De nieuwbakken zendingsman moest dus ook in het Indonesisch preken en had als tekst iets over Paulus' belijdenis dat hij zich niet schaamt voor het evangelie. De predikant wilde uitleggen dat Paulus' schaamte vroeger zeer groot was geweest en gebruikte daarvoor het woord voor schaamte: "kemaluan". Nou betekent "kemaluan" weliswaar ook wel "schaamte" maar wordt het in de dagelijkse omgangstaal vrijwel altijd gebruikt voor "schaamdeel". En dus had de dominee het alsmaar over "Paulus punja kemaluan terlalu besar" - na afloop vielen Nic Jouwe en ik elkaar stuiplachend in de armen....

In 1955 werd de Evangelisch Christelijke kerk van Nieuw-Guinea zelfstandig. Ze werd als zusterkerk erkend door zowel de Hervormde als de Gereformeerde Synode in Nederland en dat betekende dus dat we daar al van de eerste jaren af samen kerklid waren. Ik heb toen direct al geleerd van de kennismaking en omgang met Hervormden. Een voorval zal ik niet vergeten.

Ik was een tijdje ouderling in de Nederlands sprekende gemeente van Hollandia Binnen; kerkenraadsvoorzitter was toen Ds. Kijne. Er woonde toen in Kota Baru (dat is Hollandia Binnen) een Indisch echtpaar, dat na de geboorte van hun kind de doop aanvroeg. Ik was daar echt op zijn gereformeerds tegen! "Die mensen zie je nooit in de kerk, ze leven helemaal niet mee, en ze vragen deze doop dus kennelijk alleen maar aan uit een soort bijgeloof, dat daarmee een of andere magische bescherming wordt afgeroepen. Laat ze eerst maar eens een poos catechisatie volgen! Dan kunnen we daarna verder zien". Kijne liet me rustig uitredeneren. Hij wachtte even en vroeg toen: "Dus jij vindt dat - als die mensen beloven het kind op te voeden als kind van Christus - die belofte geen cent waard is? Jij kunt dat beoordelen?"

Voor het werk van de zending in Nieuw-Guinea heb ik altijd groot respect gehad. Menselijkerwijs gesproken zou het Papoeavolk nog altijd ver achtergebleven zijn als er niet zulke mannen geweest waren als Ottow en Geissler, Kijne, Kamma, Van der Stoep en pater dr. Verschuieren. Laatstgenoemde was missionaris in het zuiden en een buitengewoon groot antropoloog. Niemand, denk ik, heeft zoveel kennis en ervaring onder de meest bizarre omstandigheden opgedaan als deze missiepater. Aan mij heeft hij daarover eens verteld, hoe hij samen met een collega door was gedrongen in nog volkomen onbekend gebied in de uitgestrekte jungle, die als een deken het hele zuiden bedekt. Op deze tocht zaten ze uiteindelijk in een hutje van een familiehoofd, die - zoals gebruikelijk - hen probeerde te bezweren vooral niet verder te trekken, want "daar woonden buitengewoon slechte mensenmoordenaars". De beide missionarissen wisten (theoretisch) dat ze zich onder mensen bevonden, die mensenvlees aten. De realiteit daarvan werden ze zich echter bewust, toen ze in een hoek van de hut een bolle soort mand zagen hangen met mensenvet er in.

Over dat kannibalisme - dat uiteraard als grondslag had het zich toe-eigenen van de kracht van de verslagen tegenstander - heeft Verschuieren veel geschreven, in het bijzonder over de vraag of er werkelijk sprake kan zijn geweest van endo-kannibalisme - d.w.z. dat ook mensen van de eigen stam of familie werden gegeten - zoals door sommige antropologen wel is beweerd. Verschuieren wees die mogelijkheid af.

Voor het bestuur in dit soort streken - en dat is er in de laatste jaren voor ons vertrek ook gekomen - leverde het omgaan met de inheemse gewoonten wel moeilijkheden op, zoals ik in hoofdstuk 4 bij de paragraaf 'Voor wat hoort wat' al heb verteld.

Het optreden tegen dit soort moeilijke toestanden en gewoonten is lang niet altijd gemakkelijk geweest. In ieder geval kan het bestuur maat niet onmiddellijk tot bestraffing overgaan,

maar is er een geruime tijd van overleg, overreding, uitleg nodig, wilden we voorkomen dat de radicale verandering in hun cultuurgewoonten tot dezelfde dodelijke cultuurmoetheid zou leiden als onder de Marind Anim vele jaren lang het geval is geweest. Op den duur kon echter bestraffing niet uitblijven, wanneer de mensen zonder zich iets van de nieuwe machthebbers aan te trekken, doorgingen met hun moorddadige praktijken. Uiteindelijk werden ze dus voor de genoemde soort openbare hoofdtoedragery gestraft. Maar hoe straf je dan? Vrijheidsberoving - d.w.z. gevangenisstraf - bleek voor deze natuurmensen erg gevaarlijk: ze kwijnden weg en gingen er aan kapot.

Die realiteit bracht dan ook weer met zich mee, dat gevangenen zoveel mogelijk buiten de gevangenis te werk werden gesteld: onkruid wieden langs de openbare wegen, helpen bij de aanleg van wegen en dergelijke. Ook dat heeft allerlei vreemde toestanden als gevolg gehad. Markus Kaisiepo is eens mee geweest met een patrouille van Henk van Andel en een stel agenten het binnenland in om de moordenaar van een jonge vrouw op te sporen. Ze vonden hem en hij werd gevankelijk meegevoerd naar Kota Baru, waar de gevangenis was. Toen enige maanden later mensen van zijn stam na een moeizame tocht door het oerwoud een bezoek brachten aan het stadje troffen ze hem aan bij het werk aan de weg: gezond en vrolijk, kennelijk zeer weldoorvoed (het gevangeniseten was vele malen beter dan het hongerbestaan in de oedik), en zelfs in het bezit van een geldelijke beloning voor dat werk. Hij stak dat tegenover de bezoekers ook niet onder stoelen of banken. Een poosje later kwam er bericht dat er bij de bewuste stam opnieuw een meisje vermoord was...

Maar ik dwaal (weer?) af - we hadden het over kerk en zending/missie. Over het algemeen heb ik voor hun werk groot respect. Kritisch blijf ik staan tegenover de zucht van missionarissen in het Zuiden om de bestuursambtenaar voor te schrijven hoe hij handelen moest - in het bijzonder hoe hij streng straffen moest, als iets de Missie niet beviel. De Missie schrok er daarbij ook niet voor terug te dreigen met het laten stellen van vragen in het Nederlandse parlement - hetgeen ook in werkelijkheid gebeurd is. Lees er de bijdrage van Pim Schoorl in het boek over Besturen in N.N.G. maar eens op na.

Als ik kritiek heb op de Zending, dan geldt dat zeker niet het werk en de mensen die daarvoor werkten in Nieuw-Guinea zelf. Die zijn van onschatbare betekenis geweest voor de groei en bloei van het Papoease volk. Maar in Nederland heerste er - dank zij de demagogie van Jo Verkuyl - in Zendingsskringen de opportunistische drang om Nieuw-Guinea nu maar gauw aan Soekarno weg te geven, teneinde het werk van kerk en zending in dat land te behoeden voor nog strengere beperkingen dan deze president al had opgelegd: op een gegeven ogenblik verbood hij de verdere toegang van Nederlandse zendingsmensen in zijn rijk. De reden daarvoor was inderdaad zijn woede over de afscheiding van Irian Jaya.

En Verkuyl heeft er met inzet van al zijn grote gaven onafgebroken voor geijverd Soekarno in dit opzicht zijn zin te geven. Keer op keer toog hij naar de ministers om hen te overtuigen, dat handhaving van Nederlands bestuur en begeleiding van de Papoea's naar eigen zelfstandigheid uit den boze was. Daarin heeft hij uiteindelijk zijn zin gekregen. Met deze hetze heeft Verkuyl - tragisch genoeg - een grote schuld op zich geladen: de christenen in Indonesië zijn er de laatste decennia echt niet beter op geworden, in allerlei streken geldt een Jihad tegen ze. En in Nieuw-Guinea, dat vrijwel geheel gekerstend was, zijn nu grote groepen Islamitische migranten binnengekomen, zijn overal door de overheid gefinancierde moskeeën verrezen, en galmen overal de oproepen tot gebed uit de grote luidsprekers. Het zendingsbeleid, zoals dat in Nederland gevoerd werd, was dan ook rechtstreeks tegengesteld aan het goede werk, dat op Nieuw-Guinea

werd verricht.

Zeer opvallend is geweest, dat de Nederlandse beleidmakers van de kerken hun uitspraken en activiteiten op dit gebied deden zonder enig overleg met de werkers in Nieuw-Guinea zelf. Toen de Hervormde Synode, mede op aandrang van Verkuyl c.s. een openbare verklaring uitgaf, waarin gepleit werd voor het overdragen van de soevereiniteit over Nieuw-Guinea, heeft Van Baal deze zendingsarbeiders - Kijne en Kamma - bij zich laten komen om hen te vragen hoe dit heeft kunnen gebeuren. De beide mannen konden slechts verklaren, dat die Synodale uitspraak ook voor hen een volslagen verrassing was geweest - ze waren nergens over geraadpleegd.

Later heb ik zelf als lid van Generale Deputaten voor de Zending van de Gereformeerde Kerken uit de stukken kunnen concluderen, dat Jo Verkuyl op een gegeven ogenblik de voorzitter Gilhuis zover heeft kunnen krijgen, dat ze samen naar de minister van Buitenlandse Zaken zijn gestapt om "namens de gereformeerde kerken" aan te dringen op die overdracht. Van deze activiteit wisten de deputaten niets - het werd hun pas gerapporteerd, toen de actie al had plaats gevonden.

Een van de partijen, die tegen die overdracht gekant was bleek de Anti Revolutionaire te zijn, met als bekend woordvoerder de hoofdredacteur van TROUW, de heer Bruins Slot. Verkuyl heeft dan ook zijn missie heel sterk in de beïnvloeding van deze man gezocht en is ook daarin succesvol geweest: op een gegeven ogenblik is deze publiekelijk omgezwaaid en dat heeft een enorme indruk gemaakt in heel het land en op het gebied van de praktische politiek ten aanzien van Nieuw-Guinea. Van Baal, die in die jaren reeds in Nederland was, heeft nog zoveel mogelijk tegengas gegeven, maar tevergeefs. Verkuyl bleef hameren op het thema van "de gevoelens van koloniaal prestigeverlies", die er de oorzaak van zouden zijn dat Nederland zo koppig vasthield aan zijn gezag over Nieuw-Guinea; "al die praatjes van de Papoea's willen brengen naar een eigen zelfstandigheid" maakte hij schamper belachelijk; dat de Papoea's zelf niets van die Indonesiërs moesten weten was volgens hem slechts gevolg van Nederlands-koloniale beïnvloeding.

Wat een wonderlijke figuur - deze Jo Verkuyl! In de tijd, dat hij studentenpredikant was in Leiden, hingen wij studenten, als hij preekte, aan zijn lippen. We waren het eens met vader, die vertelde, dat hij in 1938 zijn voorkeur had uitgesproken voor deze man om als zijn opvolger in Magelang het zendingswerk voort te zetten. Door ietwat wonderlijke machinaties is dat toen niet doorgegaan; pas later kwam Verkuyl naar Indonesië, alwaar hij een christelijke lektuurdienst wist op te zetten, die klonk als een klok. Typerend voor de ijdelheid van de man is geweest, dat hij deze prestatie altijd heeft weten voor te stellen als volstrekt uniek, en daarbij geen woord wijdde aan het goede werk op dit gebied, dat door een zekere Aart Merkelijn al in de dertiger jaren was verricht, met een centrale distributie van lectuur in het Javaans, een Javaans blad (Mardi Rahardjo) en lektuurkiosken op markten en andere drukbezochte plekken. Deze lektuurorganisatie was ook na de oorlog nog in tact, maar is door Verkuyl - je zou haast zeggen systematisch - genegeerd. Hij bouwde in Jakarta een hele nieuwe lektuurorganisatie op, die uitstekend werk heeft gedaan, daar niet van.

Zo is deze man een opvallende combinatie van genialiteit en ijdelheid, iets wat meer voorkomt bij hoogbegaafde mensen. Over die ijdelheid vertellen de mensen, die hem in Jakarta van nabij mochten meemaken, vele staaltjes. Zelf heb ik, toen ik secretaris voor de zendingsrelaties met Latijns Amerika was, meegemaakt, dat Verkuyl me opbelde. Hij had een naar eigen zeggen "standaardwerk" over de zending geschreven; "of ik er maar voor wou zorgen dat 't boek in het

Spaans en Portugees werd vertaald teneinde ook de theologen van dat continent in staat te stellen deze wijsheden tot zich te nemen. Dat deze zelfde theologen nou juist op het punt van de Europese en Amerikaanse superieure betweterij uitermate gevoelig en kritisch zijn, is blijkbaar nooit tot onze Jo doorgedrongen. Ik mag zelfs zeggen, dat hij al hetgeen gaande was rondom de "theologie van de bevrijding", waarvan Latijns Amerika de bakermat vormde, gemakshalve op de vuilnisbelt van het "Marxisme" gooide, hetgeen er tenslotte zelfs toe heeft geleid, dat hij hoogst persoonlijk de voorstellen van Zendingsdeputaten voor zijn opvolging als zendingshoogleraar aan de VU heeft weten te verijdelen en ervoor heeft gezorgd dat op die plek niet de grote Bert Schuurman, maar opnieuw een uit Indonesië afkomstige zendingsman is terechtgekomen. Daarmee is ook op dit gebied het resultaat van zijn optreden uiteindelijk geresulteerd in "alleen maar meer van hetzelfde" en is de kans op echte wederzijdse verrijking van en door christenen dáár en hier veel kansarmer geworden: in toenemende mate heerst in onze kerken het onuitgesproken gevoel dat zending en zieltjeswinnerij identiek en verleden tijd zijn en kost het de grootste moeite om de wederkerigheid van de relaties te doen overkomen als waardevol en eigentijds. Dat is een tweede stuk tragiek van het handelen en wandelen van de "grote" Verkuyl, die toch in zijn zendingsopvattingen alleenzeggend en paternalistisch wenste te blijven. Hij is nu een oud man, laat ik het dus hier maar bij laten. Wel moet me nog van het hart, dat die ommezwaai van Bruins Slot mijns inziens het keerpunt markeert in de teloorgang van het christelijk karakter van TROUW, dat wellicht blijft vinden, dat het *'misschien wel de beste krant is van Nederland'* maar in feite wordt samengesteld door een stelletje geloofsvreemde snoeshanen (èn -kippen!) die hun cynische wijsheden á la "Geert Mak" met een hautaine minachting voor dat vrome gewone volkje dag in dag uit spuien op een manier dat je je afvraagt of het nog wel de moeite waard is om honderden guldens per jaar neer te tellen voor een paar dagelijkse bladzijden papier waarvan alleen de rouwadvertenties en de stukjes van Breedveld en Koch nog de moeite van het kennismaken waard zijn.

De overstap

In het voorjaar van 1961 beleefden we nog alle gebeurtenissen rondom de instelling van de Nieuw-Guinea Raad, het hijsen van de Nieuw-Guinea vlag naast de Nederlandse, de verkiezingscampagnes en de officiële opening van de raad onder voorzitterschap van Frits Sollewijn Gelpke, vice-voorzitter Markus Kaisiepo. En als belangrijkste datum: 17 februari - de geboorte van Janneke.

Die was nog maar een jaar oud - van die eerste verjaardag zijn beelden op de N.G.-video, die ik van de kinderen kreeg op mijn 75^e verjaardag - en stond, zoals gezegd wiebelig en topzwaar in haar box, toen in juli '62 het bericht kwam: de soevereiniteit over Nieuw-Guinea wordt toch en alsnog overgedragen.

Dat moest dan zo gaan: Nederland draagt de soevereiniteit over aan de Verenigde Naties, en die doen hetzelfde een jaar later aan Indonesië. Alle Nederlanders, die dat jaar nog willen doordienen onder de VN. mogen dat doen met uitzondering van de Departementshoofden en... het Hoofd Bevolkingsvoorlichting!

Voor al deze personen, 18 in totaal, stond in het telegram aangegeven welke VN-persoon de vervanger zou zijn. Voor mij was dat een Egyptenaar (die ik later nog wel eens in nieuws over Egypte ben tegengekomen) genaamd Ali bin Chalil. Die naam kwam in het telegram ietwat vervormd over, er stond Ollie B. Chalil. Vandaar dus - gezien mijn toen reeds behoorlijke buikomvang - het gezegde in Hollandia: "tot nu toe hadden we Ollie B. Bommel bij Bevolkings-

voorlichting en vanaf nu dus Ollie B. Chalil.

In augustus gingen de vrouwen en kinderen van die 18 naar Nederland, in september volgden de mannen. Ik was toen van september '45 in Nieuw-Guinea geweest: 17 jaar, de langste tijd van alle Overheidsdienaren, inbegrepen Vic de Bruyn (sic). Over de feitelijke overdracht van mijn job - Chalil was er nog niet toen ik wegging - en het afscheid van Nieuw-Guinea heb ik geen herinneringen. Bep had in Noordwijk aan Zee een huis kunnen huren en daar hebben we de barre winter van '62 - '63 doorgebracht. Ook van die winter staan beelden op de video: de blizzard voor onze huisdeur, Peter met Marianne in de loeiende ijskoude storm, de wandeling van Bep met Janneke in de kinderwagen langs het bevroren strand, en de bevroren zee, waar Bertien en Rob over het verstarde ijsschuim van de branding liepen! Bertien met lage schoentjes aan - die eigenwijze kip wou toen al nooit degelijk spul (dat wij goed vonden) aan... De eerste maanden in Nederland waren lui en heerlijk. Ik begon 's morgens uitgebreid met de krant op bed; we bridgeten met de Wiebolsen om het leven, en luierden dat het een aard had.

Gereformeerd en Hervormd

Ook gingen we uiteraard naar de kerk, en vanwege de goede ervaringen van "samen op weg" in Nieuw-Guinea bij de Evangelisch Christelijke Kerk, 's zondagsmorgens naar de gereformeerden en 's avonds naar de hervormde gemeente. In eerstgenoemde werden we hartelijk ontvangen. De eerste zondag wachten vriendelijke mensen ons op en nodigden ons op de koffie. In de hervormde kerk ging het anders. Zondag in zondag uit werd ik niet gegroet; niemand liet me ooit meelesen in een bijbeltje of reikte me een psalmboek aan, een gesprek aanknopen lukte nooit - ik bleef er volkomen vreemd. Toch hield ik vol, ik bleef er heen gaan.

Tot 31 oktober - de zondag van de herdenking van de Kerkhervorming door Luther. 's Morgens een goede, zeker niet anti-Roomse preek, 's avonds een preek die nergens over ging. Hervormingsdag in die N.H. gemeente was kennelijk niet het herinneren waard. Een beetje saai liep ik, alleen tussen vreemden, de kerk uit. Toen hoorde ik de organist - hij speelde nog iets na op die Hervormingsdag. Dat was: "Ave Maria". Ik geloof pertinent dat dat niet opzettelijk, zuiver toevallig was: hij vond 't gewoon een mooi stukje. Toen heb ik het verder maar opgegeven, beseffend dat dit een Gereformeerde Bondsgemeente was - en daar raak je toch niet thuis.

Barre winter

Die winter van '62 - '63 zal me nog lang heugen. Ik solliciteerde naar een nieuwe baan. Dat was eerst PR-man voor de gemeente Den Haag. Ik werd geïnterviewd door de PvdA-wethouder Vrolijk, een linkse socialist, die vanaf het begin door stugheid liet merken hoe belangrijk hij zichzelf vond en hoe weinig hij geïnteresseerd kon zijn in zo'n koloniale diehard als hij a-priori aannam dat ik was. Het werd een gesprek van niks, dat me duidelijk maakte dat dit niet mijn baan zou worden.

Met de tweede sollicitatie ging het beter: assistent van de hoogleraren Woltjer en Volbeda bij de in statu nascendi verkerende Technische Hogeschool (tegenwoordig "Universiteit") Twente. Hier werd ik aangenomen en dus moest ik door de week in Enschede zijn terwijl het gezin vooralsnog in Karwijk bleef. Ik kreeg een slaapkamer aangeboden bij verre familie van Bep. Hun warmtebron voor twee kamers en suite bestond uit een uitermate kleine haard, die de temperatuur tijdens de barre kou van die winter nooit hoger dan 15 graden kon brengen. Op mijn onverwarmde slaapkamer stonden dag in nacht uit de dikke bloemen op de ramen en ik

verrekte van de kou. Alleen al het uitkleden en onder de lakens kruipen was doffe ellende. Brr! Als ik er nog aan denk hoe de heer des huizes met opgewekt gelaat voor de kamertemperatuurmeter vergenoegd in zijn handen stond te wrijven: "tjonge! 't is nu al 15 graden!" En, als ze 's avonds uitgingen, eerst nog even die hard temperde...

Toen dat weer eens gebeurde - ik had het toen enkele weken volgehouden - las ik in Tubantia een advertentie "kamer aangeboden". Ik erheen. Werd ontvangen in een verrukkelijk warme kamer door een aardige dame, die me de bedoelde kamer wees. Daar stond een gaskachel te snorren en ook daar was het heerlijk warm! Ter plekke ging ik akkoord en toen "oom en tante" thuis kwamen heb ik het maar direct verteld. Leuk vonden ze 't niet, maar dat deed me niet veel. Diezelfde avond verhuisde ik - wat heb ik liggen genieten in mijn warme bed met het kacheltje lekker aan!

Moeder

Moeder op latere leeftijd

oud en ruim twintig jaar weduwe geweest. Toen Simone en ik in 1983 Magelang bezochten en bij een Chinese winkel wat stonden te babbelen met de eigenaresse, kwam ter sprake dat dit mijn geboorteplaats was. "Maar hoe heet u dan?" vroeg ze, en toen ik antwoordde hief ze haar handen in de lucht en riep: "Aduh Merkelijn! Dan bent u een zoon van dominee Merkelijn! Aduh! Weet u, uw moeder heeft mij naaien geleerd! Maar weet u (en toen keek ze even heel beschaamd!) kasian, ik ben rooms geworden. Want mijn man, hij is rooms, daarom!"

Ik reisde dus ieder weekend heen en weer, en ging dan 's zaterdags aan bij moeder, die een kamer had in een rusthuis in Amersfoort. Dat was maar een eenzaam bestaan. Iedere keer als ik bij haar binnenkwam was ze tot tranen toe geroerd, klaagde veel. Maar dan raakten we aan de praat en fleurde ze langzaam maar zeker op, liet me thee zetten in een pantry op de gang, vermaande me als ze vermoedde dat ik op een bepaald punt niet meer de weg der vaderen volgde, en zat dan vaak te schateren van de lach als ik weer wegging. "Ondeugende jongen!" riep ze me dan lachend na.

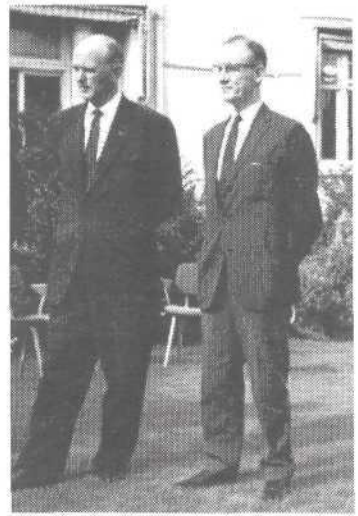
In datzelfde rusthuis is ze ook gestorven. Co en Jo en ook wij werden gewaarschuwd en toen we arriveerden was ze in een staat van opwinding, wilde met alle geweld dat Co naar haar kamertje ging om een of ander erfstukje, dat ze haar wou geven, op te halen. Ze bleef erg nerveus, totdat Bep haar omarmde en opmerkte hoe 'n fijn leven ze gehad had met vader. Het was of toen alle zenuwachtigheid van haar afviel: "Ja!" zuchtte ze, "Ja!" en toen legde ze haar koppetje tegen Bep's schouder en stierf. Ze was 84 jaar

Het rusthuis in Amersfoort

De T.H.T.

Tijdens de oorlog heeft de beroemde oprichter en voortstuw-er van de KLM, de heer Plesman met huisarrest vastge-zen op het landgoed Drienerlo, gelegen tussen Enschede en Hengelo. Van hem is de gedachte geweest dat hier een campushogeschool naar Amerikaans/Engels model zou moeten komen. Dit idee kreeg handen en voeten toen de regering besloot een derde technische hogeschool naast die van Delft en Eindhoven in Twente te vestigen. Er werd een Raad van Bestuur gevormd waarin behalve de Commis-saris van de Koningin in Overijssel en de burgemeester van Enschede ook zaten dr. G. Berkhoff als toekomstig rector magnificus met dr. H. Woltjer en ir. S. Volbeda als planning adviseurs. Verder zat in dit Bestuur, waarvan Jan Baarspul (de vroegere gouvernementssecretaris van Nieuw-Guinea) de secretaris was, de "bouwcurator" Stheeman. Deze laatste was een gewezen employé van Shell Nederland. In zijn tijd bij die maatschappij heeft hij als eerste aangedrongen op de exploi-tatie van het aardgas dat volgens hem in grote hoeveelheden aanwezig moest zijn in Noordoost Nederland. Hij vroeg toestemming van het hoofdbestuur om zijn vermoeden met een proef-boring te testen, maar die werd hem geweigerd. *Stheeman besloot om het toch te doen*, en zorgde ervoor dat - toen de proef schitterend slaagde - dit onmiddellijk wereldwijd bekend werd. De SHELL heeft toen - naar verluidt tandenknarsend omdat men concurrentie met de oliepro-ductie vreesde - toch de exploitatie ter hand genomen, het begin van de aardgasproductie, die zo'n enorme betekenis heeft gehad voor de Nederlandse welvaart.

Dr. H. Woltjer en ir. S. Volbeda

De Rotary

In Hollandia was ik enthousiast lid van de Rotary, secretaris ervan. Toen Woltjer het speldje in mijn revers opmerkte, nodigde hij me uit mee te gaan naar de Rotarylunch in Enschede - een club waarvan de textielbaronnen van Twente en nu ook de hoogleraren van de THT deel uitmaakten. Tijdens die lunch heb ik, zoals dat bij de Rotary gewoonte is, iets verteld over het Rotarianship in Nieuw-Guinea. Achteraf moet ik lachen om het verdere verloop. In mijn naïviteit had ik er geen idee van dat ik lang niet hooggeplaatst of deftig of rijk genoeg was om in dit gezelschap mee te draaien. Dat werd me op subtiële (sic) wijze duidelijk gemaakt door de rector tijdens de pauze. Daarin vertelde hij met veel smaak en onder hartelijk gelach hoe hij had meegemaakt hoe "zo'n Rotarian van een achteraf dorp op de Veluwe, die hier zijn kampeervakantie doorbracht, waarachtig de brutaliteit had gehad zich hier te melden." Voor de goede verstaander duidelijke taal; de goede gewoonte van Rotarians om - waar ter wereld zij ook zijn - de plaatselijke Rotary te bezoeken, was bij dit overdeftige gedoetje in Enschede blijkbaar niet bekend. Ook later en elders heb ik gemerkt, dat Rotary in sommige plaatsen in Nederland pedante exclusiviteit nastreeft.

Enschede

Enschede was in die jaren het stadje dat door de teloorgang van de textielindustrie gevaar liep terug te vallen tot een samenleving met veel werklozen. We hebben ook wel een enkele keer kennis gemaakt met negatieve kanten ervan. Toen ik nog maar net bij de T.H.T. werkte - er bestond toen nog geen campus, de eerste pioniers huisden in een grote villa aan de Oldenzaalsestraat - parkeerde ik mijn fiets in de stalling op het terrein. Trof die de derde dag aan met aan flarden gesneden banden voor en achter...

Bertien heeft een akelige ervaring meegemaakt toen ze, op een avond alleen thuis zat te werken aan de eettafel en toevallig even de tuin inkeek. Daar bleek toen een gluurder achter de glazen deuren van de serre te staan, die haar toegrijnsde. Gelukkig smeerde hij 'm toen Bertien de overgordijnen sloot.

Op een avond verwachtte Tien bezoek van haar vriendin Toos. Toevallig stond ik buiten op de stoep en zag haar aankomen. Ook zag ik dat een fietser afstapte en haar handtastelijk begon lastig te vallen. Ik sprong in mijn auto, zag net dat hij weer opstapte en reed hem klem. "Wou jij meisjes lastig vallen op straat?" vroeg ik bars, "dat zal je toch af moeten leren". Angstig trok hij zich terug bij de lantaarnpaal. En daar stonden we: hoe nu verder? Ik probeerde vergeefs de aandacht te trekken van voorbijkomend verkeer - dat reed gewoon door. Of van de mensen in de huiskamer waar we voor op de stoep stonden. Lukte niet. Toch wilde ik de politie inschakelen, dus dan de knul maar in mijn auto zetten. Ik liep op hem toe. Op dat ogenblik haalde hij een Grolsch beugelflesje uit zijn overjas en sloeg die kapot tegen de lantaarnpaal - hield het scherp getande bovenstuk als wapen voor zich uit. Ik schrok me rot, sprong in de auto en maakte dat ik wegkwam. Ridder zonder blaam, maar met veel vrees...

Kampioen bridge

Toen we nog maar net als gezin in Enschede gesetteld waren - we kregen door bemiddeling van de T.H. een groot huis op de Oldenzaalsestraat 308 - werd er in een café dichtbij een grote bridgedrive georganiseerd voor een of ander goed doel. Het leek ons leuk daar aan mee te doen. Toen we de deur uitstapten vertelden we de kinderen dat "we even de hoofdprijs gingen winnen".

Het werd een wonderlijke avond, ruim

100 deelnemers in drie groepen. In onze groep maakte wij het bijzonder goed: alles lukte, ook de dubieuze biedingen, tegenpartijen maakten stomme fouten, enfin, om een lang verhaal kort te maken: we werden veruit nummer een, kwamen thuis met de hoofdprijs, een grote zespersoos bungalowtent! Vele jaren plezier van gehad!

Een grote zespersoos bungalowtent!

Het werk

Met mijn job ging het minder naar wens. Achteraf moet ik erkennen dat de gang van zaken voor een belangrijk deel aan mezelf te wijten moet zijn geweest. Om te beginnen snapte ik niet goed wat nou precies de bedoeling van mijn baan was. Ik was toegevoegd aan de

hoogleraren Woltjer en Volbeda die optraden als adviseurs van het curatorium met het oog op een campusopzet voor de nieuwe hogeschool. Her begrip Campushogeschool is wellicht wat te beperkt. Het ging er om de groeiende tendens in de universitaire wereld van tegenstellingen tussen docenten en studenten te doorbreken. Daarom moest naar een opzet worden gezocht, inclusief de materiële voorzieningen, die het klassieke begrip van de "societas magistrorum et studiosorum" konden bevorderen. Het samenwonen van beide groepen op hetzelfde terrein – de campus – was daarvoor aangewezen. Ter oriëntatie is toen een kleine groep mensen, waaronder Woltjer en de commissaris van de koningin in Overijssel (die ook lid was van het curatorium) op bezoek geweest bij verschillende universiteiten in Groot-Brittannië, waar dat "samen wonen" dagelijkse praktijk is. Ook werd een consultatie van een week georganiseerd met ouderejaarsstudenten uit Delft.

Culture shock

Ik diende bij deze evenementen als regelaar en verslaglegger. Dat is redelijk goed gegaan, zij het met vallen en opstaan. Toch tjojtjokte het niet tussen de beide hoogleraren en mijzelf. Ik maakte ook domme fouten, b.v. toen ik – tot haar grote beledigdheid – de secretaresse van Woltjer vroeg mijn verslagen te tikken! Ze vloog naar Woltjer toe, die me bij zich riep en me duidelijk maakte dat ik haar geen opdrachten mocht geven. Een ander knelpunt waren mijn idiote rookgewoonten. Ik rookte een pakje shag per dag, met vaak nog een paar sigaren er bij. Mijn kamer, en ook de hotelkamers in Engeland en in Delden (waar het studentenoverleg plaats vond) zagen altijd blauw van de rook; tijdens iedere bespreking pafte ik er onbegrensd op los en dat heeft met name Woltjer nogal geërgerd.

De Campus

Al het voorbereidende werk van bezinning en planning waarbij ik betrokken was, resulteerde uiteindelijk in de bouw en inrichting van de campushogeschool. Daar werden studentenwoningen gebouwd, die per verdieping of andersoortige afdeling een aantal studenten

Aart en kornuiten tijdens de Introductieweek op de Campus

huisvestten, die met elkaar een eenheid zouden vormen. Daarnaast kwamen er complexen woningen voor hoogleraren en voor wetenschappelijke medewerkers. Van al deze docenten werd verwacht dat ze bereid waren de studenten bij hun studie ook buiten de lesuren desgevraagd met raad en daad bij te staan. Dat laatste is redelijk gelukt. Een concreet voorbeeld is Aart zelf, die het in het eerste jaar moeilijk vond om alle stof behoorlijk te beheersen. Hij zocht een wetenschappelijk medewerker op, die op de campus woonde, die hem testte. Toen dat nog niet erg best verliep, raadde hij Aart aan een schoolbord aan te schaffen en daarop op onderwijzersmanier al datgene dat hij geleerd had (of meende te kennen) uit te gaan leggen aan ... een lege kamer. Dat heeft heel erg goed gewerkt! Een ander geslaagd item was dat de studenten alle nodige voorzieningen - eten, slapen, sporten, bibliotheek, practica enz - allemaal vlak bij de hand hadden, geen tijd hoefden te verdoen met het zorgen daarvoor.

Maar van een echte societas - een hechte samenleving van wijzen en leerlingen is toch niet veel gekomen. Daarvoor was er te weinig sprake van echte algemene deelname aan het bestuur en het beleid van de universiteit. Zulks lijkt ook (achteraf gesproken) voor Nederlanders met hun materialistische en individualistische instelling vooralsnog een utopie.

Het pensioen

De opdracht aan mij om tegelijk met de departementshoofden naar Nederland terug te keren, betekende dat ik 2 maanden voordat ik 50 werd, de dienst verliet. In het pensioenreglement voor die dienst stond de regel, dat wie deze voor zijn 50ste verliet, 5 jaar later pas pensioen kreeg. Dat was natuurlijk een regel die bedoeld was om wegkoop naar het bedrijfsleven van bekwame ambtenaren zoveel mogelijk te ontmoedigen.

Ik schreef een brief aan de minister dat dit in mijn geval toch wel erg zuur uitpakte - ik had namelijk opdracht gekregen van de overheid om weg te gaan en daardoor kostten die 2 maanden me 5 jaar pensioen! Later heb ik gehoord dat ambtenaren op het ministerie met man en macht hebben geprobeerd om mij daarin geen genoegdoening te geven, maar staatssecretaris Bot - die ik nog in 1960 op zijn rondreis door Nieuw-Guinea had begeleid - heeft het er door persoonlijke bemoeienis toch doorgekregen - dank je, Bot!

Ambtenaren

Die ambtenaren op het ministerie van Binnenlandse Zaken, die de personeelsaangelegenheden van Nieuw-Guinea behandelden, waren een pijn in de nek. Het schandelijkste voorbeeld vertelde me Mr. Meyer Ranneft, lid van de Raad van State, wiens zoon omgekomen is bij het neerstorten van de vertrekkende Connie op Biak in 1956. De jonge Meyer Ranneft was een collega bestuursambtenaar, die na enkele moeizame jaren in het diepe binnenland van Enarotali, met dat vliegtuig vertrok om met verlof naar Nederland te gaan. Hij had gebruik gemaakt van de mogelijkheid om op kosten van de overheid bij verlof een kist met persoonlijke dingen - in zijn geval boeken - per boot naar Nederland te laten komen. Het verlies van zijn veelbelovende zoon was voor de vader uiteraard bijzonder smartelijk.

De eerste communicatie met betrekking tot dit ongeluk, die hij van het ministerie ontving, was de rekening voor de vracht van die boekenkist: "omdat de verlofreis van zijn zoon niet door was gegaan, gold ook de vergoeding niet en of hij die rekening maar wilde betalen". Ik heb dit zelf uit de mond van de oude Meyer Ranneft vernomen.

Moesa Liborang

Jaren lang heb ik ook gevochten voor het recht van een vroegere bestuursassistent, die in Sarmi onder me gediend heeft. Hij heette Moesa Liborang, was van oorsprong Sanghirees (Sulawesi) en is degene geweest, die toen ik doodziek van de tyfus lag, me aan boord heeft gebracht en de hele reis naar Hollandia op de drempel van de kombuis waar ik op de etenstafel gelegd was, is blijven zitten waken.

Deze man was ten tijde van de overdracht bestuursambtenaar op Waren, een afgelegen post in de zuidelijke Geelvinkbaai. Hij had laten weten, dat hij, als Indonesië de boel over zou nemen wenste te opteren voor “repatriatie” naar Nederland - een keuzemogelijkheid, die door de regering aan alle ambtenaren van Indonesische landaard was voorgelegd en door de meesten was beantwoord met dóórdienen ook onder een nieuw bewind. Een klein aantal, meest Ambonezen, deed dezelfde keus als Moesa en hebben hun verdere leven in Nederland doorgebracht.

Vóór zijn vertrek naar zijn nieuwe standplaats heeft Moesa de resident nog eens uitdrukkelijk aan deze keus herinnerd. Al gauw echter na de overname door de VN viel de bestaande infrastructuur aan diggelen, er was geen verbinding met Manokwari meer - noch over zee, noch via de radio. Toen hij tenslotte besloot om met een vlerkprauw over zee naar die hoofdstad te gaan, trof hij daar geen Nederlands bestuur meer aan en was er geen mogelijkheid meer om weg te komen. Op zijn verzoek heb ik jarenlang gevochten om voor hem alsnog betaling van pensioen te verkrijgen - zoals alle andere Indonesiërs, die wel op tijd naar Nederland hadden kunnen komen, hebben ontvangen - en terecht! Het is zover gekomen, dat de Nationale Ombudsman na uitvoerig onderzoek mij in het gelijk heeft gesteld en de minister geadviseerd heeft tot pensioenbetaling over te gaan. Die uitspraak legde de minister naast zich neer, en mijn uiteindelijk beklag over die geste bij de Raad van State heb ik zo laat ingediend, dat ik ook daar bot ving: de regels zeiden dat ik dat beklag had moeten doen onmiddellijk na ontvangst van de weigering van de minister. Die uitspraak van de afdeling rechtspraak van de R.v.S. hoorde ik aan in gezelschap van Cox Merkelijn, die me bij die laatste hopeloze poging vergezelde. Ook het inschakelen van parlementsleden, van CDA en van PvdA had niets om het lijf: beide dames behandelden me uiterst beleefd maar wat ze deden stelde geen snars voor. Even opvallend was dat de pers, in casu TROUW en met name redactielid Hans Goslinga geen enkele bereidheid toonde om dit onrecht publiekelijk aan de schandpaal te nagelen - zoals gezegd heeft TROUW t.a.v. Nieuw-Guinea zoveel boter op het hoofd, dat het gewoon niets over toestanden rond die geschiedenis wenst of durft te publiceren - een soort struisvogelpolitiek: als we er niet over schrijven bestaan de problemen (waaraan we zelf zo'n schuld hebben) niet...

Strijd en stress

In 1963 besloten Bep en ik te stoppen met roken. Dat is een vreselijke strijd geweest die uiteindelijk verloren werd. Aanleiding daarvoor is geweest een ellendige geschiedenis met Janneke. Die liep op een gegeven ogenblik op de overloop in het grote huis aan de Oldenzaalsestraat voor me uit naar de trap. Toen ik zei: “Janneke, ik eerst!” werd ze vrolijk stout, rende naar de trap toe, deed de treden veel te snel, struikelde, viel, en brak haar been. Dat werd gezet en na enige maanden toen het gips er af mocht, bleek het verkeerd gegaan te zijn, moest toen opnieuw gebroken, gezet en in het gips gedaan worden. Ze lag die maanden meer in het ziekenhuis dan thuis en was het lievelingetje van de verpleegsters: altijd opgeruimd

Janneke en buurjongen Ivo

en vrolijk - ook als het bezoekuur afgelopen was en de andere kinderen op de afdeling en masse begonnen te huilen als ze hun ouders zagen vertrekken.

Toen eindelijk het gips er af mocht bleef ze wat ziekelijk en ging ze opnieuw naar het ziekenhuis. Daar werd geconstateerd dat ze maar één nier had die goed functioneerde en dat de andere moest worden verwijderd, wilde verdere vergiftiging van haar lichaam worden voorkomen. Vrolijk zwaaide ze ons toe toen we naar huis moesten, draaide zich om en ging zoet spelen met haar beer... Thuis hebben we toen samen een deuntje gehuild om dat arme kind. "Zullen we maar een sigaret nemen?" Dat deden we toen en Bep is er

nooit meer van af gekomen. Ik wel; in april 1964 ben ik opnieuw gestopt. Achteraf heb ik me wel eens afgevraagd of die beslissing nu wel echt zinvol is geweest. Ik raakte erdoor - en mee doordat het op mijn werk niet naar mijn zin ging - in een enorme stress, was hopeloos prikkelbaar, vloog thuis om het minste en geringste op, was zo dikwijls een plaag voor ons gezin. Zó erg en zó lang dat Bep wel eens gezucht heeft: "zou je maar weer niet gaan roken?" Wat een vreselijke strijd is dat geweest. Ik werd 's nachts om een uur of twee wakker van de trek in een sigaret. Lag in het donker te staren; ging dan naar beneden om iets te eten - eieren met spek - viel dan weer in slaap, was om vijf uur weer wakker, kleedde me aan en ging wandelen, zo'n anderhalf uur, kwam thuis en at opnieuw uitgebreid om mijn honger te stillen.

Uiteraard nam ik toen enorm toe in gewicht - en besloot om ook daar weer iets aan te doen - beperkte mijn maaltijden tot een soort afslankkoekjes - hield dat dan twee dagen vol, vrat dan weer mijn buik rond, ging dan weer schuld bewust vasten, ergerde me aan de kleinste dingen, ging wandelen, fietsen, zwemmen, vasten, vreten, ergeren, sporten - wat een ellende.

Toen we verhuisden naar een geriefelijk huis op de campus heb ik die strijd consequent voortgezet: ik at alleen die koeken, sportte 's morgens vroeg en 's avonds, en... lag uren wakker 's nachts te vechten tegen de honger. Op den duur was het zo dat ik om 12 uur naar bed ging, sliep tot een uur of 2, 3, en dan de rest van de nacht wakker lag, als maar hongerend, tot ik om 6 uur er op uit kon om te zwemmen en te sporten tot 8 uur; dan één vermageringskoekje, en naar kantoor.

Dit idioot overdreven en strenge regime is me opgebroken - geen wonder. Ik raakte mijn concentratievermogen kwijt, zat uren achter mijn bureau zonder veel te presteren; wist op den duur nauwelijks meer waar ik mee bezig was, moest iedere nieuwe morgen een tijdlang nadenken waar ik gebleven was en waar ik mee verder moest. Ik denk dat mijn grote geluk is geweest dat ik een uitstekende en erg opgewekte secretaresse had.

Mijn job was inmiddels gegroeid; ik was hoofd van de afdeling Ontwikkeling en Organisatie, dit kwam eigenlijk neer op een soort voorlichtingsbedrijf voor en over de T.H. Twente. Daarover straks meer; nu eerst het verhaal van de climax in mijn strijd tegen het roken die geworden was tot strijd tegen het dik worden.

Zoals gezegd: mijn concentratievermogen nam ernstig af. Op een dag daagde ik bij wijze van collegiale grap een andere afdeling - die van Personeelszaken onder leiding van mijn vriend en oud-bestuurscollega John van Bodegom - uit voor een wedstrijd kegelen in het studenten restaurant van de campus. Ik drukte al "mijn" personeelsleden op het hart om daar om 8 uur

die avond aan te treden ten einde dit sportieve gebeuren glans te geven. En dacht er vervolgens niet meer aan tot... ik om half 12 's avonds, zittend in mijn makkelijke stoel, plotseling met panische schrik bemerkte dat ik de hele boel in 't honderd had gestuurd door persoonlijk weg te blijven... Dat was een crisis climax. De volgende dag ben ik met hangende pootjes zo goed en zo kwaad als het kon excuses en uitleg gaan aanbieden en hebben we ook de campusarts geraadpleegd. Die gaf me een prik waarop ik drie dagen heb geslapen. En daarna de draad weer heb trachten op te pikken.

Voorlichting

Het voorlichtingswerk had ondanks al deze sores ook leuke aspecten. Ik heb heel wat afgereisd om op middelbare scholen VWO de leerlingen te vertellen over de mogelijkheden en aantrekkelijkheden van de technologische studie. Daarbij werd ook nadruk gelegd op de mogelijkheden voor meisjes, die in die tijd - of misschien nóg wel - eigenlijk weinig over zo'n soort studie nadachten. Bij een van die gelegenheden heb ik nog eens samen met prins Claus voor de klassen gestaan.

Hoogtepunten waren ook de bezoeken aan de campus, waartoe we aspirant studenten uitnodigden. Onvergetelijk leuk is geweest het bezoek van 120 vrouwelijke aspirant studenten aan de T.H. Twente. Die kwamen aan op het station in Hengelo, waar 120 fietsen klaar stonden waarmee de meisjes, onder leiding van onze ook al fietsende rector magnificus de 5 kilometer naar de campus hebben afgelegd. Ook andere bezoekers toonden belangstelling voor het campusgebeuren en vele zijn de keren geweest dat we bussen met publiek over de terreinen hebben begeleid. We maakten daarbij ook gebruik van een enorme maquette, waarop alle faciliteiten stonden aangegeven. Vele daarvan hadden als architect Piet Blom gekend, een erg origineel man. Een voorbeeld: op het terrein waar een studentenfaciliteit was gepland, ik meen een bibliotheek, groeide een aantal bomen. Blom vond het zonde, om die te kappen en plande daarom dit gebouw zó, dat het dak om de stam heen werd gelegd. Dat had dan in de winter tot gevolg, dat de boom bovendaks de bladeren liet vallen, maar binnenshuis groen bleef.

Hierboven prees ik al mijn secretaresse. Maar heel in mijn nopjes was ik ook met een blinde medewerker, die de bezoekingenda bijhield. Dat waren bladen braillepapier, waarop in braille per dag stond aangegeven welke bezoeksafspraken mijn afdeling maakte. Wie belde om een

Peter Ike

afpraak te maken kreeg deze man aan de lijn, en als ze dan de gewenste datum hadden genoemd, zei hij: “k zal ‘s even kijken”, sloeg de dag op en maakte de afspraak. Een andere vrouwelijke kracht, die later wegging toen ze ging trouwen, vertelde me een schoon verhaal: haar vader had haar eens gevraagd het briefje van de Duitse loterij op de bus te doen. Groot was zijn vreugde toen hij op de tv zag, dat hij het miljoen gewonnen had. Nog groter echter de schrik toen bleek dat het briefje nog in haar jaszak zat... “Mijn vader was niet boos” vertelde ze. Een ander meisje bij ons was katholiek. Vanwege belastingvoordeel trouwde ze eind december voor de burgerlijke stand. Een maand later ging ze boodschappen doen in Eindhoven, samen met haar man. Maar ook samen met mama, die in het hotel bij haar op de kamer sliep - en manlief in een andere kamer - want ze was nog niet kerkelijk getrouwd!

De kerk

Ook in Enschede hebben we met veel plezier deelgenomen in het kerkenwerk. Ik ben ouderling geweest in de wijk die op 13 mei 2000 getroffen is door de vuurwerkramp. De kerkmensen bij wie ik op bezoek ging waren voor het grootste deel werkzaam in ploegdienst bij de textiel fabrieken. Dat betekende dat je afspraken moest maken voor zo'n bezoek in de tijden dat hun dienstrooster het toeliet. Aan die contacten hebben we ook goede herinneringen. Na de eerste kennismakingen hebben we groepsbijeenkomsten gehouden bij ons thuis. Daar werd duidelijk dat deze kerkleden uit dezelfde wijk elkaar veelal voor het eerst spraken - ook dat hield deels verband met die ploegarbeidsdagen. Deze bijeenkomsten bevielen zo goed, dat ze al gauw werden uitgebreid tot wijkbijeenkomsten en later zelfs tot gemeenteavonden, waar onderwerpen die in die tijd actueel waren werden behandeld. Aart en Bertien en hun vrienden deden daar enthousiast aan mee; ik herinner me een gemeenteavond waar een ouder iemand dingen ging staan beweren, die door Bertien met jeugdig enthousiasme maar tegelijk met kennis van zaken werden ontzenuwd.

Dat waren levendige avonden! Ook bij ons thuis waren de kinderen en hun vrienden vaak met deze actuele zaken bezig. Ik herinner me een avond waarop John Fockens daarbij aanwezig was. Hij had in zijn revers een speldje van de Wereldraad van Kerken. Een van de aanwezige vriendjes, Fokko Ketel, wees daar misprijzend naar: “ben jij ook van die club?” Deze Fokko was de zoon van een leraar aan de Technische School, met wie ik in aanraking was gekomen toen mijn banden waren doorgesneden en hij me aanbood die fiets tijdens zijn lessen op school eens onder handen te nemen.

Toen dat gebeurde, constateerde hij dat het frame van die kar - die ik een paar maanden daarvoor voor f50,- in Oegstgeest had gekocht - was gescheurd. Hij belde hierover met de Gazellefabriek, wees daarbij op het belang van deze lessen en kreeg gedaan dat ze een spiksplinternieuw frame opstuurden. Met deze mensen, de “oude” Fokko en zijn vrouw Nel zijn we bevriend geraakt, we hebben veel samen gebridget en gefeest en gekerkt, en Aart heeft er in dochter Ada zijn levenspartner gevonden.

Diakonia

Ik had in mijn wijk een weduwnaar wonen, een man met vier kinderen. Dit gezin maakte het niet best, dreigde in de verloedering te geraken. Samen met iemand van de diakenen en een vrouw uit de vrouwen hulpgroep vormde ik een team met de bedoeling voor deze moeilijke situatie een oplossing te vinden. We hebben ons daar erg voor ingespannen; plaatsten advertenties voor een huishoudster, daar kwamen ook wel sollicitanten op, maar na heel veel praten

was er uiteindelijk een, die ook echt kwam en haar intrek bij dit gezin nam. Helaas verdween ook die schielijk, toen haar relatie met deze man de verkeerde kant op ging. Zeker een jaar hebben we ons ingespannen, met ritten naar Friesland om de kinderen een vakantieadres te bezorgen etc. Maar het probleem losten we niet op. Totat... zonder dat we er ook maar een vermoeden van hadden gehad, de man aankondigde dat hij ging trouwen; met een weduwe met 5 kinderen. En ze leefden, neem ik aan, nog lang en gelukkig.

De pastoor die dominee werd

Naast ons op de Oldenzaalsestraat woonden plezierige mensen die me op een keer vertelden dat de komende zondag in hun kerk - de vrijgemaakte - een predikant voorging, die ook in Nieuw-Guinea had gewerkt. Ik erheen en wie schetst mijn verbazing toen dit ds. Van der Velde bleek te zijn! Die was inderdaad vele jaren in Nieuw-Guinea werkzaam geweest als...rooms-katholiek missionaris. Hij was daar werkzaam in het diepe binnenland rondom Mindiptanah en had onder andere tijdens zijn voorbereidingstijd in Merauke kennis gemaakt met een Papoease leerling onderwijzeres. Toen hij uiteindelijk naar zijn verre standplaats reisde, zat dit meisje op dezelfde rivierboot, onderweg naar háár standplaats, een kampong ook daar in die onmetelijke jungle. Dat samenreizen werd aanleiding tot allerlei volstrekt uit de lucht gegrepen verdenkingen onder zijn collega's en superieuren. De kennismaking en vriendschappelijke verhouding van de twee werd - wellicht mede gestimuleerd door het achterbakse gestook - liefde en ze besloten uiteindelijk om samen verder te gaan. Dat betekende voor beiden: ontslag op staande voet. Ze kwamen naar Hollandia waar ze ordentelijk in het huwelijk traden, en waar hij werk zocht om in hun levensonderhoud te voorzien. Ik heb nog getracht hem bij mijn kantoor te betrekken, maar kwam te laat - hij had al een baan bij garage Geval. De bisschop van Merauke was over dit geval in alle staten en bestookte gouverneur Van Baal met telegrammen om die verdorven pater het land uit te zetten. Van Baal trok zich daar niets van aan, er was geen enkele aanleiding voor.

In zijn tijd als missionaris had hij in Tanah Merah ds. Drost van de vrijgemaakte zending leren kennen. Dat is aanleiding geworden dat hij, in Nederland teruggekeerd, predikant in de Vrijgemaakte Kerken is geworden en ook een tijd als zodanig in Enschede heeft gestaan en gewerkt. Met zijn grondige theologische opleiding als RK priester was dat natuurlijk voor die kerken een aanwinst - toen ik hem hoorde, was dat ook een grondige, zij het toch wat scholastische preek. Mensen uit mijn wijk hebben me verteld, hoe zijn vrouw alle Hollandse gewoonten zoals het ramen wassen en de stoep schrobben met groot doorzettingsvermogen heeft aangeleerd! Ds. Van der Velde is later, als opvolger van ds. Drost zendeling van de Vrijgemaakte Kerken in het diepe binnenland van Zuid Nieuw-Guinea - dat hij al zo goed kende - geworden - ik denk dat de bisschop daar haast een rolberoerte van ergernis over zal hebben gekregen. Toen ik hem in Enschede hoorde was hij met verlof. Over deze hele geschiedenis bestaat een door hemzelf geschreven boek, dat *'Vreemd vliegt de paradijsvogel'* heet. In Heemse kent men hem ook goed en wordt hij zeer gewaardeerd - hij is intussen al overleden.

Feestelijkheden

Maar voor we verder gaan nu eerst nog het een en ander over een paar hoogtepunten in ons gezin. Daar was in de eerste plaats het slagen van Aart als "bachelor" technische wetenschappen, aanleiding om nu zo gauw mogelijk zijn "bachelorschap" op te geven. De avond voor zijn

trouwen met Ada Ketel vierde hij dat traditiegetrouw met zijn vrienden. Die belden me tegen middernacht of ik Aart wilde komen halen met de auto. We laadden Aart achterin en kregen hem thuis, waar hij allervriendelijkst lachte tegen mamma om vervolgens te gaan plassen in de wc. Dat duurde uitzonderlijk lang; tenslotte gingen we aan de deur staan luisteren en toen er generlei geluid waar te nemen was braken we de deur open en...daar lag Aart, zijn lichaam om de wc-pot gewikkeld, op de grond vredig en diep te slapen.

De trouwdag werd een groot feest

De trouwdag werd een groot feest, dat 's avonds ergens in een restaurant besloten werd met een etentje. Samen met Fokko als keuringsdeskundige had ik voor het jonge paar een deux chevaux gekocht en bij het diner overhandigde ik met een klein speechje de sleuteltjes aan Aart. Die keek wat verwaasd; dacht aanvankelijk dat het de sleutels van mijn auto waren, die ze mee mochten

ten nemen, maar nee, dit waren andere. Ze gingen naar buiten en kwamen bibberend van enthousiasme weer binnen: nu hadden ze **zelf** een eigen auto. Aart zal er, denk ik, apentrots op zijn geweest, gezien de enthousiaste ansicht vanuit hun huwelijksreis: "de Eend heeft helling-af en met wind in de rug 80 km/uur gehaald!"

Goed voorbeeld doet goed volgen - twee jaar later trouwden Bertien en Joop Wijkstra, die elkaar op de sociale academie hadden leren kennen. Ook dat werd een fijn en blij feest. Onze Rob was nog niet zo ver. Toen hij, van de lagere school komende, werd getest, bleek hij zonder meer naar de HBS of het Gymnasium te kunnen. Maar dat wou hij niet, hij wou gewoon boer worden, net als boer Jan, een klein boertje in de buurt, die pachter was van textielbaron Van Heek en een stuk of wat koeien hield. Dáár lag Rob's belangstelling, al van jongs af aan hield hij van dieren en in het bijzonder van koeien. En dus wou hij zo gauw mogelijk het boerenvak in.

We besloten over dit dilemma advies te vragen aan het ministerie van Landbouw. Die verwezen ons naar de landbouwinspecteur in Hengelo. Die verklaarde: "een boer heeft tegenwoordig een grondige opleiding nodig, en daar vormt tenminste drie jaar HBS de goede basis voor. Als Rob daarvoor geschikt is, zou hij wel gek zijn dat niet te volgen. Tenslotte kan hij dat op zijn leeftijd nog niet beoordelen. Gewoon naar de HBS hoor!"

We bespraken het met Rob: "luister eens, het is best dat je boer wil worden maar dan eerst zo en zo en zo..... Eerst tenminste drie jaar HBS" Rob hoorde het zwijgend aan; kwam de volgende dag er op terug: "Boer Jan heeft ook alleen maar lagere landbouwschool!"

Enfin, om een lang verhaal kort te maken, tenslotte werd het: "en nu is het uit met je gezeur, jij gaat naar de HBS!" Nou, dat hebben we geweten! Rob doubleerde de eerste klas, Rob doubleerde de tweede klas, Rob doubleerde de derde klas; en toen hij zover was, liep hij het huis uit, zocht z'n toevlucht bij Bertien in Baarn. In deze crisis zochten we opnieuw advies bij een deskundige. Die adviseerde ons Rob nu eens zelf te laten bepalen wat hij wilde en daarin toe te stemmen. Rob wou naar Zuid Amerika. En zo vertrok hij als passagier op een enorme ertsboot

uit Rotterdam. In Vitoria, Brasil, stapte hij van boord, wist Sao Paolo te bereiken en meldde zich bij ds. Oranje, die hem hartelijk ontving en even later op de bus zette naar de familie Schalkwijk in het verre Cascavel (= gifadder). Die bus doet daar meer dan twintig uur over en toen Cascavel gepasseerd werd, lag Rob diep in slaap en reed mee verder naar het eindpunt Foz d'Iguacu, 80 km verderop. Hoe hij het allemaal klaargespeeld heeft zonder kennis nog van het Portugees is me een raadsel, maar hij wist mee terug te rijden en arriveerde moe maar voldaan bij het vrolijke gezin van de Schalkwijkjes.

Dominee Frans kende een keuterboertje, die kort daarvoor zijn vrouw verloren had en samen met zijn kinderen er onderdoor dreigde te gaan. Daar is Rob gaan helpen bij het bewerken van zijn grond en dat is erg goed gelukt. Maar hij wilde geld verdienen om de terugreis te betalen, en meldde zich daarvoor bij een rijke grootgrondbezitter daar in de buurt. Die ontving hem met overdadige gastvrijheid, nam Rob mee op uitjes naar allerlei plaatsen, maar vond het onzin dat Rob bij hem in loondienst zou komen - dat was niks voor "ons soort mensen"!

Dus besloot Rob terug te keren en zich aan te melden bij een van de grote uit Nederland geëmigreerde boeren in de "Hollandse" nederzettingen bij Castro. Helaas werd hij toen stevig en langdurig ziek, en is er van werken daar niet meer gekomen. Hij keerde weer per ertsboot naar ons terug, we haalden hem af in Emden. Dat jaar heeft Rob erg goed gedaan; hij ging naar de hogere Landbouwschool in Dronten en heeft het daar goed gedaan. Ik heb later zijn directeur nog eens gesproken, die een hoge pet van Rob op had!

Rob hoorde het zwiingend aan

Zendingsdeputaat

Op een goede dag kreeg ik een brief van de scriba van de classis Almelo, die me meldde dat ik was aangewezen om als vertegenwoordiger van die classis lid te worden van Deputaten voor de zending in Soemba en Brazilië. Ik schreef terug, dat ik door de handelwijze van "de" Zending in de Nieuw-Guineakwestie buitengewoon veel kritiek had en niet van plan was die onder stoelen of banken te steken. Of ze me dan nog wel moesten? Op die brief heb ik nooit antwoord gekregen en ik was dan ook al van mening, dat er verder inderdaad niets van gekomen was, toen ik zes maanden later een briefje kreeg van de secretaris van die Deputaten, "waar of ik bleef?" Hij stuurde me de stukken toe voor de eerstvolgende bijeenkomst, en toen ben ik maar gegaan.

Die eerste vergadering ging over de begroting voor het volgend jaar. Als oud bestuursambtenaar vond ik een begroting een van de belangrijkste beleidsstukken, en ik spitte deze dan ook grondig door. Behalve ikzelf waren de deputaten allen predikanten, die in de loop der jaren hadden gemerkt hoe een geweldige quaestor ze hadden in de heer Van der Veen. Tot mijn stomme verbazing kwam er dan ook van niemand een reactie toen de voorzitter, de hamer al in de hand, vroeg of er iemand nog iets wou zeggen over de begroting. Niemand! Ik raapte al mijn moed bij elkaar en hief toch maar mijn hand op. Met verbazing en blijdschap riep

de voorzitter: "Ja! broeder Merkelijn! Heeft u iets te vragen?" Overal draaiden verwonderde gezichten in mijn richting. Mijn vraag was: " Op bladzijde zoveel zie ik dat studenten uit Soemba, die in Jakarta theologie gaan volgen, daar een maandgeld krijgen. Op bladzijde zoveel staat vermeld het maandloon dat een predikant in een gemeente op Soemba verdient. Het eerste bedrag is bijna tweemaal zo hoog als het tweede - is dat niet een beetje wonderlijk? Als nu zo'n student terugkeert, trouwt en de gemeente in gaat, hoe redt hij dat dan?" De deputaten barstten uit in een daverend gelach: wat een vondst! Om je rot te lachen. Wat voor een nieuwe deputaat hadden ze nu toch in hun midden gekregen?

De enige, die kennelijk zat te genieten, was quaestor Van der Veen. Eindelijk een vraag over zijn begroting! Nooit kwam er iets, nooit toonde men dat men de begroting had bestudeerd. En nu, gelukkig, deze nieuwe jongen, hoe heerlijk: nu kon hij - en dat sprak natuurlijk ook wel van zelf - uitgebreid gaan uitleggen hoe het levenspeil in Jakarta zich verhiel tot dat in Soemba etc en hoe dus die verschillen heel goed verklaarbaar waren. Maar het nieuwe deputaatje uit classis Almelo had voorgoed zijn hart gestolen!

Gesolliciteerd!

Er waren binnen de organisatie van de Zending grote veranderingen op til. Gewerkt werd aan een nieuwe indeling, waarbij het werk over vier continenten werd bijeengebracht, met voor elk continent een secretaris: Azië, Afrika, Latijns Amerika en (voorlopig nog) Indonesië. Ik besloot te solliciteren naar het secretariaat van de Latijns Amerika zending, die bij de nieuwe indeling bij Friesland zou horen.

De deputaten in Friesland, die tot dan toe betrokken waren geweest bij Keboemen, werden belast met de eerste schifting, en ik werd dus uitgenodigd om, samen met mijn vrouw, naar Leeuwarden te komen. Dat laatste was een goede zet: nu kon Bep mee beoordelen of we er zin in zouden kunnen hebben! En toen ze op het stationsplein van Ljouwerd liep en later de kennismaking met de deputaten meemaakte, beviel haar dat goed. En ik beviel die deputaten goed, en zij mij, en zo is 't gekomen, dat we in 1972 besloten om het slot van onze loopbaan te wijden aan zendingswerk in Latijns Amerika.

Meer daarover in het volgende hoofdstuk.

Hoofdstuk 7 Nieuwe ervaringen en lessen

Eindelijk kom ik dan toe aan dit laatste hoofdstuk van mijn collector's items. Het heeft zeker enige maanden geduurd voor het zover was. Want ik heb me een tijd lang minder fit gevoeld - dat is nu (maart 2001) weer beter. En bovendien heb ik het op mijn ouwe dag nog druk! Waarmee dan toch, zul je vragen. Gaat je niets aan.

Dit hoofdstuk gaat over het slot van mijn actieve bestaan.

Nou ja, actief.... Het gaat over de jaren dat ik actief was in betaalde dienst van een werkgever. In dit laatste hoofdstuk dus over mijn dienst in de Zending van de gereformeerde kerken. En het gaat over jaren van diep verdriet.

We kwamen te wonen in een gehuurde flatwoning in Leeuwarden. Toen we wat gesettled waren, besloot Bep om eens om te zien naar een baan overdag. Ze solliciteerde naar een administratieve functie bij het ziekenhuis, maar werd afgewezen - kennelijk omdat ze al 52 was en dus te duur.... Dat is een lelijke teleurstelling voor haar geweest.

Voor het overige beviel het ons goed in Friesland. Ik moest me vanwege mijn nieuwe job bekwamen in 3 vreemde talen: Spaans, Portugees en Fries. Die eerste twee vielen wel wat mee; Fries was het moeilijkst. Ik heb er wel m'n best op gedaan en het ook wel zo ver geschopt, dat ik Friezen kon volgen. Maar het beheersen van die taal is me nooit goed gelukt. Gedeeltelijk mag ik de oorzaak daarvan ook wel zoeken bij de Friezen zelf. Net als de overige Nederlanders in hun bejegening van vreemden, die onze taal proberen te spreken, hadden de Friezen, als ik dan trachtte iets in het echte Fries te zeggen, de gewoonte om te reageren met: "wa sist?". Als ik het dan nog 's probeerde was het weer: "wa sist?", om bij de derde keer in brullend gelach uit te barsten, toen ze begrepen wat ik wou zeggen, om het dan te verbeteren door het uit te spreken zoals het blijkbaar moest. Dat werkt ontmoedigend.

Engelsen en Amerikanen doen dat heel anders, zoals ik al beschreven heb in het stukje over "Boston" in hoofdstuk 5. Maar we hebben de Friezen leren waarderen als over het algemeen open en eerlijke lieden, waarmee het goed vriendschap sluiten was. Ook heb ik daar staaltjes van organisatievermogen meegemaakt om U tegen te zeggen.

Fries in de kerk

Levendig in mijn herinnering staat ook de strijd om het gebruik van het Fries in de erediensten! Dat was in het jaar 1973 toen wij er kwamen wonen, nog lang geen uitgevochten strijd. In de gemeente van Beetgumermolen - Bitgumole - wilde de familie Bakker met kenmerkende koppigheid al jaren lang dat er eens een kerkdienst in het Fries zou worden gehouden. Maar de kerkraad, die geheel uit Friezen bestond, inclusief de dominee, was mortibus tegen: *dat was "plat", dat mocht niet in de kerk!* En op de eerste gemeenteavond die wij meemaakten - ja hoor, daar kwam Bakker weer met zijn aloude wens.

Maar nu had de kerkraad een nieuw en naar men dacht ijzersterk argument daartegen: "Dat kin net, want dan kin de frjemden us net verstjaen!" Nietwaar, broeder en zuster Merke-lijn? Wij waren dus die vreemden....

Helaas voor de kerkraad reageerden de frjemden helemaal verkeerd: "Hoort u eens, wij werken bij de Zending en daar geldt altijd *"zo gauw mogelijk in de moedertaal!"* De bijbel vertalen, de prediking, de catechisatie, alles zo snel mogelijk in de moedertaal van de mensen waaronder

gewerkt wordt”.

Het leuke was, dat toen toch de Bakkertjes hun zin kregen: er werd niet lang daarna voor het eerst een dienst in het Fries gehouden. Wel moest daarvoor een dominee van elders komen, want onze eigen predikant kon het niet uit de strot krijgen. Die dienst herinner ik me goed: er hing een sfeer van blijdschap en enthousiasme, het was alsof het zingen luider en vrolijker plaats vond, en dat de mensen doodstil en vol ontroering zaten te luisteren.

Indische bijbel?

Ik heb me wel eens afgevraagd vanwaar die aarzeling kwam om in het eigen dialect over de heilige dingen te horen spreken - dat kwam niet alleen in Friesland voor. Ook Groningers en Sallanders kennen die aarzeling maar al te goed. Totdat ik bij mezelf te rade ging hoe ik het zou vinden als de eredienst, de bijbel en de liederen zouden worden overgezet in het Indische dialect, dat we in onze jeugd allemaal spraken - dat zou naar mijn gevoel oneerbiedig zijn. Daar zit ook wellicht iets in van koloniale opvatting, waarbij het Indisch beschouwd werd als het dialect van de onderlaag van Indische Nederlanders en van Indonesiërs, die het Nederlands hadden moeten aanleren: het Indisch is voor een belangrijk deel de letterlijk in Nederlandse woorden overgezette zinsbouw van het Indonesisch: “*rumah itu besar - dat huis groot!*” “*besar(lah) rumah ini - gróót lo, deze huis!*” “*Jij hoe?*” wil dus zeggen “hoe maak je het?” “*Waarom*” oftewel “Hoe zit dat?” maar ook “ik heb geen zin”, “waarvoor zou dat moeten” maar ook zoiets als “Hallo, hoe gaat het?” en zo voort.

De flat in Ljouwert

We hebben naar onze gewoonte ook in de flat een instuif voor alle burens georganiseerd: alle mensen op dezelfde verdieping. Onze naaste burens waren een gezin, waarvan de vader werkloos was. Door welke oorzaak dan ook - ze stonden wat negatief tegenover de buitenwereld. Zo hadden de kinderen er plezier in om van af de balustrade kringetjes te spugen op de beneden geparkeerde auto's. Tijdens die instuif merkten we, dat van dat gezin alleen de ouders binnenkwamen. Maar even later constateerden we, dat de kinderen op de gang vlak voor onze deur stonden, nieuwsgierig maar te verlegen om binnen te komen. We konden ze gelukkig over die verlegenheid heen helpen, ze kwamen binnen en we hebben er prima burens aan gehad.

In de kerk van Ljouwert voelden we ons al gauw thuis. Het ernstigste probleem en meningsverschil deed zich hier voor rondom de vraag of het orgel, dat hier vervangen was door een piano, weer teruggehaald moest worden.....Ik persoonlijk vond die piano best mooi, maar hield me wijselijk buiten de discussie. Vele jaren later hoorde ik van Pa Vasse, dat zich een dergelijk meningsverschil ook heeft voorgedaan in de Höftekerk van Hardenberg. Daar hadden ze een prachtig kerkorgel, maar toen er “nieuwlichters” kwamen, die een elektronisch orgel “je van het” vonden, wisten die door te drijven (tegen Pa's zin!) dat het bestaande orgel werd verkocht en vervangen door zo'n kistgeval.

Weer later vond men dat moderne ding toch niet erg bevredigend en om een lang verhaal kort te maken: het oude orgel werd (tegen een veel hoger bedrag) teruggekocht. Het prijkt nu weer, fraai voorzien van goudgeverfde versierselen (gedaan door zoon Cris Vesse) weer op zijn oude plaats, en het klinkt prachtig!

Een penningmeester

Eén van de mensen, die tegen de piano was, was een rijksaccountant, die Cor Konijnendijk heette. Bij het nieuwe zendingsorgaan waarvan ik de secretaris was geworden, was dringend een quaestor nodig. Hoewel ik mezelf weinig kans gaf, trok ik de stoute schoenen aan en zocht hem op. Tot mijn vreugde zei hij "ja" op mijn verzoek, en we hebben er een geweldige penningmeester aan gehad. We zijn ook goed bevriend geraakt, zowel de mannen als de vrouwen, Sjouk en Bep. Samen hebben we veel avonturen beleefd: we zijn met ons vieren nog eens op een verregende maar heerlijke vakantie naar Engeland geweest, en Cor en ik hebben ook een keer een gezamenlijke reis naar Latijns Amerika gemaakt, die voor het werk van veel belang is geweest.

Sjouk en Cor

Een van de typerende verhalen van Cor heb ik altijd gevonden, dat hij, als hij ergens op inspectie ging, extra goed oplette als hij merkte... *dat de directeur van het bedrijf gereformeerd was!* Hij had ook een job, die de overheid geen windeieren legde: het kwam voor dat hij in één middag hard werken en speuren een miljoen gulden aan achterstallige belasting boven water wist te krijgen.

Verdriet

Ik zei het hierboven: dit hoofdstuk gaat ook over jaren van diep verdriet. Later vertelde Bep me dat de gynaecoloog in Enschede, niet lang voor we in 1972 verhuisden naar Leeuwarden, had gezegd: "Ik geloof dat alles nog wel goed is, maar houdt u het wel in de gaten" Van dat laatste was die eerste 3 jaren in Friesland niet gekomen. In 1975, op een avond dat ik thuis was - en dat gebeurde niet zo vaak - merkte ik, dat Bep's huid op haar onderbeen rare trillinkjes vertoonde op willekeurige plekken. Omdat de huisarts met vakantie was, belden we met Henk, die zei dat het wellicht te maken had met een zeker kalkgebrek. We haalden kalktabletten, maar dat maakte geen verschil.

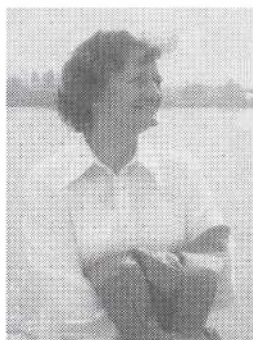
De artsen...

Het duurde nog drie weken voordat de huisarts weer thuis was. Die verwees ons naar de neuroloog. Bij die man konden we pas veel later - weer na drie weken - terecht. Hij kon geen conclusie trekken maar raadde ons aan naar de internist te gaan.

Toen we uiteindelijk bij de internist belandden, riep hij ons bij zich en verklaarde met een ernstig gezicht dat het ging om een ernstige aandoening van de lymfeklieren.

Ik vroeg hem op de man af: "Is het kanker, dokter?"

"Ach", was het antwoord, "kanker... Tja, de een zou het misschien kanker noemen en de ander niet. Dat is moeilijk te zeggen..."

Het duurde niet lang of Bep werd opgenomen in het ziekenhuis. Ze was zwak. Op een avond trof ik haar huilend aan. Er waren twee medici bij haar bed geweest, een specialist en een jongere man. Die hadden zich over de kaart gebogen, die aan haar voeteneinde hing. Daarna had die specialist iets gemompeld tegen die jonge knul, en al pratend waren ze weer vertrokken. Met geen blik - laat staan een groet of een vriendelijk woord - hadden ze zich tot Bep gewend.

En daar huilde ze om... .

In machteloze woede heb ik daarover grote stennis gemaakt - het hele ziekenhuis heeft het geweten! En zoiets schandaligs is ook niet meer voorgekomen.

Ik denk dat dit gebeuren overigens ook voor Bep de aanduiding is geweest, dat haar toestand heel ernstig was. Maar het viel ons op dat geen enkele arts daarover onomwonden uitsluitel gaf. Later heeft Henk ons verteld, dat de toestand eigenlijk al hopeloos was toen we die huid-trillinkjes constateerden...

Na enige weken knapte Bep in zoverre op, dat ze weer naar huis mocht. We woonden inmiddels in Marssum, waar we in 1973 een huis gekocht hadden aan de Wigle Camstrastrjitte no. 3. Wel kwam er een (Friese) hulp in huis, die ons een keer, bij een verkoudheid, in haar mooiste Hollands aanraaide om "konijnepillen" te slikken. Wat ze bedoelde werd ons pas duidelijk, toen het medicijn, dat ze aanbeval, "kininepillen" bleek te zijn. En in 't Fries zijn die hup-pelbeestjes nu eenmaal "knienen".

Malta

Bep ging zienderogen achteruit. Ik was in die maanden o.m. actief als lid van de World Association on Christian Communication, de WACC. Die organiseerde in mei '75 een conferentie op Malta. We vroegen Diet of ze zin had om mee te gaan en dat had ze. En zo gingen we dan met ons drietjes naar Malta, waar we in een fraai hotel belanden met een prachtige accommodatie. Dat zijn voor Bep toch nog een paar heerlijke weken geweest, al moesten we al gauw merken, dat ze steeds zwakker werd. Als ze 50 meter liep, was ze volkomen uitgeput. Toch waren het heerlijke weken. Ik had veel vrije tijd, en als ik vergaderen moest, was Diet er om met haar zus op te trekken. We huurden een taxi, waarvan de chauffeur ons het hele eiland heeft laten zien; we maakten een boottocht door de haven van Malta, en we hebben een paar heerlijke weken gehad.

op Malta

Dat was in mei 1976.

Toen we weer thuis waren, beseften we dat het toch erg bezwaarlijk was dat mijn werkplek in het kader van de centralisatie van alle verspreide kantoren verhuisd werd naar het nieuwe Dienstencentrum in Leusden. Toen we dit met de behandelend specialist van het ziekenhuis in Leeuwarden bespraken, raadde hij ons dringend aan om inderdaad te gaan verhuizen: dan waren we ook dichterbij Amsterdam en konden we makkelijker de Anthony Leeuwenhoek kliniek bereiken.

Van Marssum naar Leusden

Zo is het gebeurd. We verkochten ons huis in de Wigle Camstrastrjitte 3 in Marssum en kochten een ander op de Melafier 11 in Leusden, waar Bep aanvankelijk veel beneden lag op een bed, dat we daar ingericht hadden. Zo gauw mogelijk gingen we naar Amsterdam, waar ze voor nader onderzoek werd opgenomen in de kliniek. Daar was de aandacht en de behandeling voortreffelijk. Er verscheen een team aan haar bed, bestaande uit de specialist, vergezeld van een verpleegster, een diëtiste en een predikant, die gezamenlijk met haar spraken en het eigen onderzoek voorbereidden. De specialist meldde wat voor soort onderzoek het zou zijn en dat ze de uitslag woensdag zou horen. Dinsdag kwam hij opnieuw bij haar bed om te vertellen, dat

het onderzoek meer tijd in beslag nam en de uitslag vrijdag zou worden.

Die zaterdag kreeg Bep haar Nieuw Guinese vriendinnen Gonnice Laban en Unni Wijsmuller op bezoek, toen had ze de uitslag al vernomen, maar dat niet aan de vriendinnen verteld. Dat bewaarde ze voor mij. Toen ik zondag kwam vertelde ze: de dokter had laten weten dat er geen hoop meer was op herstel - ze had nog een paar maanden te leven. Toen heeft ze gehuild - de enige keer in al de tijd, die volgde. Of toch: nog één keer, toen ze van Aart uit Indonesië een lieve brief kreeg. Een afscheidsbrief - ze wilde niet dat hij er voor overkwam.

De laatste maanden

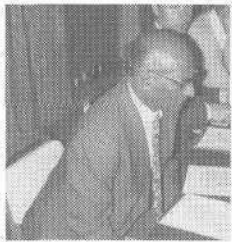
De kliniek liet Bep weer naar huis gaan, wel moest ze regelmatig terugkomen voor nog wat behandeling. Ook dat kon ze al gauw niet meer opbrengen: de reis liggend achter in de auto, het naar de onderzoekzaal worden begeleid en op het laatst gedragen - het was voor haar niet om uit te houden.

Ze lag thuis in de huiskamer en daar kwamen de kinderen haar opzoeken.

Peter was op reis in onbekende gebieden; na de debacle van Groningen was hij de wereld ingetrokken en we wisten niet waar hij was, Bep wilde ook niet, dat we pogingen zouden doen om hem naar huis te roepen: "hij is nu op zoek naar zich zelf, laat hem nu dat doen". Toen Bep overleden was, hebben we de ambassade in New Delhi op de hoogte gesteld; daar heeft Peter het bericht ontvangen en is hij met hulp van de ambassade per vliegtuig huiswaarts gekeerd. Ik zal nooit vergeten hoe hij Janneke en mij een jaar lang gezelschap is blijven houden - dank je Peter.

Ina en Rob kwamen ook langs. Ina treurde: "ik heb altijd mijn eigen moeder moeten missen. U was nu voor mij een moeder, eindelijk had ik u gevonden, en nu gaat u mij verlaten". Rob stond er verlegen, haast een beetje beklemd, bij. Bep pakte zijn hand en hij boog voorover en gaf haar een kus.

Veel anderen hebben haar ziekbed bezocht.

*dr. Bertie
Devasirvatham*

Zo ook mijn vriend van de WACC, dr. Bertie (Albert) Devasirvatham, een Indiër, die de afdeling Literature beheerde. Hij zei niet veel, stond wat verlegen (leek het) bij haar voeteneind.

Het was een zware tijd. Zo goed als het ging bleef ik mijn werk als secretaris van de Latijns Amerika zending doen, maar vaak moest ik een parkeerplaats langs de weg ingaan om weer helder te kunnen kijken. Zoals die keer, dat ik langs een veld heide reed, waarvan Bep altijd claimde dat ze "nog eens uitgebreid in de hei wilde rolleballen."

Maar het was uiteindelijk Bep, die niet alleen de kinderen maar ook mij troostte. "Waarom huil je?" vroeg ze eens. En toen ik zei: "ik kan je niet missen", zei ze dat dat tóch moest. "Ik hoop dat je weer zult trouwen", zei ze.

Op 29 september 1940 had ik Bep gevraagd, je weet wel, daar aan het strand van Kijkduin. "Je hebt eigenlijk geen eens "ja" gezegd. Alleen maar je hand op mijn arm gelegd. De trage golven van de wijde zee namen jouw en mijn gedachten mee. Je stond toen roerloos aan mijn zij, en ik was ontzagwekkend blij..."

En 29 september 1976 - remember, remember the twentyninth of september - heb ik 36 witte rozen gekocht en die bos bij haar bed gezet.

De regen

Het was die zomer allerakeligst heet en droog. Dat was voor Bep een extra lijden. Eindelijk besloten we dat ze nog even mee zou gaan voor een klein ritje in de omgeving, daar hield ze altijd zo van. Diet en ik tilden haar op de achterbank, en we reden het bos in. Toen barstte - eindelijk, eindelijk - de verlossende stortbui los, we waren midden tussen de bomen. Een tropische regenbui stortte op ons neer, dikke druppels kletsten tegen de ruiten. Even later was het over en Bep vroeg om de raampjes open te draaien, zo lag ze te genieten van de geuren van opluchting en verlossing die uit de dorstige bosbodem binnenwoeien, een geur van opademing, en van herstel.

Het was haar laatste uitje.

Op 6 oktober kwam Bertien logeren, samen met Janneke sliep ze in een achterslaapkamer. Op de maandag van 4 oktober waren Henk en Annie langs geweest. Bep vroeg aan Henk, uitgeput als ze was: "wil je me niet helpen om te mogen sterven, Henk?"

Henk antwoordde: "het duurt nog twee dagen, Bep, dan komt het einde. Zo niet, dan zal ik je helpen"

De huisdokter, misschien door Henk getipt, kwam langs op 6 oktober. Hij gaf een morfineinjectie. Voordat hij dat deed, vroeg hij ons om afscheid te nemen, omdat Bep nu buiten bewustzijn zou raken. Dat deden we.

Het einde

Maar Bep raakte niet buiten bewustzijn. Die laatste dag hebben we nog gepraat, heb ik haar nog geholpen als ze moest.

Voor de nacht kwam er een zuster waken, en die verklaarde dat ik gerust beneden kon gaan slapen - ze zou wel waarschuwen als het nodig was.

Om half zes in die morgen van 7 oktober 1976 kwam ze: "Uw vrouw vraagt of u komt, omdat ze denkt dat het zover is. Maar ik denk van niet, ze is nog zo helder, ze heeft zelfs nog een sigaretje gerookt".

"Piet, ik denk dat ik nu mag sterven" fluisterde ze. "Bep, ik dank je voor alles wat je bent geweest voor mij en voor de kinderen. God zal al Zijn beloften aan ons waarmaken".

Daarop zij ze: 'amen': en ze legde haar koppetje in het kussen en zei "Heer Jezus, laat u me nu maar gaan".

Even later, heel zacht: "wat duurt het nu nog lang".

Toen voelde ik haar hand in de mijne verslappen. Het was of ze die aan een ander gaf, die haar wegleidde naar haar bestemming, naar vreugde en bevrijding. Ik liep naar de kamer waar Bertien en Janneke sliepen, die kwamen stil naast het bed staan. Bep, mijn eigen Bepper, was gestorven.

De begrafenis

De dag na Bep's overlijden kwam Diet. We stonden stil bij de baar, kijkend naar de zachte glimlach op de verstijfde lippen. Toen draaide Diet zich om, legde haar hoofd op mijn schouder en snikte. Rob en Joke uit Zwitserland kwamen ook en woonden de plechtige uitvaart bij. Ik zelf was nogal in de war. Zo dacht ik er niet aan om de ouders van Ada als vertegenwoordiger

gers van de kinderen uit Indonesië uit te nodigen bij de graflegging, waar alleen familie bij was. Gelukkig trokken zij zich dit niet aan maar voegden ze zich stilzwijgend bij onze groep. Ook Oom Kees, de broer van vader Morks, mijn zus Co en haar Jo, broer Henk en zijn Annie, schoonzus Mieke en haar Freek en zwager Rob met zijn Joke waren er bij.

Toen Jezus Jeruzalem binnentrok, gezeten op een ezeltje, legden de mensen doeken en palmtakken op de grond om Hem te eren en te verwelkomen. Daarom legden we op het graf geen bloemen, maar een sobere palmtak - symbool van ons geloof, onze verwachting dat we eens de Heer tegemoet zullen juichen, als Hij terugkomt om het rijk van vrede en gerechtigheid definitief te vestigen.

De begrafenisdienst daarna, in de aula van de begraafplaats van Amersfoort, werd geleid door Ds. Johan Oranje. Het

zaaltje was eigenlijk te klein voor het overweldigende aantal belangstellenden, die vervolgens me de hand kwamen schudden.

Ik heb ze allemaal een dankkaart gestuurd. Maar ook daarin heeft de verdoving en verwarring me parten gespeeld: ik vermeldde erin, dat Bep als laatste woorden had gestameld: "Here Jezus, komt u me nu maar halen... Over die stomme vergissing heb ik veel wroeging gehad.

Poëzie

Toen ik bij het tikken van deze regels teruggedacht aan dat gedicht over Kijkduin, besefte ik dat er een beperkt aantal gedichten in mijn leven indruk op me heeft gemaakt. Als ik na Bep's sterven de draad weer probeerde op te pikken en in een vliegtuig naar Argentinië me afvroeg wat ik eigenlijk nog in het leven te zoeken had, de wroeging bij me opkwam omdat ik - toen we nog jong waren en geen idee hadden over de gevaren van roken - Bep had overgehaald om "gezellig mee een sigaret op te steken", dan voedde ik mijn zelfmedelijden met dat gedicht van Frederik van Eeden:

*"Ik slof wat over de aarde heen
van oost naar west, alleen, alleen,
en 'k moet nog tussenbijen
wat stilstaan om te schreien
Ik ben een oude pionier,
Een sjofel, afgemarteld dier,
En alles scheen om niet, om niet,
Zo klonk het oude lied.*

Wat heeft hij dan voor kwaad gedaan?

*Met eigen hand, met eigen hand
Heeft hij zijn liefste schat verbrand.
Hij heeft genoeg geleden.
O, Jezus, geef hem vrede."*

En dat laatste gesprek met Bep, over Gods beloften, heeft te maken met het derde vers van de berijmde psalm 32:

*“Gij zijt voor mij mijn schuilplaats en mijn haven.
Gij zult aan mij al uw beloften staven.
Wat mij benauwt, Gij stelt U aan mijn zij,
Omringt met liederen van bevrijding mij!
Gij zult mij voortaan door uw trouw bewaken,
Gij zult mijn leven vol van vreugde maken.
Ik zal mijn weg lichtvoetig verder gaan,
Gij gaat mij voor, Gij maakt voor mij ruim baan.*

Het zijn ook wel deze regels geweest, die me bemoedigd hebben om de draad weer op te pakken, verder te gaan met het veeleisende en ook zo bevredigende werk voor de Latijns Amerikaanse zending.

Ook heeft daaraan bijgedragen een “harde” opmerking van Ype Schaaf, toen ik bij hem in de auto terugreed van een of andere Zendingsbijeenkoms. Net zoals ik dat een paar keer bij andere vrienden had gedaan, begon ik te vertellen over Bep’s overlijden en kon dat niet zonder te huilen.

Ype vroeg “bluntly”: “En huil je nu uit medelijden met je zelf?”

Een begin van genezing heb ik gezocht in de Rocky Mountains van Canada. Na een vergadering van de WACC in Vancouver nam ik veertien dagen om die bergen in te trekken en betrok een cabin bij Jasper in de buurt. Daar heb ik dag in dag uit in de woeste en schitterende natuur rondgezworven, uren achtereën, met mijn bijbeltje op zak. Soms ging ik ergens op een steen of boomstronk zitten om er in te lezen. Ook huurde ik een auto en trok naar het zuidelijker gelegen Lake Louise, waar ik met een groepje wandelaars onder leiding van een gids een bergpad volgde naar een ander, kleiner meer daar in de buurt. Ik herinner me nog hoe die gids ons wees op allerlei wonderlijke symbioses in de natuur, tot en met die van mossen en stenen toe. Eenmaal bij het meer, bleef ik daar alleen achter. Ik zat op een van de enorme keien, die langs de oever neergestrooid waren, wellicht door lawines of een gletsjer. Het meer lag in een diepe kom omringd door zeer hoge bergtoppen. In een kommetje in dat rotsblok kronkelde een muskietenlarve in het water, dat zich daar tijdelijk verzameld had. Nog kleiner dan ik me zelf voelde in die overweldigende en machtige omgeving, toonbeeld van de fenomenale krachten, die zich op aarde kunnen afspelen. De hemel was helder blauw, het water van het meer rimpelloos. Toen, plotseling, hoorde ik vanaf hoog in die omliggende, met dikke sneeuw bedekte toppen, het dondergerommel van een lawine.

Voor mij waren dat larfje, die rotsblokken, die stilte en eenzaamheid van dat meer, die doorbroken werd door de donder van hoog in die bergen, een bericht van God, die dit alles ziet, en kent, en op een of andere manier bestiert, er bij betrokken is - ook bij dat larfje, ook bij die nietige mij.

Zo zijn die zwerfweken voor mij als het ware een nieuw begin gaan betekenen, een nieuwe aansporing om, net als dat larfje, te doen waarvoor ik geroepen - of bestemd - was.

Het zendingswerk

Toen Bung Karno in razende woede in 1957 alle Nederlanders het land uit schopte, inclusief alle mensen van zending en werelddiakonaat, die daar werkten, kwamen onze kerken voor de vraag te staan of dit het einde moest betekenen van een gezonde uitoefening van onze missionaire taak. Daartoe is toen een verkennend onderzoek gedaan - waarover hieronder meer - waarvan het resultaat is geweest, dat we interkerkelijke relaties zijn aangegaan met kerken in Afrika, Azië en Latijns Amerika. Dat ging dan zo dat voor elk van die relaties een of meer provincies in Nederland werden aangewezen, waar representanten van de plaatselijke kerken - zogenaamde deputaten - een beleidscollege vormden, dat in eerste aanleg verantwoordelijk was voor het onderhouden van de banden met die buitenlandse kerken. Zo was aan de kerken in Friesland het "deputaatschap" voor Zuid Amerika toegevalen. Het was een bekwaam en enthousiast gezelschap, waarin vanaf het eerste begin vrouwen een belangrijke rol hebben gespeeld. Van dat gezelschap was ik de secretaris: liaisonman tussen hier en dáár, beleidsvoorbereider en -uitvoerder, verondersteld de deputaten volledig te voorzien van informatie en samen met hen actief te zijn in het bij het werk betrekken van de plaatselijke gemeenten.

Us mem

Ik begon dat werk op een klein kantoor in Leeuwarden, vlak bij het plein, waarop het standbeeld van de Friese stamboekkoe "Us mem" staat. (Later heeft een enkele van onze uitgezonden mensen in Brazilië - als hem de "bemoeienis" uit Nederland wat lastig werd - het wel eens gehad over "die us-mem-zending!")

Het bestond uit twee kamers op de eerste verdieping, waar tot dan toe het bureau gevestigd was geweest van de Keboemen-zending, waarvan Marinus Franssen samen met een typiste het secretariaat gevoerd had. Die vorm van zendingsbeleid ging nog op z'n ouderwets: in Nederland werd bepaald of een bepaald zendingschooltje in het Keboemense 17 dan wel 20 schoolbanken mocht aanschaffen...

Het moet voor Marinus niet al te makkelijk geweest zijn, dat nu "zijn" kantoor geleid werd door een andere secretaris. Maar de samenwerking is altijd voortreffelijk geweest, we zijn goede vrienden geworden. Heel wat keren trokken we samen 's avonds de provincie in om voorlichting te geven op gemeenteveningen of andersoortige kerkelijke bijeenkomsten. Levendig herinnerden we later hoe we dan na afloop huiswaarts reden en samen een prachtig fluitconcert ten beste gaven - soms tweestemmig!

Na enige tijd was er behoefte aan een nieuwe secretaresse, omdat de toenmalige ging trouwen en vertrok. Een meisje uit Oostermeer, Trieneke van der Veer, solliciteerde. Ik herinner me die eerste ontmoeting, dat sollicitatiegesprek, nog goed - daarin kwamen ook op heel natuurlijke wijze zaken van geloof ter sprake. Trieneke werd het en we hebben jaren op een enorm plezierige wijze samengewerkt - van het goede verloop van de opbouw en de voortgang van het werk zou zonder Trieneke geen sprake geweest zijn. We vormden een team, en dank zij haar zijn er geweldige dingen gebeurd. Dat heb ik in hevige mate moeten ervaren, toen Trieneke tijdelijk een andere werkkring heeft genomen en ik het moest doen met een ander... dat werd een chaos!

Trienske v.d. Veer

Naar Latijns Amerika

De dag brak aan, dat we - Cor Konijnendijk en ik - voor het eerst in het vliegtuig stapten voor onze kennismaking met de kerken en hun missionair-diakonale werk in die landen: Brasil, Argentina, met later ook Uruguay, Chile en Suriname. Dat vond plaats op het vliegveld Eelde, van waaruit een Fokker Friendship ons naar Schiphol bracht. De hele familie, zowel van Cor als van mij - voorzover woonachtig in Nederland - was er bij. Het was een heel geroezemoes; een drukte van belang. Maar eindelijk brak toch het ogenblik van vertrek aan. Zoenen en handjes drukken rondom, iedereen verdrong zich om ons beiden heen. Toch wist kleine Jelle er op het laatste ogenblik doorheen te breken met zijn hoogste verlangen, nu Opa naar Amerika ging. "Opa" zei hij met z'n heldere stemmetje, "neem je een Indiaantje voor me mee?"

De tocht naar Schiphol was direct al een ervaring. We vlogen over Friese meren, waar Cor het stekje meende te herkennen waar hij een weekendonderkomen had. En even later stonden we met onze bagage bij de KLM-balie. Die werd gewogen en op de band gezet; en toen vroeg de juffrouw: "mag ik nu uw paspoort en gezondheidsbriefje, heren?"

Ik dacht, dat ik door de grond zonk. In alle drukte was ik die papieren glad vergeten - ze lagen thuis in de kast op mijn bureau.

De juffrouw zei, dat ik die paperassen toch echt moest hebben en of ik ze niet kon laten brengen. Ik rende naar een telefooncel. Maar thuis werd de haak niet opgenomen - Bep en de kinderen waren na Pa's vertrek gezellig naar de Chinees. Steeds zenuwachtiger vroeg ik met m'n eerste kwartje bij inlichtingen om het nummer van onze burens, verknoeide vervolgens twee kwartjes met het draaien van een verkeerd kengetal, maar - met het laatste kwartje uit m'n portemonnee - kreeg ik de buurman aan de lijn: een sympathieke bouwvakker, die ons al geholpen had met het bouwen van onze garage. Ik vroeg hem om hulp: daar en daar op de bovenplank van de kast op mijn werkkamertje liggen die papieren, wilt u ze ophalen en zo snel als u kan naar Schiphol brengen?"

Dat heeft hij met grote voortvarendheid gedaan.

Intussen was Cor met alle bagage toch maar meegegaan met de stroom passagiers van het vliegtuig, terwijl ik buiten op de aanrijstrook ging staan wachten op de buurman. Al spoedig drong het tot me door, dat ik de moed wel op kon geven: de rit vanaf Marssum duurde zeker een uur. Maar toch bleef ik buiten wachten, ik kon onmogelijk de buurman voor niks laten arriveren. Eindelijk, en veel te laat, kwam hij aanscheuren. Ik deed net of het nog zin had, graaide de papieren uit z'n hand, bedankte hem uitbundig en sprintte naar binnen, om de indruk te wekken dat het toch nog goed zou komen.....

Wie schetst mijn verbazing toen binnen een VIP-karretje klaar stond en de bestuurder riep: "Vlug, meneer Merkelijn, ze wachten op u!" Ik sprong op de kar - je weet wel, zo'n elektrisch aangedreven ding, dat zich met iets meer dan voertgangerssnelheid voortbeweegt.

Ik was helemaal in paniek, wou er wel afspringen om te gaan rennen, maar besefte dat dat helemaal onzinnig zou zijn. Inmiddels reed mijn bestuurder met de onverstoorbare snelheid verder en vroeg op een gegeven ogenblik heel rustig: "bent u de meneer Merkelijn van Nieuw Guinea, meneer?" Hij bleek een zoon te zijn van een van mijn collega's toen, Fred Wynia. Ik ben bang, dat ik, met het hart kloppend in de keel, niet in staat ben geweest om rustig koutend met de jonge Wynia en met constante en niet te verhogen snelheid kalmpjes voortrijdend door de lange gangen van Schiphol, herinneringen op te halen - ik zal bepaald vrij kortaf zijn geweest.

Maar verduld! Eindelijk bereikten we dan toch het vliegtuig en kon ik naar binnen, plofte

neer in de stoel naast Cor, die me vertelde dat het vliegtuig een kleine onregelmatigheid in de motoren had gehad en daarom nog niet vertrokken was. Ik vraag me achteraf af of dat echt de reden is geweest of dat de KLM op me gewacht heeft - tenslotte was de Zending een heel erg goede klant...

Eerste kennismaking

Ik moet bekennen, dat ik de eerste jaren van mijn nieuwe werksituatie veel heb moeten leren, heb moeten ontdekken hoezeer ik onkundig was van wat christenen in Latijns Amerika bewoog, welke - vaak diepere en betere - inzichten zij hadden over zaken, waarvan ik tot dan toe had aangenomen dat wij (in Nederland) daar de ins en outs al volledig onder de theologische knie hadden. De door onze kerken uitgezonden medewerkers hebben me gelukkig geholpen bij dat leerproces - elk van hen heeft daar zijn en haar steentje toe bijgedragen, hoe verschillend van inzicht en instelling ze onderling soms ook waren. Ik noem een voorbeeld.

Dr Bert Schuurman was de charismatische docent aan de theologische hogeschool van Buenos Aires, ISEDET. Daar bracht hij me in gesprek met een aantal studenten, revolutionair ingestelde en enorm enthousiaste jongelui. Op hun felle kritiek op de autoriteiten - dat waren toen dus nog de cohorten van het Peronisme - reageerde ik onbevangen en naar ik meende heel bijbels: "Maar luister eens, beste mensen, zegt Jezus niet zelf: "geef den keizer wat des keizers is en Gode wat Gods is?". Met andere woorden: trek je van die autoriteiten nu maar niet te veel aan, die zijn voor je geestelijk welzijn immers niet belangrijk; belangrijk is, dat je God geeft wat Hem toekomt, eerbied en geloof"

Wat kreeg ik er toen van langs!

"Bent u een Calvinist en komt u dan met zulke onzin aan? Hebt u dan in 't geheel niet door hoe geniaal Jezus hier reageert op de verderfelijke slimmigheden van de Schriftgeleerden, die probeerden hem ten val te brengen. De sluerikken, die zich herinnerden wat het lot was geweest van een eerdere Joodse rebel, toen die het volk opstookte om niet langer belasting op te brengen voor de verdrukkende Romeinse bezetter? En die toen prompt door de bezetter was opgepikt en om het leven gebracht. Wou u beweren, dat u echt niet door heeft dat het hun opzet was om aan Jezus net zo'n uitspraak te ontlokken, met als gevolg dat de bezetter korte metten met hem zou maken, terwijl zij de handen schoon hielden en tegenover het volk hun onschuld konden blijven betonen? Wilt u echt beweren, dat u geen gevoel heeft voor de genialiteit van Jezus' antwoord, waarmee Hij niets zei, dat de Romeinen tot ingrijpen kon brengen, terwijl voor de heren Schriftgeleerden wel degelijk de les duidelijk was. Want, meneer Merke-lijn, als je God wil geven wat hem toekomt, dan *kún* je de onderdrukkende autoriteiten niet de onbegrensde gehoorzaamheid geven die zij van je eisen - dan *moet* je je tegen die onderdrukkers verzetten!"

Argentinië

Voorgeschiedenis

Op gevaar af, dat dit wel een heel lang hoofdstuk gaat worden, wil ik toch proberen hier wat indrukken weer te geven van dat bijzondere contingent, Latijns Amerika. En omdat ik met bovenstaand verhaal daar al ben gearriveerd, begin ik maar met Argentina.

De voorgeschiedenis van onze zendingsrelaties in dit land lag bij het verkennend onderzoek dat

de zendingcorifeëen Gilhuis en Rullman in de zestiger jaren - toen het door Sukarno's optreden tegen alle Nederlandse activiteiten in Indonesië leek, dat onze betrokkenheid bij het zendingswerk in dat land tot een eind was gekomen - uitvoerden in respectievelijk Brazilië en Argentinië. Dat die twee landen uitgekozen werden kwam doordat daar grote groepen Nederlandse migranten waren heengetrokken, die ook eigen kerken hadden gesticht, waarin veelal nog in het Nederlands werd gepreekt en die rechtstreekse contacten onderhielden met de Nederlandse kerken. Een ervan, de Iglesias Reformadas en Argentina behoorde zelfs officieel tot de classis 's Gravenhage!

Over zijn kennismaking met laatstgenoemde kerken schreef Rullman een boekje, dat hij de veelzeggende titel "Een geslaagde mislukking" meegaf. Opvallend in de geschiedenis van die kerken, waarvan niet alleen Nederlandse maar ook veel Zuid Afrikaanse gereformeerde immigranten deel uitmaakten, was hun inspanning om toch vooral "Nederlands" te blijven. Er heerste een grote beduchtheid voor de cultuur van de nieuwe maatschappij waarin zij terechtgekomen waren. Zo las ik in een van de oude kerkraadsverslagen over "die meissies die met hun swart ogies naar ons jongkerels lonken" - hetgeen, zo werd gevreesd, het gevaar van vermenging met zich meebracht. Hoe onvoorstelbaar dat ook voor me was, ik moest constateren, dat het er deze Nederlandssprekende christenen alles aan gelegen was geweest apart te blijven in een soort eigen begrensde ghetto.

Vreemde gevolgen

Dat dit vreemde gevolgen had, kun je begrijpen. Zo had je daar een heel grote familie Millenaar. De oer-moeder van dat geslacht, de vrouw van de eerste Millenaar die hierheen migreerde dus, een heel oude vrouw, sprak geen woord Spaans, en ze vertikte het ook om ook maar één woord in die taal te leren. Als zij jarig was kwamen al haar nazaten, drie generaties groot, haar opzoeken. Dan kon het gebeuren, dat overgrootmoeder Millenaar haar achterkleindochtertje op schoot trok, haar liefkoosde en lieve Nederlandse woordjes tegen haar prevelde, waarvan het meisje geen syllabe verstond. Als zij dan op haar beurt in het Spaans tegen opoe begon te babelen, was dat voor laatstgenoemde volstrekt onbegrijpelijk!

Ik heb eens een avondmaalsdienst meegemaakt in een van de kerken van de I.R.en A. Dat was een dienst die van A tot Z gelijk was aan soortgelijke diensten in onze kerken in de *dertiger jaren*. Zelfs het avondmaalsformulier was een letterlijke Spaanse vertaling van het in die jaren gebruikte formulier in de Nederlandse kerken. Ook ging het kerkvolk - net als toen bij ons - bank na bank naar voren om aan de met wit laken gedekte tafel het maal te vieren - in totaal zo'n tien maal achter elkaar. Voor mij had dit het voordeel, dat ik al het Spaans, door de overeenkomst met wat ik nog van vroeger kende, redelijk kon volgen. Ik moet zelfs zeggen, dat het me een zekere (nostalgische?) ontroering bezorgde.

Maar toen kwam het!

De kerk ging uit en ik bleef op de stoep wachten op mijn gastheer, de predikant die de dienst had geleid. Toen die kwam, zei hij: "Piet, wil jij vast naar ons huis gaan, ik moet nog een dienst leiden, en kom dan direct!"

En waarachtig, nauwelijks was het kerkvolk verdwenen of er kwam een auto voorrijden, waar - met enige moeite - een oude Nederlandse dame, geholpen door twee zonen, uitstapte en de kerk binnenging. Daar werd vervolgens, voor deze drie personen, opnieuw een avondmaalsdienst gehouden, maar nu in het Nederlands.

De krottenwijk

Indruk maakte ook de afgrijselijke armoede en uitzichtloosheid van de krottenwijken, die je in alle grote steden van Latijns Amerika aantrof. Bij mijn eerste bezoek aan Buenos Aires mocht ik een middag mee met mevrouw Maréchal-Van der Velde, een zus van de zendingssecretaris van de kerken daar, ds Juan van der Velde (tijdens zijn studie in Nederland getrouwd met Jet Heule). De krotten, de bedompte hutje op hutje aaneengeschakelde ellende, het drankmisbruik, de werkeloze jonge mannen die mij verdenkend en boos aankeken en volgden, het vuilnis en de stank, de onvoorstelbare viezigheid, het ontbreken van voldoende waterkranen, de modder, de volstrekte uitzichtloosheid waarin *duizenden* mensen opeengepakt leefden - daar ging deze vrouw regelmatig heen om te kijken of er iets te doen was. Hulp aan een vrouw, die kinderopvang behoefde, als zij zelf er op uit moest om wat geld te verdienen, een "kliniekje", waar mensen eens in de week terecht konden, een zondagschooltje voor de kinderen, allemaal heel klein en onooglijk werk, tegen de stroom, tegen de onmogelijkheden op. Daar was dan 's zondags ook een bijeenkomst, waar een groeiend aantal krottenbewoners een soort godsdienst-oefening bij kwam wonen, de kinderen wat bijbellen kregen. Allemaal heel klein, haast nietig werk in vergelijking met de problematiek van de mensen onder wie ze werkte. En: geen steun vanuit haar kerk. Toen ze vroeg of de mensen uit de krottenwijk ook eens een dienst in het gebouw van de Iglesias Reformadas mochten bijwonen, of anders alleen de kinderen een keer naar de zondagsschool van de IRA mochten - toen was de wereld te klein. *Dat mocht niet gebeuren: hun eigen kinderen in aanraking met "dat schorremorrie".*

Die problematiek van de afzichtelijke krottenwijken heeft me nooit meer losgelaten. Diep respect heb ik gekregen voor die enkele vrouw - net als gelukkig vele anderen in dezelfde kerken en in andere plaatsen en landen - die daar tegen de stroom oproeide.

Argentijnse chaos

Maar eerst maar terug naar Argentinië. Die krottenwijken en die boos kijkende werkeloze jonge mannen waren tekenen van de chaos waarin het Peron-regime het land aan het verdrinken was. In 1976 grepen de militairen onder leiding van generaal Videla in en werd ook in dit Latijns Amerikaanse land de dictatuur gevestigd. Doordat iedereen de chaos aan den lijve had ondervonden en meneer Videla verkondigde dat zijn bewind gevestigd zou zijn op respect voor de mensenrechten, waren de meeste Argentijnen, inclusief de door onze Zending uitgezonden en toch behoorlijk kritische mensen aanvankelijk geneigd het nieuwe regime het voordeel van de twijfel te gunnen. Daarbij moet je bedenken, dat in vrijwel alle derdewereld landen de militairen geëerd en geliefd zijn als de voornaamste bevrijders van de voorafgaande koloniale jukken.

Maar helaas, bittere teleurstelling, die positieve afwachtingstelling duurde niet lang. Al gauw werd duidelijk - en ook dat zijn parallellen met andere zelfstandig geworden landen - dat de schouders van de nieuwe machthebbers de weelde van de macht slecht konden dragen. Met volle kracht en een zeker patriottisch enthousiasme werd opgetreden tegen de velen, die tijdens de chaos rotzooi hadden getrapt, en dat gebeurde vaak uitsluitend op aangeven van derden en zonder enige vorm van proces. Ook zonder enige vorm van onderzoek, of van de mogelijkheid van verdediging voor een onpartijdig rechtssysteem. Met vrachtwagens vol werden de "rebelen" opgeladen, vervoerd en geëxecuteerd - massaal doodgeschoten achter het vliegveld van Buenos Aires dan wel op sadistische wijze boven zee levend en wel uit vliegtuigen naar beneden gestort.

Reactie uit Nederland

Die vliegtuigen waren Fokkers F27... Mede door haar ervaringen met de voorgaande chaos en de hoogdravende voornemens van het Videla-regime kwam onze regering er niet toe ook maar één woord van kritiek, laat staan van sancties te laten horen. Business as usual, voetballen as usual, het waren eigenlijk - het zij in bescheidenheid gezegd - alléén de kerken, en met name de gereformeerde kerken, die zich openlijk en redelijk consequent kritisch hebben opgesteld tegenover deze schandelijke praktijken.

Van de eigenlijke omwenteling heb ik weinig herinnering: het gebeurde in de maanden van Bep's levenseinde. Maar wel herinner ik me allerlei activiteiten tijdens de jaren daarna, zo omstreeks '78 tot '81. Een herinnering is levendig: de vrouwen van Friesland - verenigd in het zogenaamde Vrouwen Zendings Thuisfront (V.Z.T.) - onder de bezielende leiding van de mannetjesputter Annet Heidema, leefde enorm mee met de dwaze moeders van de Plaza de Mayo. Dat waren vrouwen, die in protest tegen de naamloze verdwijning van hun mannen en kinderen dagelijks rondliepen op het plein vóór de regeringsgebouwen in Buenos Aires - het Plaza de Mayo - met borden waarop namen en foto's van die verdwenen personen. De Videla-cohorten probeerden die stille rondgangen belachelijk te maken door te spreken over las madres locas: "gekke of krankzinnige moeders". Maar als rasechte geuzen maakten ze die benaming tot hun eretitel: "wij zijn de dwaze moeders die vragen waar onze mensen gebleven zijn!"

Het kwam er van dat het V.Z.T. van Friesland vertegenwoordigsters van de Dwaze Moeders uitnodigden naar Nederland te komen. Hier hebben ze bij families gelogeerd, meegegeten aan tafel, zich verwonderd over de gewoonten hier met lezen en bidden aan tafel, ontroerd en ontroerend gesproken in tal van erediensten in vele kerken, al met al een fantastische proclamatie van verbondenheid tussen de vrouwen hiér en dáár, die geëindigd is in een grote manifestatie in Den Haag. Daar had echter mevrouw Den Uyl intussen zich de leiding toegeëigend van dit gebeuren met als gevolg dat de wens van de Friese vrouwen om ook tijdens dat slot de Heer om hulp aan te roepen in de nood van het volk van Argentína stilletjesweg genegeerd is... . Interessant is te merken dat nú - ruim twintig jaar later - het mevrouw Den Uyl is die geïdentificeerd wordt met het Nederlandse medeleven met de madres locas del Plazo de Mayo.

Intussen herinner ik me, hoe de Friese vrouwen het niet bij haar gastvrijheid voor de Madres hebben gelaten. Ze zijn blijven denken aan mogelijkheden om hun medegevoel aan haar Argentijnse zusters te laten blijken en hebben uiteindelijk... tweeduizend ansichtkaarten klaar gemaakt, geadresseerd aan de Dwaze Moeders. Op die ansichtkaarten hadden ze - *in het Spaans!* - allerlei bemoedigende zinnnetjes gezet: "We leven met u mee", "onze gedachten en gebeden zijn bij u", "moge de Heer u zegenen en bemoedigen" en zo voort: *tweeduizend stuks*. Die deden ze in een oud koffertje en dat brachten ze bij mij: "of ik het maar mee wou nemen en aan de Moeders overhandigen".

Ik moet nog glimlachen als ik er aan terug denk. Op die reis moest ik eerst in Uruguay zijn - in die jaren ook een land dat zuchtte onder een militaire dictatuur. Het eerste komische element, waarvan ik pas later door de vrienden in Argentinië op de hoogte ben gebracht - zij hadden daarover hun zorgen gehad - is geweest dat deze militairen boeken bijhielden waarin de namen van alle leden van Amnesty International (dus ook ik) en andere gevaarlijke terroristische personen stonden opgetekend. Ik herinner me ook achteraf dat de paspoortcontroleurs op de vliegvelden beschikten over enorme dikke boekwerken. Aan de andere kant was het voor die jongens uiteraard praktisch ondoenlijk om bij elke binnenkomende passagier die verschrik-

kelijk ingewikkelde namen uit al die rare - en wat Nederland betreft vreedzame, kritiekloze alsmede belangrijk handeldrijvende - naties uit den vreemde na te pluizen. Hoe dit zij, ik kwam in al m'n onwetende onschuld zowel Uruguay *in* als ook weer *uit*.

En stond dus een half uur na vertrek uit Montevideo bij de lopende bagageband van het vliegveld van Buenos Aires, waar - tweede lachertje - de douane mijn koffers inspecteerde. Nu weten jullie dat ik bepaald *niet* slordig ben en *vrijwel nooit* iets vergeet. Maar op de een of andere vreemde manier was ik verdulleme het sleuteltje kwijt van dat Friese koffertje, dat moest ergens in Uruguay weggeraakt zijn. Toen echter ook dat koffertje open moest, moest ik met de billen bloot: "Ik ben het kwijt, ik heb het niet meer".

De douanemannen keken ernstig. Dat moesten ze aan de chef rapporteren. Dat bleek een vrouw te zijn, een imposant mens met een fraai uniform - je kent het (Duits aandoende) type wel. Met barse stem vroeg ze wat er aan de hand was. Opnieuw kwam ik benepen met mijn schuldbekentenis voor de dag. Ze dacht even met gefronst voorhoofd na, keek nog eens naar dat koffertje, pakte toen haar krijtje en fiatteerde daarmee mijn Friese zending. Ik naar buiten waar de - zoals gezegd vanwege dat Amnestylidmaatschap ietwat bezorgde - vrienden stonden, zowel de uitgezonden krachten als mijn Argentijnse gastheer, Juan van der Velde. Die nam me mee naar zijn huis op de Jujuy, en daar gaf ik hem het koffertje. Toen hij hoorde wat er in zat, schrok hij zich rot, pakte het op en verborg het op een geheime plek in zijn huis. De volgende dag is het opengebrouwen en overhandigd aan de Dwaze Moeders. Die vrouwen hebben toen dwaze traantjes gehuild vanwege dit eenvoudige blijk van solidariteit van vrouwen uit Friesland.

Interview

In verband met de kwestie van onze kroonprins met het meisje Máxima ben ik, terwijl ik aan dit hoofdstuk bezig was, geïnterviewd door de IKON (een uitzending op de vroege morgen) en door de Zwolse Courant. Op beide heb ik erg veel en allemaal positieve reacties gehad, niet alleen in de kerkelijke gemeente maar ook op de bridgeclub etc. Alleen de jongere mensen, met wie ik hierover in gesprek kwam, vonden "dat dat meisje daar toch niets aan kon doen". Dat kon ze ook niet en de prins mag ook best met haar trouwen, laat pa Zorreguieta daar gerust bij zijn, maar laat ie dan wel afstand doen van de troon - er zijn nog opvolgers genoeg! Opvallend is dat het Argentijnse blad Nacion - waarnaar de prins in een interview verwees - de herrie die daarover in Nederland ontstond in een later nummer uitgebreid rapporteerde en daarbij tegelijk "memoreerde" dat de Rijksvoorlichtingsdienst het inmiddels nodig had gevonden te publiceren dat de eerstvolgende in de lijn van troonpretendenten *niet* homofiel was, een niet geheel onlogische combinatie van gegevens met betrekking tot wat er in de nabije toekomst mocht worden verwacht...

Dat stuk in de Zwolse Courant neem ik hier voor de aardigheid over.

Stilte binnen kerken over Maxima verbaast (Zwolse Courant 070301)

Gereformeerde Piet Merkelijn: "Willem Alexander moet na huwelijk afstand doen van troon"

Door Raymond Korse

HARDENBERG - Kroonprins Willem Alexander moet na een huwelijk met Máxima Zorreguieta afstand doen van de troon. Die mening is oud-secretaris van de Gereformeerde zending in Zuid Amerika Piet Merkelijn toegedaan.

Daarmee schaart de in Hardenberg wonende Merkelijn zich aan de zijde van de republikein Van Walsem. Maar Merkelijn is geen republikein. "In tegendeel, juist omdat ik respect heb voor het vorstenhuis vind ik dit. Iedereen die zegt: "laat nou maar", die lapt de functie van ons vorstenhuis aan zijn laars.

MILITAIREN

Merkelijn was van 1972 tot 1982 secretaris van het Latijns Amerikaans Orgaan van de Gereformeerde Kerk. De organisatie was actief in Suriname, Chile, Brazilië, Uruguay en Argentinië en heeft in die zin kennis van de praktijken van de militaire regimes in die landen. "Het Videla-regime was uitzonderlijk hard, al kon Pinochet er ook wat van. Maar Videla is uiterst smerig geweest."

Merkelijn heeft met grote verbazing kennis genomen van het standpunt van de Samen op Weg-kerken in Nederland. In de laatste nieuwsbrief van de landelijke SOW-kerken meldt het bestuur dat "de kroonprins zijn eigen afwegingen kan maken" voordat het parlement spreekt over een voorgenomen huwelijk. De kerken zien af van publiek commentaar zolang prins Willem Alexander zelf niet heeft aangegeven dat hij serieus denkt aan een huwelijk en een parlementaire goedkeuring.

"Ik snap er niks van" zegt Merkelijn. "Ze zeggen: geef hem de tijd. Verdulleme nog aan toe, ze gaan samen naar een concert, ze gaan samen op wintersport. Maar er is nog niks aan de hand, zeggen de kerken. Naïef. Zo van: geef die jongen de tijd. Het kan nog wel duizend keer uitgaan, denken ze kennelijk. Ze moeten *nu* naar de regering toe stappen om hun bezorgdheid uit te spreken om die relatie. Het is niet tegen dat meisje gericht, maar tegen haar pa."

Volgens Merkelijn is er geen twijfel mogelijk dat Jorge Zorreguieta als lid van het regime op zijn minst heeft geweten van de praktijken van het regime. "Je had er een kliek van het groot kapitaal, de militairen en de kerk en die speelden elkaar de bal toe. Daar hoorde Zorreguieta bij. Hij moet geweten hebben dat achter het vliegveld dag in dag uit mensen zijn geëxecuteerd zonder enige vorm van proces."

De kritiek van Merkelijn is opmerkelijk. Tot dusver roerden zich alleen mensen in kringen rond PvdA en D66 die er niet van kunnen worden verdacht erg warme gevoelens voor de monarchie te hebben. En Theo van Boven, oud-directeur van het VN-secretariaat voor de rechten van de mens in Genève. De opmerkingen van Merkelijn maken duidelijk dat ook christenen die de monarchie koesteren, zich zorgen maken om een eventueel huwelijk.

RISICO'S

Ook christelijke hulpverleners die zich kritisch opstelden ten aanzien van de Videla-junta liepen in die jaren risico's. Als voorbeeld noemt Merkelijn dominee Juan van der Velde, van de Iglesias Reformadas en nog altijd woonachtig in Buenos Aires. "Die heeft risico's genomen. Dat werd zo ernstig dat wij bij de toenmalige minister van buitenlandse Zaken Van der Klauw hebben aangedrongen op maatregelen" herinnert Merkelijn zich.

"Van der Klauw, VVD'er, heeft er toen voor gezorgd dat Van der Velde benoemd werd tot Ridder in de orde van Oranje Nassau. Dat was een hartstikke slimme oplossing, want daar hadden die Argentijnen wel respect voor".

De koninklijke onderscheiding, nog onder koningin Juliana, heeft op die manier dus nog een rol gespeeld bij de bescherming van iemand tegen het Videla-regime. Nu stapt haar kleinzoon mogelijk in het huwelijk met de dochter van een van de junta-leden..

“Ons staatshoofd mag geen relatie hebben met iemand waaraan zo'n smet kleeft”, zegt Merkleijn. “Ik heb groot respect voor koningin Beatrix en voor Willem Alexander. Het koningshuis is een groot instituut, belangrijk ook. Het staat boven de partijen, is een samenbindend element. Maar dáárom juist...”. Tot zover onze verslaggever.

Maar nu verder met mijn verhaal over belevenissen in Latijns Amerika. We zaten net in Argentinië

Tienduizend dollar

Een ander onvergetelijke reis vond al vele jaren eerder plaats - ik denk omstreeks 1954. Het was die jaren steeds moeilijker geworden om geld over te maken naar Argentina. Uiteindelijk ging dat via een vrij ingewikkeld systeem van uitruil van bilaterale betalingen, tussen (ik meen) industrieën dan wel banken. Hoe dit zij - op een gegeven ogenblik kregen we te horen, dat deze manier van de verzorging van de salarissen van “onze” mensen dáár niet langer kon. Geldtransacties met Argentina niet langer mogelijk

“Hoe moeten we dan daarvoor zorgen?”

Ja, dat wist de Bank niet. Daar konden ze geen antwoord op geven. Daar konden zij verder niets aan doen. *Mind you:* Dit was de bank bij welke de gereformeerde kerken, ook dus Zending en Werelddiakonaat, al hun aanzienlijke gelden, bestemd voor eigen en overzeese verplichtingen, hadden ondergebracht.

“Nou”, zei ik, “over drie weken ga ik weer daar heen, zorgt u dan maar voor \$ 10.000,= in cash, dan zal ik die wel meenemen. Graag in briefjes van duizend alstublieft”.

De meneer van de bank begon te sputteren: “Zou u dat nou wel doen? Is dat niet veel te risikant?” en zo voort. Ik maakte hem duidelijk dat het zo moest, als iedere andere manier niet meer kon. Uiteindelijk moest ik wat achter uit de keel praten om hem te laten “toegeven”. Wie schetst mijn verbazing, toen ik een paar dagen daarna van onze financiële administratie de vraag kreeg voorgelegd of ik echt van plan was om tienduizend dollar mee te nemen, “want de bank had opgebeld om te waarschuwen dat dat eigenlijk niet mocht”...

Uiteraard kon ik de mannen overtuigen dat 't zo moest omdat de betalingen van salarissen in Argentina door moesten gaan - je kon de mensen daar niet aan de bedelstaf laten gaan. Er waren toen nog tien dagen te gaan vóór m'n vertrek. Ik dacht dat het nu gedaan was met het getraineer - maar nee. Drie dagen voor dato belde onze Quaestor, de big boss van de financiën van Zending en Werelddiakonaat, een fantastisch goede kerel, wat er aan de hand was want hij was benaderd door een ongeruste bankdirecteur die mijn plannetje “ernstig afraadde”. Ik ben toen echt giftig geworden, gelukkig de big boss eveneens, en op de dag voor mijn vertrek was het geld er - *honderd briefjes van honderd dollar!* (in plaats van 10 van duizend). Dat was een ultieme rotstreek, want ik moest dat geld wél smokkelen, in een buikgordel onder mijn hemd. Zo arriveerde ik dus ten slotte, nog dikbuikiger dan normaal, bij Juan en zijn Jet. In de badkamer ontdeed ik me van m'n gordel en bracht het geld even later de huiskamer binnen: de salarissen konden blijven worden betaald!

Toen ik op die reis huiswaarts keerde kreeg ik de gordel weer terug van Jet (geboren Heule), voorzien van een foto van een grote badkamer met daarin een manspersoon en vele door het luchtruim zwevende briefjes van \$100. Met daarbij een toepasselijke tekst, die ik vanwege de welvoeglijkheid niet zal herhalen.

Grote afstanden

de Paranarivier

Tot die belevenissen hebben ook behoord een aantal reizen die ik in het binnenland van Argentinië heb gemaakt. Een daarvan ging naar **Laguna chacaré** in het hoge noorden van Argentinië tegen de grens van Paraguay. Dat betekende vanuit Buenos Aires eerst een autorit van 1500 km. naar de plaats Resistencia, het stadje tot waar de Paranarivier met redelijk grote zeegaande schepen bevaarbaar is. Met de rode Ford van Juan vertrokken we in de morgenuren en tussen de middag arriveerden we in Rosario zo'n 500 km verderop. Hier lunchten we en maakte ik kennis met de *allerverrukkelijkste* vis, een moot gebakken Paranavis, die in zijn eentje mijn bord vulde. Het zijn echt grote zoetwatervissen, 70 tot 80 cm lang en zo fors dat je je handen er niet helemaal om heen kunt krijgen! *Nee, dit is geen visserslatijn, je kunt ze er zelfs helemaal niet omheen krijgen!*

Die avond arriveerden we in Santa Fé; ik zat inmiddels achter het stuur. Vlak voor de stad werden we aangehouden door verkeerspolitie, die me naar mijn rijbewijs vroeg. Ik gaf hem mijn internationale rijbewijs en prompt begon hij een enorme stennis te maken: het was twee dagen verlopen... De man ging te keer als of ik de grootste misdadiger was; het werd tenslotte zo erg dat ik geërgerd reageerde, en hem in het Nederlands een grote mond teruggaf. Toen kwam Juan tussenbeide; hij maande mij mijn mond te houden, stapte uit en verdween samen met de agent achter de auto. In een wip was hij terug: het was "gefikt". Toen ik vervolgens verbaasd wat zei over dat corrupte gedoe, stooft Juan's zoon, die ook mee was, op: "In Nederland moet je ook boete betalen, zelfs als je alleen maar fout parkeert." Ja, maar daar krijg je dan wel een schriftelijk bewijs van betaling van. Hier niet.

Na een goede nachtrust in Santa Fé vertrokken we de volgende ochtend voor het tweede stuk: langs eindeloos rechte wegen pal noordwaarts door het onafzienbaar vlakke landschap, dat langzaam meer tekenen van warmere streken begon te vertonen, tot we in Resistencia door lanen met palmen reden. Na een lekkere nachtrust in een hotel, vertrokken we de volgende morgen om 6 uur met een bus naar het westen. De rit ging over stoffige zandwegen, met een geweldige snelheid die de stofwolken hoog de lucht in wierp. Als we een andere bus tegenkwamen die al even hard er langs denderde, kon je de eerste kilometer geen hand voor ogen zien. Langs de "weg" liep een spoorbaan; Juan vertelde dat het weinig zin had met de trein te gaan, omdat die hele eind stapvoets reed en herhaaldelijk stil moest staan omdat er een rund lag te pitten op de rails, dat er niet aan dacht voor het geluid van de stoomfluit weg te lopen. Dan moesten conducteur en machinist er samen uit om het beest weg te krijgen.

Na een woeste rit van zeven uur bereikten we het gehucht, van waaruit we de zendingspost van Laguna Chacaré konden bereiken. Ook dit werd een onvergetelijke ervaring. Het dorpje bestond uit een treinhalte, een wit kerkje, enkele huizen en hutten, en een café, waar we iets konden eten en ons verfrissen. Daar vlak bij was een "winkeltje" waar boven de toonbank de hier overvloedig gebruikte flessen drank stonden: een stuk of tien verschillende likeuren, alle van het merk BOLS.

Het verfrissen gebeurde in een kleine ruimte, waar uit een buis water naar beneden stortte als je de kraan opendraaide. Je stond dan op een cementen vloer met een gat er in, dat tevens diende als de afvoer voor de fecaliën, als je het hokje voor andere vormen van opfrissen gebruikte.

Het gehucht lag te blakeren in de hete middagzon en leek geheel uitgestorven. Toen we navraag deden over mogelijk verder transport naar Laguna Chacaré leek het aanvankelijk alsof er niets te vinden was, maar dat was slechts schijn - de taxichauffeur hield siësta en kon uiteraard niet gestoord worden.

Het wachten, zittend op een bankje in de drukkende hitte, duurde lang. Maar om een uur of vier was het toch zover. Juan's zoon had inmiddels een flauwte gehad; samen met Juan zaten ze in de cabine van de kleine truck en ik was in de laadbak gekropen waar het rode stof me om de haren vloog maar waar ik althans een goed uitzicht had. Opvallend waren de vele nesten van de ornero's - de nationale vogel van Argentinië - een soort weervogel, die een groot nest weeft van takjes en modder, met natuurlijk de opening naar het zoete noorden. Die nesten zijn nogal tricky: na het broeden worden ze nogal eens vanwege hun beschuttende warmte in beslag genomen door slangen en het is dan ook niet geraden hier de sport van nestjes uithalen te bedrijven.

Laguna Chacaré

Meer van de krokodillen, betekent dat. Hier had zich een Argentijns zendingsechtpaar gevestigd om onder de plaatselijke Indianen zendingswerk te verrichten. Een meisje uit Tres Arroyos, van Nederlandse komaf - ze heette Corrie Griffioen - had zich als verpleegster bij hen gevoegd, en zo was hier in de Indianennederzetting een zendingspost gegroeid met een schooltje en een polikliniek. We waren op dit gebeuren geattendeerd door Annet Heidema, die hier (*op 70jarige leeftijd en het hele traject afleggende met autobussen*) een jaar eerder een bezoek had gebracht - in haar eentje.

De hutten van de indianen waren gebouwd van grof gevlochten materiaal dat beplakt was met modder. In die wanden huisde vaak een kever waarvan de beet filariasis veroorzaakte.

Corrie had hier wel een eenzaam bestaan. Ze woonde in een quonsethut, waarin een slaap- en

een woonruimte, karig gemeubileerd. Ze kookte haar eigen potje, want het zendingsechtbaar had haar te verstaan gegeven dat ze niet “almaar bij hen over de vloer moest komen”. Haar werk was wel erg een gevecht tegen de bierkaai, gezien de hygiënische toestanden en de eetgewoonten - ze deed wat ze kon.

De volgende morgen mochten we het begin meemaken van het schoolgebeuren. Alle Indianenkindertjes stonde stram terwijl de vlag langs een paal gehesen werd. Daarna marcheerden ze naar binnen en begon de les, die ook buiten het schooltje goed te beluisteren viel. Mevrouw de zendeling leidde het: het bestond uit woorden, die zij met schelle stem voorzei en die de kinderschaar dan na moest brullen. Als volgt “La Biblia es” - **“La Biblia es”** - “la Palabra de Dios”

“la Palabra de Dios”, vele malen herhaald. En dan: “Que es la Biblia?” - geen reactie. Nog eens: “Que es la Biblia?” - geen antwoord. Met schelle stem “maar wat heb ik jullie nou net geleerd? La Biblia es la Palabra de Dios” Nog een keer, allemaal: “La Biblia es” - **“La Biblia es”** - “La Palabra de Dios” - **“La Palabra de Dios”**. Weer een stuk of wat keren herhaald. En dan weer die vraag, wat dat was, die Biblia, en weer geen antwoord.

De kinderen maakten op mij een wat benepen, slaafse indruk.

“Die Indios zijn toch erg dom, hoor” vertrouwde de zendeling me toe. “Ik wil een vliegveldje bouwen hier op het terrein, en daar heb ik natuurlijk werkkrachten voor nodig. Weet je wat die stomme Indianen me zeiden? Ze vroegen wat de betaling zou zijn! Heb je ‘t ooit zo zout gegeten? Betaling! Voor iets dat voor hun eigen bestwil is! Maar snappen ze dat? Ho maar!” Een beetje onder de indruk vroeg ik: “de Indianen betalen toch ook schoolgeld voor hun kinderen aan u?” “Ja natuurlijk”, was het antwoord, “dat hoort bij hun opvoeding, dat ze de waarde van geld leren onderkennen”.

Ik heb maar eens gezucht.

Laat in de middag reden we weer terug over het zandpad naar de bushalte in het gehuchtje. Het was intussen gaan regenen en de weg was spekglad geworden. Om zes uur reed de bus binnen. Maar schrik: de chauffeur reed niet verder. “Veel te riskant op de weg, als die nat is dan is hij onberijdbaar vanwege de glibberigheid”. Dat baarde ons wel zorgen, want van een enigszins bruikbare slaapgelegenheid was geen sprake - ook de gestrande passagiers moesten in hun stoelen maar zien wat nachtrust te krijgen.

Maar verdikke - daar reed de concurrerende bus binnen en die was wèl van plan door te rijden naar Resistencia.

Glibberen in de nacht

Om zeven uur vertrokken we in een stromende regen. Al slippend en slingerend lukte het de man om de bus een eind op weg te krijgen. Maar na een kilometer of vijf gleed het gevaarte onherroepelijk de kant in. Het pad was lichtelijk bol, en met geen mogelijkheid kregen de woest ronddraaiende wielen hem weer op het rijgedeelte. Dus stapte een aantal passagiers uit om hem met man en macht weer op het goede pad te duwen. Dat was geen lolletje, want die wielen wierpen een hoop slijk omhoog en het duurde niet lang of je zat van boven tot beneden onder de prut. Maar als het lukte, dan reed de bus weer door, met vaart en verve, om een kilometer of wat verderop weer weg te glijden.

Het was intussen wel droog geworden, en terwijl we met ons kleine groepje douwers achterbleven, togen we op weg om weer bij de bus te komen. Boven ons de prachtige zuidelijke sterrenhemel, rondom ons de ruimte, het vlakke land, de stilte, alleen soms doorbroken door het

blaffen van een hond in de verte.

Zompand over het pad bereikten we dan de bus, en begonnen weer te douwen. Dan herhaalde zich het scenario, een uitzonderlijke zij het vermoedende ervaring. We vorderden dus letterlijk *stapvoets*.

En dat ging urenlang zo door. Maar tenslotte bereikten we steviger grond en begon de bus steeds groter stukken rechtuit te rijden - onze wandelingen werden navenant groter. Totdat we weer de bus in klommen en zonder verdere mishap in Resistencia arriveerden - 16 uur na ons vertrek uit het gehucht.

Ik ben met kleren aan onder de douche gaan staan om het slijk af te spoelen; had gelukkig reserve bij me. Daarna mezelf gereinigd en na een heerlijk middagmaal een wandeling in het stadje gemaakt: een wonderlijk gezicht was het daar, zo diep in het binnenland, de schoorsteenpijpen van de zeevarende schepen, die aan de rivierkade lagen gemeerd, te zien uitsteken boven het gebladerte van de boulevards. Langs de kant van de weg zaten enkele Indiaanse vrouwen met wat handelswaar: lekkere kleine bananen van het type *Pisang susu*; en ongelooflijk kleine aardewerk keteltjes, helemaal compleet met hengel en los dekseltje: nauwelijks twee kubieke cm groot, maar ze schenken echt! Ik heb er een stel gekocht: die kleine wondertjes van handwerk kostten het equivalent van twee en een halve cent. Ze zijn grotendeels heel thuis aangekomen, van mijn fantasieën om hiervan ten behoeve van de Indianen een lucratief op Europa gericht handelsproject te maken, is niets gekomen. Ik denk, die vrouwen zitten daar nog met hun prachtige, veel te goedkope spullen.

Weer op hús an

We klommen de volgende morgen weer in onze rode Ford en reden Resistencia uit. Halverwege de rit bleek er een pont over de rivier te zijn, die beloofde onze weg aanzienlijk te bekorten. Terwijl we daar in file stonden - Juan was vóór z'n auto gaan staan wachten - stapten de lui voor ons in, startten de motor, schakelden en... reden *achteruit*. We schreeuwden het met ons drieën uit en gelukkig, het liep op het nippertje goed af - Juan zat wel knel maar had geen deuk of breuk opgelopen.

Overall liepen mannen te venten met die reusachtige Paranávissen van - zoals ik zei, ook al geloof je het niet - zo'n 70 à 80 cm lang, en yes! je krijgt er je handen niet verder omheen dan tot de helft. Als je 't weer niet gelooft, ga dan zelf maar kijken. En doe mijn hartelijke groeten aan de Indianen van het hoge noorden. (Eigenlijk vind ik dit wel iets voor Jelle, die zo graag wou dat opa een Indiaantje voor 'm meebracht - minstens zo avontuurlijk en net zo heerlijk als de Orinoco afzakken! (je ontmoet hier dan wel geen anaconda's, maar de adders in de Orneronesten mogen er ook zijn).

Die avond laat waren we weer thuis in Buenos Aires, moe, voldaan. En geslapen dat we hebben!

Buenos Aires

Ik logeerde daar meestal in het Cosmohotel. Vaak heb ik vanuit mijn hooggelegen raam staan genieten van de straat beneden als daar twee Argentijnen met elkaar aan het babbelen waren. Zo 's morgens om een uur of zeven. Ze hadden kennelijk zeeën van tijd, gesticuleerden met hun armen en handen dat het een aard had, draaiden herhaaldelijk om hun as, maakten allerlei grimassen, verhieven hun stem dat je zou denken dat ze ruzie hadden en vormden één levendig

Avenida 9 de Julio

tafereeltje van emotionele beweeglijkheid - vaak langer dan ik vond dat ik tijd had om er van te genieten. Het leek me een bewijs van de grote import van Italianen in dit land - zelfs het Spaans hier draagt er de sporen van.

Wat een fantastische stad!

Een stad ook, die haar naam logenstraft. Want het autoverkeer, dat langs de brede straten raast, is echt iets ongelooflijks - zelfs Manila haalt hier niet bij. Vijf (of waren het er zes?) rijen dik rijden de auto's en bussen met een enorme snelheid over de hoofdader, de Avenida 9 de Julio, aan beide kanten, zowel heen als terug. Daarbij is het grappig om te zien hoe de stoplichten op een belangrijk kruispunt van groen op geel en dan op rood springen, om een tijdje later weer groen te worden, zonder dat iemand zich daar ook maar iets van aantrekt. Intussen wil het verkeer van die dwarsstraat - ook een enorm brede straat - toch ook wel door, en aanvankelijk heel voorzichtig steken een paar bussen hun neus in de langsgierende stroom. Als het ze dan lukt om een strook tot stoppen te brengen, beginnen ze aan de volgende, net zo lang tot ze de hele breedte overbrugd hebben om dan op hun beurt zonder enig ontzag voor de verkeerslichten voort te denderen. Net zo lang totdat dat hoofdaderverkeer er al tussenwringend in geslaagd is het weer te winnen en het met adembenemende vaart weer verder raast. En zo voort.

Ik spreek nu over de eerste jaren dat ik Buenos Aires meemaakte. Later, onder de dictatuur, is de verkeersdiscipline, heb ik de indruk, wel toegenomen. In zoverre, dat ik het in later jaren heb meegemaakt, dat de hele stroom stopte (met gillende remmen) als het verkeerslicht op rood sprong op de Jujuy. Dan stonden ze drie of vier rijen dik met ongeduldig lociende moto-

op een andere manier. Argentijnen worden door hun burens beschouwd als een volk zonder verleden, een samenraapsel uit alle hoeken van de wereld. "De Mexicanen komen van de Azteken, de Peruanen van de Inca's en de Argentijnen van een boot" schrijft de Mexicaanse auteur Carlos Puentes schertsend over dit land van emigranten. "...Lange tijd was Argentinië synoniem voor succes en snelle rijkdom. Wie niets bezat, kon met hard werken in tien jaar tijd een huis kopen. Met miljoenen stroomden de migranten het land binnen en vestigden zich op de pampa's waar de indianen inmiddels waren verdreven en uitgemoord. **Caudillo's** verrijkten zich op hun **estancia's** aan de productie van scheepsladingen vlees voor Europa. Rijk worden was normaal. Met de opbrengst werden paleizen uit de grond gestampt. Rond 1900 was Argentinië een van de rijkste landen ter wereld.

Door zijn Europese afkomst ziet de relatief blanke Argentijn zichzelf mijlenver verheven boven de Latijns-Amerikaanse halfbloed. Hier geen indiaans fatalisme, geen **mañana** maar westerse ambities. Argentijnse kinderen studeren in New York. Reisbureaus verdienen een lieve duit aan de vierde of vijfde generatie die in Asturias of Toscane op zoek gaat naar oude familietakken, ter bevestiging van de Europese en dus superieure oorsprong. "...De Argentijn lijkt op de zoektocht naar zichzelf te zijn verdwaald op de uitgestrekte leegte van de pampa, waar hij in zijn geïdealiseerde zelfbeeld al meer dan honderd jaar overheen zwerft. De **gaucho**, de Latijnse cowboy, is het Argentijnse archetypen bij uitstek..."

De Gaucho Martin Fiero

met paard vergroeid

Ik onderbreek hier de citaten uit het artikel van Koopman om te releveren bij wijze van illustratie bij zijn laatstgenoemde zin, dat ik in het bezit ben van een tweetalig exemplaar van het beroemde Argentijnse epos: "De Gaucho Martin Fiero". Op de voorpagina staat een opdracht aan mij: "*Pequeño recuerdo de una importante visita, 6. 4. '73*"

Het werd geschreven door José Hernández, in de zeventiger jaren van de negentiende eeuw. Hij werd geboren op de estancia Pueyrredón in het district San Martín van de provincie Buenos Aires, en wel op 10 november 1834. Dit was de estancia van de familie van z'n moeder, Doña Isabel Pueyrredón en zijn pa was Don Rafael Hernández. Als jongen raakte hij op de estancia vertrouwd met ambiance, maatschappelijke staat, gewoonten, psychologie en dialect van de gaucho, hetgeen hij later gebruikt heeft om deze te verdedigen als aparte klasse tegenover het onrecht en om hervormingen na te streven in de sociale en economische situatie. Net als veel Argentijnen in die turbulente tijden was hij afwisselend en soms ook tegelijkertijd grootgrondbezitter, journalist, politicus en militair.

Vanaf de dag van publicatie is dit epos onvoorstelbaar populair geweest bij het Argentijnse publiek: het gaf als het ware *het ideaalbeeld* weer van de trouwe, onverwoestbare, eenzame, gitaarspelende en met zijn paard vergroeide Gaucho, die moest optornen tegen het onrecht van de officiële bureaucratie, en daarmee de ziel weergaf van het verlangen van al die nieuwkomers naar een eigen Argentijns patriottisme in het onmetelijk vlakke land. Als zodanig was dit "kleine geschenk" - gebonden in het leder van een ongeboortenkalf, zoals er speciaal bij werd gezegd - een zeer gepaste introductie voor een vreemdeling, die hier de Argentijnse kerken kwam bezoeken.

De factor ruimte

Wie jong is, gaat weg

Geen wonder dat de factor ruimte - zoals de essayist en filosoof Thomas Abrahams stelt - vele malen belangrijker is geweest voor de vorming van de Argentijnse identiteit dan de factor tijd. En Koopman gaat verder: *"De geschiedenis is er net begonnen, maar ruimte is er in overvloed. Geen bergen, die het zicht belemmeren, platheid doorkliefd door een rechte weg.* (zoals die naar Resistencia en Laguna Chacaré!) *De koe bepaalt wat er groeit."*... *"Begin jaren tachtig bleek plotse-ling dat een groot deel van de bevolking arm was. De arrogante droom van succes en grootsheid viel in duigen door hyperinflatie en economische malaise. Argentinië kijkt in de spiegel en ziet met verbijstering een gewoon Latijns Amerikaans land staan. Dus zoekt de Argentijn houvast in zijn korte verleden. Eva Peron en Maradona worden vereerd als nationale heiligen. Superioriteitsgevoel wordt nog slechts geput uit het delirium van de wereldbeker. "Dit land brengt mensen voort met hoge verwachtingen maar is niet meer in staat die te verwezenlijken" zegt socioloog Torre. Wie jong is en weg kan, gaat weg. Rijen dik staan ze bij de ambassades van Spanje en Noord Amerika. Torre ziet het als een vervolg op de inmiddels bekende, altijddurende zoektocht. Opnieuw wordt de tijd overwonnen door een vlucht in de ruimte. Deze keer niet naar Argentinië toe maar eruit. "In zekere zin zijn wij altijd het volk van die boot gebleven" zegt hij bijna weemoedig "Als het even kan gaan we naar Europa of Amerika waar we studeren, werken en ons geld verdienen". "En in een enkel geval een kroonprins trouwen."*

Moedeloze ruimte

In het verre zuiden - maar nog lang niet bij de zuidpunt - ligt de havenstad Comodoro Rivadavia.

We - dat wil zeggen voorzitter ZAO Roelof Terpstra en ik - vlogen er heen om een bezoek te

Chubut

brengen aan ook zo'n migrantennederzetting in het binnenland. Hier zijn het voornamelijk mensen afkomstig uit Zuid Afrika. Ze vestigden zich in het al even onmetelijke landschap van Chubut - toen wij er heen reden deden we daar ruim zes uur over.

Hoe kwam die kleine gemeente daar toch in the middle of nowhere, 2000 kilometer van Buenos Aires? En hoe kwam het te gebeuren, dat deze gemeente onderdeel was van de Iglesias Reformadas en Argentina, de sterk op Nederland georiënteerde kerken in dit aparte land?

Dat laatste is eigenlijk te danken aan een heel bijzonder man, de Nederlandse onderwijzer Sonneveld, die naar Argentina kwam, en hier tot predikant werd gewijd. Deze man had drie "liefdes": Nederland, Argentinië en Zuid Afrika. In de eerste decennia van de 20^e eeuw is het vooral deze man geweest, die de "Hollandse" kerken in Argentinië voor naamloze ondergang heeft behoed. In haast onbegrijpelijke trouw en doorzettingsvermogen bracht hij, per schip over zee en te paard over land, bezoeken aan de verste uithoeken van het land - en zo ook aan de migranten in Chubut.

Ik moet zeggen, dat deze kleine nederzetting een diepe indruk op me heeft gemaakt. In de eerste plaats door de haast stormachtige wind, die hier *zonder ooit te minderen* om je oren suisde. Reden waarom al vele in Argentinië geboren en getogen predikanten, die hier ter verzorging van de gemeente geplaatst waren geworden, het niet uithielden: de een na de ander gaf het in korte tijd op, zeggende dat òf zijzelf òf de leden van hun gezin gek werden van die niet aflatende stormwind. En verder vanwege de grote bewondering, die we kregen voor Rudy en An van Benthem, die toen de Argentijnse collega's het er bij lieten zitten, zich bereid hadden verklaard de gemeente van Chubut te dienen. Over die gemeente zal ik niet uitweiden; laat ik volstaan met de optimistische verwijzing van Rudy naar de beloftevolle tekst uit Ezechiël 37 wanneer hij het over zijn werk daar had.

Versteend woud en prehistorische stammen

Geologisch was dit ook een heel bijzondere streek. Voordat het Andes-gebergte omhoog kwam, woei hier de met vocht beladen zeewind ongestoord vanuit het westen binnen. Later, toen de bergen die winden tegenhielden, droogde het bosland volslagen uit en versteende het woud. Jarenlang heb ik twee souvenirs van deze reis gehad: een stuk versteend hout, dat ik afbrak van een versteende tak van een enorme versteende woudreus, die hier als een van een grote hoeveelheid steenbomen op de bodem lag. En niet ver daar vandaan vonden we in wat in oertijden een indianen nederzetting moet zijn geweest aan de oever van een sinds lang opgedroogd meer: een vuurstenen pijlpunt, die wellicht gebruikt is geworden bij visvangst. Mij is nog steeds niet duidelijk, hoe het die stammen gelukt is zo'n juweeltje te bewerken: helemaal plat en vlijmscherp en niet meer dan twee centimeter groot.

Het is ook, naar ik meen, in deze zuidelijke contreien, dat het titanosaurus skelet, vrijwel intact, is gevonden. Vroeger wellicht een heerlijk en bosrijk land met een verrukkelijk klimaat; nu een verdord landschap, een "dal van doodsbeenderen". Het schijnt rijk te zijn aan bitumineuze delfstoffen.

Veeboer in Tres Arroyos

Een andere, zij het niet zo verre reis - het ging slechts om een 500 kilometer - hebben we per Cessna gemaakt naar een andere gemeente, die tot de Iglesias behoorde: die van Tres Arroyos (De drie pijlen) Vanuit het vliegtuig kreeg je een schitterend beeld van dat fantastische pampaland met de tienduizenden, zo niet honderdduizenden stuks vrij rondwalend vee.

In Tres Arroyos werden we afgehaald door grote veeboer Pedro Verkuyl, een broer van de bekende zendingsman Joh. Verkuyl. Daar leek hij sprekend op, twee druppels water, alleen minder doof.

We logeerden bij deze veeboer thuis. Alles was groot aan deze man: zijn lichaam, zijn huis, en vooral zijn veestapel, die bestond uit duizenden stuks vee.

Verkuyl vertelde dat ze naar Argentijnse gewoonte van tijd tot tijd een “*asado*” hielden, dat is de bekende en uiterst populaire geroosterd-vlees-vreterij met vrienden en kennissen. Ik had zoiets al eens meegemaakt in Buenos Aires. Op een metalen rooster van ruime afmetingen - zeg twee bij twee meter - legde men malse lapjes rundvlees, kippenboutjes, worstjes etc. in enorme hoeveelheden.

Bij Verkuyl deden ze dat anders: daar werd uitsluitend gebruik gemaakt van rundvlees, maar dan niet het “gewone”. Nee, men wilde de huid op zodanige wijze dat alleen het vlak onder het vel liggende vlees, het allermalste en zachte vlees dus, werd gebruikt. De huid met dat heerlijk malse vlees werd dan op pinnen gespannen en daaronder kwam het houtskoolvuur dat voor de roosterij moest zorgen. Verlekkerd zogen de gasten dan de verrukkelijke stukjes “prime roast” naar binnen.

“Maar wat deed u dan met de rest van dat rund?”

“O, die gooiden we weg als voedsel voor de gieren”.

Want wie goed in z'n runderen zit, behoort dat ook te demonstreren!

Ik ben in Tres Arroyos ook voorgegaan in een dienst. De taal was geen bezwaar, want ook hier was de kerk nog helemaal Hollands. Ook deze ontmoeting met Nederlanders in Argentina was in vele opzichten een eye-opener.

Neuquén

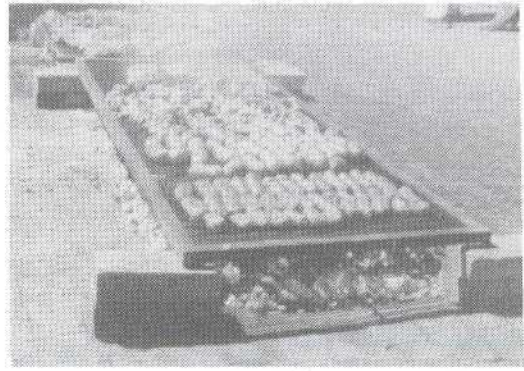
Ja hoor, daar moest ik ook aan denken, dirty minds die jullie (en nu bedoel ik mijn kinderen, die dit lezen) zijn! Ik heb het ook aan mijn gastheer - toen het ijs gesmolten was - verteld, en hij heeft mij daarna vergast op een beroemde vergissing van een Noord Amerikaanse docente, die het in een preek almaar over vrouwenborsten had.

Die gastheer was een Methodisten predikant van Chileense afkomst, die hier onder Indianen werkte.

Die vormden, net als hun rasgenoten in Laguna Chacaré, een zielig aandoend overblijfsel van wat toch eens een zelfstandig en vrij volk geweest moet zijn. In weinig Zuid Amerikaanse landen is zo rigoreus moordend door de nieuwkomers tegen deze stammen te keer gegaan. Hier in Neuquen moesten ze wonen in een stuk dor land als hun reservaat, waarin ze van “handouts” moesten leven.

In gesprekken, die ik met ze voerde, refereerden ze steevast aan zichzelf als “mi, pobre Indio”...

Ze hielden wat schapen, die hun dorst lesten in een modderig vennetje, dat ook voor de mensen het benodigde water leverde.

een asado

Mijn gastheer behoorde tot het soort “revolutionaire christenen”, die in Chile tot persona non grata waren verklaard. Uitgeweken naar Argentinië, wijdde hij zich aan Jezus’ opdracht ten aanzien van de minsten van Zijn broeders.

In die strijd had hij dringend behoefte aan steun, die hem - vertelde hij - in uitzicht gesteld was door een vertegenwoordiger van ICCO, maar waar hij sindsdien nooit meer iets van had gehoord. Terug in Nederland ben ik daar nog achteraan geweest, maar zonder succes.

Een van de fantasieën van deze doorzetter sprak me aan: de constructie van een eenvoudige windmolen voor het oppompen van bodemwater voor de Indianen. Een rechtopstaande as van een meter of drie, waaromheen verticale gebogen schoepen draaiden van ongeveer gelijke lengte. Met de vrij constante wind in dit gebied en de veel eenvoudiger constructie dan die van een “Hollandse” molen - hij hoefde immers geen mechaniek om op de wind gedraaid te worden - leek het mij een vernuftige vinding. En als hij stilgezet moest worden, sloten ze eenvoudig de schoepen.

Samen met deze predikant zijn we die zondag naar de pinksterkerkdienst geweest. Als man die afkomstig is uit Nederlandse kerken raak je dan toch een beetje jaloers op zo’n gemeente. Allemaal hartstikke arm - het was een kerkje in een krottenwijk - maar vrolijk begroetten ze elkaar, elkander omarmend en kussend. Tijdens de dienst zijn de “*hallelujah’s*” en de “*Amin’s*” niet van de lucht. Minder plezierig vond ik het dat wij beiden als belangrijke bezoekers werden voorgesteld - “*Hallelujah!*” - en vooraan naast de preekstoel, met ons gezicht naar de gemeente, werden neergezet in echte stoelen.

Wat me trof: die Pinksterpredikant woonde zelf ook in de krottenwijk, waaruit zijn gemeente stamde. Die ervaring heeft nog invloed gehad op mijn instelling ten aanzien van de huisvesting van de door ons uitgezonden Nederlandse mensen - waarover later wellicht meer.

Hogar El Alba

Dit betekent “Huize de Dageraad” - een groot opvangcentrum voor verweesde of verwaarloosde jongeren even buiten Buenos Aires, dat geleid werd door Pedro Louis en zijn vrouw. Een pittig stel dat met grote opgeruimdheid en liefde dit vrolijke stelletje ongeregeld huisvestte, voedde en schoolde op allerlei terreinen van ambachtelijk werk. Ik vond het altijd heerlijk om hier te zijn - heb me achteraf wel eens afgevraagd of ik wellicht al te makkelijk enthousiast ben geweest: mijn opvolger Piet Gilhuis - die toch bepaald meer snappage had van de Latijns Amerikaanse mentaliteit dan ik - heeft de bemoeienis van onze Zending met dit weeshuis niet gecontinueerd. Hoe dit zij - een nieuw paviljoen, waarvoor we geld hadden gegeven, is vernoemd naar Bep, en dat vind ik nog altijd hartstikke tof.

Quilmes en de Navigators

Een eind zuidelijk van de hoofdstad, maar daar wel mee verbonden lag een dorp Quilmes. Ik ben er vaak geweest, eerst toen de Van Benthems hier werkten, maar later ook bij zijn opvolger. Dat was een predikantsechtpaar dat met hun dochttertje van acht jaar bereid gevonden was om hier te werken. Eerst even iets over de belevenissen van dit echtpaar. Ze zouden graag nog eens een kind krijgen, daar ging hun verlangen naar uit; maar tot dan toe was die wens niet in vervulling gegaan. Na lang beraad besloten ze een Argentijns kind te adopteren, en ze meldden zich daarvoor bij de bevoegde instantie aan. Na verloop van tijd kregen ze een telefoontje: ze konden wat krijgen, maar het ging om een drietal kinderen van één moeder: als ze hiermee verder wilden gaan moesten ze die *alle drie* adopteren!

Dat kostte uiteraard opnieuw grondige bezinning, en uiteindelijk besloten ze die last (en

vreugde) op zich te nemen. Het stel kwam en werd liefderijk opgevangen. Een maand later merkte de predikants-vrouw, dat ze zwanger was. Ze waren naar Argentinië gekomen met hun drietjes, en keerden na drie jaar terug naar Nederland met z'n zevenen.

De IRAGemeente in deze plaats bloeide. De Van Benthems hadden hier jaren gewerkt en met hun uitzonderlijke gaven hadden ze een opgewekt gemeentelven tot stand gebracht. Het was een genot om bij Rudy de kerkdienst bij te wonen.

Vaak pakte hij z'n gitaar om de mensen een nieuw lied te laten horen of instuderen - hij heeft dat ook eens in een kerk in Leeuwarden gedaan en met veel succes - maar zorgde er ook altijd voor dat meerdere gemeenteleden een aandeel namen in de kerkdienst. Ook wist hij goede relaties te kweken tussen de "Hollandse", meest welvarende gemeenteleden en de omwonende Argentijnse leden, waarvan er nogal wat uit een sloppenwijk kwamen.

Een van deze laatsten was koster in de kerk, en deed zijn werk met grote opgewektheid. Hij was een homofiele jongen en had als zodanig geweldig te lijden van de pesterijen van andere kerels uit die wijk. Ook kwamen die hem op regelmatige tijden een pak rammel geven. Totdat Rudy er van hoorde en die hooligans opzocht; hun vriendelijk maar beslist vertelde: "nog één keer en dan kom ik jullie een pak rammel geven!" En Rudy's niet geringe lichaamsbouw stond er garant voor dat 't pesten afgelopen was.

Die koster deed zijn werk dus met opgewektheid, tot...

Ik was er toevallig bij, kwam met Rudy juist uit het gebouwtje waar kinderen uit de sloppenwijk hun dagelijkse maaltijd kregen, toen een jonge man opgewonden naar ons toe kwam en aan Rudy vroeg: "Hoe kunt u dat nou doen?"

Later legde Rudy uit: die jongen was voorzitter van de jeugdclub binnen de kerk. Niet lang geleden waren vertegenwoordigers van de Navigators bij Rudy geweest met het verzoek of ze ook binnen zijn gemeente bijbelstudiegroepen voor jongeren mochten opzetten. Dat had hij wel goed gevonden en ze waren dus begonnen. Dat streek die voorzitter van de jeugdclub tegen de haren; vooral het feit dat het zonder verder overleg met hem gebeurd was, zat hem niet lekker en daarover gaf hij Rudy een standje. Die wist hem te kalmeren en daarmee leek de zaak afgedaan.

"Leek" zei ik. Want dat muisje had nog *een enorme staart*.

Het duurde niet lang of een heleboel jongeren van de gemeente, inclusief die koster, liepen de hele lieve dag in een bijbeltje te lezen. Van het kosterwerk kwam geen fluit meer terecht, en ook allerlei andere leden lieten hun taken in de gemeente voor wat ze waren, en sloten zich bij de almaar bijbel bestuderende exaltische Navigators aan. Rudy en de kerkraad hadden er langzaamaan ernstige zorgen over. De crisis bereikte haar hoogtepunt, toen de raad van deze nieuwlichters een in ultimatum termen gestelde brief kreeg: "*of de raad maar wilde verklaren dat de Roomse kerk gelijk was aan de Grote Hoer van Babel, waar Openbaring 17 over spreekt*".

Dat deed voor Rudy en zijn kerkraad de deur dicht en met beslistheid werd de Navigator's eis afgewezen. Helaas was het toen eigenlijk al te laat - bijna de helft van de gemeente scheidde zich af en stichtte een eigen nieuwe groep, Het was een verschrikkelijke scheuring. Vooral ook omdat nog geen twee jaar later van die hele afgescheiden groep niets meer over was.

Met de Van Benthems ben ik bevriend geraakt, het waren fijne mensen, die veel in dienst van het Evangelie in Latijns Amerika hebben gedaan. Meegeleefd heb ik ook met het vreselijke gebeuren van het overlijden van hun dochter aan leukemie.

Participatoire diensten

Hierboven vertelde ik hoe Rudy kans zag in de kerkdiensten steeds allerlei gemeenteleden een aandeel te laten nemen. Een ander voorbeeld van zulke "deelneem-diensten" - die ik voor het gemak en de deftigheid nu maar participatoir noem - beleefde ik in een andere buitenwijk van Buenos Aires, waar Bert Schuurman, de door ons uitgezonden bekende docent aan de theologische hogeschool ISEDET zou voorgaan.

(Even tusendoor: ik had vroeg de metro moeten nemen en arriveerde na een lange rit ter plekke. Ik moest vreselijk nodig en ging dus een café binnen. Een kop koffie en "of ik even mocht". (ir al lavabo). Ze wezen me de weg en ik kwam terecht in een... hurk-w.c. Wat zijn dat toch een ongemakkelijke gemakken, denk maar niet dat er ergens een haak zit om een kledingstuk aan op te hangen en het grootste probleem vormt dan ook je nette pantalon!)

Maar ik kwam opgelucht weer op straat en ging naar de kerk: stampvol mensen, ouderen en (veel) jongeren. Bert handelde in zijn korte inleidende preek over twee figuren: Maria Magdalena - waarvan ik veel later heb gelezen, en daar schrok ik van, dat zij wellicht Jezus' echtgenote is geweest - en Thomas. Tegen Maria zegt Jezus, als ze hem eindelijk herkent in de hof van Arimatea en hem wil omhelzen: "raak mij niet aan maar ga heen naar de anderen en vertel hun dat ik er aan kom". En tegen de afstandelijke twijfelaar Thomas zegt hij "Kom eens hier en raak mij aan!"

De bevindelijke, Jezus tot haar persoonlijk bezit makende buiten alle andere om, wordt gezien op de gemeenschap waartoe zij behoort. Thomas, die wel bij die gemeenschap blijft horen maar hardnekkig en cynisch blijft twifelen, wordt opgeroepen niet te twifelen maar eenvoudig te geloven, persoonlijk trouw aan de Heer te zijn.

Daarna ging de hele gemeente in groepen uiteen om te discussiëren over de vraag wie van die twee typen hun het meest aansprak. In een van die groepen ging ik mee, en stond versteld, was jaloeers, over de animo waarin de mensen met elkaar praatten - de jongeren, gans niet verlegen, meest aan de zijde van Thomas, de ouderen meer aan de kant van Maria Magdalena. Na ongeveer een minuut of twintig keerden allen weer in de kerkzaal terug en deed voor iedere groep één persoon verslag. De opmerkingen verwerkte Bert toen in een kort slotwoord.

Ik besef nu, dat mijn beide dochters evenzeer mijn belangstelling voor participatie in de diensten hebben gewekt: Bertien door al heel vroeg haar ergernis te uiten over de traditionele dienstinrichting, waarbij één persoon staat te oren *zonder dat ook maar iemand iets terug mag zeggen*. En Janneke, die ondanks de tegenstand van haar behoudende hoogleraar, in Leusden een kerkdienst heeft geleid, waarin van alles door allerlei lieden te berde werd gebracht en haar aandeel bestond uit een toepasselijke en korte overdenking.

Zelf heb ik als ik uit preken ging, veel mijn best gedaan voor het schrijven van een korte kindermusical over het aan de beurt zijnde Bijbelgedeelte. Die stuurde ik dan op naar de leiding van de kindernevendienst. De reacties waren heel verschillend: zo van "dat kunnen we hier niet" tot enthousiaste medewerking. (Een paar keer heb ik laten weten: als dat niet kan, dan kom ik niet).

Een van die musicals ging over Jona. Vaak is daar met groot enthousiasme en hilariteit op gereageerd: er moest natuurlijk een soort wonderboom aan te pas komen, en een grote vis en een boot waarvanuit Jona het water in gesmeten werd etc

In een van de dorpen in Friesland rende het jochie, die Jona speelde, dwars door de hele kerk heen, luid roepende: "Jimme motte je bekearre. Jimme motte je bekearre!". In een ander dorp, waar ik aan de jeugd een stel vragen stelde over wat een profeet was, en deed, etc. zat een

klein jongentje op de voorste rij ademloos te luisteren. Maar telkens als hij een antwoord had bedacht waren de groteren hem al voor. Hij zat te springen op zijn stoel om ook een keer te kunnen antwoorden, en zijn kans kwam toen de vraag luidde: "en wat voor kleren heeft een profeet?" Voordat de anderen er aan te pas hadden kunnen komen riep hij met zijn heldere stemmetje in de doodstille kerk: "*een pyjama!*"

Terwijl ik dit schrijf staat er een artikel in het Centraal Weekblad, waarin een aantal predikanten het opneemt voor de preek als essentieel hoofddeel van de eredienst, en zich afzetten tegen allerlei vervangende spektakels. Hoewel ik zo'n pleidooi van predikanten toch ietwat verdacht vind - hun woord of het Woord maakt toch wel verschil, en soms lijkt het of ze dat verdoezelen - ben ik het in zoverre met hen eens, dat het compleet vervangen van de gewone gang van zaken door een dienst-vullende en haast professionele musical - zoals onlangs in Heemse een paar keer is gebeurd - ook niet ideaal is. Waar ik voor pleit is de nodige creativiteit en bekwaamheid bij predikanten en gemeenteleden om de dienst meer een participatoir gebeuren te laten zijn *van de gemeente zelf (en niet van een soort professioneel operettegezelschap)*. Dat hoeft dan wellicht ook niet iedere zondag, maar toch wel met enige regelmaat en afwisseling: discussiediensten á la Bert Schuurman, gezamenlijk voorbereide diensten waarin gemeenteleden hun inbreng verwoorden, kindermusicals van beperkte duur als onderdeel van een dienst, etc.. Mijn ervaring is, dat de Latijns Amerikaanse christenen in dit opzicht het ver wisten te schoppen. Dat ik me die dienst met Bert Schuurman nog zo goed weet te herinneren, en die van Janneke in Leusden, is een duidelijke steun voor mijn pleidooi in dit opzicht.

Brazilië

Conscientisação

Net als in Argentinië kwam ik ook in dit land onder de indruk van wat de zendingsmensen en de kerken, die zij dienden, ploeterden ten behoeve van de "allerminsten van Zijn broeders". Ik denk aan het werk van de Igreja Evangelica Reformada do Brasil - de I.E.R. - onder de bezielende leiding van Henk en vooral ook Neske van Halsema, die in de miljoenenstad Sao Paulo (met een oppervlakte van ongeveer de provincie Utrecht) samen met leden van de "Hollandse" kerk allerlei werk heeft opgezet - meest ook gelegen in het vlak van "conscientisação" -bewustmakingswerk - onder vrouwen en jonge mensen. En voor Leendert Oranje, directeur van Philips Brasil, die in die wijk een schoolgebouw wist neer te zetten, dat voorzien werd van werkbanken en ander materiaal voor ambachtsonderwijs, dat dan gegeven werd door enkelen van zijn ingenieurs, (o.a. ir. Joesse, de broer van onze latere overbuurvrouw in Heemse, mevrouw Trimp!). Of aan Frans Schalkwijk in het diepe binnenland met zijn "Boazfonds" voor de kleine en arme boertjes van het Braziliaanse platteland, dat hen in staat stelde de harde strijd om het bestaan te overleven. En niet te vergeten Margje en Ton Roos en hun aanpak van de conscientisação van haast vergeten en bijna ten onder gaande groepjes migranten in de staat Vitoria.

Die naamgeving van Frans Schalkwijk aan de hand van verhalen uit de bijbel heeft me er toe gebracht om met die IER te overleggen over de oprichting van een "Samuelfonds" ten behoeve van de conscientisação en ambachtelijke bekwaming van jongens en meisjes uit de krottenwijken. Leendert heeft dat idee opgepikt en met geldelijke steun van ons uit Nederland samen met de IER-gemeente van Sao Paulo ten uitvoer gebracht. Het liep goed; Leendert slaagde er

bij voorbeeld in om jongelui te betrekken bij het bouwen van een eigen duplexwoning van behoorlijke afmeting en kwaliteit. Een onderdeel van het opvoedend element in zo'n geval was, dat de betrokken jongeman ijverig werkte aan het deel van de woning dat straks voor hem bestemd zou zijn, maar ophield met de handen uit de mouwen steken, zodra "zijn" helft klaar was en hij dus zou moeten gaan meehelpen aan het deel van een ander. Uiteraard was hij dan bij Oranje aan het verkeerde adres en kwam hij er niet in voordat ook het tweede deel met zijn hulp helemaal klaar was. Plezierig was ook dat door de inspanning van mensen als Neske en Leendert de kerken, ook de "hollandse" I.E.R. geholpen werden hun taak in de samenleving onder ogen te zien en mede daardoor ietwat bewaard werd voor het bovenbedoelde isolement. Ik voeg er op deze plaats aan toe, dat het met het Samuelfonds helaas niet goed is blijven gaan. Op een gegeven ogenblik kwam mijn collega van het Werelddiakonaat in aanraking met deze organisatie. Hij vond het een pracht van een opzet maar dacht ook dat een en ander veel professioneler moest worden begeleid. Zonder daarover verder met ons zendingsorgaan te overleggen maakte hij met de IER in Sao Paulo klaar dat het Samuelfonds voortaan subsidie van het Werelddiakonaat zou krijgen en voerde hij in overleg met plaatselijke "Conscientisaçao-deskundigen" een reorganisatie door, waarbij onder andere een full-time functionaris (van R.K. Huize, sic) werd aangesteld. Vanaf die tijd kregen we over het werk van het Samuelfonds veelal niet veel meer te horen dan wat marxistisch aandoende kritiek op ons welvarende Nederland. Het eind van het liedje is geweest, dat de I.E.R. van Sao Paulo gaandeweg alle belangstelling voor dit werk - dat in naam nog altijd onder haar verantwoordelijkheid werd gedaan - verloor en verder weigerde er aan mee te werken, ook de subsidie niet meer hoefde. En ik in een recente - in 2000 - publicatie van "Kerken in Actie" moest lezen dat het Samuelfonds zijn werkzaamheden had beëindigd. Volgens mij teloor gegaan door de paternalistische en bevoogdende bemoeienis van modisch denkende (maar praktijkvreemde) theoretici, die weinig snap-page hadden van de eigegeaardheid van de kerk met wie ze zeiden mee te werken.

Zending en Werelddiakonaat.

Ik heb trouwens wel vaker wat moeite gehad met het optreden en de instelling van de functionarissen van het Werelddiakonaat, niet alleen in Brazilië.

Er bestond in die jaren nog de ambitie van Jaap van Klinken. Dat was een man, die ooit eens bij het Zendingencentrum in Baarn had gesolliciteerd maar was afgewezen. Hij is toen begonnen aan de opbouw van de aparte organisatie van het Werelddiakonaat. Zijn prestaties in dat verband zijn zonder meer fenomenaal te noemen. Een van de belangrijkste daarvan is wel geweest, dat hij wetenschappers van naam wist in te schakelen en met hun hulp in onze kerken het besef door wist te laten dringen, dat Christus' opdracht uit Mattheus 25 - dat is het hoofdstuk waarin Jezus telkens herhaalt: "voorzover gij dit aan mijn minste broeders *gedaan* hebt, hebt gij het mij *gedaan*" tot de primaire taken van de kerk behoort.

Betreurenswaardig echter is geweest, dat Van Klinken bij deze fenomenale prestatie tegelijkertijd zijn teleurstelling over de afwijzing van zijn sollicitatie bij de "Zending" zo nadrukkelijk in het geding heeft gebracht, dat helaas in het veld telkens sprake was van *concurrentie* in plaats van *samenwerking*. Voor wat Latijns Amerika betreft was daar de geschiedenis met het Samuelfonds een van de meest bedroevende bewijzen van - zonder enig overleg met ons Z.A.O. werd die verandering van status doorgevoerd.

Een ander "conflict" maakte ik mee met een door het Werelddiakonaat uitgezonden sociaal werker in Sao Paulo. Bij mijn eerste bezoek aan Brazilië maakte ik ook met deze deskundige

kennis. Omdat ik toen nog uitging van de idee, dat beiderlei activiteiten onder een noemer vielen - ik was dat van het zendingswerk in Indonesië, ook reeds dat van mijn eigen vader, gewend: scholen, leatuurvoorziening, pogingen de armere Javanen economisch sterker te maken in de concurrentie met b.v. Chinezen, een dorp "Blondo" als opvangcentrum van blinde bedelaars, die hier weer een vak leerden en hun zelfrespect hervinden konden, en zo voort en zo voort - zocht ik hem op en bezocht ik samen met hem de krottenwijk, waar hij regelmatig op bezoek ging en werkte. Het werd een wandeling waarin ik veel theorie te verwerken kreeg. Weinig kon ik merken van de vrolijke en blijde ontvangst, die ik meemaakte als Neske met haar medewerksters in haar krottenwijk arriveerde. Op een gegeven ogenblik begroette een jochie mijn begeleider, die hem vervolgens streng bij zich riep. Het jong sprong op en kwam snel aanlopen, luisterde bedeesd naar de op strenge toon uitgesproken boodschap (die ik uiteraard niet begreep) en rende weer weg. Mijn man ging weer verder met zijn sociologische verhandeling over de onderdrukking der armen, en de nood waarin deze arme mensen leefden.

Op een gegeven punt in ons gesprek vroeg ik hem: "Kun je in zoveel ziekte, of als iemand sterft, iets kwijt van christelijke troost?"

Mijn begeleider sprong haast uit zijn vel. "Waar ik de dwaasheid vandaan haalde om met zulk gezemel aan te komen. Die lui sterven als ratten - vandaag zijn ze ziek, morgen sterven ze, dan worden ze onder de grond gestopt, en het leven van ellende gaat weer door. Daar kun je niet met vroom gebabbel aankomen".

Ik gaf in mijn verslag van die reis ook aandacht aan dit gebeuren. Ik moet nog, zij het wat droef, glimlachen als ik er aan terug denk. Een week nadat ik een en ander had ingeleverd, sprak de toenmalige voorzitter van ons zendingsorgaan me aan. Hij was benaderd door een secretaris van het Werelddiakonaat - dezelfde die later het Samuelfonds "overnam" - die er op stond dat deze passage uit mijn verslag verwijderd werd - anders zou dat een geweldige herrie geven in het centrale orgaan, ja tot aan de synode toe. Mijn voorzitter was een goedig iemand, die niet van conflicten hield. Hij drong dan ook net zo lang aan totdat ik toegaf en zijn zin deed.

Onder één noemer

Vele jaren later heeft onze Synode verordineerd, dat Zending en Werelddiakonaat, samen met Ontwikkelingswerk in één orgaan moesten worden verenigd, een even juiste als logische maatregel - die *belachelijke* concurrentie in het veld was allerschadelijkst. Jaap van Klinken was furieus, weigerde verder zijn krachten aan het werk te geven, en nam ontslag. Al met al een betreuwenswaardige episode in de geschiedenis van onze kerkelijke activiteiten. Van Klinken was ook in de dagelijkse omgang een bijzonder mens. Ernstiger vind ik echter, dat als gevolg van zijn furie om zich af te zetten tegen "zending" een stroming op gang is gekomen - door publicaties voor of conferenties van predikanten, die altijd Mattheus 25 tot thema hadden - die in onze kerken schijnt geleid te hebben tot een soort gêne.

Zo'n beetje het idee van: "mensen werven voor Jezus" is proselieterij, daar moeten we maar niet meer aan doen; laat nu maar *door je daden* zien wat je beweegt, dan zal de buitenstaander, jaloers geworden, zich vanzelf bij je voegen, of tenminste vriendelijk over je denken. Van missionair elan is steeds minder sprake; dat wordt steeds meer een beetje geringschattend overgelaten aan de "evangelicalen".

"Zending" wordt dan, wellicht onderbewust, gedegradeerd tot prekerij-op-zichzelf, en dat is dan niet goed, te pretentius, etc. Ik vind dat jammer, omdat ik blijf vinden, dat Jezus een

boodschap heeft voor de wereld, die Hij zo lief heeft gehad. En eenzijdige nadruk op bepaalde tekstgedeelten - hoe belangrijk die ook mogen zijn - leidt altijd tot fanatisme en conflicten. Hetzelfde zou het geval zijn wanneer we Jaap almaar zouden bestoken met de woorden van Jezus: "De armen heb je altijd bij je, maar Mij niet altijd". Het is dan ook niet voor niets en getuigt van wijsheid, dat de Synode de beslissing nam, die weliswaar Jaap van Klinken op de vlucht joeg, maar een einde maakte aan de wantoestanden, die tijdens zijn bewind waren ontstaan....

Nederlandse immigranten

De I.E.R. omvatte behalve de gemeente van Sao Paulo een drietal gemeenten in het binnenland van de deelstaat Paraná, alle drie in de "kolonies" van Nederlandse immigranten, die daar in de vorige eeuw waren neergestreden.

De oudste daarvan dateerde van het begin van de vorige eeuw toen arme boeren uit Nederland gingen proberen hier een nieuw bestaan op te bouwen. Die geschiedenis is er een geworden van ellende, veel ontberingen, veel malaria, veel ziekte en dood. Ze streken namelijk neer in een onvruchtbaar en moerassig gebied. Tenslotte hebben de overlevenden het opgegeven en zijn ze op zoek gegaan naar een betere plek, die ze vonden in het centraal in die deelstaat gelegen Carambei.

In de dertiger jaren ging een tweede golf van immigranten naar Brazilië, die terecht kwamen in het dicht bij Carambei gelegen Castro, waar ze het dorp Castrolanda (Hollands Castro!) bouwden.

En na de tweede wereldoorlog vertrok een derde groep migranten uit Nederland, die zich vestigden in Arapoti, een vlek ook niet zo ver van de twee andere plaatsen vandaan.

Het is opvallend dat het deze migranten, in tegenstelling tot Duitse en Japanse landverhuizers in datzelfde gebied, is gelukt de enorme moeilijkheden te overwinnen en een welvarende gemeenschap op te bouwen. Er zijn zelfs uitgesproken rijke boeren onder en het algemene welvaartspeil is hoog.

Voor een belangrijk deel is dat te danken aan de goede onderlinge samenwerking, die deze mensen tot stand hebben weten te brengen. Hun agrarische Coöperatie is een efficiënte en daadkrachtige organisatie, die zorgt voor gezamenlijke in- en verkoop van goederen en producten. In alle drie nederzettingen zijn ook christelijke gemeenten gegroeid, die mede naar aanleiding van het hierboven al eerder vermelde bezoek van "verspieder" Gilhuis zich samen met de "Nederlanders" uit Sao Paulo hebben geconstitueerd als de I.E.R. Igreja Evangelica Reformada do Brasil. Net als de kerken in Argentinië hebben deze kerken er veel geld en moeite voor over gehad om hun Nederlandse karakter te behouden: er staan fraaie, Nederlands aandoende kerkgebouwen waar nog altijd in het Nederlands wordt gepreekt, en waar - ik moest het helaas constateren - de Braziliaanse christenen alleen al vanwege het taalverschil geen toegang hadden. In Castrolanda hadden ze overigens wel ook voor de Brazilianen en eigen kerkgebouwtje neergezet.

Deze drie christengemeenschappen hadden ook wat evangelisatiewerk opgezet en daarvoor vroegen ze hulp aan ons orgaan. In Carambei concentreerde dat zich in een sociaal centrum, waar kinderen van Braziliaanse arbeiders, die in een nabijgelegen kampong onder armoedige omstandigheden (met veel dronkenschap) leefden, konden worden opgevangen. In Castrolanda en Arapoti was de missionaire aandacht meer gericht op de kleine boertjes in de omgeving, die veelal niet meer deden dan wat shifting cultivation, en een uitermate schamel bestaan

hadden. Ik had voor deze aanpak, vooral die in Castrolanda, veel respect: niet alleen het werk van een verpleegster uit Castrolanda, die wat medische zorg gaf, maar ook de aanleg van waterleidingen, het helpen bouwen van degelijke varkensstallen en het vervolgens uitzetten van een toom biggen, de bouw van de bijbehorende voedselsilo, en een voortdurende bereidheid om te helpen, voorlichting te geven en deze kleine producenten ook op te nemen in het systeem van de Nederlandse coöperatie maakte op mij een uitstekende indruk. In samenwerking met de plaatselijke Presbyteriaanse predikant werd ook aan de geestelijke bearbeiding van deze mensen deel genomen; er was op het platteland een aantal kerkgebouwtjes geconstrueerd, waar regelmatig zondagsdiensten werden gehouden en van waaruit ook de bovengenoemde medische zorg werd gegeven aan aanstaande moeders en andere patiënten.

Een belangrijke motor achter dit werk was de bakker van Castrolanda, ene Morsink - zoals hij zelf placht te zeggen: "de beste bakker van Castrolanda" of, volgens zijn vrouw "de slechtste bakker van Castrolanda" beide juist, want hij was de enige bakker in de plaats.

Samenwerking.

Dit betrokken zijn van de migranten op het materieel en geestelijk welzijn van de kleine boertjes in de streek waar zij zelf tot welvaart waren gekomen, is gestimuleerd door dominee Frans Schalkwijk, een charismatisch man die grote betekenis heeft gehad voor de opbouw van de kerk, en al zijn uitzonderlijke gaven op allerlei plekken in het grote Brasil heeft ingezet voor de evangelieverkondiging. Hij was het die de Nederlandse boeren wees op hun missionaire verantwoordelijkheid en hen tot praktische actie wist over te halen. Dat het contact met en de verheffing van die "kleine luyden" voor de coöperatie ook zijn voordelen had - het waren goedkope arbeidskrachten op de landerijen en in de zuivelfabriek - en de bestrijding van ziekten, dronkenschap, ongeletterdheid en armoede dus ook positieve effecten had voor de migrantengemeenschap was een nevenvoordeel, dat we als zendings-orgaan gaarne op de koop toe namen.

Wel betekende een en ander, dat we vanuit Nederland ook op onze hoede waren als er weer eens een verzoek om financiële hulp of investeringen kwam; vaak hebben we nogal ingewikkelde discussies moeten voeren over de mate van die hulp en die afhankelijk moeten stellen van het aandeel dat de "Nederlandse" gemeenten zelf voor dergelijke doeleinden ter beschikking wilden stellen. Ook spraken we nogal eens af, dat subsidies vanuit Nederland in jaarlijks afnemende vorm werd gegeven.

Im groszen und ganzen heb ik toch altijd waardering kunnen opbrengen voor de betekenis van deze gemeenschappen in de Braziliaanse omgeving; het overleg met hen was wel eens aan de heftige kant, maar dat leidde gelukkig vaak tot beter onderling begrip.

Wel was het ook hier enigszins een probleem dat deze gemeenten aan de behoudende kant waren. Ze "bestelden" hun predikanten nog steeds uit Nederland en waren daarbij ietwat geneigd om die in de zware hoek te zoeken, bij de Christelijk Gereformeerden b.v. dan wel door de Nederlandse zoekers op te dragen vooral ook te letten op wat zij dan de orthodoxie noemden van eventuele kandidaten. Dat is voor de uitgezonden predikanten, die hier gewerkt hebben niet altijd gemakkelijk geweest.

Ik herinner me een verhaal van de (christelijk gereformeerde) predikant van Carembei, waar onder anderen ook de plaatselijke caféhouder steunpilaar van de kerk was. Die zat eens bij de viering van het avondmaal vlak naast de predikant aan tafel, die hem brood en wijn reikte, wetende dat op het zelfde ogenblik in dat café - dat naar Braziliaanse gewoonte op zondagen

gewoon open was - de kleine Braziliaanse arbeiders hun weekloon laveloos zaten te verdoen aan de ene *caipirinha* na de andere.

Medische zorg

Een plezierige herinnering, die ook een goed idee geeft van de wijze waarop we samenwerkten, betreft de opzet van een systeem van medische zorg op het platteland in het gebied van de "Nederlandse kolonies". Op een goede dag verscheen bij mij op kantoor in Leusden mijn vriend Simon Wolfert, zoon van een bekende Nederlandse predikant, die tijdens de Duitse bezetting is gearresteerd en ter dood gebracht. Deze Simon was naar de USA gegaan en van daaruit gezonden als predikant te Castrolanda. Hij behartigde met veel animo het zendingswerk van de kolonies en was een van onze belangrijkste gesprekspartners in de samenwerking. Dit maal kwam hij met een plan: de stichting van een eigen christelijk ziekenhuis in Ponta Grossa, een nabij gelegen wat grotere plaats. Dat leek hem en de koloniekkerken een uitgelezen zendingsproject.

In het hierop volgende gesprek bleek, dat in Ponta Grossa reeds een behoorlijk aantal - ik meen zeven - ziekenhuizen aanwezig was. Daar nog een aan toevoegen leek me toch minder zinvol. Bovendien moest je je afvragen hoeveel de kleine luyden van het platteland daar aan zouden hebben. Van Afrika was bekend, dat de mensen al heel erg ziek moesten zijn voor ze zich de vaak grote moeite getroostten om naar zo'n centraal gelegen ziekenhuis toe te gaan. Hoe verder af ze woonden, hoe sterker dit het geval was. Met als gevolg, dat ze dan - wanneer ze uiteindelijk kwamen - vaak al zo ver weg waren, dat medische hulp niet meer of niet meer voldoende hielp. Om die reden was men in het zendingswerk in Afrika steeds meer overgegaan op het systeem van *plaatselijke kliniekjes* met beperkte voorzieningen en met een goede communicatie met een centraal gelegen begeleidingscentrum, -veelal het ziekenhuis - dat snel kon bijspringen als het nodig was.

Een van de artsen, die dit systeem in Afrika had opgezet was inmiddels beschikbaar in Nederland voor adviezen op dit gebied, en ik kon Simon overhalen eens met die man te gaan praten. Later is het allemaal nog eens in de kolonies doorgesproken, de bewuste arts heeft daarbij een essentiële rol gespeeld. Gebruik kon ook gemaakt worden van die verpleegster in Castrolanda, die op haar eigen houtje al allerlei hulp en voorlichting aan de kleine boerengezinnen gaf. Ook wisten de handige mensen van de kolonies, toen ze eenmaal voor het plan gewonnen waren, de burgemeester van een dorp, die wat propaganda voor zijn persoon nodig had met het oog op komende verkiezingen, waarbij zijn ambt in het geding was, over te halen flinke subsidies toe te zeggen.

En zo is hier een organisatie op gang gekomen, waarbij in een flink aantal kleine plattelandsvlekken een gezondheidswerk(st)er aanwezig was, die door een fikse training in staat was eenvoudige diagnoses te stellen en de drie meest voorkomende ongemakken of ziektes in een vroeg stadium te medicineren. Die persoon beschikte dan over een kleine apotheek en stond in regelmatige verbinding met het begeleidingscentrum, dat in ernstiger gevallen een ziekenauto kon sturen om een patiënt op te halen dan wel de gediplomeerde centrale verpleegster te laten komen.

Vergeten kolonisten

Bij de "kolonies" stond het Instituto Cristao, de landbouwtechnische school met internaat, die mede door onze zending werd gesubsidieerd. De directeur was Johan Scheffer, ook een uitge-

zonden kracht, die enige jaren na het verongelukken van zijn vrouw opnieuw trouwde met een Braziliaanse en zelf ook de Braziliaanse nationaliteit heeft aangenomen.

De school stond zeer goed bekend, en dat leidde in een enkel geval tot vreemde ervaringen. Johan vertelde, hoe op een dag vanuit Sao Paulo een "rieke donder" aan kwam rijden in een mooie Mercedes, die vroeg of zijn zoon in het internaat van de school kon worden opgenomen en tot de lessen toegelaten. De knul was tot dan toe overal mislukt, en Pa hoopte dat door de discipline van het Instituto er toch nog wat van zijn zoon terecht kon komen.

Hij kreeg te horen dat er wel plaats was maar dat daaraan kosten verbonden waren. Nou, dat was geen bezwaar: pa zou zorgen dat er regelmatig geld overgemaakt werd, en wel de kosten van de school met daarenboven een vast maandelijks bedrag voor de jongen om van tijd tot tijd naar de hoeren te gaan. Dat was voor Johan de zoveelste kennismaking met het "machismo" van de Braziliaanse man, die het er op na houden van niet-echtelijke relaties een volstrekt normale zaak vindt. De tegenhanger van dit Machismo is het "Marianismo" dat van de echtgenote een strikt zedelijke ingetogenheid veronderstelt en tegelijkertijd de mannen alle libertijnse vrijheden gunt...

Deze verfoeilijke tweeslachtigheid is ook een bron van ellende voor veel meisjes van het plateland, die - door de armoe thuis gedrongen - werk zoeken in de grote stad, terecht komen als huishoudhulp in een of ander huis. Daar vinden dan de "heren des huizes" (pa's en/of zonen) dat ze met zo'n meisje hun gang mogen gaan. Als daar echter zwangerschap uit resulteert dan is in opperste huichelarij de verontwaardiging enorm en wordt het kind zonder verdere vorm van proces met komend kind en al ontslagen en op straat gezet. Veel vrouwen in de krottenwijken, onder wie Neske werkzaam was, waren op die manier in hun ellendige staat terecht gekomen.

Terpstra en Ton Roos

Ton en Margje Roos

Het jonge echtpaar Roos was nog niet lang uit Nederland gekomen en aan deze school verbonden. Na een periode van inwerken gingen ze over naar de staat Espiritu Santo, waar ze in dienst kwamen van de Lutherse kerk, die om hun hulp had gevraagd voor allerlei jeugdwerk.

Het was een bekwaam en origineel stel. Een van hun meest wonderbaarlijke ontdekkingen was, dat niet ver van hun standplaats zich een gehucht bevond dat gevormd was uit *Nederlandse* migranten, die hier in de allereerste beginjaren van de vorige eeuw terecht waren gekomen. Die waren afkomstig uit Zeeuws Vlaanderen, waar de schrijnende armoede en de mooie praatjes van ronselaars hen er toe gebracht hadden de oversteek naar het verre Brasil te wagen. Daar aangekomen was er van enigerlei opvang geen sprake; ze wisten een eindweegs de rivier op te trekken en kwamen toen terecht in een dal, waar ze zich hebben neergezet. Het is ongelooflijk, dat deze berooide mensen het hebben kunnen overleven. Toen dus in de zeventiger jaren Ton en Margje hen "ontdekten" troffen ze tot hun stomme verbazing een arme gemeenschap aan, waar nog altijd een ouderwetse vorm van Zeeuws gesproken werd.

Ze beschikten ook over bijbels in het ouderwetse Nederlands van eind 19^e eeuw. Met interessant vakmanschap hadden ze waterwerkjes gebouwd om hun werkbankjes aan te drijven; verder leefden ze van wat de grond hun op wilde leveren en voor het overige waren ze afhan-

kelijk van een Braziliaanse tokohouder, die in een soort ruilhandel hen van de gewenste artikelen kon voorzien - uiteraard tegen schandalige woekerprijzen. Ook stond er een kapelletje, waar 's zondags dienst werd gehouden, en Ton en Margje zijn daar vaak voorgegaan. Ze hebben hier al hun deskundigheid ingezet om deze gemeenschap tot een beter zelfbewustzijn te brengen, en dat is wonderwel gelukt. Het isolement, dat o.m. door die tokohouder zoveel mogelijk werd gecontinueerd, werd verbroken: er kwamen betere verbindingen met de buitenwereld, het gemeenschapsleven kreeg nieuwe impulsen en zo hebben Margje en Ton hier een stuk modern zendingswerk neergezet om u tegen te zeggen.

Cascavel

Die naam herinneren jullie je vast nog wel van de avonturen van Rob (zie hoofdstuk 6); hij betekent "gifadder".

Hier waren in de zestiger jaren missionaire contacten ontstaan met de Presbyteriaanse kerk, Frans Schalkwijk was er de motor van, later opgevolgd door Piet Gilhuis, de man die mij later heeft opgevolgd als ZWO-secretaris. Van een bezoek aan het ruime huis van hem en zijn vrouw Bep bewaar ik onvergetelijke impressies. Toen ik er was logeerden er ook de ouders van Piet.

Aan tafel zongen we altijd samen met de kinderen een lied bij wijze van gebed: "Voor alle goede gaven, Heer, zij u de dank en eer".

Aan het slot van mijn bezoek zaten we - de oude en de jonge Gilhuizen en ik - uitgebreid na te praten over alles wat we samen beleefd hadden. Het waren fijne gesprekken. Toen we - het was al in de vroege uurtjes van de nieuwe dag - besloten naar bed te gaan, stelde ik voor, dat we de Heer zouden danken voor al het goede dat we hadden ervaren. We gingen in een kring staan, gaven elkaar de hand en zongen "Voor alle goede gaven, Heer... enz." We waren nauwelijks uitgezongen of we hoorden trippel de trippel, blote voertjes op de gang. De jongste zoon kwam binnen, en vroeg nog een beetje slaperig: "Wat zijn jullie aan het eten, mam?"

De goede ervaringen hadden vooral ook te maken met de tocht, die Piet en ik, samen met een Braziliaanse predikant maakten naar een nederzetting van kleine boertjes midden in het oerwoud in Uruguay. Die tocht in een Jeepster voerde eerst langs Foz d'Iguacu, de beroemde water-vallen van de Iguacurivier, op het grenzenpunt van Brazilië, Argentinië en Uruguay. Enorme watermassa's storten zich hier over een breedte van meer dan een kilometer - onderbroken door stukken land - naar beneden, waarlijk een indrukwekkend gezicht. Het verhaal gaat dat Eleanor Roosevelt, toen ze hier een bezoek bracht, uitriep: "Poor Niagara!"

Over de brug die de grens markeerde, sloegen we rechtsaf en al gauw voerde het aarden pad ons het oerwoud in. Het waren lange uren over een slechte weg. Hier en daar passeerden we miniem kleine opengehakte stukken, waar kolonisten aan het landbouwen waren geslagen. Net zo'n stuk was uiteindelijk het doel van onze tocht: een klein aantal hutten en een klein gebouwtje voor de erediensten. De mensen waren kennelijk erg blij met dit contact met de buitenwereld. 's Avonds kwamen ze bijeen in dat gebouwtje, waar Piet en zijn Braziliaanse col-

Foz d'Iguacu

lega de leiding namen. Daarbij was het een levendige bedoening, niet in de laatste plaats omdat Piet zijn trekharmonica bij zich had en daarmee het enthousiaste gezang begeleidde. De verlichting bestond - ik denk vanwege de feestelijke gebeurtenis - uit echte druklampen. De nacht brachten we door, na nog wat gezellig napraten, op de aarden vloer van een van de hutten. Het deed me uiteraard in alle opzichten sterk aan Nieuw-Guinea herinneren: de muggen, de rondscharrelende kipjes, het geknor van een varkentje, de geluiden uit het oerwoud.....En de blijde, enthousiaste en kranige "kleine luyden", die hier waarachtig een bestaan durfden en wisten op te bouwen! Geharde, tanige, gespierde mannen en vrouwen, over het algemeen klein van stuk die temidden van de reusachtige stammen van de woudreuzen, die hoog boven hen uittorenden, stukken grond schoongemaakt en verder ontgonnen hadden - in alle opzichten met primitieve middelen en op hoop van zegen!

Recife

Een laatste herinnering, die ik hier op wil schrijven, slaat op het hoog in het noorden gelegen Recife, de plaats waar prins Maurits jarenlang een nederlandse kolonie namens de heren van de West Indische Compagnie heeft bestuurd. Die protestantse bedoening was de Katholieke kerk een doorn in het oog, en uiteindelijk waren de genoemde heren niet bereid het gebied te verdedigen tegen de oprukkende Braziliaanse troepen, en ging het als Nederlands gewest verloren. Hier werkte, toen ik het eind zeventiger jaren bezocht, Frans Schalkwijk als docent aan een opleidingsschool voor Braziliaanse jongeren, en mocht ik genieten van de gastvrijheid van dit

bijzondere gezin.

Frans was een begenadigd zendingeling, ook een man van de oude stempel, die op den duur nogal moeite had met de richting waarop onze gereformeerde kerken zich begaven. Ik mocht op een zondag met hem mee naar een plaats enkele uren rijden verderop, om een zondagsdienst mee te maken, waar een van zijn abiturienten de eredienst zou leiden. Het was een bijzondere ervaring, niet alleen de eigenlijke dienst zelf, waarbij Frans met zijn sonore stem het zingen begeleidde en soms uit puur plezier nòg maar een vers inzette van het lied, dat opgegeven was. Maar het bijzondere was dat ik hier voor het eerst kennis maakte met het begrip "participatoire" dienst. Na afloop van de preek gingen alle mensen in groepen uit elkaar voor verdere bijbelstudie: de mannen, de vrouwen en de jongelui, allen apart. Het was een drukte van belang, er werd gitaar gespeeld, en het was buitengewoon gezellig; na afloop werd er gezamenlijk gegeten.

De mensen waren van heinde en ver gekomen, te voet of te paard of op een kar; als ze aankwamen begroetten ze elkaar blij. Het geheel was vrolijk, een echt feestelijke gebeurtenis. Op de thuisreis kon Frans het niet laten me even mee te tronen naar een grote R.K. kathedraal, waarheen verschillende trappen van meer dan vijftig treden voerden - en daarop boetedingen, die penitentie deden door daar op de knieën tegen op te kruipen - tree voor tree.

Een paar dagen later brachten we ook een bezoek aan het fort Nassau, dat eens de monding van een brede rivier had moeten bewaken. Ook dat maakte door zijn dikke muren, zijn bedompte onderkomens en de grote soberheid en eenzaamheid, die er overheerst moeten hebben, grote indruk.

Heel grappig was ook de reactie van de mensen hier op een bos rode Hollandse tulpen, die ik op Schiphol voor de Schalkwijkjes had gekocht en die goed fris waren overgekomen. Alsof het de kostbaarste orchideeën waren, zo werden ze te pronk gezet op de salontafel. En toen we 's avonds op bezoek gingen bij het gezin van Rector Dourado werd één tulp meegenomen als bijzonder geschenk voor die vrienden!

Braziliaans Betlehem

Die plaats, op zijn Portugees "Belem" geheten, ligt een eind varen stroomopwaarts de Amazonerivier op. Wat ook een ongelooflijk machtige stroom is dat! Om de monding met een vliegtuigje over te stekken heb je een half uur nodig. Schipbreukelingen, die door een ongeluk terecht waren gekomen op een stuk eiland bovenstrooms, dat losgeraakt was en meegevoerd werd door de rivier, en uiteindelijk ver in zee gered werden door voorbijvarende schepen, vertelden dat het water tot tien kilometer in zee nog steeds zoet en dus drinkbaar was! Zoiets gebeurt daar regelmatig, haast altijd inclusief de apen en andere dieren, die op dat ogenblik net op dat stuk aarde aanwezig zijn, en dan ook veelal reddeloos verloren zijn, als ze de grote oceaan bereiken. Nog verder stroomopwaarts zwemmen zoetwaterdolfijnen in deze rivier, naast natuurlijk de beruchte piranha's en anderen.

Aan deze oever ligt Belem. Eens de stad, die tot ontwikkeling kwam door de winning van rubber uit bomen, die her en der verspreid in het oerwoud voorkwamen. Die werden getapt door kleine verzamelaars, die de latex inleverden bij opkopers in die stad. De eersten werden daar niet veel beter van; de laatstgenoemden des te meer. Door de in dezelfde tijd in de V.S.

opkomende auto-industrie was er enorme vraag naar rubber en vloeide het geld overmatig rijkelijk Belem binnen. Zozeer zelfs dat de rijke lui van Belem van gekkigheid niet meer wisten hoe ze met het geld smijten konden. Ze bouwden uit pronkzucht onder andere een schitterende schouwburg, waar ze vervolgens de beroemdste acteurs van de wereld heenhaalden en lieten optreden. Zo heeft hier ook de erg bekende zangeres Sarah Bernhart gezongen - tegen een voor die tijd fenomenaal honorarium

De stoelen waren met rood fluweel bekleed, deurposten en balkons met bladgoud beschilderd, de gangen en de vloeren belegd met dikke wollen kleden, een ongelooflijk overdreven barokke zaal.

Helaas voor Belem zaten de Engelsen niet stil. Die wisten kleine begin-stronkjes van rubberbomen uit dat oerwoud te bemachtigen en legden daarmee *rubberplantages* aan in Malakka. Die waren, toen ze eenmaal volgroeid waren, zoveel eenvoudiger te exploiteren en lagen zoveel goedkoper in de afvoerroutes, dat het maar een paar jaar duurde of de concurrentie werd dodelijk voelbaar in Belem, waar de rubberboeren inmiddels, ook door een zekere gewenning oververwend waren. En het kwam zover dat Belem verviel tot een kleine vlek ergens ver in de jungle langs de rivier; de natuur nam het gebied weer in beslag en in de vijftiger jaren groeiden lianen en boomwortels door de schitterende zalen van de schouwburg.

Toen ik er was, bleek de welvaart wel weer wat teruggekomen te zijn en de schouwburg schoon-gemaakt en enigszins in oude glorie hersteld. Als je er - tegen een entreegeldje - een bezoek bracht, moesten de schoenen uit teneinde de vloerbekleding zoveel mogelijk te sparen. Als je daar dan in het halfduister van die fantastische zaal stond, viel de beklemming van 's mensen dwaze historie over je heen.

Collector's items Brasil

Brazilië is een fenomenaal groot land en ik kan wel blijven vertellen over belevenissen daar: het suikerbrood, de Copacabana, het enorme Christusbeeld en de onafzienbare krottenwijken tegen de heuvels gebouwd in Rio de Janeiro; de wandschilderingen in een Rooms Katholieke kerk in Vitoria waar de legers van de Hollanders worden verslagen door een veel kleinere Braziliaanse macht, die echter blijkt te worden bijgestaan door een - voor de ketters kennelijk onzichtbare, maar door de schilder wel weergegeven - hemelse legermacht die uit de wolken aan het neerdalen is; die andere fantastisch rijke Roomse kathedraal in een bedevaartplaats, waar eens het wonder van een Mariaverschijning, in de vorm van een zwart Madonnapopje dat in de rivier dreef, plaats vond, en waar een onafgebroken stroom van genezingzoekers langs het altaar met daarop een gouden Mariabeeld loopt, het kussen en strelen, en dan in de tientallen kraampjes met allerlei goudkleurige blikken heiligen-snuisterijen een souveniertje kopen, om vervolgens kruipend over een 800 meter lange loopbrug over het ravijn penitentie te doen en de nieuwe prachtige kathedraal aan de overkant te bezoeken. Sommigen daaronder die kreupel en wel meer dan honderd kilometer zijn komen strompelen om hier het wonder van genezing te mogen meemaken.

Andere tekenen van het rijke Roomse leven, dat je aan de ene kant verbaast en soms ergert, aan de andere kant verwondert en jaloers maakt als je verneemt en meemaakt hoe priesters hier met enorme overgave bezig zijn met conscientisação, daarin aanvankelijk gesteund door de

gezamenlijke bisschoppen, helaas later door de huidige paus vermaand om op te houden met dat "marxistische gedoe"; een paus overigens waarvan de man in the street in Brasil gnuivend vertelt:

"hij arriveerde in zijn pauselijke vliegmachien, daalde de pauselijke vliegtuigtrap af, knielde om de Braziliaanse aarde te kussen, stapte naar de grote stationsklok, draaide die twee eeuwen terug, klom weer in zijn vliegtuig en verdween....."

Die wonderlijke Katholieke kerk: Dom Helder Camara, Ernesto Cardenal, die vermoorde bisschop Romero in Guatemala, en talrijke andere, ongenoemde priesters en missionarissen - het zijn en blijven onvergetelijke mensen die zich het lot van de armen en verdrukten met volledige overgave en ook met veel resultaat hebben aangetrokken. En dan toch, met al hun "progressiviteit", zich trouw blijven weten en gedragen met die man in Rome: een Dom Helder, die met alle kracht fulmineert tegen iedere vorm van geboortebeperving...

Een land van enorme mogelijkheden - alles is haast "enorm" in dit land. Ook de afstanden. Ook de verbindingen, zoals je merkt als je op het centrale busstation van Sao Paulo staat, waar de bussen vertrekken naar alle hoeken van het land. Soms in ritten van drie dagen en nachten achtereen. En terwijl je daar staat hoor je boven je hoofd een groot passagiersvliegtuig, dat letterlijk zwevend *tussen* wolkenkrabbers zijn weg zoekt naar het waanzinnigste vliegveld ter wereld, midden in de bebouwde kom. Een van die wolkenkrabbers is ook weer zo enorm, dat je boven, vanuit het restaurant, de auto's beneden druk ziet doen als even zoveel vliegjes. Waar een Braziliaan je dan weer gnuivend vertelt van die Portugees (de "Belg" van de Brazilianen) die dit van boven aanzag, naar beneden rende, iedere tien verdiepingen nog eens keek en de mensen dan weer wat groter zag, tenslotte helemaal beneden de man aansprak op het trottoir en enthousiast schreeuwde: *"meneer! meneer! Weet u dat ik u gezien heb toen u nog zo'n kleinduimpje was!"* Ik kan wel doorgaan met over dat land te vertellen, maar dan wordt dit boek te dik en ik te moe! En we gaan ook nog naar

Uruguay

Jeljer Dijkstra

In Uruguay werden missionaire relaties aangeknoopt met de protestantse kerk in dat land. Dat gebeurde tegen mijn zin - ik zag daar niet veel in. Het leek me een wat versteende kerk, die zuchtte onder de vrees voor het militaire regime, dat ook hier de scepter zwaaide. Maar er was een verzoek binnen gekomen van Emilio Castro, eens predikant in die kerk, gevlucht voor het regime en toen ter tijd secretaris van de afdeling Mission van de Wereldraad. Grote deskundigen als Bert Schuurman en de secretaris van de Nederlandse Zendingsraad Rein Jan van der Veen drongen er bij ons op aan positief te reageren op dit verzoek, en zo is het gekomen dat het gezin van Ds. Dijkstra daar is gaan werken.

Er deed zich daarbij een probleem voor, dat ook nieuw voor me was. Ik kon meegaan met de wens van die kerk om aan de Nederlandse zendeling het zelfde traktement te geven als ook de Uruguayaanse dominees verdienden. In die kerk heerste overigens de gewoonte, dat een predikant een laag salaris genoot, dat in vrijwel alle gevallen aangevuld werd met inkomsten, die zijn vrouw wist te verkrijgen: soms was ze een tandarts, soms een ander soort vakkundige,

en met die dubbele inkomsten redde zo'n gezin het dan wel. Maar vrouwen, die werk voor of in de kerk deden, kregen daarvoor geen vergoeding. En dat was nou juist wat Nel Dijkstra wilde: werken in dan wel voor of vanuit de kerk. En vol goede moed is dit echtpaar op die basis met het werk begonnen.

Och arme! Toen ik een aantal maanden - misschien was het wel een jaar - later weer daar was, kon Nel haar moeite niet langer verbergen en snikkend vertrouwde ze me toe, dat ze niet meer wist hoe ze de eindjes aan elkaar moest knopen: de kleren van de kinderen waren tot in het oneindige versteld, inkopen voor de dagelijkse maaltijd moest ze al beknibbelend en zoekende naar koopjes doen. Als ze dan zo aan het zoeken was op de markt kwam ze vaak andere predikantsvrouwen tegen, hun tassen overvol geladen met allerlei dure artikelen, keurig in de kleren en in alle opzichten haar welvarendheid uitstralend..... Ik moet zeggen: ik schaamde me rot, dit was nooit de bedoeling geweest. Ik ergerde me er ook wat aan, dat die kerklieden hier daar nooit iets aan gedaan hadden, laat staan het ons gemeld hadden, en ben gauw met ze aan de slag gegaan om die idiote toestand te veranderen: Nel kreeg voortaan voor haar werk - belangrijk werk onder de vrouwen van Uruguay - een vaste toelage. Jeljer Dijkstra - die naam was voor de Uruguayanen niet om uit te spreken en hier heette hij dus "Jorge" (spreek uit Gorche) - kreeg ook contacten, die hem met de neus op de ellende van dit dictatoriaal geregeerde land drukte.

Net als in Argentinië bestonden hier concentratiekampen, waarin veelal zonder vorm van proces iedereen werd ondergebracht, die op de een of andere manier het ongenoegen van de militaire junta had opgewekt. Dat overkwam ook de kunstschilder J. Brasil, die wellicht wat openhartig "z'n mond voorbij had gepraat". Hij werd opgepakt en verdween naar het concentratiekamp, dat de militairen gevestigd hadden - cynischer kan haast niet - in een plaats die "LIBERTAD" heet. Bovendien verordonneerde de junta, dat personen, die daarheen verdwenen, maar zelf voor hun onderhoud moesten zien te zorgen. Dat betekende dus, dat van hun familie verwacht werd dat die hen regelmatig van voedsel en andere levensbehoeften voorzag. De vrouw van Brasil kon daardoor de eindjes niet langer aan elkaar knopen en ze moest haar flat opgeven, ze ging met haar twee zonen - een stel lastige pubers - wonen in een van de onderkomens van de "villa miseria" (Spaans voor "krottenwijk"). Omdat ze uiteraard ook daar geen inkomsten had, raakte ze goed wanhopig. Jeljer deed een beroep op ons. Omdat geldovermakingen naar dit land gecontroleerd werden hebben we toen aan de moeder van Gorche geld meegegeven, waarmee dit gezin geholpen werd.

Maar dat nam onze trotse J. Brasil niet! Van aalmoezen leven - het zou niet gebeuren! Op stukken hardboard, die hij in het kamp vond, maakte hij een viertal schilderijen. Hij vroeg aan Jeljer die in Nederland te verkopen voor honderd dollar per stuk. Moeder Dijkstra nam ze mee en even later hingen ze in de hal van het dienstencentrum in Leusden te koop. Er was er één bij dat me bijzonder aansprak: een bos van bomen, die als de tralies van een gevangenis op de kijker toekomen, met van achter die bomen komend licht. Maar het bedrag van ruim 250 gulden was me toch wat te bezwaarlijk, en ik aarzelde. Je kunt je m'n vreugde indenken, toen ik het bij mijn afscheid meekreeg als geschenk van de deputaten voor de Latijns Amerika Zending! Trieneke wist van mijn belangstelling en had er "even" voor gezorgd. Het schilderij hangt nu in onze zitkamer en is een blijvende bron van vreugde en reminiscenties.

Chile.

Andestoppen

Ook dit land zuchtte onder een harde militaire dictatuur - de naam Pinochet spreekt in dit opzicht boekdelen. Hier werden we via ons zendingsechtpaar Hans en Lies de Wit betrokken bij een vorm van hedendaags zendingswerk, die ik reken tot de allerbelangrijkste: de "*educacion por extension*" - zeg maar "verlengstuk-onderwijs". Hans werd als docent verbonden aan de interkerkelijke protestantse theologische hogeschool in Santiago, en heeft juist op het gebied van dit soort onderwijs veel van zijn talenten mogen inzetten.

Na een vlucht van ongeveer 25 uur - het laatste stuk vanuit Argentinië hoog over de adembenemend woeste en schone **Andestoppen** - arriveerde ik om een uur of één, werd afgehaald door Lies en Hans en meegenomen naar hun eenvoudige behuizing, waar de Chileense versie van de "Caipirinha" - riet-suikerjenever met lemoen en honing - me uitstekend smaakte.

's Avonds om 9 uur stapten we in de bus, die ons 9 uur later afzette in Vallenar, waar de hete koffie en de knapperige broodjes heerlijk smaakten. Het is opvallend, dat zendingsmensen als Hans de Wit, Piet Gilhuis en vrijwel alle anderen als een roos kunnen slapen bij zo'n nachtelijke, hobbende bustocht - mij ging dat veel slechter af. Maar de ontvangst vergoedde veel en om tien uur begon de les. De leerlingen waren drie huisvrouwen, twee jonge mannen en een wat oudere, vitale predikant van een Pinkstergemeente.

Hans begon: "Nemen jullie eens je bijbel en lees het eerste hoofdstuk."

Dat deden ze, met veel aandacht, van tijd tot tijd de tekst bijwijzend met een vinger, soms even opkijkend, om daarna weer verder te lezen. Daar ging ruim een kwartier mee heen.

Toen Hans weer: "Jullie weten dat Shakespeare een groot kunstenaar was. Hij wist in verzen een beeld te scheppen van de werkelijkheid op zodanige wijze dat je de beschreven gebeurtenissen als het ware helemaal mee beleefde. Stel je nou eens voor dat jullie grote kunstenaars waren - een schilder of een musicus of een dichter, dat doet er niet toe. En je werd gevraagd datgene wat je zojuist gelezen hebt in een kunstwerk weer te geven, hoe zou je dat dan doen?" Dat moesten de studenten even tot zich laten doordringen. Intussen vroeg ik me af hoe in Nederland een huisvrouw, een Mulojongen of een leraar zou reageren als hun dit werd opgedragen. Maar lange tijd voor vergelijkende bespiegelingen kreeg ik niet: daar kwam de eerste huisvrouw al: "Als ik een schilderes was dan zou ik op een doek een donkere, woeste massa smeren van bruine en zwarte verven, het hele doek vol, en dan zou ik daarna in al die donkere troep de lichte contouren te voorschijn laten komen van een menselijke figuur". "Als ik een componiste was", kwam de ander, "dan zou ik een compositie maken van een harde, valse cacophonie van geluid, niet om aan te horen, alle instrumenten door elkaar heen. Maar heel langzaam aan, eerst nauwelijks merkbaar zou in al dat geluid toch iets moois te horen zijn en het zou er mee eindigen dat er een heerlijk concert zou volgen met een lieflijke melodie".

Toen kwam de Pinksterdominee aan de beurt. Hij zei, wat verlegen: "Ik wil het dansen". Hij ging languit op de grond liggen, als dood. Na een poosje deed hij traag zijn ogen open. Hij

begon om zich heen te kijken. Toen richtte hij zich half op. Keek, steeds blijer, om zich heen, zijn mond viel open van verbazing of van verrukking. Hij kwam verder omhoog, ging staan, nog steeds om zich heen kijkend. Hij strekte zijn handen uit in alle richtingen alsof hij de dingen, die hem in verrukking brachten, wilde aanraken, en uiteindelijk begon hij vreugdevol de dansen en te springen met zijn armen hoog geheven.

Intussen hadden de beide jongens wat op hun gitaar zitten strummen, daarbij wat opschrijvend, en toen de dominee klaar was kwamen zij: "we hebben een lied gemaakt". En onder begeleiding van die gitaar begonnen ze samen te zingen, woorden die ik niet verstond, maar het eindigde in een enthousiast "halleluja". Dit alles had, denk ik, een uur in beslag genomen.

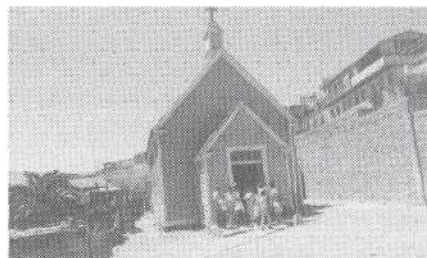
Nu kwam de docent, Hans de Wit, weer aan het woord. Hij maakte het kort. Vatte samen: "jullie hebben allemaal iets weergegeven over de schepping van de mens. Hij kwam te voorschijn uit de chaos. Hij zag prachtige dingen om zich heen. Hij genoot van de zon. Dat is het verhaal van Genesis 1: God wil, dat de mens vaste grond onder de voeten krijgt en zich baadt in het licht."

Einde van de eerste les. Ik zal deze ervaring nooit vergeten. Hoe de creativiteit van deze eenvoudige mensen, die geen van allen veel opleiding hadden, er af spatte.

Zo vonden in heel Chile lessen plaats aan mensen, die daarom gevraagd hadden. Soms uit belangstelling voor dingen die boven het dagelijks leven uitgaan; soms ook met de bedoeling ambtsdrager in de kerk, predikant te worden. In het laatste geval volgen ze eerst zo'n plaatselijke cursus gedurende vier jaar en als ze die goed volbrengen komen ze in aanmerking voor een studentschap aan de centrale theologische hogeschool in Santiago.

De bijeenkomst was ook erg gezellig geweest en in de middaguren reden we verder, ik denk een kilometer of 100, om te overnachten in een hotel in Copiapó, een geval dat me terug deed denken aan hotel Loze uit m'n kinderjaren in Magelang. Een ietwat vergane-glorie gebouw, met grote èmpèrs rondom een binnenplaats, waaraan de kamers gelegen waren. Ook hier heb ik niet zo goed geslapen.

De volgende dag, een zondag, togen we verder naar het ver in het noorden gelegen Antofagasta, waar we een vrolijke dienst meemaakten in de gemeente van de dansende dominee van gistermorgen. Er werden foto's gemaakt, het was groot feest. Het is hier in Noord Chile barre woestijn en de strook aarde tussen de enorme bergrug en de oceaan is maar smal. Op het strand vond ik een paar prachtige schelpen.

kerkje in Antofagasta

De Pinksterkerken zijn de snelst groeiende van alle kerken in de wereld, en dat geldt bovenal in Latijns Amerika. Hans de Wit heeft ons de ogen geopend voor de levende spiritualiteit van deze gemeenschappen, en tegelijkertijd een grote bijdrage geleverd aan de theologische bekwaaming en verdieping daarvan, die aan die spiritualiteit wat meer diepgang gaf dan het almaar schallende "Halleluia" en "Amien!"

Nu hij aan de VU verbonden is, doet hij ook veel aan het terug vertalen van de ervaringen dáár naar de wat ingesukkeld kerken in ons land. Maar - zo is mijn indruk - het wakker worden

is nog wel problematisch. Van zijn brein is ook de gedachte om gemeenteleden, liefst jongelui, bezoeken van wat langere duur te laten brengen aan de "zendingsvelden". Ik wou, dat het gebeurde! Het is ook al wel eens gebeurd, met name in de drie noordelijke provincies, waar jongens en meisjes naar Nicaragua zijn geweest om te helpen bij de constructie van kerkgebouwen en scholen. Voor hen een fantastische en leerzame ervaring, waarover ze vertellen gingen in kerken en op gemeenteavonden.

Volgens belofte kom ik hier nog even terug op mijn ideeën over de huisvesting van onze zendingsmensen. Zoals je weet, vond ik de verschillen tussen de woningen van onze zendingsmensen in Indonesië en die van hun Indonesische collega predikanten en andere kerkelijke werkers wel erg groot meestal. Zelf - en dat is een andere factor wellicht - ben ik in Nieuw-Guinea lange tijd niet veel gewend geweest op het gebied van de behuizing, en heb dat eerlijk gezegd nooit zo erg gevonden. Tenslotte maakte - zoals gezegd - het feit, dat de Pinksterpredikant in Neuquen zelf in de krottenwijk was gaan wonen, indruk op me. Die factoren hebben me er toe gebracht om op een gegeven ogenblik het prachtige huis, dat een zendingsecht paar uitkoos als hun woning, te luxe te vinden in vergelijking met die van hun plaatselijke collega. Dat heeft wel boosheid en wat traantjes veroorzaakt, en achteraf heb ik daar toch ook spijt van: wel wat overdreven!

Suriname

Sinds jaar en dag is onze zending ook betrokken geweest bij de arbeid van de Zeister Zending, die uitgaat van de Hernhutterse broedergemeente in Nederland. Ook met hen was in de tijd dat Piet van Berge deze Latijns Amerikaanse contacten verzorgde (voordat het Zuid Amerika Orgaan tot leven kwam), een verwijdering ontstaan - zoals dat ook gebeurd was met de vertegenwoordigers van de Zending van de Christian Reformed Churches uit Noord Amerika. In beide gevallen was de oorzaak, dat we door de partner niet voor vol werden aangezien; met andere woorden, we mochten wel geld bijdragen maar ons niet inlaten met het beleid.

Het "conflict" met Zeist had er inmiddels toe geleid, dat een duidelijke verandering in die verhoudingen werd opgenomen in de statuten, en dat opende de weg voor mij om weer plaats te nemen in het Zendingsbestuur. En als lid van dat bestuur heb ik ook een paar maal Suriname en de kerken daar bezocht. Dat gaf me ook gelegenheid om een bezoekje te brengen bij Tineke Bosch, die hier als werkster voor Wycliff bezig was met Bijbelvertaalwerk in het Hindi van Suriname.

Grote indruk maakte in Suriname de organisatie van het medische werk. Daarvan heb ik later in Brazilië plezier gehad bij de opzet van het hierboven weergegeven plattelands-verzorgingswerk. Tot in het diepe binnenland trof ik hier medici en verpleegkundigen aan, die als een spin in het web van verder af gelegen polikliniekjes er voor konden zorgen dat de medische hulp tot in verre uithoeken behartigd werd.

Deze centrale medische krachten stonden op hun beurt weer in dagelijkse of althans regelmatige radioverbinding met het centrale ziekenhuis in Paramaribo, dat beschikte over een vliegtuigje om in noodgevallen snel ter plekke te kunnen zijn, net zoals de in het binnenland gelegen centra prauwen met buitenboordmotoren konden inzetten als er veraf iets dringends was.

Samen met de enorm bekwame en enthousiaste man van het zendingsonderwijs August Pengel heb ik in zo'n vliegtuigje heel wat van die binnenlandposten bezocht - ook dat een fantastische ervaring, dat zweven boven de onmetelijke boerenkool van dit land, doorsneden door de vuilbruine kronkels van de rivieren met hun stroomversnellingen hier en daar.

Minder enthousiast kon ik zijn over de financiële verhoudingen tussen Zeist en Suriname. Daar zijn enorm veel woorden aan gependend, maar zodra het op maatregelen aankwam, kreeg niemand een poot aan de grond. Het was om je rot te lachen. Op het centrale kantoor van de Broedergemeente in Paramaribo zat een ijverige en goedwillende klerk de financiële zaken zo goed en zo kwaad als het ging, bij te houden. Maar de arme jongen was uiteraard absoluut niet opgewassen tegen de Surinaamse predikant, die aan het hoofd van de kerk stond. Die kon zo wel eens binnenwandelen op dat kantoor met de wens: "ach, geef mij even duizend pop, want mijn auto moet worden gerepareerd!" (of iets dergelijks). Of dat nou begroot was, of de begroting nou door beide partijen - de gevende en de ontvangende - was goedgekeurd, of er nou om een jaarrekening werd gevraagd, of er nou onverklaarbare tekorten waren; er veranderde ondanks alle gepraat nooit een snars. Ik herinner me dat ik een keer serieus heb voorgesteld hier het systeem toe te passen waarmee Leendert Oranje in Brazilië de brave en ijverige zendingsmensen tot begrotingsdiscipline heeft weten te brengen: "*Niemand krijgt voor het derde kwartaal geld zolang de volledige afrekening over het eerste nog niet is ingeleverd!*"

Nou, reken maar niet dat ik voor dit voorstel in Zeist - laat staan in Paramaribo - de handen op elkaar kreeg. Dat is mede, denk ik, een facet van de door beide partijen gekoesterde baboe-verhouding, waarin ze verkeren en waardoor een groot deel van de Surinaamse mentaliteit in het algemeen nog altijd gekenmerkt wordt.

Vergeet niet dat de Surinamers die tot nu toe voornamelijk de dienst uitmaken behoren tot de nakomelingen van de slaven, die het op de plantages hebben kunnen uithouden. Op die plantages werden de slaven gehuisvest, gevoed, gekleed en van vrouw voorzien door de eigenaar van die plantage. Zo'n eigenaar beschouwde die slaven als zijn werkkapitaal, dat weliswaar geen rechten had, maar dat hij om efficiencyredenen goed in stand moest houden. Er zijn gevallen bekend, dat Hernhutterzendingen, aan wie door zo'n eigenaar de toegang tot, en de evangelieverkondiging aan zijn slaven was verboden - "dat waren dieren, die hadden geen geestelijke behoeften" - zich op de slavenmarkt ten verkoop aanboden om toch maar onder die plantageslaven te kunnen werken.

Hoe het zij, het leven en werken op de plantages was hard. Slaven, die zich daaraan trachtten te onttrekken werden rücksichtslos gestraft, en zo kon er onder de slaven een mentaliteit groeien van "de baas zorgt voor al onze levensbehoeften, bij hem kunnen wij voor alles terecht en dat moet hij ons dan geven zolang wij ons maar behoorlijk - d.w.z. gehoorzaam en stom - gedragen".

Er zijn echter groepen slaven geweest, die zich toch aan dit wrede regime hebben onttrokken door het oerwoud in te vluchten. Daar wisten ze te overleven, maar dat niet alleen: daar hebben ze hechte, op het Afrikaanse stamland gebaseerde stamverbanden gesmeed, sterke en onafhankelijke gemeenschappen gevormd, die in sommige gevallen zelfs gevaarlijke aanvallen op de plantages hebben gedaan.

Het zijn de nakomelingen van deze gevluchte slaven, die nu in Suriname het volk van de

Bosnegers vormen. Waarachtig een heel ander slag dan de doorsnee Surinamer van het noorden, die vaak van gemengde bloede en vaak dan ook met allerlei Hollands aandoende namen getooid, strak vasthoudt aan het geloof, dat Suriname recht heeft op algehele verzorging door het "moeder"land Nederland met alle gevolgen van dien, die het land helaas telkens weer het stempel geven van een operetterepubliek.

Zeker geen "doorsnee-Surinamer" in bovenbedoelde zin waren de uiterst actieve en bekwame onderwijsinspecteur August Pengel en zijn flink geëmancipeerde vrouw. Samen met August heb ik in een vliegtuigje tal van nederzettingen in het binnenland van Suriname bezocht. Van daar dat ik, behalve van de onderwijsinspanningen ook op de hoogte kwam van bovenbedoeld voorbeeldig netwerk voor snelle en adequate medische hulpverlening

Ik vind het jammer dat ik in dezen zo'n hard oordeel moet vellen, vooral ook omdat er onder dezelfde Surinamers - óók die van het noorden - behalve Pengel ook veel andere bekwame, ijverige en intelligente mensen zijn. Aanvankelijk was ik dan ook niet erg teleurgesteld, toen Bouterse de macht greep - pas later werden zijn moordgedragingen duidelijk - en zich vierkant tegen de oude koloniale moeder opstelde. Ik zou willen, dat er weer zo iemand opstond, maar dan met een grotere rechtchapenheid dan dit sujet. Vaak denk ik: zo iemand zal wellicht uit de Bosnegers voort moeten komen. Maar voorlopig zal het gedoe wel voortmodderen waarmee dit land almaar claimt, dat het rechten heeft op Nederland maar daar geen zelfdiscipline tegenover hoeft te stellen. En het bitterste is wel, dat Nederlandse plantagehouders, handelslui en overheidsdienaren tezamen door de jaren heen een beleid hebben gevoerd, zonder welk deze zwakke mentaliteit er wellicht niet zou zijn ingebrand.

A. Pengel

Nog enkele reisavonturen

Anton Vos

Samen met vriend en collega Anton Vos, de zendingssecretaris van het Centraal (overkoepelend) Orgaan van Z.W.O., logeerde ik eens in een hotel in Sao Paulo. Gewoontegetrouw gaf ik mijn borstportefeuille, die ik aan een riem om mijn hals en onder mijn hemd droeg, en waarin mijn paspoort en mijn geld zaten, af bij de balie om in de kluis te doen.

Ik lag om een uur of half zes lekker te slapen toen ik plotseling - ik weet niet waardoor - wakker schrok en merkte dat mijn deur naar de gang openstond. Die had ik op slot gedaan, dus keek ik even of ik iemand op de gang zag lopen. Dat was niet het geval. Ik deed de deur weer dicht, constateerde dat mijn portemonnee (met wat kleingeld erin) nog gewoon op zijn plaats lag en ging weer slapen. In de kamer naast mij sliep Anton, die me even later ontdaan vertelde dat zijn portemonnee met een groot bedrag aan dollars gedurende de nacht was leeggestolen. Ik keek toen *in* de mijne en inderdaad: ook dat kleingeld was verdwenen. Later vertelde Piet Gilhuis, die toen in die stad werkte, dat het maar goed was dat ik de dief niet had betrapt omdat dat gevaarlijk voor me zou zijn geweest - die lui reageren in zo'n geval als een kat in 't nauw.

Een andere keer lag ik, in een kamer aan de straat in het huis van Bep en Piet in Sao Paulo, te bedde, toen ik werd opgeschrikt door een akelig gegil: "Hi-oei, Hi-oei" een volgens mij dierlijk geluid, dat door de donkere nacht klonk. En het kwam warempel almaar dichterbij: "Hi-oei, Hi-oei" *even later op verre afstand beantwoord met eenzelfde angstaanjagend gegil.*

Toen meende ik te horen, dat "het beest" dat dit geluid produceerde, vlak onder mijn raam was, ja, ik raakte overtuigd dat het tegen mijn gevel opklom! Ik vloog mijn bed uit om uit het raam te kijken en het gauw dicht te doen. Er was niets te zien. Pas de volgende morgen loste Piet lachend mijn probleem op: in deze wijk met nogal wat "gegoede" huizen was bij wijze van nachtelijke bewaking een tweetal rondwandele wachten aangesteld, die tot taak hadden eventuele brutale inbrekers weg te houden. Om nu te weten of zij beiden nog wakker en ongemolesteerd waren hadden ze een systeem ontwikkeld om van tijd tot tijd naar mekaar op een gilinstrument te blazen, en dat gejammer had mij dus uit mijn slaap gehouden.

In hetzelfde huis van Bep en Piet had ik eens erg veel last van een aambeï. Piet nam me mee naar de huisarts. Die resideerde in een klein soort paleis, waar we werden ontvangen door een geüniformeerde staf. Een zo'n geüniformeerd meisje nam me, toen we bij een soort portier hadden gemeld waarom het ging, mee naar een meetlat en nam mijn lichaamslengte op. Of ik nu al in mijn slechte Portugees probeerde uit te leggen dat dáár de pijn niet zat, er hielp geen moedertje lief aan, ik zou en moest gemeten worden. En vervolgens gewogen, hetgeen een zacht "Pusja!" tot gevolg had, zoiets als het Indonesische "duilah!" of op z'n Hollands "alle-machtig!"

Ik merkte dat al mijn protesten niets hielpen en liet ze dus maar begaan. Nadat alles genoteerd was, kwam ik eindelijk bij de dokter binnen, die het zo heerlijk vond om zijn nogal roestige Engels aan mij kwijt te kunnen, dat ook bij hem tijdverlies optrad. Eindelijk zei hij, dat ik me achter een gordijn uit mocht kleden en op hem wachten. Intussen ging hij in rap Portugees met Piet aan de praat. Al die tijd stond ik in m'n blote gat achter dat gordijn. Ik wou dat ie opschoot en kuchte eens. En ja, daar kwam ie. Hij bekeek geïnteresseerd al die notities over lengte en gewicht en zo, vroeg me toen allerlei dingen, die nergens toe dienden en die ik maar half begreep, en liet me toen - *hè hè* - op mijn buik liggen op de onderzoektafel. Nog steeds ratelend greep ie mijn billen vast. Hij keek - en toen werd het stil. Hij zag die aambeï kennelijk, en ja hoor! Daar klonk het tenslotte: *Pusja!*

Voordat ik aan mijn laatste reis naar Latijns Amerika begon, voorjaar 1982, had ik Simone Vasse ten huwelijk gevraagd. Ik had o.a. geschreven: "stuur je antwoord maar naar hotel Frommer in Curaçao, waar ik over twee maanden hoop te zijn".

Ik had de reis samen met de voorzitter van Z.A.O., Roelof Terpstra gemaakt. Toen we op Curaçao arriveerden, ieder met een koffer en een akentas, kwam er bij het vliegveld een enorme taxi aanrijden, een Amerikaanse Chevrolet met van die vleugels achter. De laadbak, waar ongeveer een huis in kan, ging open en heel nauw-

keurig en zorgvuldig legde de kroesharige chauffeur ons beider koffers schuin steunend op de achterwand, en ging vervolgens over tot het met een touwtje neerbinden van de klep. Dat was zo krankzinnig dat Roelof het niet kon laten op te merken: "waarom leg je ze niet gewoon *in* de bak?"

Maar ik meende hem te moeten bestraffen. "Jij oude koloniaal, bemoei je er toch niet mee, die knul zal echt wel weten wat hij doet". Nou, zoals later bleek, dat deed hij ook!

We arriveerden in Frommer en mijn eerste gang was naar de balie. Daarachter stond een git-zwarte schone. Ik vloog op haar af en vroeg: "*De brief uit Holland voor Merkelijn alstublieft!*" Maar de schone raakte niet onder de indruk. Zonder ook maar te kijken zei ze: "*Er is geen brief, meneer*"

Simone

Dat wou ik niet geloven en ik drong er op aan dat ze zou zoeken. Maar daarvoor was ze niet te porren, het bleef bij "*Er is geen brief meneer*". Dat was een hele teleurstelling, nou wist ik nog niets. 't Zou dus wel mis wezen met Simone!

De volgende morgen vroeg zat ik aan mijn reisverslag te werken en had zin in een goed glas koffie. Ik keek in het hotelboekje met Curaçaose gegevens, bestelde de koffie en las vervolgens de rubriek "tarieven". Onder andere bij "Taxi's": "*van Vliegveld naar hotel Frommer \$ 7*". Wel notabene, die chauffeur gisteren had ons \$8 berekend, een hele dollar teveel!

Toen las ik verder en vond onderaan een regel: "*als er zo veel bagage is, dat de klep niet dicht kan, betaalt u 1 \$ extra*". Reken maar dat we bij de terugrit naar het vliegveld er bij gestaan hebben om er zeker van te zijn dat de klep echt helemaal dicht ging.

Toen kwam het ogenblik dat ik voor de laatste keer mijn bagage ophaalde van de balie in Schiphol en naar buiten kwam. Daar stonden Janneke, Cor Konijnendijk, de quaestor, en... Simone. Die wist natuurlijk niet beter of ik had haar brief gekregen en vond - vertelde ze later - het toch wat vreemd dat ik zo aarzelend en afstandelijk deed! Bijna een jaar later is die brief teruggekomen, "onbestelbaar in Curaçao" En ja hoor, Simone had "ja" gezegd.

"Na 66 jaren"

Ik vind het leuk om dit verhaal af te ronden met een artikel, dat ik op verzoek van de redactie van het Kampense studenten magazine "*Communiqué*" van 1984 nr. 4 schreef, toen ik na mijn pensionering aan die theologische hogeschool was gaan studeren.

NA 66 JAREN...

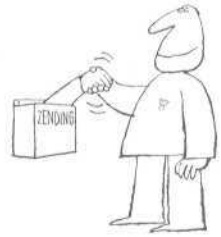
Door P.J. Merkelijn.

De redactie vroeg de heer Merkelijn, die tot zijn pensionering secretaris was van het Zuid-Amerika orgaan van de zending, iets te schrijven over zijn beweegredenen om theologie te gaan studeren.

"Na zesenzestig jaren begint het leven pas
Na zesenzestig jaren veel mooier dan het was

Na zesenzestig jaren jaagt niets je meer op stang
Na zesenzestig jáááár... kom je net goed op gang!"

Dit fraaie lied sprak me nogal aan toen ik, verzwolgen in de overstelpende en bevredigende drukte van het werk, op een goede dag geconfronteerd werd met het feit, dat ik 64 was en dus binnenkort werkloos.

"Weet je al wat je gaat doen als je straks met pensioen gaat?" vroeg een goede vriend mij. "Want denk erom dat je in een gat valt, in een verschrikkelijke leegte".

Nee - daar had ik inderdaad nog nooit aan gedacht. Ik vond het leven goed en het werk en de vrienden en het bridgen; talrijk waren de interessante en de vrolijke en de ergerlijke dingen - en ik had het er druk mee.

"Ja, maar daar moet je toch eens over nadenken. Zoek je niet een deputaatschap of zoiets?"

Moet je net zo'n vergaderhengst wezen als een zendingssecretaris noodzakelijkerwijs is. Leek me verrukkelijk om dáár van af te zijn.

Maar ja, als men dat zo zegt... herhaaldelijk en bezorgd en nõg eens, tja, wát zou ik dan nu eens willen?

Buschauffeur leek me leuk: veel mensen zien en veel rijden en veel afwisseling. Of postbode - moet een geweldig beroep zijn. Maar ik durfde het gewoon niet hardop te zeggen.

Toen kwam de dag dat het tot me doordrong, dat een kern van de missionaire idee is, dat christenen wederzijds iets voor elkaar en elkaars wereld betekenen. Dat "wederzijds" is theoretisch een heerlijk iets. Maar wat komt daarvan nu in onze kerken, in de praktijk van de plaatselijke gemeenten terecht? En in die van de centra van theologie? Van gereformeerde theologie wel te verstaan.

Waar is de essentiële houding van de ander meerder achten dan je zelf, die nodig is willen we als Nederlandse gereformeerden iets leren van - nou zeg maar de Zuid Amerikaanse christenen. Het is gewoon lollig om te lezen met welk een gemak Nederlandse en niet te vergeten Noord-Amerikaanse gereformeerden - om over de verdere "GOS-familie" maar te zwijgen - het badwater van de bevrijdingstheologie wegwerpen. In sommige bladen doen we wel voorzichtig wat "progressief", maar als puntje bij paaltje komt - zo lijkt me soms - dan blijven toch die oude belijdenisgeschriften van ons *het* referentiekader, waarvan tittel noch jota zal mogen afgedaan worden. Ja, soms lijkt het er op, dat zelfs de gedachte dat we die geschriften niet langer van kaft tot kaft zouden adhaereren een van de hoofdzonden is. Wat waren dat dan voor gereformeerden, die in 1905 zomaar een belangrijke zinsnede uit de Nederlandse Geloofsbelijdenis schrapten? Wat jammer ook dat dat nou net die zinsnede was over de plicht van de Overheid om het rijk des antichrists te gronde te richten - daar had vast een heerlijk ICTO-argument in gelegen. Ja, denk je dan, ICTO is niet voor niets interkerkelijk, want al die andere reformatische kerken (zo staat er uitdrukkelijk in mijn bijbeltje achterin) moeten dat nog letterlijk geloven (dus op dat punt is het geen formulier "van enigheid").

En intussen creperen er tienduizenden verschovenen over het rond der aard, tienduizenden walmende vlaspijten flakkeren steeds lager en walmender, en honderdduizenden rieten worden

gekrookt. Hoe kan dat nou? Hoe kan dat nou? Hoe konden nou die Dordtse voorvaders van ons in een tijd dat er toch warempel ook vele gekrookte rieten en walmende vlaspitten waren, glashard aan de overkant voorbij gaan en in hun leerregel XVI dat allemaal helemaal vergeestelijken? Hoe kan dat nou, dat ze het almaar hadden over rechtzinnigheid en niet over rechtvaardigheid, waarvan de Schriften bol staan? Vanwaar die preoccupatie met dwalingen in de leer terwijl men de verdoelden en tot de ondergang neigenden afdoet met de christelijke deugd van het aalmoezen geven?

Of ben ik nu oppervlakkig? Want ik herinner me toch - als zesenzestigjarige! - de stijl van ons gereformeerde leven in de jaren dertig en veertig. Ja, daarin was toen ook veel stijls in die stijl, veel betweterigs, veel absolutisme. Maar die oom van mij, waar ik in huis was, die afkomstig was van de kleine luyden, was een rechtvaardige. Een onbevreesde, een mondig burger en christen. Dat was toch méé een vrucht van zijn studie op jongelingsvereniging en mannenvereniging. Dat had toch werkelijk te maken, die gerechtigheid van hem (en van zijn lieve vrouw) met hun rechtzinnigheid? Natuurlijk kan ik ook wel een paar Maarten 't Hart-verhalen opdisen. Maar een levensstijl dat die mensen hadden. Die was niet slechts rechtzinnig - die was rechtschapen.

Dus besloot ik theologie te gaan studeren. Want onze Nederlandse geloofsbelijdenis zegt, dat de heilige Schrift volkomen is om alléén te zijn een regel van het geloof: en men mag ook van geen mens de schriften, hoe heilig zij geweest zijn, daaraan gelijk stellen.

Als ik dat lees, dan zit ik opeen weer in dat kleine kerkzaaltje in het verre noorden van Chile, waar drie huisvrouwen, een Pinksterdominee, twee muzikale jongens, een docent Oude Testament uit Santiago, en nog wat volk begonnen is met hun studie theologie. Ze lezen het schepingsverhaal. Van een probleem over een slang, die al of niet sprak, is geen sprake. Maar als hun gevraagd wordt het eerste hoofdstuk van het eerste bijbelboek eens voor zich zelf te lezen; en dan gevraagd wordt hoe ze - gesteld dat ze een groot kunstenaar waren - dat gelezene in een kunstwerk tot uiting zouden brengen - dan *spat* de creativiteit er aan alle kanten af.

Eén huisvrouw wordt componist; een andere schilderes; de dominee danst, de jongens maken ter plekke en zingen ter plekke een gedicht. En in al die verbeeldingen begint het met donkere chaos waarin langzaam, langzaam lijn en licht en vastigheid doorbreekt: Gods bedoeling voor de mens is dat hij licht heeft in plaats van duisternis, leven in plaats van dood, en vastigheid onder de voeten.

Einde van de eerste les. Niet een college, maar een ontdekkingsreis. Plotseling begin je er iets van te snappen hoe die eenvoudige vissers van Galilea zulke begeesterde zendelingen hebben kunnen worden. Begin je aan te voelen, waarom jonge priesters in dat enorme continent Latijns Amerika (naast hun blijvende gehoorzaamheid aan de structuren van hun verzande kerk) met die Schriften midden tussen de mensen zijn gaan staan. Midden tussen de verstrooide en verdreven Indianen, de ploeterende wisselbouwboertjes in de bushbush, de proletarische krottenbewoners van de gigantische steden. En - gróter wonder - aan die verschovenen hebben gevraagd eerst zelf eens te reageren op het woord van de God, Die het schreien van Zijn volk hoort en met Machtige Arm uitleidt uit de slavernij. Als er dan op tientallen, op honderden plaatsen iets dergelijks gebeurt; als protestantse voorgangers aangestoken worden; als er dan een proces op gang komt van persoonlijke oriëntatie op Gods wil voor ons leven en van groeiende mondigheid en van de wil om dat evangelie te laten spreken op en in alle ter-

reinen des levens - dan springt de parellelie in 't oog met wat hier in ons land is gebeurd in de barre sociaal-ongerechte tijden van de negentiende eeuw.

Paulus zegt ergens, dat de verdrukking volharding uitwerkt. En dat we moeten jagen naar volharding en zachtzinnigheid. Kan het zijn, dat de vragen, die mij bestormen over de missionaire gestalte van de gereformeerde kerken in Nederland, er mee te maken hebben dat de verdrukking zo geweldig ver achter ons ligt? Dat we, genietende van de welvaart en de luxe, die God ons geeft de zachtzinnigheid en de volharding verliezen? Niet vol- maar verharden?

Harde mensen met harde harten, hard tegen onze naasten, tegen de andersdenkende, tegen de hulpeloze?

Nee, denk ik dan weer. Er is een tegenstroom op gang. De brede en vervuilde gezapigheid van de Rijn wordt opgeschrikt met de dartele en onstuimige golfjes van talloze ongecoördineerde bergstroompjes, die van nowhere komen. In die mengstroom wil ik zwemmen. Als het mag.

Ja, maar dan moet je eerst Latijn kennen. En Grieks. En Hebreeuws. Dat hoor je dan op een informatiedag voor aankomende studenten in Kampen aan de Koornmarkt. In een gebouw waar vroeger KNIL-militairen hun opleiding kregen en nu dus christian soldiers. Ergens halverwege zit ik met een stel andere aankomende studenten op de kamer van een tweedeaars studente, die gastvrouw en inlichtster is. Een van die anderen praat heel diep over geestelijke zaken; een meisje is belangstellend omdat haar pa ook predikant is; we eten verrukkelijke boerenkool en een derde zegt dat ze nog aarzelt tussen de sociale academie en de theologische. Daar heb je wéér zoiets: die pa is toch maar (met waarschijnlijk al zijn gebrekkigheid) een bron van inspiratie geweest voor die jonge vrouw. Net zoals mijn pa het was voor mij - die heeft ook hier door die stegen van Kampen gelopen, tot hij met Kuyper mee ging naar de V.U. Met dit verschil weliswaar, dat hij zijn studie bekostigde door 's avonds te gaan behangen.

Ik stel me al voor dat ik straks temidden van die jongelui in de collegebanken zit. Maar dat hoeft voorlopig niet, zegt Douma. Dus begin ik met Latijn aan de hand van de TELEAC-t.v.- en radiocursus.

De opgave voor Latijn blijkt een aantal bladzijden uit Ciprianus te zijn. Was dat nou een collaborateur of een Jeremiafiguur? Ik kom er niet achter, want vreemd genoeg geeft het feit dat ik drs in de Indologie ben me het recht om Patristiek te laten liggen. Nou ja - of je nu Ciprianus leest of HANG TUAH maakt uiteindelijk niet zo erg veel verschil...

In die prachtige TELEAC-cursus geeft dr. J. Oranje een voorbeeldtekst van de cynische Catullus, die een vriend ter maaltijd nodigt met het verlokkelijke aanbod van kennismaking met een vriendin, zó heerlijk en bekoorlijk geparfumeerd door Venus en Cupido zelve, dat hij - de vriend - zou wensen één en al neus te zijn. Die lessen bestudeer je in Deventer onder leiding van een lerares klassieke talen: drie vrouwen en ik. Dat is gezellig en uiterst vriendschappelijk, zodat Simone en ik besluiten die kennismaking met een rijsttafeltje af te ronden.

Daartoe ontvingen de ladies het volgende Catulliaanse schrijven: "Unguentum Venerum Cupidinumque non dare potero, o humanissimis amicis, sed si nobis di favent cenabitis bene apud me si die tertio post idum martium quod dies convenire studii nostri est in domo meo sequi volueritis, postquam nos exquisitibus rebus cenae insulindae dedicare convescorque poterimus quid in numero decimo viae fasinorum Omminis apponetur".

En nu dus verder met Grieks en Hebreeuws. Hele boekdelen zou ik kunnen schrijven over al de interessante en oninteressante zaken, die een zesenzestigjarige ontmoet. Een kippenhok bouwen. Aardappels rooien. Een brief aan de kerkeraad schrijven dat hij zich niet tot de Synode wenden mag zonder eerst de gemeente geraadpleegd te hebben - ja, u raadt het, deze gemeente is er één van de 140. Stukkies schrijven over de Zending in ons plaatselijk blaadje. De T.H. bezoeken om verdere afspraken te maken, waar Dr. De Moor me enthousiast de mediatheek demonstreert, pedel Brouwer me opnieuw met van alles helpt, en waar je tussen de bedrijven door probeert de sfeer op te snuiven.....zijn het ivoren torens of is er levend contact met de basis? En temidden van al die bedrijvigheid staat er dan plotseling een dame van de kerk aan de deur die tot taak heeft "de bejaarden te bezoeken".

Daar sta je dan toch weer even van te kijken. Verroest, ik ben bejaard. Niets hoeft meer. Niets hoeft meer. Is dat tòch een beetje moeilijk?

Slot.

Zo ben ik dan toch aan het einde gekomen van mijn "Collector's Items".

Ik hoop, dat jullie, mijn kinderen, het leesbaar spul vinden.

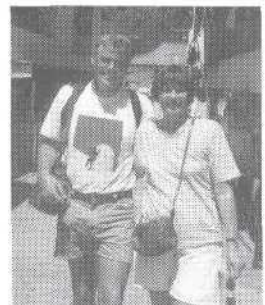

Ik wil jullie bedanken voor het vele goede, dat jullie mij bewezen hebben. En vergeving vragen voor de vele domme en verkeerde bejegeningen, die ik jullie heb aangedaan.

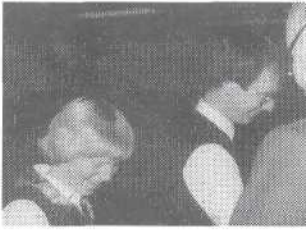
Die dank geldt jou, Aart, oudste zoon waar ik zo trots op ben; trots op je bekwaamheid als man van Bandung en van Jakarta en van Aceh en van Bangladesh en van Rotterdam, je dienst aan de belangen van Indonesiërs, Bengalen, Nederlanders. Man ook met wijsheid en geduld en loyaliteit, de eigenschappen die ook je moeder had. En jou, Ada, tegenover wie van mij een bijzonder woord van excuus past, zoals ik je onheus en onverstandig heb behandeld, en voor wie ik toch zo'n respect heb; voor jou met je nuchterheid, je opofferingsgezindheid alsof dat nou maar van zelf sprak, je hart voor Aart en voor jullie kinderen, je gastvrijheid. En jullie, kleinzoon en -dochters van me, reuzen en reuzinnen in alle opzichten, gul en lief en flink, ik wens jullie geluk.

En die dank geldt ook jou, Bertien, mijn oogappel, die zoveel op Mamma lijkt. Je hebt het in je leven lange tijd erg moeilijk gehad en daar heb ik mee over gekreund

Maar je hebt het warempel weten te doorstaan, soms vlei ik me met de gedachte dat ik je daarin een enkele keer ook geholpen heb; hetgeen niet afdoet aan het feit dat je 'm dat toch maar gelapt hebt. Ik ben blij met jou, nu je in rustiger vaarwater gekomen bent, blij en dankbaar voor je belangstelling en je trouw en je goede adviezen, en trots op je dat je zo'n goede moeder voor Jelle en Peter bent geweest, die kerels zijn geworden om U tegen te zeggen. En blij met je, dat je Marcel hebt mogen vinden en dat jullie samen, mee dank zijn robuuste wijsheid, een eenheid zijn gaan vormen, die het in vele opzichten goed maakt. ....houden zo!

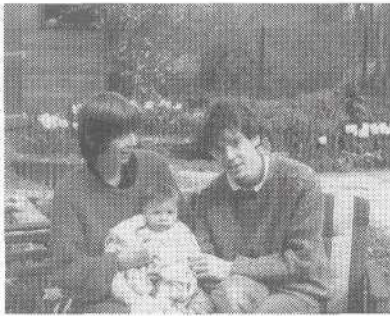

En jou Rob, die samen met Ina door verschrikkelijke dalen van ellende en verdriet moest gaan, onvoorstelbaar verdriet. Jullie hebben toch vol gehouden, zij het met grote moeite soms, de verliezen waren zo groot. Simone en ik hebben uit alle macht geprobeerd te steunen, wetende dat steun haast niet mogelijk is, dat het leed haast niet met anderen te delen is. Dat jullie ondanks alles je taak op de Landbouwschool - en ik zeg uitdrukkelijk jullie - tot een opvallend en uitzonderlijk succes hebben weten te maken, daar sta ik verwonderd over - geen landbouwschool in Nederland heeft gepresteerd wat jullie voor elkaar hebben gekregen. Groot respect ook dat jullie *elkaar* hebt vastgehouden dwars door de beproeving heen - geve God dat jullie in je verdere leven niet alleen troost maar ook blijdschap en goedheid zullen mogen ervaren, niet in de laatste plaats door en met Mathijs, een knul om trots op te wezen.

En dan kom jij Peter, zwerver, uitprobeerder, opgewekte flierefluiter, met je levenskunst die ons stijve en serieuze braafmensen tot bezinning roept - jij, die altijd "geluk" had - en wel het grootste toen je Anne ontmoette - en die ondanks je handicap gewoon en goed functioneert, we genieten van je droge humor, je levensmoed, de leiding die je samen met Anne geeft aan lieve kleine Celia, die ons hart definitief gestolen heeft, God bless you all three - and who knows: soon the four of you!

En jou Janneke, die ons als nakomertje verblijdde, je was zo'n schat van een baby, met je onversaagde strijd om overeind te komen toen het gipsen harnas je omlaag drukte; met je opgeruimdheid en je gevoeligheid: samen hebben we elkaar gesteund en met elkaar gesnikt in de jaren na Bep's overlijden. Je mocht Bart ontmoeten en liefhebben en met hem samenwerken in Youth for Christ en met hem trouwen en die twee knapen, Peter en Sander, ter wereld brengen en gelukkig zijn, en alle drie mannen omringen met je liefde en gelukkig toch ook een plek over hebben om van mij te houden (zoals je onlangs e-mailde); zo maak je er wat van en daarmee wens ik je veel succes en goede moed; en ik dank jou en in het bijzonder ook Bart voor al jullie adviezen zonder dewelke ik nu nog maar een stuntelaar zou zijn op de computer.

Jullie allemaal ben ik erg dankbaar, dat je geaccepteerd hebt dat ik met Simone trouwde, en dat niet alleen: dat jullie háár geaccepteerd hebben en lief hebben gekregen, en dat het goed is tussen jullie en ons beiden.

En dank aan Simone. Je hebt je nooit bemoeid met de inhoud van deze reminiscenties, waar je toch nieuwsgierig naar zult zijn Sorry als ik er dingen in schrijf waarvan jij geneigd zou zijn ze nu maar te verzwijgen. Jou dank ik. Met jou heb ik het leven weer op kunnen vatten.

Toen ik je vroeg zou ik al gelukkig zijn geweest als het een week zou hebben mogen duren. Het duurt nu al bijna twintig jaar. We hebben samen al liefs gedeeld en ook leed.

Ik heb je lief.

Ik ben geweest en ik ben het opnieuw:

een BOFKONT.

Heemse, Zomer 2001

1 Petrus 1 : 5 en 6a.

En dit zijn de negen vreugden van mijn leven en van de toekomst:

Gobang	- 2 1/2 centstuk
Lemper	- Javaans rijstkoekje
Keet	- plat Indisch voor "meisje"
Pagar	- schutting
Selokan	- sloot
Tuan besar	- grote heer
Kerang	- koraalsteen
Gaba gaba	- plantaardig materiaal voor wanden
Atap	- dakbedekking
Perkura	- zaak
Perinrah's keras	- letterlijk: harde bevelen
Latta	- in de war
Gepikold	- aan een draagstok of draagriemen gedragen
Dapur	- denken
Sasah	- zorg, gedoe
Gudang	- magazijnruimte, schuur
Kain Timur	- geweven doek uit Timor
Ramai	- gezellig, opwindend, feestelijk
Makan	- (Fr.: 'manger') eten
Bodoh	- dom
Kotor	- vies, vuil
Vedik	- binnenland
Terlala	- erg, buitengewoon
Besar	- groot
Empèr	- galerij

ISBN 90-8065117-1-0